

TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
FAKULTA ZDRAVOTNÍCTVA A SOCIÁLNEJ PRÁCE

CHUDOBA AKO TEORETICKÝ A PRAKTICKÝ PROBLÉM
Zborník vedeckých štúdií

Trnava 2021

Tento zborník bol vydaný v rámci realizácie projektu VEGA 1/0322/18 „Pracujúca chudoba“

Editorky: Mgr. Andrea Bánovčinová, PhD.
Mgr. Dominika Lisá, PhD.

Recenzenti: doc. PhDr. Ondrej Botek, PhD.
PaedDr. Monika Orlíková, PhD.

Autori: prof. PhDr. Peter Jusko, PhD.

Prof. PhDr. Jana Levická, PhD.

Doc. PhDr. Oľga Bočáková, PhD.

Doc. PhDr. Nadežda Kovalčíková, PhD.

Doc. PhDr. Martina Žáková, PhD.

PhDr. Marek Šimůnek, MBA

PhDr. Ivana Havránková

Mgr. Klaudia Kaczmarek

Mgr. Dominika Lisá, PhD.

Mgr. Andrea Bánovčinová, PhD.

Mgr. Martin Gál, PhD.

Mgr. Zuzana Truhlářová, PhD.

Mgr. Michaela Vaceková,

Mgr. Erika Štangová

Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce TU v Trnave

ISBN 978-80-568-0222-9

DOI: 10.31262/978-80-568-0222-9/2021

Obsah

Spôsoby zvládania saturácie potrieb v rodinách ohrozených pracujúcou chudobou – Nadežda Kovalčíková	5
Spôsoby zvládania nedostatočného finančného zabezpečenia pracujúcej chudoby – Martina Žáková	29
Dlhodobá nezamestnanosť a nezamestnanosť mladých ľudí v teoreticko-empirických súvislostiach – Peter Jusko.....	49
Pohľad na chudobu cez prizmu súčasnej doby – Oľga Bočáková.....	71
Systém sociální zabezpečení seniorů v české republice – prevence proti chudobě – Zuzana Truhlářová.....	96
Řešení podpory občanů v obtížné finanční situaci z pohledu statutárního města Hradec Králové – Marek Šimůnek	115
Multidimensional poverty of seniors in Poland based on a study of 3 communes of the piła poviát - Klaudia Kaczmarek.....	146
Sociální podnik a vybrané ekonomické aspekty - Ivana Havránková.....	166
Chudoba ako základné pole sociálnej práce - Michaela Vaceková, Jana Levická	184
Zvládanie chudoby pomocou copingových stratégií - Dominika Lisá, Andrea Bánovčinová.....	194
Začlenenie osôb so zdravotným znevýhodnením na trhu práce ako predpoklad úspešného zvládnutia nepriaznivej sociálnej situácie - Erika Štangová	205
Seniori - skupina ohrozená chudobou – Jana Levická	213
Štruktúra výdavkov nízkopříjmových rodín – Martin Gál, Andrea Bánovčinová.....	225

Úvod

Chudoba bola a stále je sociálnym problémom, ktorý je v centre pozornosti nielen teoretikov, ale tiež pracovníkov v praxi. Významným spôsobom zasahuje do života jednotlivcov a rodín a zasahuje všetky vekové skupiny obyvateľov. Ide o problém, ktorý je v našej spoločnosti neustále prítomný a musíme konštatovať, že aj vplyvom pandémie COVID 19 a opatrení zameraných na zníženie šírenia tohto ochorenia sa stáva čoraz aktuálnejším a naliehavejším.

Predkladaný zborník je jedným z výstupov projektu VEGA 1/0322/18 „Pracujúca chudoba“, ktorý bol na Fakulte zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave realizovaný v rokoch 2018 – 2020. V prvej časti zborníku sú publikované štúdie prezentujúce čiastkové výsledky výskumu zameraného na analýzu životnej situácie rodín, ktoré sú aj napriek príjmu z pracovnej činnosti ohrozené chudobou a tiež štúdie autorov Petra Juska, Oľgy Bočákovej, Zuzany Truhlárovej, Klaudie Kaczmarek, Mareka Šimůneka a Ivany Havránkovej, ktoré boli vstupnými referátmi na panely expertov, konanom na FZaSP TU v Trnave v rámci projektu. Tieto, ale aj ostatné štúdie a príspevky zaradené do zborníku poskytujú pohľad na vybrané aspekty chudoby ako sociálneho javu a sociálneho problému, ale aj z hľadiska vybraných ohrozených skupín a im určenej intervencie.

Ďakujeme všetkým, ktorí boli pri realizácii projektu nápomocní, a prispeli cennými poznatkami. Ďakujeme tiež všetkým členom riešiteľského kolektívu.

Andrea Bánovčinová, Dominika Lisá

SPÔSOBY ZVLÁDANIA SATURÁCIE POTRIEB V RODINÁCH OHROZENÝCH PRACUJÚCOU CHUDOBOU

WAYS TO MANAGE SATURATION OF NEEDS IN FAMILIES AT RISK OF WORKING POVERTY

Nadežda Kovalčíková*

Abstrakt: Pracujúca chudoba je novodobý fenomén. Ide o špecifickú skupinu osôb, ktoré aj napriek príjmu pociťujú materiálnu, sociálnu depriváciu a ich nízky príjem má vplyv na rôzne dimenzie ich života. Cieľom štúdie bolo zistiť možnosti, spôsoby a stratégie uspokojovania potrieb v nízkopríjmových rodinách. Na uskutočnenie cieľa sme použili štrukturovaný rozhovor so 111 participantmi, pričom otázky v rámci rozhovoru pokrývali rôzne oblasti potrieb – zdravotná starostlivosť, bývanie, nákup potravín a stravovanie, oblasť nákupu oblečenia, sociálny život a uspokojovanie sociálnych potrieb a oblasť voľného času. Výsledky boli kvantifikované a premietnuté do percentuálneho vyjadrenia. Výsledky preukázali, že nízky príjem determinuje všetky skúmané oblasti a participantí využívajú rôzne stratégie uspokojovania potrieb v takej podobe, aby ich uspokojovanie zaťažilo rodinný rozpočet čo najmenej.

Kľúčové slová: Pracujúca chudoba. Potreby. Nízky príjem. Saturácia potrieb.

Abstract: Working poverty is a modern phenomenon. This is a specific group of people who, despite their income, feel material, social deprivation and their low income affects various dimensions of their lives.

The aim of the study was to find out the possibilities, ways and strategies of satisfying the needs in low-income families. To achieve the goal, we used a structured interview with 111 participants, with the interview questions covering various areas of needs - health care, housing, food and food purchasing, clothing purchasing, social life and social needs, and leisure. The results were quantified and expressed as a percentage.

The results showed that low income determines all the examined areas and the participants use different strategies of satisfying needs in such a way that their satisfaction burdens the family budget as little as possible.

Keywords: Working poverty. Needs. Low income. Needs saturation.

* Doc. PhDr. Nadežda Kovalčíková, PhD., Katedra sociálnej práce, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave, Univerzitné námestie 1, 918 43 Trnava, nada.kovalcikova@gmail.com

Úvod

Chudoba jav, ktorý sa dotýka všetkých krajín a spoločností je to multidimenzionálny sociálny jav (Demek 2011). Aj na Slovensku sa chudoba stáva jedným z najsledovanejších sociálno-ekonomických fenoménov a jej rozsah a závažnosť sociálnych dôsledkov stále narastá. Zvládnuť ju a eliminovať všetky jej riziká si vyžaduje okrem opatrení aj výskum, ktorý by pomohol k jej predvídaní a systematickému riešeniu. Pozornosť venovaná problémom chudoby v západnom svete je obrovská (Michálek 2000)

V súvislosti s chudobou sa čoraz viac dostáva do popredia fenomén „pracujúcich chudobných“. Za pracujúcich chudobných sú považované osoby staršie ako 18 rokov, ktorých ekvivalentný príjem, po zohľadnení sociálnych transferov, je nižší než oficiálna hranica chudoby. Hranica príjmovej chudoby je stanovená ako 60 % mediánu národného ekvivalentného príjmu. (Labudová a kol. 2019) Demek (2011) vysvetľuje vznik tohoto javu. Tvrdí, že flexibilizácia práce znižuje v zemi opticky mieru nezamestnanosti, koná tak však za cenu, že stúpa podiel nízko platenej práce a narastá riziko, že mzda ekonomicky činného človeka sa bude pohybovať na hranici biedy alebo len tesne nad ňou. Pracujúci chudobní čelia teda chudobe aj napriek predstave o práci ako o prostriedku, ktorý má prepadu do chudoby zabrániť. (Kotrasová, Rochovská 2010) Platená práca teda automaticky negarantuje ochranu pred chudobou a sociálnym vylúčením. (Gerbery a kol. 2007) Aj viaceré komparatívne analýzy v tejto súvislosti naznačili, že pracovné miesto naozaj nie je samozrejmom ochranou pred chudobou. Je teda jasné, že pod hranicu chudoby sa už nezaradia iba tí, čo sú odkázaní na sociálne dávky, ale aj časť ekonomicky aktívnych osôb s nízkym príjmom. (Žáková 2020) Fabianová a Jašková (2018) dokonca o pracujúcich chudobných hovoria ako o novom sociálnom riziku a konštatujú, že otázky nových sociálnych rizík sa v modernej spoločnosti stávajú predmetom intenzívneho výskumu rôznych sociálno-vedných odborov a stávajú sa centrom pozornosti praktickej politiky.

Nízka úroveň príjmu je v podmienkach Slovenska, ale aj ďalších postkomunistických krajín, jednou z determinujúcich dimenzií diferencovanej kvality života. Nízky peňažný príjem, či už jednotlivcov alebo domácností, podmieňuje (ne)spokojnosť obyvateľov, najmä v oblasti materiálneho zabezpečenia. (Michálek 2006) Nízke mzdy tiež nezaručujú štandardné uspokojovanie potrieb ani ekonomickú istotu. (Rochovská a Námešný 2011) Ak je prístup k zdrojom a statkom obmedzený a ľudia si nemôžu dovoliť spotrebovať statky a služby „typické“ pre spoločnosť, v ktorej žijú, nastáva stav materiálnej deprivácie. Materiálne

deprivované osoby sú z dôvodu nedostatočných zdrojov spoločnosťou vnímané nevyhnutné potreby u týchto osôb uspokojované nedostatočne (Zelinský 2014).

Práve oblasť uspokojovania potrieb je podľa nás dôležitá aj z hľadiska jej ďalšieho skúmania. Nízkopríjmovosť modifikuje uspokojovanie mnohých potrieb a rodiny sa mnohokrát v oblasti ich saturovania sústreďujú na potreby nevyhnutné a ostatné potreby ostanú nepovšimnuté, alebo s uspokojované na minimálnej úrovni.

Metodológia a charakteristika skupiny participantov

Cieľom štúdie bolo skúmať výskyt jednotlivých spôsobov správania v oblasti uspokojovania potrieb v rámci rodinného systému v nízkopríjmových rodinách na Slovensku. Podľa teoretického vstupu je jasné, že nízky rodinný príjem determinuje rôzne oblasti fungovania rodiny, pritom jednou z najdôležitejších oblastí je práve uspokojovanie potrieb.

Na základe cieľa sme si vytvorili batériu otázok do štrukturovaného rozhovoru, pričom nás zaujímalo 5 oblastí uspokojovania potrieb –

1. uspokojovanie potrieb v oblasti zdravia a zdravotnej starostlivosti,
2. uspokojovanie potrieb v oblasti stravovania, nákupu a kvality potravín,
3. uspokojovanie potrieb v sociálnej oblasti a oblasti spoločenského života,
4. uspokojovanie potrieb v oblasti bývania
5. uspokojovanie potrieb v oblasti obliekania a nákupu oblečenia.
6. uspokojovanie potrieb v oblasti voľnočasových aktivít

Ku každej oblasti boli priradené výroky, ku ktorým mali participantí zaujať súhlasné, prípadne nesúhlasné stanovisko. Možná bola aj odpoveď – neviem sa vyjadriť. Výroky vyjadrovali nielen aktuálny stav v oblasti uspokojovania potrieb, ale aj naznačenú stratégiu zvládania, ktorú respondenti v súčasnosti využívajú. Takýto spôsob zberu dát nám umožnil na jednej strane získať kvantifikovateľné dáta týkajúce sa prevalencie jednotlivých spôsobov zvládania pracujúcej chudoby ale zároveň získať doplňujúce informácie, ktoré sme v štruktúre rozhovoru neobsiahli.

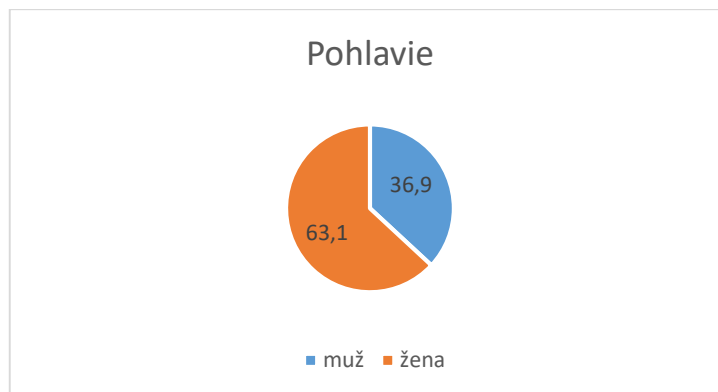
Charakteristika skupiny participantov

V rámci zberu dát sme uskutočnili štrukturované rozhovory so 111 respondentami (N = 111). Výber participantov bol zámerný a participantov sme získavali metódou „snehovej gule“.

Kvôli pandemickým opatreniam mnohé z rozhovorov prebiehali online (messenger, skype a pod.), mnohé sa nám podarilo uskutočniť „face to face“.

Priemerný príjem participantov bol 423,86 eur. Priemerný vek bol 42,27 (min. 22 rokov, max 68 rokov).

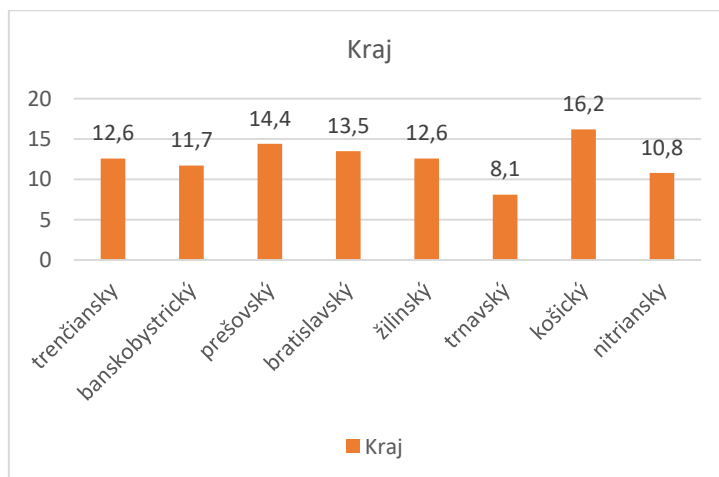
Graf 1: Pohlavie participantov

Zdroj: Vlastný

Vo výskumnej vzorke prevažovali ženy 70 (63,1%). Mužov bolo 41 (36,9 %). Ďalší demografický údaj bol kraj, v ktorom participanti bývajú.

Graf 2: Rozdelenie respondentov z hľadiska kraja

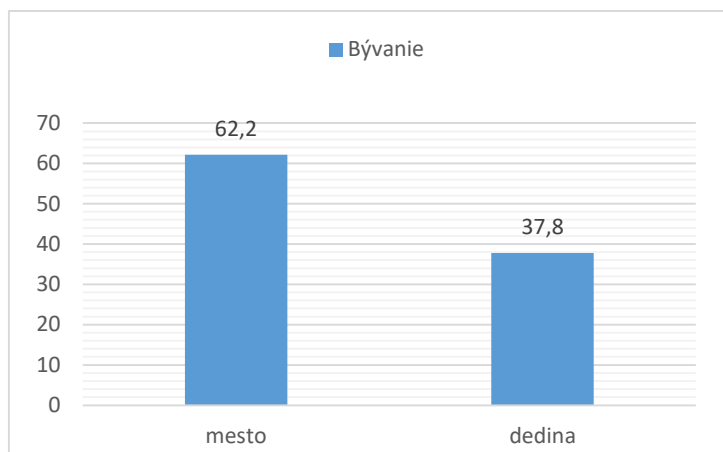
Zdroj Vlastný

Z grafu 2 vyplýva, že z hľadiska toho, v akom kraji participanti bývajú, sme zaznamenali najviac respondentov z košického kraja 18 (16,2%), nasledovali participanti prešovského kraja (14,4%), potom kraj bratislavský (13,5%). Zhodne sa na našom výskume zúčastnili participanti

zo žilinského a trenčianskeho kraja (12,6%), najmenej participantov bolo z trnavského kraja 9 (7,2%).

V rámci bývania nás zaujímala aj špecifikácia bývania – mesto, dedina.

Graf 3: Rozdelenie respondentov z hľadiska miesta bydliska

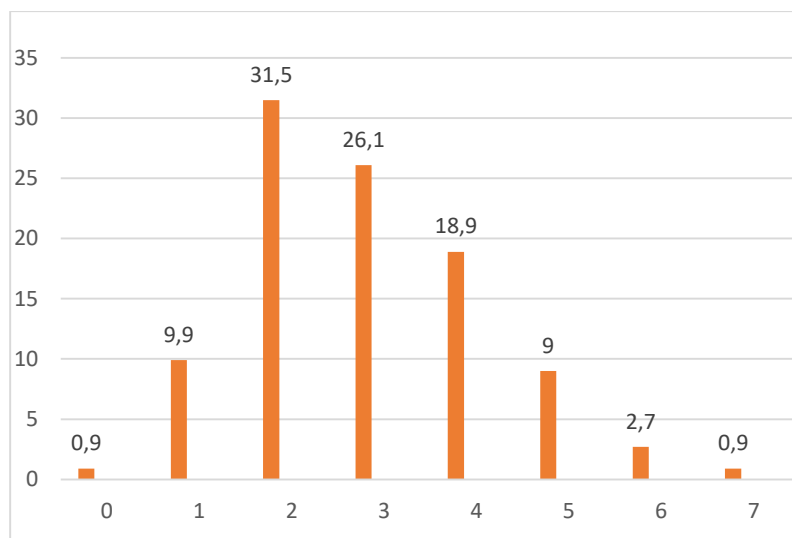

Zdroj Vlastný

Z tabuľky vyplýva, že až 62, 2 percenta našich participantov býva v meste a skoro 40 % ich býva na dedine.

Dôležitý údaj, na ktorý sme sa pýtali kto, resp. koľko osôb žije mimo dotazovaného v spoločnej domácnosti.

Graf 4: rozdelenie respondentov z hľadiska počtu osôb žijúcich v domácnosti

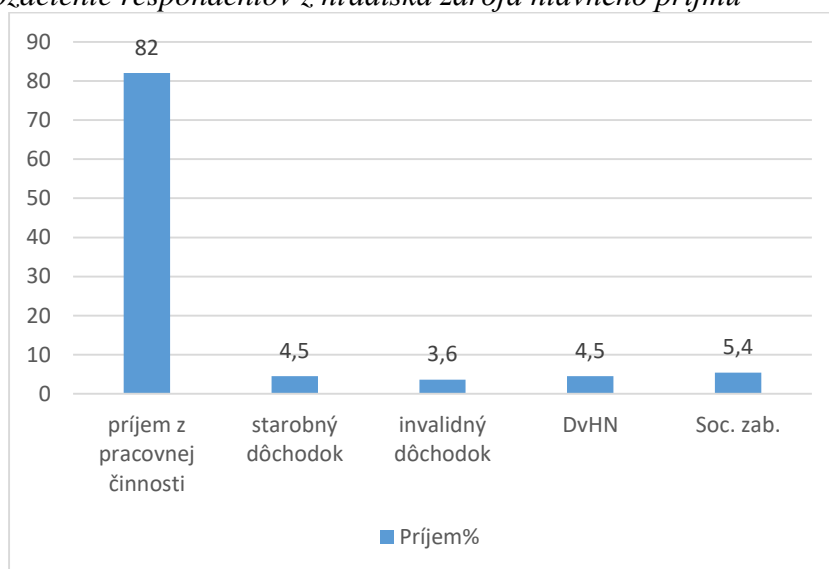

Zdroj Vlastný

Zaznamenali sme, že jeden respondent žije sám, ostatní zdieľajú domácnosť s rôznym počtom členov. Najviac ich zdieľa domácnosť s jedným členom 35 (31,5%). Iba v jednej domácnosti žije spolu s participantom 7 osôb. 26,1% participantov žije v štvorčlennej domácnosti.

Hlavný príjem našich participantov bol ďalšou demografickou premennou, ktorá nás zaujímala.

Graf 5: Rozdelenie respondentov z hľadiska zdroja hlavného príjmu

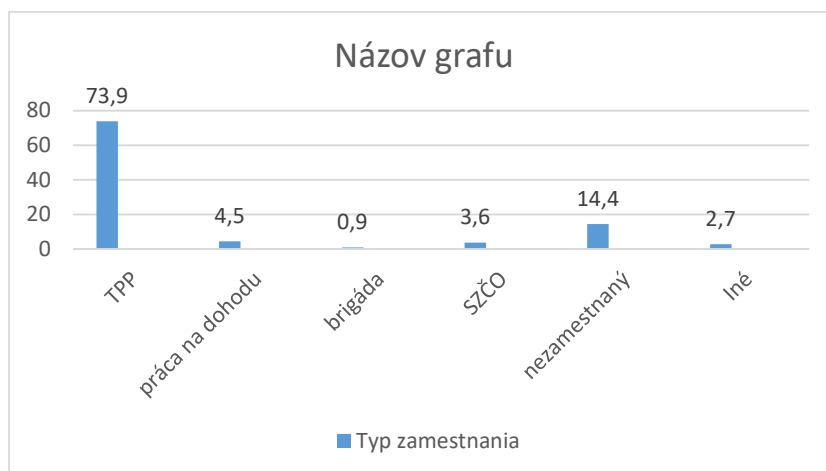

Zdroj Vlastný

Hlavný príjem do domácnosti u našich participantov pochádza z príjmu z pracovnej činnosti (82%), dávky zo systému sociálneho zabezpečenia ako hlavný zdroj príjmu uviedlo 5,4 % participantov. Starobný dôchodok a Dávka v hmotnej núdzi je hlavným zdrojom príjmu 4,5 % participantov a invalidný dôchodok uviedlo 3,6 %.

Posledný demografický údaj sa týka typu zamestnania našich participantov.

Graf 6: Rozdelenie respondentov z hľadiska typu zamestnania

Zdroj Vlastný

Je evidentné, že skoro 74% respondentov má trvalý pracovný pomer, malé percento z nich využíva prácu na dohodu, prípadne brigádnicú činnosť. 14,4 % je nezamestnaných.

Interpretácia výsledkov

Výsledky budeme interpretovať vzhľadom k jednotlivým tématickým podoblastiam uspokojovania potrieb – zdravotná starostlivosť, stravovanie, bývanie, voľný čas, obliekanie a nákup oblečenia, sociálne vzťahy - podľa jednotlivých výrokov percentuálnym vyjadrením miery súhlasu. Niektoré súhlasné a úplne súhlasné, tiež nesúhlasné, prípadne úplne nesúhlasné položky sme v rámci popisu výskumných zistení uvádzali dokopy.

Uspokojovanie potrieb v oblasti zdravotnej starostlivosti

Z hľadiska výrokov a miery súhlasu s jednotlivými výrokmami, sa participanti v prevažnej miere v rámci tejto oblasti vyjadrovali skôr v negatívnej rovine.

	Môžeme ísť k lekárovi vždy, keď potrebujeme		Nemáme dostatok financií na to, aby sme si zaplatili cestu k lekárovi		Nemáme dostatok financií, aby sme si doplatili potrebné lieky		V oblasti zdravotnej starostlivosti môžeme využívať iba to, čo je hrazené poisťovňou	
	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent
Úplne nesúhlasím	15	14,4	6	5,4	15	13,5	16	14,4
nesúhlasím	12	10,8	6	5,4	16	14,4	21	18,9
Neviem sa vyjadriť	14	12,6	22	19,8	20	18,9	19	17,1
Súhlasím	30	27,0	20	18,0	22	19,8	25	25,5
Úplne súhlasím	39	35,1	57	51,4	39	34,2	30	27,0
Total	111	100,0	111	100,0	111	100,0	111	100,0

Zdroj Vlastný

Na základe výsledkov je evidentné, že participanti v prevažnej miere súhlasia s výrokom, že ak potrebujú, môžu kedykoľvek navštíviť lekára. Úplne súhlasné a súhlasné stanovisko dalo až 61,1% participantov. Len 14,4% s týmto výrokom úplne nesúhlasí.

Aj keď pri predchádzajúcej otázke, participanti skôr súhlasili s tým, že k lekárovi môžu ísť kedykoľvek, keď potrebujú, pri tejto otázke je jasné, že tomu tak nie je za každých okolností. Až 69,4% z nich zaujalo skôr súhlasné a súhlasné stanovisko s výrokom, že nemajú dostatok peňazí na to, aby si zaplatili cestu k lekárovi. Týka sa to samozrejme aj participanti, pre ktorých je zdravotná starostlivosť geograficky ďaleká a presun k nej je ekonomicky zaťažujúci.

Vyššie 61% participantov skôr súhlasí, prípadne súhlasí s tým, že na potrebné lieky (tzn. lieky, ktoré buď z krátkodobého, alebo dlhodobého hľadiska reálne potrebujú) nemajú dostatok

peňazí a ako vyplýva aj z ďalšej otázky, tiež až 55% participantov si môže dovoliť len zdravotnú starostlivosť hradenú zo zdravotného poistenia.

	Kvôli zníženiu príjmu si nemôžem dovoliť ísť na "PN-ku".		Cielene sa snažíme zdravo žiť, aby sme predišli ochoreniam.		Ak niekto z nás potrebuje lieky/lekársku starostlivosť, nájdeme na to prostriedky na úkor iných výdavkov		Niektoré hradené zdravotnícke úkony si nemôžeme dovoliť	
	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent
Úplne nesúhlasím	47	42,3	4	3,6	8	7,2	13	11,7
Nesúhlasím	20	18,0	15	13,5	9	8,1	9	8,1
Neviem sa vyjadriť	18	16,2	28	25,2	16	14,4	23	20,7
Súhlasím	12	10,8	29	26,1	37	33,3	40	18
Úplne súhlasím	14	12,6	35	31,5	41	36,9	46	41,4
Total	111	100,0	111	100,0	111	100,0	111	100,0

Zdroj Vlastný

Aj napriek výsledkom z predchádzajúcej tabuľky je zaujímavé, že väčšina participantov si môže dovoliť ostať na „PN“. Pri nej dochádza k výraznému zníženiu príjmu, takže tento fakt nás prekvapil.

V prípade potreby zdravotnej starostlivosti participantí nachádzajú mnohokrát prostriedky v rámci rozpočtu na úkor iných výdavkov. Až 70,2 % participantov k tomuto zaujalo súhlasné stanovisko. O niečo nižšie percento sa nám ukazuje pri poslednej otázke, kde skoro 60% participantov súhlasí s tým, že niektoré hradené úkony zdravotnej starostlivosti si proste dovoliť nemôžu.

Aj napriek vyššie popísaným skutočnostiam nás teší fakt, že až 57 % participantov sa snaží zdravo žiť, aby predchádzali ochoreniam. Dost' vysoké percento (25,2%) sa však tejto otázke nedokázalo vyjadriť.

Uspokojovanie potrieb v oblasti bývania

	Finančná situácia mojej rodiny nám neumožňuje, aby sme mali bývanie podľa našich predstáv		Na to, aby sme získali vlastné bývanie, museli sme sa zadĺžiť		Naša finančná situácia nám nedovoľuje mať vlastné bývanie (nedostaneme hypotéku, nemôžeme si nájsť podnájom)		Môže/mohli sme si upraviť bývanie, aby vyhovovalo našim potrebám (vzhľadom na prítomnosť malých detí, zdravotný stav členov rodiny...)	
	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent
Úplne nesúhlasím	12	10,8	15	13,5	30	27	30	27
nesúhlasím	8	7,2	5	4,5	18	16,2	20	18
Neviem sa vyjadriť	10	9,0	9	8,1	21	18,9	25	22,5
Súhlasím	25	22,5	15	13,5	11	9,9	18	16,2
Úplne súhlasím	56	50,5	67	60,4	31	27,9	18	16,2
Total	111	100,0	111	100,0	111	100,0	111	100,0

Zdroj Vlastný

	Naše bývanie poskytuje dostatok priestoru pre potreby všetkých členov domácnosti.		Naša finančná situácia nám umožňuje udržiavať obydlie v primeranom stave.		Zariadenie do nášho domu/bytu kupujeme zásadne nové.		Nákup zariadenia je pre nás finančne náročný, musíme ho dopredu plánovať	
	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent
Úplne nesúhlasím	21	18,9	11	9,9	26	23,4	3	2,7
nesúhlasím	9	8,1	16	14,4	22	19,8	5	4,5
Neviem sa vyjadriť	22	19,8	24	21,6	20	18,0	9	8,1
Súhlasím	27	24,3	42	37,8	23	20,7	34	30,6
Úplne súhlasím	32	28,8	18	16,2	20	18,0	60	54,1
Total	111	100,0	111	100,0	111	100,0	111	100,0

Zdroj Vlastný

Je evidentné, že finančná situácia našich participantov má dosť veľký vplyv na zabezpečenie vlastného bývania. Vyše 73% participantov sa muselo kvôli zabezpečeniu vlastného bývania zadĺžiť a až 37,8 % si vlastné bývanie kvôli súčasnej situácii dovoliť nemôže vôbec. Okolo 50 % participantov sa vyjadrilo, že si nemôže prispôbiť bývanie potrebám všetkých členov a 73 % si vôbec nemôže dovoliť bývať podľa svojich predstáv.

V rámci bývania až 57,1 % participantov súhlasilo a skôr súhlasilo s tvrdením, že aktuálne bývanie je také, že saturuje potreby všetkých členov rodiny z hľadiska priestoru. 54% participantov súhlasilo s tým, že ich bývanie sa im aj napriek finančnej situácii darí udržiavať v optimálnom stave.

Aj napriek tejto skutočnosti, nákup napr. nábytku musí byť vopred naplánovaný až 84% participantmi, pričom nábytok až 43% participantov nekupuje nový. 38 % však bolo viac súhlasných s tvrdením, že zásadne nakupujú nový nábytok.

	Kupujeme nábytok z druhej ruky a využívame stránky s ponukou na darovanie nábytku		Drobné opravy a práce v domácnosti sa snažíme robiť sami namiesto toho, aby sme za ne museli platiť		Snažíme sa využívať rôzne kreatívne spôsoby, ako si zlepšiť bývanie (vyrobíme si, zrecyklujeme...)		Bývame spolu s rodičmi, pretože je to ekonomicky výhodnejšie	
	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent
Úplne nesúhlasím	33	29,7			4	3,6	42	37,8
nesúhlasím	22	19,8			7	6,3	13	11,7
Neviem sa vyjadriť	27	24,3	9	8,1	18	16,2	5	4,5
Súhlasím	13	11,7	23	20,7	35	31,5	13	11,7
Úplne súhlasím	16	14,4	79	71,2	47	42,3	38	34,2
Total	111	100,0	111	100,0	111	100,0	111	100,0

Zdroj Vlastný

Nákup zariadenia do domácnosti z druhej ruky, prípadne využívanie stránok, kde je nábytok možné získať darovaním, odmieta skoro 50% participantov, túto možnosť však pripúšťa vyše 26% opytovaných.

Drobné opravy a práce v domácnosti, tiež možnosť zlepšiť si bývanie vlastnými nápadmi využíva väčšina participantov.

Bývaniu vo viacgeneračnej domácnosti (kvôli ušetreniu) podľa našich zistení dáva prednosť 45,9 % zúčastnených na výskume, túto možnosť však zásadne odmieta a dáva nesúhlasné stanovisko väčšie percento – 49,5%.

Uspokojovanie potrieb v oblasti stravovania, nákupu a kvality potravín

	Snažíme sa nakupovať kvalitné potraviny, bez ohľadu na to koľko stoja		V našej situácii musíme uprednostniť skôr výhodnú cenu pred kvalitou.		Snažíme sa ušetriť inde, aby sme si mohli kúpiť kvalitné potraviny		Snažíme sa rozumne nakupovať (plánovať, porovnávať ceny), aby sme si dovolili všetko, čo potrebujeme	
	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent
Úplne nesúhlasím	25	22,5	9	8,1	16	14,4	2	1,8
nesúhlasím	29	26,1	15	13,5	28	25,2	2	1,8
Neviem sa vyjadriť	25	22,5	22	19,8	26	23,4	15	13,5
Súhlasím	23	20,7	26	23,4	30	27,0	44	39,6
Úplne súhlasím	9	8,1	39	35,1	11	9,9	48	43,2
Total	111	100,0	111	100,0	111	100,0	111	100,0

Zdroj Vlastný

Z vyššie zobrazených výsledkov vyplýva, že naši účastníci musia preferovať výhodnú cenu nad kvalitou potravín (58,5%) a 48,6 % sa ani nesnaží nakupovať potraviny, ktoré sú kvalitné. Účastníci však v takmer 40 % nesúhlasia s možnosťou, že by zdroje na kvalitnú stravu hľadali na úkor inej oblasti, naopak, to isté percento sa zhodlo na tom, že šetrí v iných oblastiach, aby si dovolili kúpiť kvalitné potraviny.

Až 82,8% opýtaných využíva pri nákupe potravín plánovanie, porovnávanie cien a pod.

	Vzhľadom k potrebám jednotlivých členov rodiny, je naša strava vhodná (vzhľadom k veku, zdravotnému stavu a pod.)		Snažíme sa dopestovať vlastnú zeleninu a ovocie a dochovať vlastné zvieratá		Využívame jedlo, ktoré nám niekto dá (rodina, kamaráti)		Využívame iné zdroje, aby sme ušetrili za jedlo	
	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent
Úplne nesúhlasím	11	9,9	29	26,1	39	35,1	61	55,0
nesúhlasím	15	13,5	12	10,8	20	18,0	14	12,6
Neviem sa vyjadriť	30	27,0	15	13,5	19	17,1	22	19,8
Súhlasím	41	36,9	32	28,8	21	18,9	10	9,0
Úplne súhlasím	14	12,6	23	20,7	12	10,8	4	3,6
Total	111	100,0	111	100,0	111	100,0	111	100,0

Zdroj Vlastný

Participantí viac súhlasia ako nesúhlasia s tým, že strava pokrýva potreby jednotlivých členov, čo je pozitívne. Vyše 48% sa snaží dopestovať svojpomocne zeleninu a ovocie, čo určite výrazne zníži výdavky spojené s nakupovaním. Participantí nevyužívajú (vyše 50%) rodinu a priateľov pri zabezpečovaní stravy. Tiež vyše 67,6 % sa nesnaží využívať iné zdroje na zabezpečenie jedla kvôli ušetreniu.

Uspokojovanie potrieb v oblasti obliekania a nákupu oblečenia.

	Môžeme so dovoliť kúpiť oblečenie kde chceme a aké chceme		Nakupujeme predovšetkým v obchodoch, kde sú zľavy		Nakupujeme iba v predajniach s lacným oblečením (u Vietnamcov, v sekáčoch...)		Nákup oblečenia si dopredu plánujeme, aby sme naň mali dostatok peňazí	
	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent
Úplne nesúhlasím	43	38,7	3	2,7	23	20,7	15	13,5
nesúhlasím	24	21,6	5	4,5	30	27,0	17	15,3
Neviem sa vyjadriť	17	15,3	15	13,5	23	20,7	18	16,2
Súhlasím	19	17,1	27	24,3	14	12,6	30	27,0
Úplne súhlasím	8	7,2	61	55,0	21	18,9	31	27,9
Total	111	100,0	111	100,0	111	100,0	111	100,0

Zdroj Vlastný

Naši participanti si rozhodne nemôžu dovoliť kúpiť oblečenie, ktoré chcú a skôr nakupujú v obchodoch, kde sú ponúkané zľavy (79,3 %). Participanti však v 53 % odmietajú fakt, že by nakupovali len v obchodoch, pre ktoré je typické lacnejšie oblečenie. Ako stratégiu až 61% participanti volí plánovanie nakupovania oblečenia.

	Pri nákupe oblečenia musíme uprednostňovať výhodnú cenu pred kvalitou		Oblečenie dostávame od rodiny a známych (po ich deťoch...)		Oblečenie získavame cez charitu, materské centrá...		Snažíme sa mladším deťom oblečenie nekupovať, „dedia“ ho po starších súrodencoch	
	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent
Úplne nesúhlasím	5	4,5	38	34,2	90	81,1	23	22,5
nesúhlasím	18	16,2	16	14,4	14	12,6	13	11,7
Neviem sa vyjadriť	25	22,5	18	16,2	6	5,4	22	19,8
Súhlasím	32	28,8	24	21,6	1	0,9	29	26,1
Úplne súhlasím	31	27,9	15	13,5	0	0	22	19,8
Total	111	100,0	111	100,0	111	100,0	111	100,0

Zdroj Vlastný

V rámci nakupovania oblečenia musia participanti uprednostňovať cenu pred kvalitou (61%). Iba 35,1% participantov využíva oblečenie od známych a priateľov a až 93,7% z nich nesúhlasí s tým, že by oblečenie získavali z charity. Iba jeden participant s touto možnosťou súhlasil. Za vhodnú stratégiu skôr považujú „dedenie“ oblečenia v rámci rodiny (51%) (mladší súrodenci od starších).

Uspokojovanie potrieb v sociálnej oblasti a oblasti spoločenského života.

	Môžeme udržiavať kontakt s rodinou (telefonický, osobný..)		Nechodíme do spoločnosti, pozveme rodinu a známych radšej k nám, je to lacnejšie.		Nepozývame návštevy, aby sme zbytočne nemíňali	
	Frequency	Percent	Frequency	Percent	Frequency	Percent
Úplne nesúhlasím	5	4,5	10	9,0	28	25,2
nesúhlasím	2	1,8	14	12,6	30	27,0
Neviem sa vyjadriť	4	3,6	27	24,3	17	15,3
Súhlasím	30	27,0	28	25,2	17	15,3
Úplne súhlasím	70	63,2	32	28,8	19	17,1
Total	111	100,0	111	100,0	111	100,0

Zdroj Vlastný

Napĺňanie sociálnych potrieb je v rodinách našich participantov tiež ovplyvnené finančnou situáciou. Pozitívne je, že až 90,2 % participantov môže udržiavať kontakt so svojou rodinou. 54% však chodí málo do spoločnosti, na spoločenské podujatia, skôr preferujú spoločenský kontakt v domácom prostredí, pretože je lacnejší. Aj v poslednej otázke sa nám ukazuje, že participantí nesúhlasia až v 58 % s tým, že by k sebe domov nepozývali návštevy, aby ušetrili. Zdá sa im to vhodné a aj z hľadiska financií výhodná možnosť.

Uspokojovanie potrieb v oblasti voľnočasových aktivít

	Môžeme tráviť voľný čas tak, ako chceme, máme na to dostatok financií		Vo voľnom čas uprednostňujeme aktivity, ktoré nie sú finančne náročné	
	Frequency	Percent	Frequency	Percent
Úplne nesúhlasím	50	45,0	2	1,8
Nesúhlasím	27	24,3	2	1,8
Neviem sa vyjadriť	19	17,1	8	7,2
Súhlasím	11	9,9	34	30,6
Úplne súhlasím	4	3,3	65	58,6
Total	111	100,0	111	100,0

Zdroj Vlastný

Plnohodnotné trávenie voľného času je dôležitým aspektom nielen na sebarealizáciu jednotlivých členov rodiny, ale je to prvok stmelovania rodiny a aj možnosť relaxu. V nízko príjmových rodinách je asi najväčšou investíciou zabezpečenie základných potrieb rodiny, pričom práve voľno – časové aktivity sú minimálne, prípadne úplne absentujúce. Z tabuľky vyplýva, že väčšie percento rodín určite nemá možnosť tráviť čas tak, ako by chceli a ani na to nemajú dostatok financií, preto rodiny skôr volia stratégiu uprednostňovania aktivít, s nízkou finančnou náročnosťou.

Diskusia

Naša štúdia sa zameriavala na špecifickú skupinu a to na pracujúcu chudobu.

Aj keď je získanie zamestnania prvou podmienkou, ktorú treba splniť pri snahe vymaniť sa z chudoby, ani existencia zamestnania často nezaistí kvalitnú životnú úroveň. Horáková et al. (2013) hovoria hlavne o materiálnej a finančnej deprivácii. Materiálna a finančná deprivácia zahŕňa viac oblastí, napr. aj oblasť uspokojovania základných životných potrieb, depriváciu vo vybavení domácnosti, v podmienkach bývania a pod.. Za materiálnu depriváciu sa tu považuje vynútený nedostatok aspoň štyroch z deviatich položiek, ktoré sa týkajú finančných ťažkostí (ťažkosti s platením nájomného, hypotéky a dodávok energií, ťažkosti s udržiavaním tepla v obydlí, problémy čeliť neočakávaným výdavkom, ťažkosti so zabezpečením pravidelného jedla s mäsom a zaplatením týždennej dovolenky mimo domu raz za rok) a ťažkostí so zaobstaraním predmetov dlhodobej spotreby (vynútená absencia práčky, TV, auta, telefónu). (Gerbery 2011) Podľa Kotrasovej a Rochovskej (2010) vo väčšine krajín EÚ, vrátane Slovenska, sa problematike pracujúcich chudobných nevenuje dostatočná pozornosť. Viac pozornosti smeruje k chudobe vo všeobecnosti. Michálek (2010) v tejto súvislosti konštatuje, že zvládnuť a eliminovať všetky riziká chudoby si vyžaduje okrem opatrení aj výskum, ktorý by pomohol k jej predvídaní a systematickému riešeniu.

Aj kvôli vyššie spomenutému sme sa rozhodli bližšie zamerať práve na domácnosti, ktoré spadajú pod termín – pracujúca chudoba. Hlavný cieľ štúdie bol orientovaný na zisťovanie toho, ako sú v týchto rodinách saturované nami vybrané potreby a v jednotlivých výrokoch bolo vidieť aj preferované stratégie, ktoré rodiny uplatňujú pri ich naplňaní.

Pre naplnenie cieľa sme sa rozhodli využiť štrukturované rozhovory, z ktorých realizáciou súhlasilo 111 participantov. Tí mali zaujať stanovisko k vopred naformulovaným výrokom, ku ktorým sme mali určenú škálu od úplne nesúhlasím, po úplne súhlasím. Realizácia rozhovorom prebehla v online priestore, ale mnohé rozhovory sa nám podarilo zrealizovať prezenčne. Je možno ešte nutné poznamenať, že výskum bol realizovaný v čase pandémie, počas trvania mnohých protipandemických opatrení, v čase, keď mnohé rodiny, nielen nízkopríjmové, boli opatreniami determinované a výrazne sa im zmenili životné podmienky. Uvedomujeme si, že výsledky mohli byť sčasti ovplyvnené aj dobou, kedy bol výskum realizovaný. Po zozbieraní údajov sme jednotlivé výroky obsahovo zoskupili pod rôzne oblasti a vyhodnotili percentuálne.

Prvou oblasťou, ktorá nás v súvislosti s uspokojovaním potrieb zaujímala, bola oblasť zdravotnej starostlivosti. Podľa Gerberyho (2010) prístupná zdravotná starostlivosť predstavuje jadro rozvinutých sociálnych štátov, ale aj napriek tomu sa môžu vyskytovať reálne bariéry, ktoré znemožňujú niektorým skupinám obyvateľstva na nej participovať. Môžu sa vyskytnúť dva typy bariér: finančná a geografická. Naši participanti všeobecne hodnotili prístup k zdravotnej starostlivosti negatívne a väčšina z nich si dovoľí využívať len zdravotnú

starostlivosť hradenú so zdravotného poistenia a úkony mimo neho viac menej nevyužívajú. Ak je u našich participantov predsa len situácia, keď niekto z rodiny potrebuje zdravotnú starostlivosť, rodiny to riešia hlavne tým, že použijú peniaze z inej časti rodinného rozpočtu. Okrem toho sme v rámci výsledkov zaznamenali obidva vyššie spomenuté typy bariér – opytovaní mali problém zaplatiť si cestu k lekárovi, na strane druhej nedisponovali dostatkom peňazí na doplatky na lieky, ktoré potrebujú. Podľa Gerberého (2010) v roku 2007 približne jedna tretina ľudí, ktorí neboli u lekára, na to nemala peniaze, alebo sa k nemu nemala ako dostať. Aj podľa Džambazoviča a Gerberého (2012) sa výrazne negatívne nerovnosti v zdraví prejavili u obyvateľstva s nižším sociálno-ekonomickým statusom a ľudia s nižším socioekonomickým statusom majú bližšie k rizikovému správaniu než protektívnemu vo vzťahu k zdraviu. Aj napriek predchádzajúcej informácií až 57 % našich participantov sa snaží zdravo žiť, aby predchádzali ochoreniam.

Ďalšou nami skúmanou oblasťou uspokojovania potrieb bola oblasť bývania. Kvalitné bývanie je výsledkom dlhodobého procesu, počas ktorého sa uspokojujú základné, ale aj širšie sociálne a kultúrne potreby jednotlivcov, domácností a komunít. Bývanie je tiež jedným z najdôležitejších nástrojov podpory sociálnej kohézie (Šoltésová, Fotta 2007). Náš výskum preukázal, že bývanie je naozaj problematickou oblasťou a participantí sa zhodli na tom, že v súčasnosti je pre nich ťažké zabezpečiť si vlastné bývanie a aj bývanie, ktoré by zodpovedalo potrebám jednotlivých členov rodiny a 73% participantov sa kvôli zabezpečeniu bývania musela zadĺžiť. Bývanie má ale výraznú ekonomickú dimenziu – získanie bytu a domu je najnákladnejšou a pritom nevyhnutnou životnou investíciou a bežné výdaje na bývanie tvoria podstatnú zložku mesačných rozpočtov domácností. (Sýkorová et al. 2014) Podpora bývania sa prejavuje ako veľmi účinné opatrenie. Znížením nákladov na bývanie sa zlepšuje životná situácia nízkopříjmových domácností. Rastúce náklady na bývanie predstavujú vážnu finančnú záťaž v mnohých európskych domácnostiach. Z údajov Eurostatu vyplýva, že Európania platia viac ako štvrtinu celkových disponibilných príjmov za bývanie (Antalová, Bugárová 2017)

Participantí v súvislosti s bývaním vo všeobecnosti nemali problém, aj napriek finančným problémom, udržiavať domácnosť v primeranom stave, aj keď nový nábytok si väčšinou dovoliť nemôžu, väčšinou pri jeho nákupe využívajú plánovanie. V rámci šetrenia si drobné práce v domácnosti snažia participantí vykonať svojpomocne a tiež prevláda snaha zlepšiť podmienky bývania rôznymi kreatívnymi spôsobmi. Zaujímavosťou je, že participantí odmietali spoločné bývanie s rodičmi kvôli šetreniu peňazí.

Uspokojovanie potrieb v oblasti stravovania, nákupu potravín a tiež ich kvality je ďalšou skúmanou oblasťou. Kvalitná a rozmanitá strava je nákladná, a preto menej finančne dostupná

pre nízkopríjmové domácnosti. (Cupák a kol. 2016) participanti vzhľadom k nízkemu príjmu musia preferovať výhodnú cenu pred kvalitou potravín. Domácnosti s nižšími príjmami nakupujú menej zdravé potraviny v porovnaní s domácnosťami s vyššími príjmami. Domácnosti s nízkym príjmom nakupujú menej ovocia a zeleniny, viac cukroviniek a menej zdravých potravín v porovnaní s domácnosťami s vyššími príjmami. (French et al, 2019)

Pri nákupe potravín využívajú naši participanti plánovanie, porovnávanie cien. Domácnosti s nízkym príjmom šetria nákup potravín. Bolo zistené, že domácnosti s nízkym príjmom nakupujú viac zlacneného tovaru, využívajú väčšie výhody množstevných zliav a kupujú lacnejšie verzie daného produktu v porovnaní s domácnosťami s vyššími príjmami. Tiež bolo zistené, že domácnosti s nízkym príjmom nakupujú menej ovocia a zeleniny a platia za ne menej ako domácnosti s vysokými príjmami. (Supplemental Nutrition Assistance Program...2013)

Participanti viac súhlasili ako nesúhlasili s tým, že strava pokrýva potreby jednotlivých členov, čo je pozitívne. Diétne obmedzenia, nevyhnutné pri niektorých ochoreniach, sú pomerne finančne náročné, ale ich dodržiavanie má pozitívny efekt na samotné prejavy ochorenia. Preto nutnosť ich dodržiavania môže výrazne narušiť rodinný rozpočet.

Vyššie 48% opýtaných sa snaží dopestovať svojpomocne zeleninu a ovocie, čo určite výrazne zníži výdavky spojené s nakupovaním. Participanti nevyužívajú (vyššie 50%) rodinu a priateľov pri zabezpečovaní stravy. Tiež vyššie 67,6 % sa nesnaží využívať iné zdroje na zabezpečenie jedla kvôli ušetreniu.

V súvislosti s nákupným správaním nás zaujímala ďalšia oblasť – uspokojovanie potrieb v oblasti oblečenia a nákupu ošatenia. Participanti, podobne ako pri stravovaní, uprednostňujú plánovanie nákupov oblečenia skôr zo zľavového sortimentu a musia preferovať skôr dobrú cenu pred kvalitou. Zásadne však odmietajú skutočnosť, že by nakupovali výlučne v tzv. obchodoch s lacným oblečením, tiež nevyužívajú na získavanie oblečenia napr. charitu.,

Ako ďalšie spomenieme oblasť uspokojovania sociálnych potrieb. V rámci tejto oblasti sme zaznamenali tendenciu udržiavať spoločenské kontakty – kontakty s rodinou a kamarátmi skôr v prostredí vlastného domova, čo znamená, že ich spoločenská a sociálna aktivita mimo domova je minimálna. Čo je ale pozitívne napr. kontakty s rodinou, či už telefonické, alebo osobné je umožnené až vyššie 90% participantom. Nižším finančným príjmom je zasiahnutá aj posledná skúmaná oblasť - voľno- časové aktivity. Objektívna materiálna deprivácia súvisí aj s možnosťami jednotlivcov (domácností) uspokojiť štyri typy potrieb, ku ktorým patrí aj schopnosť dovoliť si základné voľnočasové a sociálne aktivity (Zelinský 2014). Naši participanti si rozhodne nemôžu dovoliť tráviť voľný čas tak, akoby chceli a volia voľnočasové aktivity, ktoré nijakým spôsobom nezaťažia rodinný rozpočet.

Výskum preukázal, že nízkopríjmovosť u našich participantov spôsobuje zmeny v saturovaní mnohých potrieb a v mnohých prípadoch sú rodiny nútené využívať rôzne stratégie, ktoré eliminujú výdavky, prípadne hľadajú možnosti uspokojiť potreby v niektorej oblasti prenesením zdrojov z oblasti inej, ktorá je nedostatkom financií výrazne determinovaná. Hlavné oblasti potrieb sú určite bývanie, stravovanie a oblasť zdravotnej starostlivosti, aj keď, ako vyplynulo z nášho výskumu, aj v týchto oblastiach dochádza k nie úplne optimálnemu uspokojovaniu. Využívanie rôznych „šetriacich“ stratégií pomáha participantom zmierniť negatívny dopad nízkeho príjmu. Je podľa nás dôležité venovať sa tomuto fenoménu v oveľa širších súvislostiach. Odhalí nám to fungovanie nízkopríjmových domácností a pomôže to nastaviť systém účinnejšej pomoci a podpory.

Afiliácia

Tento článok bol spracovaný v rámci projektu VEGA (1/0322/18) Pracujúca chudoba

Zoznam použitej literatúry

- ANTALOVÁ, M, BUGÁROVÁ, M. 2017. *Pracujúca chudoba a jej prejavy*. In: Revue sociálno-ekonomického rozvoja. Katedra sociálneho rozvoja apráce, NHF EU v Bratislave
- CUPÁK a kol. 2016. *Diverzita spotreby potravín na Slovensku*. In: Politická ekonomie. Ročník 64, číslo 05, s. 608 – 628. Dostupné na: <https://pdfs.semanticscholar.org/e69b/5d24de768de7adfc9b2888d113edcd4e477.pdf> <https://doi.org/10.18267/j.polek.1082>
- DEMEK, P. 2011. *Chudoba, hmotná núdza, nepriaznivá sociálna situácia a krízová sociálna situácia ako predmet záujmu práva sociálneho zabezpečenia a súvisiace právne aspekty*. In: Anna Žilová – Alena Novotná (ed.) Rizikové súvislosti chudoby a rodiny v súčasnej slovenskej spoločnosti. Ružomberok : VERBUM – vydavateľstvo KU. ISBN 978-80-8084-751-7
- DŽAMBAZOVIČ, R. GERBERY, D. 2012: *Rola rizikového a protektívneho správania vo vzťahu k nerovnostiam v zdraví*. Dostupné na: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksoc/Obalky/Dzambazovic_Gerbery_Nerovnosti_v_zdravi_Spravanie.pdf
- FABIANOVÁ, SABOLOVÁ, A., JAŠKOVÁ, A. 2018. PRACUJÚCI CHUDOBNÍ AKO NOVÉ SOCIÁLNE RIZIKO V KONTEXTE SOCIÁLNEJ POLITIKY. In: Kačmárová, M. (Ed.), KVALITA ŽIVOTA 2017 "Kvalita života v kontexte chudoby". Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. ISBN: 978-80-8165-261-5

- FRENCH, A.S. et al. 2019. *Nutrition quality of food purchases varies by household income: the SHoPPER study*. In: *BMC Public Health* 19, n. 231 Dostupné na: <https://bmcpublihealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12889-019-6546-2>, <https://doi.org/10.1186/s12889-019-6546-2>
- GERBERY, D. 2010. *Monitoring národných indikátorov v oblasti chudoby asociálneho vylúčenia*. Bratislava : Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2008
- GERBERY, D. 2011. *Pretrvávajúca chudoba –analýza longitudinálnej databázy EU SILC*. Bratislava : Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2011
- HORÁKOVÁ, M. a et al. 2013: *Příjmová chudoba a materiální deprivace v České republice podle indikátorů EU - vývoj v důsledku krize, fiskální konsolidace a sociální reformy*. Praha :VÚPSV. ISBN 978-80-7416-129-2 http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_363.pdf
- KOTRASOVÁ, M., ROCHOVSKÁ, A. 2010. *NEOLIBERALIZMUS A PRACUJÚCI CHUDOBNÍ V KONTEXTE SLOVENSKA A EÚ*. Dostupné na: http://www.humannageografia.sk/projekt1/download/Nitra_kotrasova_rochovska.pdf
- LABUDOVÁ, V a kol. 2019 *Chudoba pracujúcich a jej dimenzie*. In: *Politická Ekonomie*. r. 67, č. 5, <https://doi.org/10.18267/j.polek.1245>
- MICHÁLEK, A. 2006. *Sociálno – priestorová identifikácia obyvateľov Slovenska s nízkymi príjmami*. In: *Geografický časopis*, r. 58, č. 3
- MICHÁLEK, A. 2000. *CHUDOBA, JEJ KONCEPTY A GEOGRAFICKÉ DIMENZIE*. *Geografický časopis*, r. 52, č. 3 Dostupné na: <https://www.sav.sk/journals/uploads/05131121Michalek.pdf>
- ROCHOVSKÁ, A., NÁMEŠNÝ, L. 2011. *Chudoba a pracujúci chudobní na Slovensku – analýza údajov EU SILC*. In: *Geographia Cassoviensis*, Vol. 5, No. 2
- SÝKOROVÁ a kol. 2014. *Bydlení v kontextu chudoby a stáří*. Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7464-493-1 Dostupné na: <https://projekty.o.su.cz/vedtym/dokpublikace/seniori.pdf>
- Supplemental Nutrition Assistance Program: Examining the Evidence to Define Benefit Adequacy.2013. Committee on Examination of the Adequacy of Food Resources and SNAP Allotments; Food and Nutrition Board; Committee on National Statistics; Institute of Medicine; National Research Council; Caswell JA, Yaktine AL, editors. Washington (DC): National Academies Press (US); Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK206908>
- ŠOLTÉSOVÁ, K, FOTTA, M. 2007. *Chudoba a bývanie*. Daniel Gerbery, Ivan Lesay, Daniel Škobla (ed.). Priatel'ia Zeme-CEPA. ISBN 978-80-968918-9-4

ZELINSKÝ, Tomáš. 2014. *Poverty and Deprivation in Slovakia: Methodological Aspects and Empirics*. Kosice: Equilibria. ISBN978-80-8143-133-3

Žáková, M. 2020. *Pracujúca chudoba v kontexte sociálnej politiky* - In: *Sociálne služby vo verejnej správe* [print] : Vybrané cieľové skupiny v spektre sociálnych služieb a sociálneho poradenstva. - 1. vyd. - Nemšová: Tlačiareň J+K, 2020. - ISBN 978-80-89788-47-7.

SPÔSOB Y ZVLÁDANIA NEDOSTATOČNÉHO FINANČNÉHO ZABEZPEČENIA PRACUJÚCEJ CHUDOBY

WAYS TO COPE WITH THE LACK OF FINANCIAL SECURITY FOR WORKING POVERTY

Martina Žáková*

Abstrakt: Chudoba je komplexným javom, ktorý postihuje viaceré dimenzie života. Chudobnými však nie sú iba tí, ktorí nepracujú. Pracujúcu chudobu predstavujú teda osoby, ktoré pracujú a napriek tomu sú ohrození chudobou. Cieľom výskumu bolo zistiť, aké majú spôsoby zvládania nepriaznivej finančnej situácie naši respondenti. Použili sme kvantitatívnu výskumnú stratégiu, zjednodušený výskum. Oslovili sme 111 respondentov. Naš zámerný a použili sme metódu snehovej gule. Zistili sme, že naši respondenti používajú rôzne stratégie zvládania nepriaznivej finančnej situácie od aktívnych cez pasívne až po nečestné. Na riešenie pracujúcej chudoby je potrebné riešiť najmä nízke platy a stabilitu zamestnania.

Kľúčové slová: Pracujúca chudoba. Financie. Nepriaznivá finančná situácia. Stratégie zvládania.

Abstract: Poverty is a complex phenomenon that affects several dimensions of life. However, it is not only those who do not work who are poor. Thus, in-work poverty is represented by those who work and yet are at risk of poverty. The aim of the research was to find out what ways our respondents have in managing the unfavorable financial situation. We used a quantitative research strategy, simplified research. We contacted 111 respondents. Our intention was intentional and we used the snowball method. We found that our respondents use various strategies to manage an unfavorable financial situation, from active to passive to dishonest. In particular, low wages and job stability need to be addressed in order to tackle in-work poverty.

Keywords: Working poverty. Finance. Adverse financial situation. Management strategies.

Tento príspevok bol vypracovaný ako súčasť projektu Pracujúca chudoba [VEGA 1/0322/18] financovaného Vedeckou grantovou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied.

* Doc. PhDr. Martina Žáková, PhD., Katedra sociálnej práce, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce trnavskej univerzity v Trnave, Univerzitné námestie 1, Trnava, mail: martina.zakova@truni.sk

Úvod

Napriek tomu, že žijeme v treťom tisícročí, stále medzi nami žijú ľudia, ktorí nemajú dostatok peňazí na svoj život, žijú v chudobe. Slovenská republika je krajinou, ktorá býva označovaná ako krajina rozvinutá, avšak podľa hrubého domáceho produktu na obyvateľa stále patrí medzi najchudobnejšie krajiny Európskej únie. Chudoba je komplexný multidimenzionálny sociálny fenomén, v ktorom nejde iba o nedostatok materiálnych zdrojov, ale s týmto fenoménom sú spojené aj ďalšie prejavy, ako napríklad psychické vypätie, či pocit bezmocnosti (Lankner, Yonzan, Mahler, Aguilar, Wu, Fleury 2020). Svetová banka, ktorá sleduje stav globálnej chudoby, uvádza, že následkom pandémie COVID-19, počet ľudí žijúcich v extrémnej chudobe by mohol v roku 2020 stúpnuť na 115 miliónov.

Chudoba sa väčšinou spája s nezamestnanosťou, ale týka sa aj tých, ktorí pracujú. Na základe údajov z EU SILC 2018 bolo na Slovensku v ohrození chudoby alebo sociálneho vylúčenia 872 301 ľudí, čiže 16,3 % z celkového počtu obyvateľov. V súvislosti s rastom počtu chudobných pracujúcich v EÚ bola vytvorená definícia pracujúcej chudoby, podľa ktorej sú pracujúci chudobní klasifikovaní ako zamestnané osoby, ktoré sú ohrozené chudobou.

Eurostat (In-work at-risk-of-poverty rate by sex www.ec.europa.eu) uvádza, že na Slovensku v roku 2019 bolo 4,4% (5,2% mužov a 3,2% žien) zo všetkých zamestnaných vo veku nad 18 rokov v ohrození chudobou. Halleröd, Ekbrand a Bengtsson (2015) uvádzajú, že chudoba sa zvyčajne týka osoby, ktorá žije v domácnosti a má ročný príjem pod hranicou chudoby. V tejto výskumnej štúdii sa zameriame na jedincov, ktorí napriek tomu, že pracujú, sú chudobní. Takíto jedinci bývajú označení ako pracujúca chudoba.

Definovať pracujúcu chudobu však nie je jednoduché. Existuje viacero definícií a rovnako aj prístupy k meraniu chudoby nie sú jednotné. V Európe sa zvyčajne používa definícia, ktorá klasifikuje jednotlivcov ako chudobných (alebo ohrozených chudobou), ak žijú v domácnostiach s ekvivalentným príjmom nižším ako 60% mediánu jednotlivých domácností (McKnight, Stewart, Himmelweit, Palillo 2016).

Eurostat (In-work at-risk-of-poverty rate by sex www.ec.europa.eu) definuje pracujúcu chudobu ako osoby, ktoré sú v práci a majú ekvivalentný disponibilný príjem pod hranicou rizika chudoby, ktorá je stanovená na 60% mediánu ekvivalizovaného disponibilného príjmu (po sociálnych transferoch). Ukazovateľ je založený na EU-SILC (štatistika príjmu, sociálneho začlenenia a životných podmienok).

Intenzita práce a štruktúra domácnosti sú kľúčovými faktormi, ktoré zvyšujú pravdepodobnosť chudoby pracujúcich. McKnight, Stewart, Himmelweit, Palillo (2016) uvádzajú, že práca s nízkym platom, nízka intenzita práce na úrovni domácnosti a štruktúra domácnosti (hlavne s deťmi) sú spojené s pracujúcou chudobou, pričom rodiny sú najzraniteľnejšie tam, kde platí viac ako jedna z uvedených charakteristík.

Riziko chudoby pracujúcich sa meria ako miera rizika chudoby medzi zamestnanými ľuďmi. Týka sa to osôb, ktoré odpracovali viac ako polovicu referenčného obdobia. To vedie k lepšiemu pochopeniu faktorov, ktoré sú základom týchto situácií, rodinnej štruktúry alebo problémov na trhu práce (In-work poverty in the EU. Luxembourg 2010).

Marx and Nolan (2012) chápu pracujúcu chudobu ako tých, ktorí v referenčnom roku pracovali, pričom môžu pracovať ako zamestnanci, ale môžu to byť aj samostatne zárobkovo činné osoby. Ekvivalentný disponibilný príjem v domácnosti týchto osôb je zároveň menej ako 60% mediánu v príslušnej krajine a zamestnanec alebo samostatne zárobkovo činná osoba musí byť v práci najmenej 7 mesiacov.

Halleröd, Ekbrand a Bengtsson (2015) uvádzajú, že pracujúcim chudobným môže to byť aj človek, ktorý pracuje na plný úväzok celý rok. Spomínaní autori ďalej uvádzajú, že pracujúca chudoba predstavuje problém hlavne pre ľudí, ktorí sa usadia na trhu práce, a pre tých, ktorí sa nachádzajú v stále nejistej situácii na trhu práce, kde sa miešajú obdobia zamestnania s obdobiami nezamestnanosti a činnosťami mimo trhu práce.

Na základe uvedeného môžeme konštatovať, že podľa najbežnejších definícií pracujúcej chudoby sa jedinec považuje za pracujúceho chudobného, ak pracoval za posledných 12 mesiacov najmenej 6 alebo 7 mesiacov. Sú však aj iné definície, ktoré uvádzajú, že stačí, ak jedinec pracoval aspoň 1 mesiac.

Iný pohľad na pracujúcu chudobu majú Nightingale a Fix (2004). Uvedení autori zaradzujú medzi pracujúcu chudobu aj osobu, ktorá žije v chudobnej domácnosti s jedným pracujúcim človekom, čiže nemusí priamo daný jedinec pracovať.

Marx a Nolan (2012) uvádzajú, že pracujúca chudoba sa stala hlavným problémom v období, keď sa politiky začali zameriavať na maximalizáciu úrovni účasti na trhu práce. Spomínaní autori tiež tvrdia, že v jednotlivých krajinách existujú rozdiely v trendoch pracujúcej chudoby. Pracujúca chudoba však úzko súvisí s príjmom jedincov a tiež s nízkou intenzitou práce na úrovni domácnosti. Spomínajú tiež, že existuje súvislosť s inštitucionálnymi nastaveniami a štruktúrami na trhu práce, ako aj s daňovými systémami, systémami dávok a sociálnym štátom, ktorý je viac s nízkymi mzdami (McKnight, Stewart, Himmelweit, Palillo 2016).

Boj proti chudobe umožňuje viac spôsobov. Gojová, Gojová a Spiláčková (2014) identifikovali 31 spôsobov riešenia problému chudoby alebo rizika chudoby na základe štúdia českej a zahraničnej literatúry a zasadili ich do kontextu fáz sociálnej diskvalifikácie. Autorky zistili, že pre rodiny, ktoré sú ohrozené chudobou, sa ako spôsoby riešenia problémov najčastejšie javia zámerné vylúčenie, pasívne prispôbenie sa, diskreditácia ostatných a inštrumentalizácia situácie.

Pri predchádzaní zvyšovania počtu ľudí zaradených medzi pracujúcu chudobu považujeme za dôležité tiež upriamiť pozornosť na kľúčové faktory determinujúce vznik pracujúcej chudoby, ktoré môžeme rozdeliť do troch úrovní – individuálna, faktory súvisiace s typom domácnosti a inštitucionálna úroveň (Lohmann 2009). Individuálna úroveň súvisí so situáciou jedinca (vzdelanie, pohlavie, vek, typ úväzku a pracovnej zmluvy apod.) a ovplyvňuje ju nízky príjem (Nolan et al 2010). Pod faktormi, ktoré súvisia s typom domácnosti, patria veľkosť domácnosti, intenzita práce jednotlivých členov domácnosti a počet závislých osôb (Frazer et al. 2010). Brady, Fullerton a Cross (2010) tiež uvádzajú, že pracujúcich chudobných ovplyvňuje stav, keď je rodič sám na starostlivosť o dieťa.

V prípade inštitucionálnej úrovne možno identifikovať procesy dekomodifikácie a defamilializácie (*In-work poverty in the EU*, 2017). Závislé osoby zvyšujú potreby domácnosti, neprispievajú k príjmu domácnosti a zároveň môžu viesť k obmedzeniu zamestnania na plný (Nolan et al. 2010). Okrem toho, k vzniku pracujúcej chudoby významne prispieva aj intenzita práce a typ pracovnej zmluvy (Marx a Nolan 2012; Horemans et al. 2016). Niektoré formy práce (napr. práca na čiastočný úväzok, zmluva na dobu určitú apod.) tiež zvyšujú ohrozenie pracujúcej chudoby (Horemans a Marx, 2013).

Ivančíková a Vlačuha (2012) uvádzajú, že aj na Slovensku je možné hovoriť o majetkovej chudobe. Vychádzajú pritom z údajov Štatistického úradu SR o majetkových pomeroch, zadlženosti a finančnom ohrození slovenských domácností a kritických postrehov vo vzťahu ku meraniu chudoby v rámci krajín Európskej únie, ktorý sa opiera o koncept príjmovej chudoby. Sirovátka (2002) hovorí tiež skôr o príjmovej chudobe.

Koncept merania majetkovej chudoby má pôvod v americkej literatúre a opiera sa o štandardnú ekonomickú teóriu spotrebiteľského správania. Podľa nej sú ekonomické podmienky domácností závislé od finančného a reálneho majetku, pričom pod pojmom majetok sa myslí majetok z podnikania, vlastníctvo bytu či domu, dôchodok zo súkromných fondov a pod. Majetkovú chudobu začali ako prví merať Shapiro a Oliver v roku 1990.

Metodológia

Cieľom nášho výskumu bolo zistiť, aké spôsoby zvládania nedostatočného finančného zabezpečenia pracujúca chudoba využíva. Použili sme kvantitatívnu výskumnú stratégiu. Dáta sme získavali pomocou otázok štrukturovaného rozhovoru. Niektoré rozhovory prebehli v online priestore, keďže boli realizované v „covidovej ére“. Zvolili sme si zámerný výber a metódou snehovej gule sme oslovili 111 respondentov. Každý z respondentov musel spĺňať kritériá na zaradenie medzi pracujúcu chudobu, pričom sme vychádzali z definície pracujúcej chudoby Eurostatu, ktorá označuje za pracujúcich chudobných osoby staršie ako 18 rokov, ktorí pracovali za posledných 12 mesiacov najmenej 6 a ktorých ekvivalentný príjem, po zohľadnení sociálnych transferov, je nižší než oficiálna hranica chudoby. Hranica príjmovej chudoby je stanovená ako 60% mediánu národného ekvivalentného príjmu. Priemerný vek našich respondentov bol 42, 27 roka, najmladší respondent mal 22 rokov a najstarší 68 rokov. Priemerný príjem našich respondentov bol 423, 86 eura.

Tabuľka 1: Rozloženie respondentov podľa pohlavia

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Muž	41	36,9	36,9	36,9
	Žena	70	63,1	63,1	100,0
	Total	111	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastné spracovanie

Nášho výskumu sa viac zúčastnili ženy ako muži. Zastúpenie žien - respondentiek v našom výskume bolo 63,1% a mužov 36,9%. Oslovili sme respondentov z celého územia Slovenska. V nasledujúcej tabuľke uvádzame ich rozdelenie podľa krajov:

Tabuľka 2: Rozdelenie bydliska respondentov podľa kraja

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
--	-----------	---------	---------------	--------------------

Valid	Trenčiansky	14	12,6	12,6	12,6
	Banskobystrický	13	11,7	11,7	24,3
	Prešovský	16	14,4	14,4	38,7
	Bratislavský	15	13,5	13,5	52,3
	Žilinský	14	12,6	12,6	64,9
	Trnavský	9	8,1	8,1	73,0
	Košický	18	16,2	16,2	89,2
	Nitriansky	12	10,8	10,8	100,0
	Total	111	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastné spracovanie

Najvyššie zastúpenie respondentov podľa bydliska bolo v našom výskume z Košického samosprávneho kraja (16,2%), druhý najviac zastúpený bol Prešovský samosprávny kraj (14,4%), ďalší najviac zastúpený bol Bratislavský samosprávny kraj (13,5%), potom nasledoval Trenčiansky a Žilinský samosprávny kraj (po 12,6% respondentov), za nimi nasledoval Banskobystrický (11,7%), Nitriansky (10,8) samosprávny kraj a najmenej bol zastúpený Trnavský samosprávny kraj (7,2%).

Tabuľka 3: Bydlisko respondentov - mesto/dedina

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Mesto	69	62,2	62,2	62,2
	Dedina	42	37,8	37,8	100,0
	Total	111	100,0	100,0	

Zdroj: vlastné spracovanie

Väčšina našich respondentov žije v meste (62,2%) a 37,8% žije na dedine. Zaujímalo nás tiež, s koľkými osobami žijú naši respondenti v spoločnej domácnosti. Naše zistenia uvádzame v nasledujúcej tabuľke:

Tabuľka 4: Počet osôb, s ktorými respondenti žijú v spoločnej domácnosti

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	,00	1	,9	,9	,9
	1,00	11	9,9	9,9	10,8
	2,00	35	31,5	31,5	42,3
	3,00	29	26,1	26,1	68,5
	4,00	21	18,9	18,9	87,4
	5,00	10	9,0	9,0	96,4
	6,00	3	2,7	2,7	99,1
	7,00	1	,9	,9	100,0
	Total	111	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastné spracovanie

Najviac našich respondentov žije v domácnosti spolu s dvomi ďalšími členmi (31,5%), 26,1% respondentov žije s tromi ďalšími členmi v jednej domácnosti. 18,9% respondentov žije so štyrmi ďalšími členmi domácnosti. 9,9% respondentov žije iba s jedným ďalším členom domácnosti. 2,7% respondentov sa delia o domácnosť s ďalšími 6 členmi a 0,9% dokonca so siedmimi členmi. Rovnaké percento respondentov, teda 0,9%, žije sám.

Okrem toho, s kým žijú naši respondenti v spoločnej domácnosti, zaujímalo nás aj to, či ten priestor, kde žijú je ich. Pýtali sme sa, či žijú vo svojom dome/byte, alebo v prenajatom, či inom type bývania. Výsledky sú zobrazené v nasledujúcej tabuľke:

Tabuľka 5: Typ bývania respondentov

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Vlastný dom/byt	76	68,5	68,5	68,5
	Prenajatý dom/byt	23	20,7	20,7	89,2
	Ubytovňa	2	1,8	1,8	91,8
	Sociálny byt	4	3,6	3,6	94,6
	Iné	6	5,4	5,4	100,0
	Total	111	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastné spracovanie

Zistili sme, že naši respondenti bývajú v rôznych typoch bývania, najviac z nich má svoje vlastné bývanie a to buď svoj byt alebo dom (68,5%), 20,7% respondentov býva v prenajatom dome alebo byte. 3,6% respondentov býva v sociálnom byte, 1,8% v ubytovni a 5,4% v inom type (napr. u rodičov apod.).

Interpretácia získaných dát

Naše zisťovanie bolo zamerané na to, ako zvládajú svoju finančnú situáciu, čo robia, keď majú nedostatok peňazí a potrebujú ich na nevyhnutné potreby (na lieky, na školu apod.). Začali sme však so základnými otázkami, ktoré sa týkali výšky príjmu, jeho pravidelnosti apod. Pýtali sme sa našich respondentov, čo tvorí ich hlavný príjem. Zistené dáta uvádzame v nasledovnej tabuľke:

Tabuľka 6: Hlavný príjem

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent

Valid	Príjem z pracovnej činnosti/mzda	91	82,0	82,0	82,0
	Starobný dôchodok	5	4,5	4,5	86,5
	Invalidný dôchodok	4	3,6	3,6	90,1
	DvHN a príspevky k DvHN	5	4,5	4,5	94,6
	Príspevky zo systému sociálneho zabezpečenia	6	5,4	5,4	100,0
	Total	111	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastné spracovanie

82% našich respondentov má príjem z pracovnej činnosti, 5,4% respondentov má svoj najvyšší príjem zo systému sociálneho zabezpečenia, starobný dôchodok a dávky v hmotnej núdzi a príspevky k dávkam k hmotnej núdzi uviedlo ako svoj hlavný príjem 4,5% respondentov a invalidný dôchodok 3,6% respondentov.

Okrem toho, čo tvorí hlavný príjem našich respondentov, nás zaujímalo aj to, či tento ich príjem je pravidelný alebo príležitostný, pretože pravidelnosť príjmu je dôležitá kvôli pravidelnému plateniu základných výdavkov a pociťovaniu aspoň čiastočnej istoty, že budú mať z čoho financovať svoje bývanie, energie, stravovanie a pod. Výsledky sú zobrazené v tabuľke č. 7.

Tabuľka 7: Pravidelnosť príjmu členov domácnosti

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Pravidelná (mesačný)	101	91,0	91,0	91,0
	Nepravidelný (príležitostný)	10	9,0	9,0	100,0
	Total	111	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastné spracovanie

Väčšina našich respondentov (91,0%) uviedlo, že má pravidelný príjem. Zaujímalo nás aj to, aký typ zamestnania majú naši respondenti. Väčšina respondentov (73,9%) má trvalý pracovný pomer, 14,4% z našich respondentov je nezamestnaných, na dohodu pracuje 4,5%, samostatne zárobkovo činných osôb je 3,6% a 3,6% má iný typ zamestnania (napr. brigáduje).

Zaujímali sme sa aj o to, aký typ pracovného úväzku má ten člen domácnosti, ktorí má najvyšší príjem. Výsledky uvádzame v tabuľke 8.

Tabuľka 8: Typ pracovného úväzku člena s najvyšším príjmom v rodine

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Plný úväzok	98	88,3	88,3	88,3
	Čiastočný úväzok	13	11,7	11,7	100,0
	Total	111	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastné spracovanie

Najviac respondentov (88,3%) odpovedalo, že člen domácnosti s najvyšším príjmom má plný úväzok. čiastočný úväzok má 11,7%.

Našich respondentov sme sa pýtali, na čo sa spoliehajú pri finančnom zabezpečení ich rodiny. Zistili sme, že pri finančnom zabezpečení svojej rodiny sa viac ako tri štvrtiny našich respondentov (76,6%) spolieha výhradne iba na príjem zo zamestnania. 17,1% respondentov sa výhradne nespolieha na príjem zo zamestnania. Zaujímalo nás, či respondenti využívajú aj iné možnosti na zvýšenie príjmu, okrem príjmov zo zamestnania. Viac ako polovica našich respondentov (51,3%) využíva všetky možnosti, na ktoré má zo zákona nárok (napr. rôzne príspevky, dávky, služby,...), aby zvýšili príjem svojej rodiny. 31,5% respondentov uviedlo, že žiadne iné možnosti, vyplývajúce im zo zákona, nevyužívajú. 45% opýtaných sa vyjadrilo, že na pokrytie svojich výdavkov, sa snažia si privyrobiť. Možnosti, ktoré uvádzali, boli rôzne, napr. pečú koláče, torty, šijú oblečenie, alebo pomáhajú pri stavbe či oprave domov a bytov apod. 36,9% respondentov uviedlo, že si svoj príjem do domácnosti takýmto spôsobom nezvyšujú.

Zaujímalo nás aj to, či sú naši respondenti spokojní s finančným zabezpečením. Výsledky uvádzame v tabuľke 9.

Tabuľka 9: Spokojnosť s finančným zabezpečením

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Úplne nesúhlasím	40	36,0	36,0	36,0
	Nesúhlasím	36	32,4	32,4	68,5
	Neviem sa vyjadriť	25	22,5	22,5	91,0
	Súhlasím	10	9,0	9,0	100,0
	Úplne súhlasím	0	,0	,0	
	Total	111	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastné spracovanie

So svojím finančným zabezpečením vyjadrilo spokojnosť 9% opýtaných, naopak nespokojnosť vyjadrila väčšina 68,4% z nich. Prekvapilo nás však pomerne vysoké percento tých respondentov, ktorí sa nevedeli vyjadriť, či sú spokojní so svojím finančným zabezpečením. Hira a Mugenda (2000), ktorí porovnávali spokojnosť s finančným zabezpečením podľa pohlavia, zistili, že nespokojných so svojou súčasnou finančnou situáciou bolo 36% žien a 27% mužov. Hira a Mugenda (1998) zisťovali aj ako je to v prípade dôchodcov a pracujúcich a ich spokojnosťou s financiami a zistili, že viac respondentov, ktorí sú nespokojní so svojou finančnou situáciou sú pracujúci.

Zaujímalo nás aj to, či majú naši respondenti dostatočný príjem na to, aby mohli uhrádzať svoje bežné mesačné výdavky. Napriek tomu, že iba 9% respondentov uviedlo, že je spokojných so svojím finančným zabezpečením, až 47,7% opýtaných uviedlo, že má dostatočný príjem na to, aby mohli uhrádzať svoje bežné mesačné výdavky. 38,7% uviedlo, že ich príjem nie je postačujúci k tomu, aby dokázali uhrádzať svoje bežné výdavky. Finančná spokojnosť súvisí, priamo aj nepriamo, s rôznymi faktormi vrátane finančného správania, úrovni finančného stresu, príjmu, finančných znalostí, finančnej solventnosti, tolerancie voči riziku a vzdelania Joo, Grable (2004).

Ďalej nás zaujímalo, či majú naši respondenti zaužívaný nejaký spôsob, ako uhrádzajú svoje bežné výdavky, či niektoré uprednostňujú pred inými. Výsledky uvádzame v nasledovnej tabuľke 10.

Tabuľka 10: Uhrádzanie bežných výdavkov podľa dôležitosti

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Úplne nesúhlasím	3	2,7	2,7	2,7
	Nesúhlasím	8	7,2	7,2	9,9
	Neviem sa vyjadriť	13	11,7	11,7	21,6
	Súhlasím	36	32,4	32,4	54,1
	Úplne súhlasím	51	45,9	45,9	100,0
	Total	111	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastné spracovanie

78,3% respondentov uviedlo, že sa snaží uhrádzať svoje bežné výdavky v mesiaci podľa toho, ako sú dôležité. 9,9% respondentov s týmto výrokom nesúhlasilo. Pýtali sme sa tiež, či sa snažia naši respondenti o to, aby ich výdavky neboli vyššie než príjmy. 94,6% respondentov uviedlo, že sa snaží, aby ich výdavky neboli vyššie než ich príjmy a iba 2,7% uviedlo, že sa nesnažia o to, aby ich výdavky neboli vyššie ako ich výdavky. Pýtali sme sa aj na to, čo sa stane, keď majú výdavky, ktoré neočakávali. 72% respondentov nám uviedlo, že neočakávané výdavky spôsobia problém im a ich rodinám. Napriek tomu, že naši respondenti patria medzi pracujúcu chudobu, 13,5% respondentov uviedlo, že neočakávané výdavky im nespôsobí žiaden problém.

V nadväznosti na túto otázku nás zaujímalo, ako respondenti riešia neočakávané výdavky. 28,7% respondentov rieši neočakávané výdavky tak, že si na ne požičiava. 46,8% si na riešenie svojich neočakávaných výdavkov nepožičiava.

Ďalšia oblasť, na ktorú sme zamerali našu pozornosť, je oblasť vytvárania si finančnej rezervy. Uvedomujeme si, že v prípade chudobných ľudí býva problém zaplatiť základné výdavky na domácnosť. 76,6% našich respondentov nám uviedlo, že ani nerozmýšľajú nad

potrebou vytvorenia si finančnej rezervy a iba 15,3% respondentov nad potrebou vytvorenia si finančnej rezervy rozmýšľajú.

Zaujímalo nás aj to, či respondenti majú skúsenosť s tým, že ak potrebujú, peniaze zoženú a preto nepocitujú potrebu vytvárať si žiadnu rezervu.

Tabuľka 11: Nejaké peniaze sa vždy zoženú, nie je potrebné vytvárať si rezervu.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Úplne nesúhlasím	2	1,8	1,8	1,8
	Nesúhlasím	1	,9	,9	2,7
	Neviem sa vyjadriť	10	9,0	9,0	11,7
	Súhlasím	23	20,7	20,7	32,4
	Úplne súhlasím	75	67,6	67,6	100,0
	Total	111	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastné spracovanie

Na naše prekvapenie väčšina oslovených (71,3%) nám uviedlo, že majú skúsenosť, keď potrebujú peniaze, tak si ich vždy zoženú a preto nemajú potrebu vytvárať si rezervu. Výsledok spojený s nasledujúcou otázkou nás však zmiatol. Pýtali sme sa respondentov, či sa snažia sporiť a tak si vytvoriť rezervu do budúcnosti. 70,2% respondentov odpovedalo súhlasne na túto otázku a iba 10,8% respondentov sa vyjadrilo, že sa sporiť nesnažia a ani si nevytvárajú rezervu do budúcnosti. Pomerne vysoké percento respondentov sa k tejto otázke vyjadrilo.

Napriek tomu, že sa väčšina respondentov snaží sporiť, až 76,6% respondentov nám uviedlo, že si nemyslí, že ich finančná rezerva je dostatočne veľká, 15,3% opýtaných sa nevedelo vyjadriť a iba 8,1% respondentov si myslí, že ich finančná rezerva je dostatočne veľká.

Zaujímalo nás aj, či si respondenti nevytvárajú finančnú rezervu z dôvodu, že nemajú voľné prostriedky na to, aby si ju vytvoriť mohli. Takmer polovica našich respondentov (47,7%) súhlasilo s týmto tvrdením, 19,8% sa nevedelo vyjadriť a 32,4% s daným tvrdením nesúhlasilo. Tiež sme hľadali odpoveď na otázku, ako riešia naši klienti situáciu, keď potrebujú

peniaze a nemajú ich. Stratégie, ktoré používajú naši respondenti, aby zvládli túto situáciu, sú rôzne, od požičiavania si až po privyrábanie si. Výsledky v prípade pôžičiek od rodiny a známych uvádzame v tabuľke 12.

Tabuľka 12: Pôžička od rodiny, známych, ...

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Úplne nesúhlasím	22	19,8	19,8	19,8
	Nesúhlasím	20	18,0	18,0	37,8
	Neviem sa vyjadriť	19	17,1	17,1	55,0
	Súhlasím	28	25,2	25,2	80,2
	Úplne súhlasím	22	19,8	19,8	100,0
	Total	111	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastné spracovanie

45% respondentov uviedlo, že keď potrebuje peniaze, ktoré nemá, požičia si ich od svojej rodiny, či známych. Od svojej rodiny či známych si nepožičiava takmer 40% respondentov a 17,1% sa nevedelo vyjadriť. Ďalší spôsob zvládania nepriaznivej finančnej situácie, ktoré naši respondenti uviedli, že využívajú, sú rôzne brigády, prípadné nadčasy v aktuálnom zamestnaní apod.

Tabuľka 13: Snažím sa zarobiť financie aj prostredníctvom brigád, nadčasov apod.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Úplne nesúhlasím	9	8,1	8,1	8,1
	Nesúhlasím	1	,9	,9	9,0
	Neviem sa vyjadriť	14	12,6	12,6	21,6

	Súhlasím	48	43,2	43,2	64,9
	Úplne súhlasím	39	35,1	35,1	100,0
	Total	111	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastné spracovanie

Nadčasy, brigády a pod. aktivity využíva väčšina našich respondentov (78,3%) a iba 9% z nich sa nesnaží zarobiť peniaze, ktoré nemá, keď ich potrebuje takýmto spôsobom.

Respondenti nám uviedli, že ich spôsobom zvládania nepriaznivej finančnej situácie je aj to, že svoje výdavky plánujú podľa toho, čo je práve potrebné zaplatiť v domácnosti. Výsledky uvádzame v tabuľke 14.

Tabuľka 14: Úprava plánovaných výdavkov podľa toho, čo je práve potrebné zaplatiť

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Úplne nesúhlasím	4	3,6	3,6	3,6
	Nesúhlasím	4	3,6	3,6	7,2
	Neviem sa vyjadriť	16	14,4	14,4	21,6
	Súhlasím	38	34,2	34,2	55,9
	Úplne súhlasím	49	44,1	44,1	100,0
	Total	111	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastné spracovanie

Väčšina našich respondentov (78,3%) uviedlo tento spôsob zvládania svojej nepriaznivej finančnej situácie. 7,2% respondentov si počas mesiaca plánované výdavky neupravuje podľa toho, čo je práve potrebné zaplatiť.

Naši respondenti nám uviedli, že sa snažia šetriť peniaze aj takým spôsobom, že využívajú všetky možné spôsoby zliav. Výsledky uvádzame v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka 15: Využívanie rôznych poukážok, kupónov na zliav apod.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Úplne nesúhlasím	4	3,6	3,6	3,6
	Nesúhlasím	12	10,8	10,8	14,4
	Neviem sa vyjadriť	13	11,7	11,7	26,1
	Súhlasím	34	30,6	30,6	56,8
	Úplne súhlasím	48	43,2	43,2	100,0
	Total	111	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastné spracovanie

Naši respondenti nám uviedli, že sa snažia šetriť peniaze všade, kde to ide. Využívajú na to rôzne kupóny, poukážky, či kupujú v zľavách. Takýto spôsob riešenia svojej finančnej situácie uviedlo 73,8% oslovených respondentov. Niektorí našich respondentov sa snažia získať financie aj tak, že skúšajú, či budú mať šťastie kúpením žrebov, stávkovaním a podobnými aktivitami.

Tabuľka 16: Stávkovanie, kupovanie žrebov a pod.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Úplne nesúhlasím	64	57,7	57,7	57,7
	Nesúhlasím	22	19,8	19,8	77,5
	Neviem sa vyjadriť	14	12,6	12,6	90,1
	Súhlasím	4	3,6	3,6	93,7
	Úplne súhlasím	7	6,3	6,3	100,0
	Total	111	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastné spracovanie

Snaha zlepšiť svoju finančnú situáciu spoliehaním sa na šťastie v hre, stávkovaním, alebo kupovaním výherných žrebov uviedlo 9,9%. Túto možnosť zamietlo 77,5% respondentov.

Pýtali sme sa aj na to, či naši respondenti riešia svoju finančnú situáciu prostredníctvom úveru alebo pôžičky v banke či v nebankovej spoločnosti.

Tabuľka 17: Úver alebo pôžička v banke alebo v nebankovej spoločnosti

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Úplne nesúhlasím	45	40,5	40,5	40,5
	Nesúhlasím	22	19,8	19,8	60,4
	Neviem sa vyjadriť	17	15,3	15,3	75,7
	Súhlasím	13	11,7	11,7	87,4
	Úplne súhlasím	14	12,6	12,6	100,0
	Total	111	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastné spracovanie

Úverom alebo pôžičkou v banke či v nebankovej spoločnosti by riešilo svoju nepriaznivú finančnú situáciu 24,3% respondentov. Pre 60,3% našich respondentov nie je úver či pôžička prijateľným spôsobom získania potrebných financií pre rodiny.

Zaujímalo nás aj to, či by naši respondenti boli schopní využiť aj nečestné alebo nelegálne spôsoby získania financií. Výsledky uvádzame v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka 18: Využitie všetkých možností na získanie peňazí, aj nezákonné či nečestné

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Úplne nesúhlasím	40	36,0	36,0	36,0

	Nesúhlasím	12	10,8	10,8	46,8
	Neviem sa vyjadriť	19	17,1	17,1	64,0
	Súhlasím	14	12,6	12,6	76,6
	Úplne súhlasím	26	23,4	23,4	100,0
	Total	111	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastné spracovanie

Veľmi nás prekvapila odpoveď na túto otázku. Až 39% našich opýtaných sa nám priznalo, že v by boli ochotní využiť všetky možnosti ako získať peniaze, aj keby neboli čestné, alebo by neboli úplne v súlade so zákonom a len o takmer 8% viac respondentov tieto možnosti získania financií odmietlo. 17,1% oslovených sa nevyjadrilo.

Záver

Naši respondenti používajú viaceré stratégie zvládania, ako napríklad privyrábanie si prostredníctvom brigád, nadčasov, pečením koláčov, šitím oblečenia, alebo si berú pôžičky od rodiny, známych, či z banky. Môžeme konštatovať, že naši respondenti by siahli aj po nečestných alebo nezákonných spôsoboch riešenia svojej nepriaznivej finančnej situácie, keby museli.

Jedným z opatrení na odstránenie pracujúcich chudobných by bolo vhodné riešiť nízke platové ohodnotenia. Opatrenia na riešenie nízkych platov musia byť len začiatkom stratégie podporujúcej schopnosť jednotlivcov chrániť seba a svoje rodiny pred chudobou. Kľúčová je tiež stabilita a istota zamestnania a možnosť postupu v práci. Na zabezpečenie tejto stability sú dôležité trvalé zmluvy a pracovné miesta, ktoré ponúkajú postupné zvyšovanie platov a vyhliadky na postup.

Zoznam použitej literatúry

IVANČÍKOVÁ, E. a R. VLAČUHA, 2012. Možnosti merania majetkovej chudoby na Slovensku. *Nerovnosť a chudoba v Európskej únii a na Slovensku*, s.3 9.

In-work poverty in the EU, 2017. Publications Office of the European Union, Luxembourg.

FRAZER, H. et al. (Eds.), 2010. *In-Work Poverty and Labour Market Segmentation in the EU: Key Lessons. Synthesis Report*.

GDP per capita in PPS. [online]. [cit. 2020-12-20]. Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00114/default/bar?lang=en>

HALLEROD, B., H. EKBRAND and M. BENGTSSON, 2015. In-work poverty and labour market trajectories: Poverty risks among the working population in 22 European countries. In: *J. of European Social Policy*, vol. 25, pp. 473-488.

HIRA, T. K. and O. M. MUGENDA, 2000. Gender differences in financial perceptions, behaviors and satisfaction. In: *JOURNAL OF FINANCIAL PLANNING-DENVER*. Vol. 13, No. 2, pp. 86 - 93. <https://doi.org/10.1177/0958928715608794>

HIRA, T. K. and O. M. MUGENDA, 1998. Predictors of financial satisfaction: Differences between retirees and non-retirees. In: *Journal of Financial Counseling and Planning*. Vol. 9, No. 2, p. 75.

HOREMANS, J. and I. MARX, 2013. In-work poverty in times of crisis: Do part-timers fare worse?. In: *ImPRovE Discussion Paper No. 13/14*, Herman Deleeck Centre for Social Policy, Antwerp: University of Antwerp.

HOREMANS, J. et al., 2016. *Half a job, twice as poor: Empirical investigations into the role of earnings, family composition, and institutions as factors underlying the poverty risk of part-timers across Europe. Doctoral thesis*. Antwerp: University of Antwerp.

GOJOVÁ, A., V. GOJOVÁ a M. ŠPILÁČKOVÁ (Eds.), 2014. *O způsobech zvládnání chudoby z perspektívy rodin – podněty pro sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostrave.

In work at risk of poverty rate by sex. [online]. [cit. 2021-01-13]. Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tesov110/default/table?lang=en>.

In-work poverty in the EU. 2010. [online]. [cit. 2020-12-20]. Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3888793/5848841/KS-RA-10-015-EN.PDF/703e611c-3770-4540-af7c-bdd01e403036>

JOO, S. and J. E. GRABLE, 2004. An Exploratory Framework of the Determinants of Financial Satisfaction. In: *Journal of Family and Economic Issues*. Vol. 25, pp. 25–50.

LANKNER, C., N. YONZAN, D. G. MAHLER, R. A. C. AGUILAR, H. WU and M. FLEURY. 2020. Updated estimates impact COVID-19 global poverty effect: The effect of new data.

LOHMANN, H., 2009. Welfare States, Labour Market Institutions and the Working Poor: A Comparative Analysis of 20 European Countries. In: *European Sociological Review*. Vol. 25, No. 4, pp. 489-504. <https://doi.org/10.1093/esr/jcn064>

MARX, I. and B. NOLAN, 2012. *In-Work Poverty*. AIAS, GINI Discussion Paper 51, 2012. [online]. [cit. 2020-12-20]. Dostupné na internete: [http://archive.uva-aias.net/uploaded_files/publications/DP51-Marx,Nolan\(2\).pdf](http://archive.uva-aias.net/uploaded_files/publications/DP51-Marx,Nolan(2).pdf) .

McKNIGHT, A., K. STEWART, S. M. HIMMELWEIT and M. PALILLO, 2016. *Low pay and in-work poverty: preventative measures and preventative approaches*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

NIGHTINGALE and FIX 2004

NOLAN, B. et al., 2010. Low Pay, In-Work Poverty and Economic Vulnerability: A Comparative Analysis Using EU-SILC. In: *Geary Institute Working Paper 28*.

SIROVÁTKA, T., 2002. Activation Policies and Shaping Factors in the Czech Republic. In: *Reshaping Welfare States and Activation Regimes in Europe*. Brussels: P. I. E. Peter Lang. S. A., pp. 241-274.

Svetová banka. Updated estimates impact covid-19 global poverty effect. New data. [online]. [cit. 2020-12-20]. Dostupné na internete: <https://blogs.worldbank.org/opendata/updated-estimates-impact-covid-19-global-poverty-effect-new-data>

DLHODOBÁ NEZAMESTNANOSŤ A NEZAMESTNANOSŤ MLADÝCH ĽUDÍ V TEORETICKO-EMPIRICKÝCH SÚVISLOSTIACH

LONG-TERM UNEMPLOYMENT AND UNEMPLOYMENT OF YOUNG PEOPLE IN THEORETICAL-EMPIRICAL CONTEXT

Peter Jusko*

Abstrakt: Dlhodobá nezamestnanosť a nezamestnanosť mladých ľudí predstavujú také sociálne udalosti, ktoré obmedzujú sociálnu suverenitu človeka a vyvolávajú potrebu aplikovania sociálnych intervencií. V našom príspevku sa venujeme vymedzeniu chudoby, dlhodobej nezamestnanosti a nezamestnanosti mladých ľudí ako sociálnych udalostí, životným stratégiám nezamestnaných, kauzálnym súvislostiam a dôsledkom dlhodobej nezamestnanosti a nezamestnanosti mladých ľudí, sociálnej suverenite dlhodobo nezamestnaného občana v hmotnej núdzi a mladého nezamestnaného a inovatívnym možnostiam pomoci týmto cieľovým skupinám sociálnej práce a sociálnej politiky.

Kľúčové slová: Chudoba. Dlhodobá nezamestnanosť. Hmotná núdza. Nezamestnanosť mladých ľudí. Sociálna udalosť. Sociálna suverenita. Sociálna intervencia. Sociálna práca. Sociálna politika.

Abstract: Long-term unemployment and unemployment of young people are such social events that limit a person's social sovereignty and cause the need to apply social interventions. In our paper, we focus on the definition of poverty, long-term unemployment and youth unemployment as social events, life strategies of the unemployed, causal links and consequences of long-term and youth unemployment, social sovereignty of the long-term unemployed in material need and young unemployed and innovative possibilities to help these target groups of social work and social policy.

Key words: Poverty. Long - term unemployment, Material deprivation. Youth unemployment. Social event. Social sovereignty. Social intervention. Social work. Social policy.

Úvod

Sociálne udalosti akými sú aj dlhodobá nezamestnanosť a nezamestnanosť mladých ľudí, predstavujú také životné situácie, pri ktorých si človek nedokáže pomôcť vlastnými silami, a

* prof. PaedDr. Peter Jusko, PhD., Katedra sociálnej práce PF UMB v Banskej Bystrici, peter.jusko@umb.sk

vzhľadom k tomu je s nimi spájané aplikovanie príslušných sociálnych intervencií. Spoločným menovateľom sociálnych udalostí je podľa Tomeša (2010, s.189) sociálne vylúčenie spôsobené nedostatkom zdrojov a služieb. Pokiaľ má jednotlivec v dôsledku sociálneho vylúčenia malý pocit sociálneho bezpečia môže pochopiteľne vykázat len minimálnu sociálnu suverenitu. Preto je z hľadiska riešenia sociálnych udalostí, resp. aspoň zmiernenia ich sociálnych dôsledkov, nevyhnutné funkčne prepojiť vymedzenie sociálnej udalosti a k nej prislúchajúcich sociálnych intervencií. Prvým krokom v tomto procese je nadobudnutie právnej relevancie príslušnej sociálnej udalosti, pretože pokiaľ je sociálna udalosť právne irelevantná, nie sú s ňou spájané adekvátne právne následky, tj. účinné sociálne intervencie. V kontexte témy nášho príspevku sú, resp. takýmito udalosťami by mali byť chudoba, dlhodobá nezamestnanosť a nezamestnanosť mladých ľudí.

Z hľadiska teoreticko-empirickej operacionalizácie pojmu chudoba v slovenskej sociálnej a právnej praxi sa ako problém javí jeho právna relevancia. V príslušnej právnej norme (Zákone NR SR č. 599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi) je pojem chudoba nahradený pojmom hmotná núdza, ktorý je definovaný ako stav, keď príjem občana a fyzických osôb, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú, nedosahuje životné minimum a občan a fyzické osoby, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú, si príjem nemôžu zabezpečiť alebo zvýšiť vlastným pričinením. Z aspektu sociálnej suverenity klienta v hmotnej núdzi považujeme za potrebné zdôrazniť, čo je v zmysle tejto právnej normy považované za vlastné pričinenie pri zabezpečovaní príjmu, základných životných podmienok a pomoci v hmotnej núdzi. Ide predovšetkým o vlastnú prácu, ďalej užívanie vlastného majetku, tj. posudzovanú schopnosť občana zabezpečiť si základné životné podmienky a pomôcť si v hmotnej núdzi prostredníctvom svojich hnutel'ných a nehnuteľných vecí a uplatňovanie iných zákonných nárokov, ako sú napr. výživné, dávky nemocenského či dôchodkového poistenia, nároky z pracovnoprávných vzťahov apod.

Právnu relevanciu dlhodobej nezamestnanosti v SR predstavujú vybrané ustanovenia Zákona NR SR č. 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti. V tomto kontexte je dlhodobo nezamestnaným občanom občan, vedený v evidencii uchádzačov o zamestnanie najmenej 12 po sebe nasledujúcich mesiacov. Dlhodobo nezamestnaní občania tvoria jednu z kategórií tzv. znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie, na ktorých sú adresne zamerané sociálne intervencie v tejto oblasti, ktorými sú predovšetkým tzv. aktívne opatrenia na trhu práce.

Nezamestnanosť mladých ľudí ako sociálnu udalosť je potrebné vnímať vo viacerých kontextoch. Ak sociálni pracovníci podľahnú tlaku politických elít, prehnanému manažerizmu

svojej práce, či prehnanej administratívnej zložke realizovaných aktivít môže sa ich pomoc mladým nezamestnaným zmeniť len na inštrumentálnu stránku sociálnej práce spočívajúcej v zmierňovaní existujúcich problémov, ale nie v ich riešení. Významný predstaviteľ druhej generácie Frankfurtskej školy Herbert Marcuse už v 60-tych rokoch 20-teho storočia kritizoval technokratizmus, vplyvom ktorého sa znižuje kritická sebareflexia spoločnosti a narastá vplyv technického myslenia. Ak sa spoločenský systém priamo podieľa na tvorbe resp. prehľbovaní nezamestnanosti mladých ľudí, tak sociálni pracovníci ako zamestnanci tohto systému majú možnosť len korigovať dôsledky, resp. defekty tohto systému, ktoré sa však opäť a opäť najmä v letných mesiacoch obnovujú v podobe cyklickej absolventskej nezamestnanosti. Na potrebu riešiť riziko týchto cyklov neaktivity upozorňuje aj Rada Európskej únie vo svojom Odporúčaní o zavedení záruk pre mladých ľudí.

Samozrejماً nutnosť kvalitného všeobecného rozhl'adu sociálneho pracovníka dostáva v ostatných desaťročiach vážne trhliny spôsobené nielen „kvalitou“ nášho vzdelávacieho systému, ale aj požadovanou selektívnosťou vedomostí a kvalifikačných predpokladov na obsadenie pracovných pozícií v službách zamestnanosti. Prvým kontextom je postmodernizmus, resp. postmoderná perspektíva, ktorá sa podľa Fooka (2000) nevzťahuje k poznaniu všeobecnému, ale skôr ku kontextuálnemu. Postupnosť od praxe k teórie je prijateľne využiteľná pri optimalizácii opatrení na riešenie nezamestnanosti mladých ľudí, pretože difúznosť mládežníckej nezamestnanosti si priamo vynucuje permanentnú reflexiu sociálnej praxe.

Ďalším, z pohľadu sociálnej práce redukujúcim kontextom nezamestnanosti mladých je jej ekonomický alebo až finančný kontext. Ekonomizáciou sociálnej práce rozumie Janebová (2014, s.14) „preberanie mechanizmov trhu do oblasti sociálnej práce, ktoré majú prispieť k zoštíhleniu služieb považovaných za neefektívne a prebujnelé“. V súlade s príslušnými dokumentmi EÚ sa nám ako efektívne javia predovšetkým investície do zručností a odstraňovanie nesúladu medzi ponúkanými a požadovanými zručnosťami. Ide napr. o podporu praktických podnikateľských skúseností a ich prepojenie s reálnym podnikateľským prostredím prostredníctvom tzv. start-up-ov.

Okrem ekonomického (finančného) kontextu ochrany mladých ľudí pred dôsledkami nezamestnanosti je dôležité sa zamerať aj na ich reálnu životnú situáciu. Jednou z možných techník kvalitného posudzovania životnej situácie klienta je tzv. P – C – S analýza, prostredníctvom ktorej môže byť nezamestnanosť mladého človeka posudzovaná v personálnom, kultúrnom a štrukturálnom kontexte. Davies (1997) poukazuje na to, že sociálny

pracovník by mal všetky tieto kontexty životnej situácie klienta reflektovať a rešpektovať jedinečnosť každého človeka.

Životné stratégie nezamestnaných

Strata zamestnania ako záťažová situácia v živote človeka, ako aj jej samotné zvládanie predstavuje permanentnú výzvu pre sociálnu prácu ako profesiu, ale aj pre vzdelávateľov v sociálnej práci podieľajúcich sa na príprave budúcich sociálnych pracovníkov.

Stratégiám zvládania v špecifickej situácii nezamestnanosti sa venovali Frankovský, Kentoš a Výrost (2007) v rámci tzv. Rozvojového programu pre nízko kvalifikovaných nezamestnaných zvyšujúceho pravdepodobnosť ich uplatnenia na trhu práce. Autori, okrem iného, mapovali u účastníkov kurzu hodnotenie situácie súvisiacej s nezamestnanosťou, ktorá bola modelovaná nasledovne: Predstavte si, že cestujete mimo vášho bydliska za človekom, ktorý vám prisľúbil výhodné pracovné miesto. Pri stretnutí vám však povie, že toto miesto už obsadil niekým iným. Čo urobíte? Úlohou respondentov pri tomto hodnotení bolo posúdiť (pred a po kurze) vybrané formy správania v modelovej situácii nezamestnanosti na 5 bodovej škále (1 – silne nesúhlasím, 5 – silne súhlasím). Odpovede nezamestnaných po kurze vo všetkých zistených prípadoch (neurobím nič, som na takéto situácie zvyknutý, a preto pokojne odídem, pokúsím sa ho presvedčiť, aby mi predsa dal tú prácu, vysvetlím mu, že mi musí vrátiť cestovné náklady, poučím sa z tejto situácie a nabudúce si každú takúto informáciu preverím, povedal by som si, že to nie je možné, aby takto so mnou jednali) potvrdili zvýšenú mieru aktivity pri posúdení jednotlivých možností riešenia danej situácie a menšiu mieru pasivity a odovzdaného prijímania skutočnosti.

Životné stratégie, ktoré sú spojené s hľadaním nového zamestnania sú zamerané predovšetkým na priame osobné či písomné kontakty so zamestnávateľmi, registráciu na úradoch práce, resp. v sprostredkovateľských agentúrach alebo na využitie neformálnych sociálnych sietí. Stratégie súvisiace s prežitím v nových podmienkach zahrňujú predovšetkým stratégie vyhľadávania alternatívnych prostriedkov živobytia. Stigma nezamestnanosti sa nezamestnaní snažia prekonať týmito stratégiami (In: Mareš, 2001, s.106):

- vytesnením vlastnej nepriaznivej situácie z vedomia,
- únikom do sociálneho priestoru, v ktorom táto skutočnosť nestigmatizuje,

- (čiastočným) prijatím a plnením všeobecných očakávaní spojených so statusom nezamestnaného, tj. predovšetkým hľadaním práce,
- chápaním svojej situácie ako situácie spôsobenej výlučne vonkajšími okolnosťami,
- adaptáciou na voľnočasové aktivity, resp. aktivity v tzv. šedej ekonomike,
- aktivitami zameranými do budúcnosti (napr. vzdelávanie), či podporujúcimi fungovanie spoločnosti (napr. dobrovoľnícka činnosť),
- únikom do pozície s hodnotnejším statusom než je status nezamestnaného (napr. predčasný dôchodok, tehotenstvo, materstvo, či vysokoškolské štúdium).

Občania postihnutí dlhodobou nezamestnanosťou uplatňujú rôzne životné stratégie, ku ktorým patrí (In: Mareš, 2001, s.104-105) napr. zdržovanie sa spotreby, postupná adaptácia na túto situáciu prostredníctvom zrieknutia sa pôvodného rozsahu potrieb, zotrvanie v pokusoch zaradiť sa do hlavného prúdu spoločnosti, či rezignácia a upadanie do sociálnej izolácie a apatie. Všetky tieto stratégie majú svoje nedostatky a riziká a v reálnej životnej situácii dlhodobo nezamestnaného občana sa môžu prelínať a zastupovať.

Aspekt dlhodobosti môže vyvolať stav, keď sa vytvorí špecifická kultúra nezamestnaných. Mareš (2001, s.109-111) hovorí o typoch kultúr dlhodobo nezamestnaných, kam zaraďuje:

- individualistickú kultúru, v ktorej rámci sa dlhodobo nezamestnaní rozdeľujú na tzv. podnikavých, ktorí sa usilujú o zamestnanie a tzv. kalkulujúcich, ktorí o získanie zamestnania neusilujú.
- fatalistickú kultúru, ktorá je charakteristická spojením sociálnej izolácie dlhodobo nezamestnaných osôb s ich totálnou závislosťou na sociálnom štáte.
- rovnostársku kultúru, v ktorej rámci dochádza k rozširovaniu verejného aspektu individuálneho života a sociálnej kontroly na úkor súkromného života. Tento typ je spoločný pre tzv. konformistov a tzv. ritualistov.

Pokiaľ ľudia s nízkou kvalifikáciou ani neočakávajú vyšší príjem z prípadnej práce než zo sociálnych dávok, potom je situácia nebezpečne amotivačná. Podľa Brožovej (2003, s.105) sa tak vytvára možnosť vzniku kultúry života výhradne zo sociálnych dávok. Pokiaľ by sa taký vzor správania v spoločnosti začal šíriť, či v rodinách prenášať na ďalšie generácie, vytvárala by sa nevítaná základňa tzv. sociálneho parazitizmu ako tolerovaného spôsobu života.

Riešenie problému dlhodobej nezamestnanosti, ako aj ďalších problémov v tejto oblasti si vyžaduje profesionalizáciu poskytovanej pomoci, najmä prostredníctvom etablovania profesijne a edukačne profilovanej sociálnej práce s nezamestnanými.

Sociálna práca s absolventmi škôl hľadajúcimi zamestnanie by mala svojim pôsobením umožniť týmto mladým ľuďom vytvoriť také životné stratégie, prostredníctvom ktorých sa jednak vyrovnajú so svojou životnou situáciou, ale aj prevezmú zodpovednosť za jej riešenie, a to predovšetkým aktívnym hľadaním si zamestnania. Sociálna práca môže podporovať životné stratégie mladých ľudí smerujúce k vyrovnávaniu sa s podmienkami nezamestnanosti prostredníctvom uschopňovania a k prevzatiu kontroly nad touto situáciou a jej riešením prostredníctvom splnomocňujúceho prístupu. Už Laan (1998) upozorňuje, že sociálni pracovníci majú tendenciu všetky problémy klientov „liečiť“ ich umiestnením na trhu práce bez ohľadu na to, či je to u daného klienta vhodné riešenie. Ku hľadaniu vhodnejších riešení mohol napomáhať Akčný plán pre mládež, ktorý bol v SR prijatý v roku 2012, a ktorý obsahuje viaceré opatrenia zamerané na uplatnenie mladých ľudí na trhu práce:

- zvyšovanie kvality vzdelávania a odborného vzdelávania pre trh práce,
- prijatie nástrojov na podporu zamestnanosti a podnikania mládeže,
- podpora mobility mládeže,
- lepšie využívanie ESF v prospech zamestnávania mladých ľudí,
- poznanie dopytu po práci, lepšia šanca mladých ľudí na trhu práce,
- lepšie zacielenie absolventskej praxe.

Nezamestnanosť mladých ľudí je sociálnou udalosťou, kedy inštitúcie primárnej sociálnej kohézie (najmä rodiny) nie sú schopné garantovať mladým ľuďom ochranu pred negatívnymi dôsledkami vylúčenia z trhu práce. Keller (2007) uvádza, že keď tieto inštitúcie prirodzenej podpory prestávali byť schopné fungovať ako opora a ochrana ľudí v kritických situáciách, začali byť umelo vytvárané tzv. inštitúcie sekundárnej sociability, ku ktorým by sme zaradili sociálnu prácu, ale aj ďalšie výdobytky sociálneho štátu. V kontexte riešenia nezamestnanosti mladých ľudí sú to predovšetkým služby zamestnanosti, poistenie v nezamestnanosti, pomoc v hmotnej núdzi, či projekty a programy, ktoré pôsobia, resp. by mali protektívne pôsobiť voči progredujúcim rizikám, ktoré nezamestnanosť do života mladého človeka postupne prináša. V podmienkach EÚ funkciu takéhoto ochranného opatrenia plní najmä tzv. záruka pre mladých, ktorou rozumieme situáciu, keď mladí ľudia dostanú kvalitnú ponuku zamestnania, ďalšieho vzdelávania, učňovskej prípravy alebo stáže v lehote štyroch mesiacov potom, čo prídu o prácu, alebo ukončia formálne vzdelávanie. Ide o čiastočné

napĺňanie podmienok splnomocňujúceho princípu spočívajúcich v rovnosti príležitostí a sociálnej spravodlivosti (Dalrymple – Burke, 2006).

Kauzálna súvislosť dlhodobej nezamestnanosti a nezamestnanosti mladých ľudí

Náročnosť zisťovania kauzálnych súvislostí dlhodobej nezamestnanosti vyplýva predovšetkým z multidimenzionality sociálnej reality a z nej odvodenej výraznej variability jednotlivých príčin nezamestnanosti. V našom výskume z roku 2014 (por. Jusko, 2014) sme prostredníctvom pološtrukturovaných rozhovorov zisťovali príčiny pretrvávania nezamestnanosti u dlhodobo nezamestnaných občanov v regiónoch s vysokou mierou nezamestnanosti. Výsledky z tohto výskumu týkajúce sa príčin dlhodobej nezamestnanosti uvádzame v T1.

T1 Príčiny dlhodobej nezamestnanosti

príčiny	%	kategórie (%)	faktory (%)	
vek	8,2	demografické (15,1)	interné (46,4)	
zdravotný stav	6,1			
pohlavie	0,8			
nízke vzdelanie	5,5	vzdelanie (14,4)		
nevhodné vzdelanie	4,9			
chýbajúce vedomosti	4,0			
nudná práca	4,6	(ne)záujem (10,2)		
neochota pracovať	3,3			
nezáujem o prácu	2,3			
chýbajúca prax	4,0	prax (6,7)		
nedostatok skúseností	2,7			
(hromadné) prepúšťanie	7,8	zamestnávateľ (15,0)		externé (53,6)
problémy v podniku	7,2			
mzda	10,2	finančné (14,8)		
pomoc v hmotnej núdzi	3,4			
dávka v nezamestnanosti	1,2			
hospodárska kríza	5,0	spoločnosť (12,4)		
UPSVaR (štát)	4,7			
mesto, obec	2,7			
miesto zamestnania	6,1	lokalita (11,4)		
miesto bydliska	5,3			

Spracovávanie odpovedí respondentov v tomto výskume prebiehalo v štyroch fázach. V prvej fáze sme od 242 respondentov získali na otázku „Prečo ste aj po uplynutí jedného roku po zaradení do evidencie uchádzačov o zamestnanie stále bez zamestnania?“ celkovo 78

rôznych odpovedí (zostávajúcich 164 odpovedí sa presne zhodovalo s niektorou s už uvedených odpovedí). V druhej fáze sme odpovede respondentov (78) spracovali do podoby príčin, ktorých bolo celkovo 21. Z nich sa najčastejšie objavovali príčiny súvisiace so mzdou (napr. nízka mzda v porovnaní so sociálnymi príjmami), vekom (napr. subjektívne posudzovaný vysoký vek), zdravotným stavom, či miestom výkonu potenciálneho zamestnania. V tretej fáze spracovania sme uvedené príčiny (21) kategorizovali do 8 spoločných kategórií. Ku kvantitatívne najviac zastúpeným kategóriám patrili demografické príčiny (vek, zdravotný stav, pohlavie), kauzálne súvislosti na strane zamestnávateľa (hromadné prepúšťanie, problémy v podniku) a vzdelanie (nízke vzdelanie, nevhodné vzdelanie, chýbajúce vedomosti). V poslednej fáze spracovania sme tieto kategórie (8) zoskupili do dvoch podskupín interných a externých faktorov, pričom miernu prevahu (53,6 percenta) mali externé faktory (zamestnávateľ, finančné príčiny, spoločenské faktory a lokalita).

Vo výskume Schraggeovej (2011, s.39-40) realizovanom pomocou Antonovského dotazníka SOC (Sense of Coherence) na vzorke 193 dlhodobo nezamestnaných bolo zistené, že vyššia externalizácia príčin nezamestnanosti u dlhodobo nezamestnaných sa spája s nižším skóre v dimenzii zvládnuteľnosť. Ide o tzv. inštrumentálnu dimenziu, ktorá odráža vzťah medzi vnímaním možností, ktoré má človek k dispozícii a nárokmi okolia.

Pre porovnanie a doplnenie uvádzame aj výsledky výskumu Feathera (1985), ktorý zisťoval vzťah medzi mierou konzervativizmu a spôsobom vysvetľovania príčin nezamestnanosti. Zistil, že konzervatívne orientovaní jedinci označovali za príčiny nezamestnanosti viac interné faktory a menej konzervatívni jedinci uvádzali za príčiny nezamestnanosti viac ekonomickú situáciu, politiku vlády a pod., čiže externé faktory.

Dlhodobo nezamestnaní občania subjektívne vnímajú často aj objektívne existujúce obmedzenia v ich prístupe na trh práce. Podľa výsledkov výskumu Gyarfásovej et al. (2006, s.83-84) sú to napr. znížená pracovná etika a motivácia dlhodobo nezamestnaných, pokles úrovne ľudského kapitálu, stigmatizácia dlhodobo nezamestnaných u zamestnávateľov, nedostatočná územná či profesijná mobilita, existujúce sociálne, či psychické handicapy, malý rozdiel medzi príjmom zo sociálnych dávok a príjmom zo zamestnania, či nedostatok špecifických nástrojov zameraných na túto skupinu nezamestnaných.

Pri identifikácii príčin nezamestnanosti absolventov stredných a vysokých škôl by sme mali reflektovať rozdiel vo vnímaní podstaty tohto problému medzi „konvenčnou“ sociálnou prácou a radikálnou prípadovou prácou ako jednému z prúdov kritickej sociálnej práce. Na tento rozdiel poukazuje napr. Janebová (2014, s.39) keď uvádza, že konvenčné formy práce

vidia príčiny problémov v malej schopnosti adaptácie klientov, zatiaľ čo radikálna prípadová práca sa viac zameriava na hľadanie príčin v sociálnom prostredí klienta.

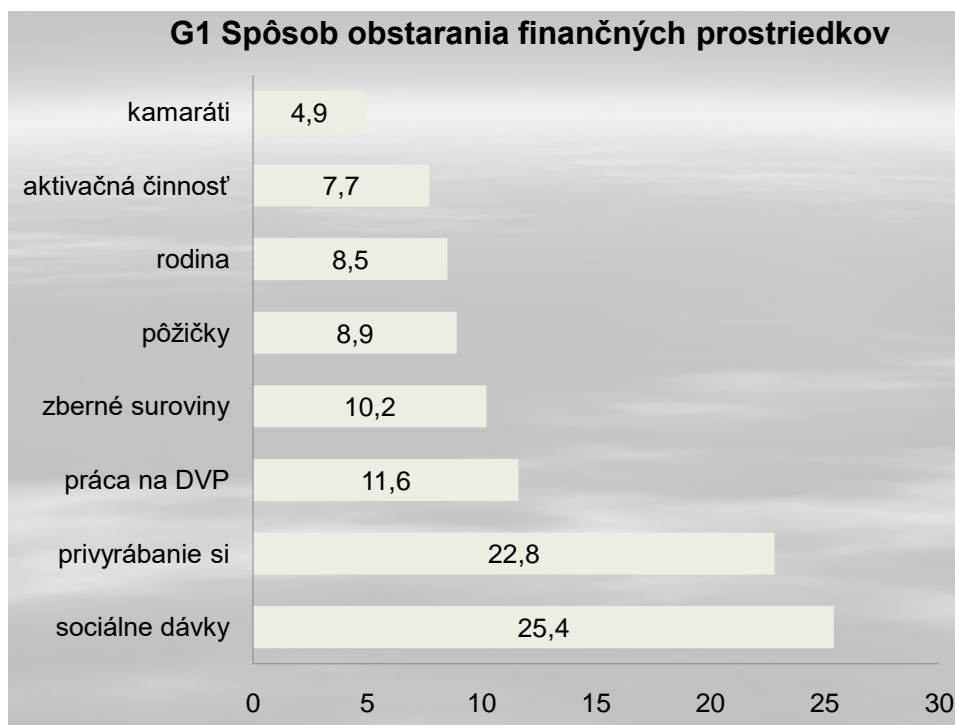
Existujúca vysoká miera nezamestnanosti absolventov vytvára na týchto mladých ľuďoch tlak doliehajúci jednak na ich psychické zdravie, ale aj na ich často rezignujúci postoj k vlastnej budúcnosti, čo môžeme považovať za významnú kauzálnu súvislosť uplatnenia tejto cieľovej skupiny politiky zamestnanosti na trhu práce. Akceptácia prekarizovaných foriem zamestnania je potom logickým vyústením objektívne nevyhovujúceho stavu kombinovaného s rezignovaným postojom k participácii na riešení svojej sociálnej situácie. Európska komisia v roku 2012 zriadila Akčné tímy pre zamestnanosť mladých ľudí so zameraním na tie členské štáty EÚ, ktoré majú mimoriadne vysokú nezamestnanosť mládeže. Cieľom týchto tímov bolo pomôcť zabezpečiť, aby sa štrukturálne fondy EÚ používali maximálne efektívne na podporu mladých ľudí. Tieto akčné tímy zaznamenali pozitívne výsledky napr. v Portugalsku, Španielsku a Taliansku.

V Slovenskej republike je, a pravdepodobne aj bude dominujúcim priemyselným odvetvím automobilový priemysel. Vytvorenie tisícok pracovných miest v tomto segmente je zrejmé a stavia Slovenskú republiku do pozície najväčšieho producenta automobilov (v prepočte na počet obyvateľov je to ročne takmer 200 automobilov na 1.000 obyvateľov). Slovensko však má aj negatívnu skúsenosť s monopriemyselnosťou svojho hospodárstva, predovšetkým ťažkého strojárstva a v jeho rámci tzv. špeciálnej výroby, redukcia ktorej spôsobila vážne problémy manifestované predovšetkým výraznou štrukturálnou nezamestnanosťou v deväťdesiatych rokoch 20-teho storočia. Z pohľadu mladých ľudí v súčasnosti vstupujúcich na trh práce a majúcej záujem o uplatnenie v iných segmentoch trhu práce to spôsobuje tlak na ich reprofiliáciu spojenú s rizikom vzniku tzv. job stagantion, odchodom za prácou do zahraničia, či akceptovaním stavu bez zamestnania. Adaptácia mladých ľudí na tieto nevýhodné podmienky zamestnávania nie je v záujme kritickej sociálnej práce. V jej záujme je prispievať ku zmene spoločenských pravidiel determinujúcich zamestnávanie mladých ľudí. Z prognostického hľadiska je potrebné disponovať štatistickými ukazovateľmi uplatniteľnosti absolventov škôl na trhu práce. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR v spolupráci s Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR zverejňuje dvakrát ročne na svojej webovej adrese informáciu o uplatnení absolventov stredných škôl na trhu práce podľa jednotlivých krajov, stredných škôl, či študijných odborov. Problémom sa javí nižšia dostupnosť takýchto údajov o absolventoch vysokých škôl.

Dôsledky dlhodobej nezamestnanosti a nezamestnanosti mladých ľudí

K špecifickým dôsledkom veľmi dlhodobej nezamestnanosti by sme mohli zaradiť napr. vznik a dlhodobé pretrvávanie javu tzv. nezamestnateľnosti, vytvorenie permanentnej sociálnej závislosti od pomoci v hmotnej núdzi a iných sociálnych dávok, najvyššia miera rizika chudoby práve u veľmi dlhodobo nezamestnaných, či hrozba sociálneho „dedenia“ životných stratégií vznikajúcich v dôsledku dlhodobej nezamestnanosti, ku ktorým Mareš (2002, s.104-105) radí napr. zdržovanie sa spotreby, postupná adaptácia na túto situáciu prostredníctvom zrieknutia sa pôvodného rozsahu potrieb, zotrvanie v pokusoch zaradiť sa do hlavného prúdu spoločnosti, či rezignácia a upadanie do sociálnej izolácie a apatie.

V našom výskume v roku 2014 (por. Jusko, 2014) sme sa zameriavali na jeden z najčastejšie prezentovaných externých faktorov, ktorým je nedostatok finančných prostriedkov. Spracované odpovede dlhodobo nezamestnaných občanov na otázku „Akým spôsobom si obstarávate finančné prostriedky?“ uvádzame v G1.

V súlade s vyššie uvedenými teoretickými východiskami je najčastejším spôsobom finančného zabezpečenia dlhodobo nezamestnaného príjem zo sociálnych dávok. Významnou súčasťou získavania finančných prostriedkov u dlhodobo nezamestnaných sú aj legálne či nelegálne pracovné aktivity, ktoré v súčte využíva viac ako tretina respondentov. K zaujímavým

výskumným zisteniam patrí aj obľúbenosť získavania finančných prostriedkov prostredníctvom zberu druhotných surovín. Viac ako pätina respondentov si finančné prostriedky zapožičiava, či už od príbuzných a kamarátov, ako aj od bankových a nebankových inštitúcií.

Problémy, ktoré nezamestnanosť prináša mladým ľuďom by sme mali vnímať predovšetkým cez prizmu relevantných hodnôt sociálnej práce. Medzi kľúčové hodnoty kritickej sociálnej práce (In: Janebová, 2014, s.23) relevantné v kontexte nezamestnanosti mladých ľudí by sme mohli zaradiť spravodlivosť, sociálne začleňovanie, ľudské práva, udržateľnosť, či podporu marginalizovaných skupín. Kritické ponímanie postavenia mladých ľudí na trhu práce, ktoré preferujeme v tomto príspevku nám predurčuje zameranie pozornosti na problémy a dôsledky nezamestnanosti absolventov škôl v kontexte stavu a potenciálnych vývinových tendencií na trhu práce. V tejto súvislosti akcentujeme proces scitlivovania sociálnych pracovníkov v službách zamestnanosti s finálnym stavom tzv. kritickej reflexivity nielen voči opresii, ale aj ďalším diskriminujúcim praktikám voči mladým nezamestnaným.

Ak trh práce považujeme za sociálny konštrukt, tak z pohľadu ochrany mladých ľudí je potrebné sa zamerať na štrukturálne bariéry trhu práce, ktoré do života mladých ľudí prinášajú nepriaznivé konzekvencie. Sociálne problémy chápe Weinberg (2008) viac ako dôsledok sociálnych noriem a pravidiel, ktoré patologizujú marginalizovaných a inštitucionalizovaných pomerov, ktoré udržiavajú sociálne hierarchie, než dôsledok nevhodnej sociálizácie ľudí. Reprodukovanie problému nezamestnanosti mladých ľudí u nás pre pandémiou SARS-CoV-2 dáva tomuto konštatovaniu za pravdu, a zároveň akcentuje dôležitosť štrukturálnej sociálnej práce pri odstraňovaní štrukturálnych bariér mladých ľudí na trhu práce, akým je napr. už takmer automaticky akceptované výrazné zastúpenie čerstvých absolventov škôl v evidencii uchádzačov o zamestnanie v letných mesiacoch každého roka. Kľúčovou formou opresie mladých ľudí je ich štrukturálne znevýhodnenie vyplývajúce z nedostatočného prepojenia vzdelávacieho systému a trhu práce. Riešením nie je len reprofílacia učebných a študijných odborov, ale aj ich obsahová integrácia zahŕňajúca prvky podporujúce profesijnú mobilitu, kritické myslenie a všeobecný rozhľad.

Nekritické prijímanie javu nezamestnanosti mladých ľudí ako spoločenskej nevyhnutnosti je možné vnímať aj v kontexte názorov druhej generácie Frankfutskej školy, kde napr. Habermasov žiak Claus Offe už v roku 1984 kritizoval konzumnú spoločnosť za vytesňovanie negatívnych dôsledkov jej fungovania (Offe, 1984). Tento majoritou, i časťou odbornej verejnosti legitimizovaný postoj vylučuje výraznú časť mládeže z viacerých celospoločenských súvislostí potrebných pre úspešné zavŕšenie tejto etapy procesu socializácie a predstavuje výrazné riziko, resp. až sociálny fakt kontrakultúrneho zamerania správania sa

časti mladých ľudí voči súčasnej spoločnosti. Z rôznych realizovaných výskumov (In: Odporúčanie Rady EÚ 2013/C/120/1) vyplýva, že nezamestnanosť mládeže môže mať trvalé následky ako napr. vyššie riziko budúcej nezamestnanosti, nižšiu úroveň budúcich zárobkov, stratu ľudského kapitálu, generačný prenos chudoby, či nižšiu motiváciu založiť si rodinu, čo prispieva k negatívnym demografickým trendom.

Mladí ľudia ako evidovaní uchádzači o zamestnanie sú súčasťou systému služieb zamestnanosti, v ktorého rámci sú povinní plniť viaceré povinnosti. Rigidné presadzovanie požiadaviek tohto, v našej politike zamestnanosti dominujúceho, systému sa niekedy stáva prekážkou porozumenia a pomoci absolventom škôl vstupujúcim na trh práce. Sociálny pracovník v službách zamestnanosti má moc definovať normalitu, čiže určuje ako sa má mladý človek správať, pričom vyžadovanie plnenia povinností evidovaného uchádzača o zamestnanie je funkčným nástrojom disciplinárnej moci. V tomto kontexte je potrebné citlivo pristupovať k mladým uchádzačom o zamestnanie vzhľadom k dĺžke ich evidencie, dôsledkom a problémom, ktoré nezamestnanosť so sebou prináša, ako aj ku zohľadňovaniu individuálnych špecifik mladých ľudí pri ich zaradovaní do aktivít v rámci existujúcich aktívnych opatrení na trhu práce. V tejto oblasti boli v SR v ostatnom desaťročí prijaté viaceré podporné opatrenia, týkajúce sa napr.:

- podpory vytvárania prvého pracovného miesta,
- úpravy absolventskej praxe,
- projektov zameraných na šancu na vzdelanie, zamestnanie, alebo prax, alebo na podporu poradenstva a pomoci mladým ľuďom,
- tvorby pracovných miest pre cieľovú skupinu mladých ľudí do 25 rokov,
- identifikácie mladých ľudí, ktorým hrozí, že si nenájdu zamestnanie, ani možnosť ďalšieho vzdelávania atď.

Sociálna suverenita dlhodobo nezamestnaného občana v hmotnej núdzi a mladého nezamestnaného

Retrospektívna intervencionistická sociálna politika sa podľa Krebsa a kol. (2007, s.26) zameriava na riešenie už vzniknutých sociálnych udalostí, čiže reaguje ex post. Z hľadiska riešenia chudoby, dlhodobej nezamestnanosti a nezamestnanosti mladých ľudí má sociálna politika často „len“ paliatívny význam, tj. zmierňuje sociálne dôsledky týchto nepriaznivých životných situácií, ale nerieši základný problém. Dôkazom toho je vysoká miera dlhodobej

nezamestnanosti v SR a jej úzke prepojenie so stavom hmotnej núdze, ktoré kontinuálne nachádzame v štatistických ukazovateľoch Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny a Štatistického úradu SR. Dosiahnutie funkčnej kooperácie individuálnych a celospoločenských snáh o riešenie tohto problému predstavuje posilnenie sociálnej suverenity dlhodobo nezamestnaného občana v hmotnej núdzi, o ktoré by mali v primeranej miere usilovať tak jednotlivci ako aj celá spoločnosť.

Vzhľadom k nedostatočnej úspešnosti na finálne výstupy orientovaných makrosociálnych intervencií sociálnej politiky je potrebné obrátiť našu pozornosť (aj) na procedurálne ponímané mikro a mezosociálne intervencie sociálnej práce, ktoré charakterizuje napr. Musil (2004). Situačný rozmer sociálnych intervencií, ktoré sociálna práca ako dynamická a mnohofunkčná profesia ponúka, predstavuje výrazný podporný činiteľ sociálnej suverenity občana.

V tejto súvislosti je vo vzťahu k sociálnym intervenciám v hmotnej núdzi a dlhodobej nezamestnanosti potrebné spomenúť ich intencionálny rozmer, ktorý predstavuje predovšetkým problematika sociálnej opory a sociálnych sietí. Sociálna opora predstavuje pomoc, ktorú klientovi poskytujú iní aktéri, najmä sociálni pracovníci. Jej cieľom je uľahčenie zvládania konkrétnej nepriaznivej situácie. Sociálnou oporou v stave hmotnej núdze a dlhodobej nezamestnanosti je predovšetkým dávka v hmotnej núdzi a jednorazová dávka pomoci v hmotnej núdzi. Sociálne siete predstavujú výrazný protektívny faktor pred vznikom sociálnej exklúzie u dlhodobo nezamestnaných ľudí v hmotnej núdzi. Z existujúcich sociálnych intervencií sa ako prevencia sociálneho vylúčenia môže chápať aktivačná činnosť, príspevok na bývanie, či ochranný príspevok.

Z pohľadu zlepšenia sociálnej suverenity dlhodobo nezamestnaných klientov v hmotnej núdzi v kontexte retrospektívne intervencionistickej sociálnej politiky navrhujeme nasledovné opatrenia:

- zvýšenie právnej relevancie kľúčových pojmov v tejto oblasti, predovšetkým pojmu chudoba
- identifikácia situačných mikro a mezosociálnych intervencií sociálneho pracovníka a sociálnej práce vôbec predovšetkým v službách zamestnanosti
- diverzifikácia možností sociálnych intervencií v oblasti pomoci v hmotnej núdzi a aktívnych opatrení na trhu práce
- eliminácia stigmatizujúcich aspektov sociálnych intervencií v týchto oblastiach, vyplývajúcich predovšetkým z plošného a neadresného uplatňovania makrosociálnych intervencií,

- objektívna optimalizácia aktívnych opatrení na trhu práce a dávky a príspevkov v hmotnej núdzi v hmotnej núdzi a ich implementácia do legislatívnej úpravy služieb zamestnanosti a pomoci v hmotnej núdzi,
- posilnenie transdisciplinárneho prístupu pri riešení problémov spojených s chudobou a dlhodobou nezamestnanosťou, ktorý sociálna práca ako transdisciplinárna praktická veda ponúka (viď Göppner – Hämäläinen, 2008, s.39-44).

Multidimenzionálnosť nielen príčin, ale aj ďalších charakteristík nezamestnanosti mladých ľudí zdôrazňuje potrebu a význam realizácie štrukturálnych zmien vo viacerých oblastiach spoločenského života. Napriek tomu nemôžeme rezignovať na dôležitosť zmien v individuálnych charakteristikách nezamestnaných mladých ľudí, resp. mládeže ohrozenej nezamestnanosťou. Na tento problém upozorňuje napr. už Payne (1997), ktorý poukazuje na to, že nie je dobré zabúdať na individuálne problémy ľudí a orientovať sa len na štrukturálne sociálne zmeny. Riešením, ktoré ponúka kritická sociálna práca je transformácia individuálnych problémov mladých nezamestnaných do verejných otázok a cieľov sociálnej politiky a politiky zamestnanosti, ale aj práce s mládežou. Absenciu tohto rozmeru slovenskej sociálnej politiky pociťujeme na Slovensku aj v súčasnosti.

Úlohou sociálnej práce pri aktivizácii mladých nezamestnaných je jednak „štandardnej“ sociálnej práci vlastné uschopňovanie klienta, ako aj splnomocňovanie klienta, ktoré skôr presadzujú prístupy v rámci kritickkej sociálnej práce. Rozdiel medzi nimi spočíva podľa Janebovej (2014, s.67) v tom, že zatiaľ čo uschopnenie znamená, že sociálna práca umožňuje ľuďom vytvárať stratégie, ktorými sa vyrovnávajú s podmienkami ich života, tak splnomocňovanie znamená nielen sa prispôsobovať, ale aj sa naučiť prevziať kontrolu nad vlastným životom a životnými podmienkami. Práve táto individuálna charakteristika mladých ľudí by podľa nášho názoru mala pôsobiť buď ako ochrana pred nezamestnanosťou, alebo pred jej negatívnymi dôsledkami. Splnomocňovanie v tejto oblasti chápeme ako podporu nezamestnaných mladých ľudí k tomu, aby dosiahli plnohodnotné uplatnenie na trhu práce.

Zákon o službách zamestnanosti považuje absolventov škôl za jednu zo znevýhodnených skupín na trhu práce. Ich znevýhodnenie vytvára priestor pre etablovanie sociálnej advokácie, čiže obhajoby práv tejto skupiny klientov voči tvorcom politik, ale aj širokej verejnosti. Podľa Staub-Bernasconi (2009) je presadzovanie práv celých znevýhodnených skupín potrebné vtedy, ak splnomocňovanie klientov nie je možné kvôli ich veku, či inému znevýhodneniu. V oblasti podpory zamestnávania a zamestnateľnosti mladých ľudí sa v prijatých rezortných podporných opatreniach SR na roky 2014 až 2020 objavovali aj opatrenia zamerané na uplatňovanie osobitného prístupu v prípadoch mladých ľudí z marginalizovaných rómskych komunit, ľudí

ohrozených chudobou a sociálnym vylúčením a mladým ľuďom so zdravotným postihnutím so zvyškovým pracovným potenciálom, ktorí sú vystavení viacnásobnému znevýhodneniu. Nadobúdanie identity týchto mladých ľudí je vzhľadom k ich znevýhodneniu ohrozené rôznymi formami opresie. Predstavitelia kritickej sociálnej práce (In: Fook, 2003) priniesli prostredníctvom radikálnej kritiky témy týkajúce sa práve štrukturálnej analýzy osobných problémov, kritiky opresie a sociálnej zmeny. Viera v zmenu k lepšiemu ako súčasť zodpovednosti sociálnych pracovníkov je jedným zo základných znakov kritickej sociálnej práce (Cambell – Baikie, 2012).

Napriek existujúcim znevýhodneniam mladých ľudí na trhu práce, resp. práve kvôli nim je potrebné aby sociálni pracovníci pracujúci v službách zamestnanosti dodržiavali voči tejto cieľovej skupine dodržiavať zásadu rovnakého zaobchádzania, pretože mladí ľudia nie sú len objektom integrácie na trh práce, ale rovnoprávnymi subjektmi tohto procesu, ktorí majú svoj sociálne integratívny, participatívny, kreatívny, hodnotový, či občiansky potenciál, ktorý by sa v procese ich vstupu na trh práce mal prejaviť. Pokiaľ špecialisti v službách zamestnanosti vyvíjajú legislatívou legitimizovaný tlak na mladých uchádzačov o zamestnanie aby sa menili na individuálnej úrovni, a nereflektujú štrukturálne príčiny ich problémov, ich pôsobenie nie je protektívne, ale naopak je katalyzátorom procesu marginalizácie mladých nezamestnaných (por. Mullaly, 2007).

Záver

V Závère nášho príspevku obrátíme našu pozornosť na inovatívne možnosti pomoci dlhodobo nezamestnaným klientom v hmotnej núdzi a mladým nezamestnaným v kontexte retrospektívnej sociálnej politiky. Dôležitým determinantom úspešnosti týchto opatrení je nadobudnutie ich právnej relevancie, pretože pokiaľ je sociálna intervencia právne irelevantná nie sú s ňou spájané adekvátne právne následky, tj. účinné formy pomoci sociálnemu klientovi. K takýmto opatreniam by sme navrhovali zaradiť predovšetkým identifikáciu a diverzifikáciu cieľovej skupiny dlhodobo nezamestnaných klientov v hmotnej núdzi, vytvorenie rozvojového partnerstva subjektov participujúcich v tejto oblasti, tvorbu projektov a programov zameraných na riešenie chudoby a dlhodobej nezamestnanosti, individuálne a skupinové poradenstvo uchádzačom o zamestnanie a občanom v hmotnej núdzi a posilnenie funkčnej gramotnosti tejto cieľovej skupiny.

Právnu relevanciu aplikácie inovatívnych opatrení predstavujú predovšetkým dve právne normy – Zákon NR SR č.5/2004 o službách zamestnanosti a Zákon NR SR č. 599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi. Právnym podkladom identifikácie a diverzifikácie tejto cieľovej skupiny je legislatívna úprava tzv. znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie, kam patria napr. občania nad 50 rokov, alebo občania so zdravotným postihnutím. Problémom zamestnávania špecifickej cieľovej skupiny občanov po výkone trestu odňatia slobody sa venuje napr. Papšo (2011). Právnu relevanciu pre vytvorenie rozvojového partnerstva v tejto oblasti ponúka ustanovenie o partnerstve, ktoré v rámci služieb zamestnanosti môže byť vytvorené napr. úradom práce, sociálnych vecí a rodiny, obcou, samosprávnym krajom, mimovládnu organizáciou, podnikateľským subjektom, bankou či charitatívnou organizáciou. Na význam sociálnych partnerstiev poukazuje Korimová (2007, s.130), ktorá ako jeden z hlavných princípov sociálneho partnerstva uvádza práve inkluzívnosť, tj. zapájanie vylučovaných jednotlivcov a skupín do procesu riešenia problému. Projekty a programy sú jedným z kľúčových aktívnych opatrení na modernom trhu práce, ktoré zahŕňujú napr. projekty a programy zamerané na zlepšenie postavenia uchádzačov o zamestnanie na trhu práce, či projekty a programy zamerané na overenie nových aktívnych opatrení na trhu práce.

Pre občanov v hmotnej núdzi sa v zmysle príslušnej legislatívy poskytuje sociálne poradenstvo, ktoré sa vykonáva na úrovni základného sociálneho poradenstva a špecializovaného sociálneho poradenstva. Poradenstvo pre uchádzačov o zamestnanie sa vykonáva formou informačných a poradenských služieb a odborných poradenských služieb. Inovatívnu možnosťou smerujúcou k zefektívneniu pomoci cieľovej skupine dlhodobo nezamestnaným občanom v hmotnej núdzi je prepojenie týchto poradenských prístupov, napr. vo forme základného informačného poradenstva a špecializovaného odborného poradenstva. Brnula (2012, s.203-204) v rámci charakteristiky aktivít sociálneho pracovníka zameraných na problém rozlišuje medzi kuratívnymi aktivitami, ktoré sa snažia o odstránenie faktorov, ktoré spôsobujú problém a rehabilitačnými aktivitami, ktoré pomáhajú klientovi adaptovať sa na novú situáciu.

Tým, že sociálna práca sa bude snažiť zvyšovať uvedomelosť týchto svojich klientov posilní aj svoju legitimitu. Ohrozenie legitimacy sociálnej práce v tejto oblasti vidíme v tom, že problém nezamestnanosti mladých ľudí sa nedarí riešiť, naopak, jeho rozsah a celospoločenské dôsledky sa prehlbujú. Z toho môže pre laickú verejnosť, časť odbornej verejnosti i tvorcov politik vyplývať, že sociálna práca problémy nerieši, ale zneschopňovaním klientov v procese hľadania si zamestnania problémy vytvára. V SR sa od roku 2011 v rámci Slovenského inštitútu mládeže IUVENTA realizuje Národný projekt KomPrax – Kompetencie pre prax, ktorý je

zameraný na podporu kvality práce s mládežou prostredníctvom neformálneho vzdelávania, ktoré dopĺňa formálne vzdelávanie, a pôsobí najmä na rozvoj zručností, schopností a postojov.

V Slovenskej republike bol v roku 2014 prijatý Zákon NR SR č.219/2014 o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Snaha upraviť výkon profesie sociálna práca prostredníctvom špecifickej právnej normy priniesla príležitosti a ohrozenia pre sociálnu prácu s absolventmi škôl. Príležitosťou je predovšetkým samotná profesionalizácia sociálnej práce zaručená plnením tých ustanovení zákona, v rámci ktorých sociálni pracovníci pracujú s mladým klientom. Ohrozením môže byť technokratickou povahou profesionalizmu redukovaná angažovanosť sociálnych pracovníkov v boji za práva svojich mladých klientov, čo v prípade riešenia nezamestnanosti mladých ľudí považujeme za potrebné. Európska komisia od roku 2014 spustila Iniciatívu na podporu zamestnanosti mladých ľudí, na ktorú sa z rozpočtu EÚ do roku 2020 vyčlenila 6 miliárd eur. Táto iniciatíva sa zameriavala na mladých ľudí vo veku 15 až 24 rokov, ktorí nie sú zamestnaní, neštudujú a ani sa nezúčastňujú na odbornej príprave, a dopĺňala systém záruk pre mladých ľudí.

Špecifickou a aktuálnou situáciou je vplyv pandémie SARS-CoV-2 na poskytovanie služieb zamestnanosti a pomoci v hmotnej núdzi, ktorý si vynútil množstvo legislatívnych, administratívnych a organizačných zmien. Ide predovšetkým o preventívne opatrenia na strane zamestnávateľa a zamestnanca, prvú pomoc zamestnancom, podnikateľom a živnostníkom pri znižovaní negatívnych dopadov vyplývajúcich z prijatých protipandemických opatrení, novelu Zákonníka práce týkajúcu sa vyhlásenia mimoriadnej situácie a núdzového stavu a úpravy práce z domu a novelu zákona o sociálnom poistení, cieľom ktorej je zmierniť ekonomické dopady na platiteľov poistného počas krízovej situácie spôsobenej ochorením COVID-19. V súvislosti s pandemiou SARS-CoV-2 došlo aj k úpravám pri poskytovaní pomoci v hmotnej núdzi s cieľom, aby občania v hmotnej núdzi aj v čase mimoriadnej situácie mali garantované hmotné zabezpečenie aj napriek sťaženým podmienkam na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny. Pandémia SARS-CoV-2 je aktuálnou výzvou pre sociálnych pracovníkov v praxi, ale aj pre vzdelávateľov v sociálnej práci. Príkladom ich kooperácie je Memorandum o spolupráci medzi MPSVR SR a Asociáciou vzdelávateľov v sociálnej práci, ktorého cieľom je aj ich vzájomná spolupráca počas pandémie za účelom poskytovania pomoci a podpory klientom zariadení v pôsobnosti MPSVaR prostredníctvom študentov akreditovaného študijného odboru sociálna práca. Udržateľnosť sociálneho fungovania dlhodobo nezamestnaných klientov v hmotnej núdzi a mladých nezamestnaných v zmenených podmienkach je tou výzvou, ktorú

formulujeme ako návrh pre novú teoreticko-empirickú reflexiu zo strany sociálnej práce a sociálnej politiky.

Zoznam bibliografických odkazov

AHMEND-MOHAMED, K. 2011. *Social work practise and contextual systemic intervention: improbability of communication between social work and sociology*. In: *Journal of Social Work Practise*, Vol.25, No.1, March 2011, pp.5-15. <https://doi.org/10.1080/02650530903549884>

BAUMAN, Z. 2002. *Úvahy o postmedrní době*. Praha: SLON. 2002, 166s. ISBN 80-86429-11-3

BRNULA, P. 2012. *Sociálna práca. Dejiny, teórie a metódy*. Bratislava: IRIS, 2012, 264s. ISBN 978-80-89256-91-4

BROŽOVÁ, D. 2012. *Společenské souvislosti trhu práce*. Praha: SLON, 2003, 143s. ISBN 80-86429-16-4

BUCHTOVÁ, B. a kol. 2002. *Nezaměstnanost – psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: GRADA, 2002, 236s. ISBN 80-247-9006-8

DAVIES, M. (eds.). 2013. *The Blackwell Companion to Social Work*. Oxford: Balckwell Publisher, 2013. ISBN 978-1-118-45172-4

ENGEL, R.J.-SCHUTT, R.K. 2009. *Fundamentals of Social Work Research*. Thousand Oaks: SAGE Publications Inc., 2009, ISBN 1-4129-5416-9.

FEATHER, N.T. 1985. *Attitudes, values and atributions: Explanations of unemployment*. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.48, 1985, p.876-889. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.48.4.876>

FOOK, J. 2003. *Critical Social Work. The Current Issues*. In: *Qualitative Social Work*, 2003, Vol. 2, No. 2, s.123-130. DOI 10.1177/1473325003002002001

Foucault, M. 1994. *Diskurs, autor, genealogie*. Praha : Svoboda, 1994. 115 s. ISBN 80-205-0406-0

FRANKOVSKÝ, M. - KENTOŠ, M. – VÝROST, J. 2007. *Analýza a vyhodnotenie efektívnosti programu RPNKN*. Košice: Inštitút celoživotného vzdelávania TU, 2007.

FREIRE, Paulo. 2006. *Pedagogy of opressed*. London : CONTINUUM, 2006, 144s. ISBN 0-8264-1276-9.

GöPPNER, H-J. - HäMäLäINEN, J. 2008. *Rozprava o vede o sociálnej práci*. Bratislava: Lambertus, 2009. ISBN 978-80-89271-33-7

- GYARFÁŠOVÁ O. A KOL. 2006. *Evaluácia sociálnej politiky zameranej na zníženie dlhodobej nezamestnanosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2006.
- HALÁSKOVÁ, R. 2008. *Politika zamestnanosti*. Ostrava: OU, 2008, 152s. ISBN 978-80-7368-522-5
- HARVAN, P. 2011. *Hodnotenie efektívnosti a účinnosti výdavkov na aktívne politiky trhu práce na Slovensku*. Bratislava: IFP MF SR, 2011.
- HEALY, K. 2005. *Social Work Theories in Context. Creating Frameworks for Practise*. New York: Palgrave Macmillan, 2005. ISBN 9781137024244
- HEJNÝ, M. 2007. *Od skúsenosti k poznaniu*. In: *Matematika v škole dnes a zajtra*. Ružomberok: PF KU, 2007, s.153-161. ISBN 978-80-8084-187-4
- HETTEŠ, M. 2013. *Sociálna súdržnosť a istota v sociálnej práci*. Nitra: FSVaZ UKF, 2013. ISBN 978-80-558-0256-5
- HETTEŠ, M. 2013. *Zamestnanosť a sociálna práca*. Bratislava: VŠZaSP, 2013, 130s. ISBN: 978-80-8132-089-7
- HOGAN, B.E. – LINDEN, W. – NAJARIAN, B. 2002. *Social support intervention. Do they work?* In: *Clinical Psychology Review*, Vol. 22, 2002, pp.381-440. [https://doi.org/10.1016/S0272-7358\(01\)00102-7](https://doi.org/10.1016/S0272-7358(01)00102-7)
- HORKHEIMER, M. 2002. *Critical Theory. Selected Essays*. New York: The Continuum Publishing Company, 2002, 285s. ISBN 0-8264-0083-3
- CHYTIL, O. 2007. *Důsledky modernizace pro sociální práci*. In: *Sociální práce / Sociálna práca*, 2007, č.4, s.64 -71. ISSN 1213-6204
- Informácia o príprave a prijatí Záruky pre mladých ľudí v Slovenskej republike. 2014. Bratislava: MPSVaR SR, 2014.
- JANEBOVÁ, R. 2014. *Kritická sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, 109s. ISBN 978-80-7435-413-7
- JUSKO, P.: *Zvyšovanie zamestnanosti dlhodobo nezamestnaných v hmotnej núdzi v regiónoch s vysokou mierou dlhodobej nezamestnanosti*. Bratislava, Ekonomický ústav SAV, WP 63, 2014, 32 s. ISSN 1337-5598.
- JUSKO, P. 2005. *Nezamestnanosť ako rizikový faktor páchania trestnej činnosti v Banskobystrickom kraji*. In: *Interakce preventivních programů s aktivní politikou zamestnanosti*. Vsetín, 2005. s. 30-34.
- JUSKO, P. 2014. *Zvyšovanie zamestnanosti dlhodobo nezamestnaných v hmotnej núdzi v regiónoch s vysokou mierou dlhodobej nezamestnanosti*. Bratislava: EÚ SAV, 2014, 32s. ISSN 1337-5598

- JUSKO, P. – HALÁSKOVÁ, R. 2012. *Politika zamestnanosti*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, 2012. 164 s. ISBN 978-80-557-0339-8
- KASANOVÁ, A. 2013. *Sociálna práca s nezamestnanými*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2013. 136 s. ISBN 978-80-558-0241-1
- KELLER, J. 2007. *Teorie modernizace*. Praha: SLON, 2007, 194s. ISBN 978-80-86429-66-3
- KLEINOVÁ, R. 1997. *Osobné prežívanie ako predpoklad pre zvládanie nožnej nezamestnanosti*. In: *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, roč. 32, 1997, č. 4, s. 360-368.
- KORIMOVÁ, G. 2007. *Predpoklady rozvoja sociálnej ekonomiky*. Banská Bystrica: EF UMB, 2007, 192s. ISBN 978-80-8083-399-2
- KREBS, V. a kol. 2002. *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2007, 503s. ISBN 978-80-7357-276-1
- KUCHAŘ, P. 2007. *Trh práce*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1383-3
- LEVICKÁ, J. 2005. *Základy sociálnej práce*. Trnava : ProSocio, 2005, 170 s. ISBN 80-968952-8-1.
- LEVICKÁ, J. – LEVICKÁ, K. - TRUHLÁŘOVÁ, Z. 2015. *Teoreticko-empirické reflexe solidarity*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015, 100s. ISBN 978-80-7435-574-5
- MAREK, J. – STRNAD, A. – HOTOVCOVÁ, L. 2012. *Bezdomovectví v kontextu sociálních služeb*. Praha: Portál, 2012, 175s. ISBN 978-80-262-0090-1
- MAREŠ, P. 2002. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: SLON, 2002, 175s. ISBN 80-86429-08-3
- MATOUŠEK, O. a kol. 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Praha : Portál, 2013. s. 246-247. ISBN 978-80-262- 0366-7
- MATOUŠEK, O. – KOLÁČKOVÁ, J. – KODYMOVÁ, P. 2005. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005. ISBN ISBN 80-7367-002-X
- MEAGER, N. - EVANS, C.: *The evaluation of active market measures for long-term unemployed*. Geneva: International Labour Office, 1998. ISBN 92-2-111061-3
- MULLALY, B. 2007. *The New Structural Social Work*. Don Mills: Oxford University Press, 2007, 398s. ISBN 978-01-954-1906-1
- Odporúčanie Rady EÚ 2013/C/120/1 o zavedení záruky pre mladých ľudí. 2013. Bratislava: Úradný vestník Európskej únie, 2013.
- OFFE, C. 1984. *Contradictions of the Welfare State*. London: Hutchinson & Co. (Publishers) Ltd., 1984, 306s. ISBN 0-09-153430-5

Oznámenie Európskej komisie 447/2013 Spoločne pre mladých ľudí Európy. Výzva na prijatie opatrení proti nezamestnanosti mládeže. 2013. Brusel: Európska komisia, 2013.

PÁLENÍK, V. – PÁLENÍK, M. – ŠIMO, A.: *Inkluzívny trh*. Bratislava: Inštitút zamestnanosti, 2011. ISBN 978-80-970204-2-2

PAPŠO, P. 2012. *Sociálna práca s odsúdenými vo a po výkone trestu odňatia slobody*. In: *Vybrané cieľové skupiny sociálnej práce*. Banská Bystrica: PF UMB, 2012. ISBN 978-80-557-0470-8. p.57-110.

PAPŠO, P. 2011. *Resocializácia odsúdených vo výkone trestu odňatia slobody*. Banská Bystrica: PF UMB, 2011, 88s. ISBN 978-80-557-0150-9

PAYNE, M. 1997. *Modern social work theory*. Chicago: Lyceum Books, 1997, 366s. ISBN 9780925065155. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-14284-2>

PAESE, B. – FOOK, J. (eds.). 1999. *Transforming Social Work Practise. Postmodern Critical Perspective*. London: Routledge, 1999. <https://doi.org/10.4324/9780203279281>

RIEVAJOVÁ, E. 2001. *Teória a politika zamestnanosti*. Bratislava: Ekonóm, 2001, 258s. ISBN 80-225-1466-7

SCHRAGGEOVÁ, M. 2011. *Nezamestnanosť v psychologických súvislostiach*. Bratislava: Psychoprof, 2011. ISBN 987-80-89322-08-4

SHULMAN, L. 1991. *Interactional Social Work. Toward an Empirical Theory*. Boston: Peacock Publishers, 1991, 338p. ISBN 0-87581-3550.

SIEGRIST, M. 1996. *Rozvoj osobnosti*. 1. vyd. Bratislava: SPN, 1996.

Staub-Bernasconi, S. 2007. *Soziale Arbeit als Handlungswissenschaft – Empfehlen Systemtheoretische Grundlagen und professionelle Praxis - Ein Lehrbuch*. Bern: Haupt Verlag, 2007, 544s. ISBN: 978-3-8252-2786-9

STEPNEY, P. 2006. *Mission Impossible? Critical Practice in Social Work*. In: *British Journal of Social Work*, Vol. 36, No 8, 2006, s. 1289-1307. ISSN 0045-3102

STRATEGIE EVROPA 2020. *Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění*. Brusel: Evropská komise, 2010, 35s. Dostupné na: [www: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_CS_ACT_part1_v1.pdf](http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_CS_ACT_part1_v1.pdf)

TOMEŠ, I. 2010. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál, 2010, 439s. ISBN 978-80-7367-680-3

TRUHLÁŘOVÁ, Z. – SMUTKOVÁ, L. 2015. *The Current Czech Family from the Social Work Perspective*. In: *Issues of Contemporary Family in the International Context*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015, s.27-46. ISBN 978-80-7435-571-4

Vaska, L. 2014. *Služby zamestnanosti a vybrané aspekty sociálnej práce s nezamestnanými*. Bratislava: IRIS, 2014, 224s. ISBN: 978-80-89726-25-7

VLČKOVÁ, M. 2001. *Gamblerstvo – hra alebo choroba?* In : *Vychovávateľ*, roč.45, 2001, č.6, s.25-27. <https://doi.org/10.1023/A:1005684215664>

WÓDZ, K. – FALISZEK, K.: *Przeobrazenia w pomocy społecznej a edukacja i doskonalenie zawodowe pracowników socjalnych w Polsce i Republice Slowackiej*. Toruń: Akapit, 2010, 214s. ISBN 978-83-89163-75-2

Vyhodnotenie národných projektov a nástrojov aktívnej politiky trhu práce za rok 2012. Dostupné na: www.upsvar.sk, 28.8.2013, 16:44

Zákon NR SR č. 406/2011 Z z. o dobrovoľníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon NR SR č. 599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi

Zákon NRSR č. 330/2008 Z.z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

ŽILOVÁ, A. 2003. *Poradenstvo pre nezamestnaných*. In: Tokárová, A. a kol.: *Sociálna práca*. Prešov: FF PU, 2003, s.521-528.

www.statistics.sk

www.upsvar.sk

www.worldbank.sk

POHĽAD NA CHUDOBU CEZ PRIZMU SÚČASNEJ DOBY

TODAY'S VIEW ON POVERTY

Oľga Bočáková*

Abstrakt: V súčasnosti je veľmi dôležité venovať pozornosť otázkam chudoby. Chudoba nezasahuje len sociálne kategórie, ale zasahuje aj rodiny s ekonomicky aktívnymi, ale málo platenými osobami. Chudoba a problémy, ktoré sú s ňou spojené, čoraz viac rezonujú aj v našej spoločnosti. Chudoba sa neprejavuje len u nezamestnaných, ale je aj dôsledkom vzniku novej chudoby, pracujúcich chudobných. Pri riešení problémov spojených s chudobou má nezastupiteľnú úlohu práve sociálna politika a jej hlavný nástroj sociálne zabezpečenie.

Kľúčové slová: Chudoba. Pracujúca chudoba. Nezamestnanosť. Sociálna politika. Sociálne zabezpečenie.

Abstract: At present it is important to deal with the issue of poverty. Poverty concerns not only social categories but it concerns also working family members with low-income jobs. The issue of poverty and some other issues affiliated with it are discussed in society more and more. The working poor are working people whose incomes fall below a given poverty line due to low-income jobs. Social policy and its chief tool social insurance deal with the problems caused by the state of poverty.

Key words: Poverty. The working poor. Unemployment. Social policy. Social insurance.

Chudoba v kontexte teoretických východísk

Podľa Tomeša (2010) chudoba bola vždy braná ako nedostatok niečoho dôležitého pre život. Podľa autora chudoba znamená:

- *nemajetnosť*
- *nedostatočný príjem*
- *nedostatočné zdravie*
- *nedostatočné vzdelanie*
- *neludzské podmienky práce*

* Doc. PhDr. Mgr. Oľga Bočáková, PhD. Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta sociálnych vied, Katedra sociálnych služieb a poradenstva, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava, e-mail: olga.bocakova@ucm.sk

- *neludské podmienky života (bývania, prostredia)*

Najdrastickejšou formou chudoby je bieda, je jednou z dôsledkov chudoby. Rozoznávame chudobu: absolútnu a relatívnu.

Absolútnu chudobu charakterizuje nedostatok jedla, pitnej vody, predmetov základnej potreby ako je bývanie, zdravotná starostlivosť, vzdelanie. *Relatívna chudoba* podľa Mareša (1999) je produktom spoločenskej nerovnosti. Indikátormi relatívnej chudoby sú faktory ako:

- *potreba sociálnej pomoci a sociálnych služieb*
- *nezamestnanosť a nestabilita v zamestnaní*
- *nezaplatené účty a nezaplatené pôžičky*
- *počet osamelých osôb vyššieho veku v komunite*
- *počet ľudí bez domova (bezdomovcov)*

Chudoba v modernom ponímaní, zdôrazňuje Mareš (1999), je vyvolaná nerovnosťou. Hrubec a kol. (2007) uvádzajú, že základnými aspektmi pri riešení chudoby musí byť motivácia, prevencia a pomoc pri prekonávaní chudoby. Vývoj v Európe smeruje od filantropie, cez sociálne zabezpečenie k sociálnej ochrane a sociálnej motivácii.

Dudová a kol. (2018) uvádzajú, že problém nerovnosti nadobúda na význame v súvislosti s narastajúcou chudobou v globalizovanom svete. Uvádzajú atribúty nerovnosti, a to:

- *vertikálna nerovnosť* – nerovnosť medzi skupinami a jednotlivcami
- *horizontálna nerovnosť* – medzi regiónmi, krajinami

Juríčková (2008) píše, že nerovnosť predstavuje dynamickú kategóriu, ktorá podlieha zmenám v čase a v priestore.

Chudobní ľudia pociťujú svoju chudobu dnes ako sociálnu nerovnosť, ako neochotu spoločnosti nerovnosť riešiť. Chudoba sa spája so sociálnou exklúziou, je sprevádzaná s depresiami, pocitom zbytočnosti, negatívnymi životnými pocitmi. Chudobného človeka trápi nielen vlastná chudoba, ale aj bohatstvo iných (Ondrejko, 2009). Podľa Svetovej

zdravotníckej organizácie (WHO) chudobný je ten, kto disponuje mesačne čiastkou menšou ako je polovica priemerného príjmu na osobu vo svojej krajine.

Pre spoločnosť je chudoba dôležitým ekonomickým a politickým problémom. Chudoba vytvára sociálne napätie, ktoré môže nepriaznivo pôsobiť na politickú a hospodársku stabilitu spoločnosti, teda chudoba predstavuje svetový problém.

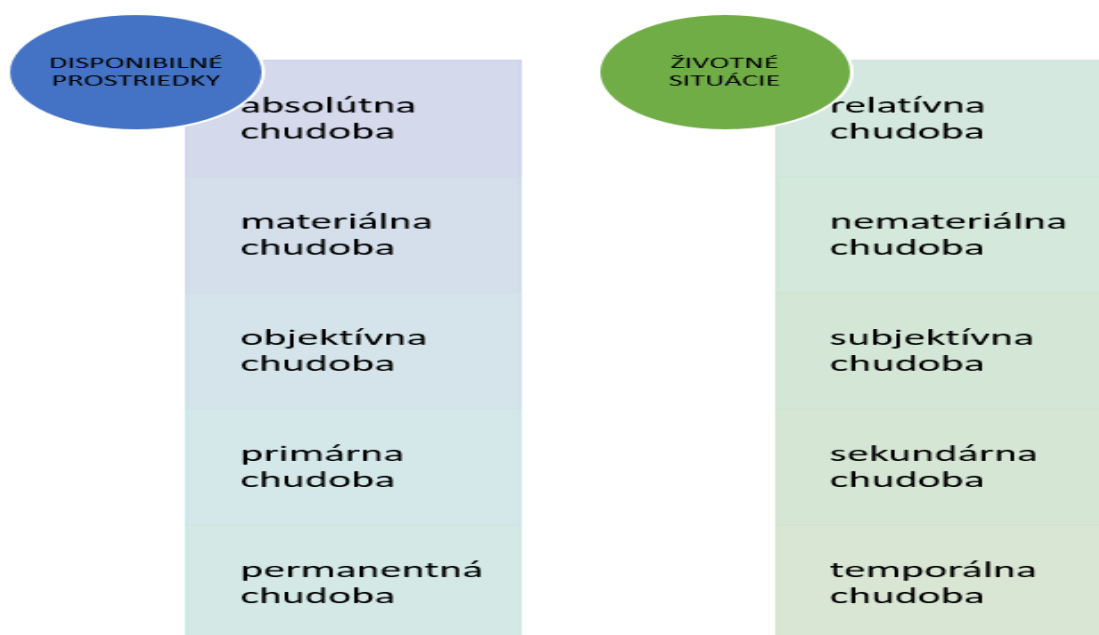
Najviac ohrozenými chudobou v Európe sa cítia:

- *rodiny s viac deťmi*
- *neúplné rodiny*
- *zdravotne postihnuté osoby*
- *seniori*
- *nezamestnané osoby a dlhodobo nezamestnaní*
- *ľudia vracajúci sa z výkonu trestu*
- *osoby so sociálno-patologickými javmi (osoby závislé na drogách, alkohole a pod.)*
- *neprispôsobiví občania*
- *živnostníci*
- *a iné*

V mnohých krajinách s vyspelou demokraciou narastajú sociálne priepasti, narastajúca nezamestnanosť, sociálna marginalizácia celých skupín obyvateľstva.

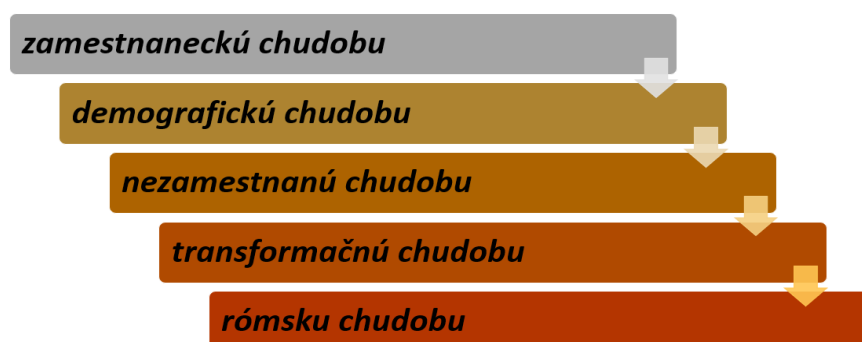
Uvádzame koncepcie prístupov k chudobe.

Tabuľka 1 Konceptie prístupov k chudobe

Zdroj: ONDREJKOVIČ, P. 2009. *Chudoba, prostitúcia, drogy a samovraždy – príčinné súvislosti.*

Dobler (2003) konštatuje, že niektoré druhy chudoby sú príčinou vzniku inej chudoby. Okrem uvedených prístupov v Tabuľke 1 sa stretávame aj s ďalšími druhmi chudoby. Ide o:

- *zamestnanecká chudoba* – ani príjmy zo zamestnania nedokážu pokryť základné životné potreby. Garantovať ochranu pred chudobou a sociálnou exklúziou nedokáže ani samotná platená práca

- *demografická chudoba* – dôležitými faktormi sú: neúplnosť rodiny, dosiahnuté vzdelanie, počet detí v domácnosti, starší ľudia. Patria sem aj rozvody, zdravotné postihnutie členov v domácnosti s trvalými následkami, úmrtie v rodine a iné
 - *nezamestnaná chudoba* – charakteristická je stratou príjmu, sebavedomia, stratou pracovných zručností a pod.
 - *transformačná chudoba* – je charakteristická pre postkomunistické štáty
 - *rómska chudoba* – predstavuje osobitný problém, predovšetkým kvôli rozsahu a v dôsledku najmenších úspechov v jej riešení (Ondrejko, 2009)
- Krebs a kol. (2010) zdôrazňujú, že chudoba vzniká hlavne z týchto dôvodov:
- *z nízkych príjmov zo zamestnania* – nízke mzdy zo zamestnania zapríčiňujú chudobu priamo, ale tiež aj tak, že tento nízky príjem je tiež dôsledkom nízkeho starobného dôchodku
 - *z nedostatku zamestnania, teda nezamestnanosti* – je vždy spojená s poklesom príjmu, môže viesť k chudobe
 - *z rozdielov vlastného bohatstva* – vyššie zárobky, zdedenie majetku, majetkové vlastníctvo

Exklúzia a možnosti jej riešenia v dimenziách sociálnej politiky

Sociálne vylúčenie, exklúziu charakterizujú podľa Džambazoviča (2007) nasledovné faktory:

- *ekonomický faktor* – dlhodobá nezamestnanosť, nestálosť práce, častá zmena práce, nezamestnaný člen domácnosti, príjmová chudoba
- *sociálny faktor* – rozpad tradičnej rodiny, bezdomovectvo, kriminalita
- *politický faktor* – popieranie politických práv, nízka miera komunitnej aktivity, sociálne výtržnosti
- *komunitný faktor* – environmentálna degradácia, zdevastované prostredie, obydlie, nedostupnosť sociálnych služieb
- *individuálny faktor* – mentálne a fyzické zdravie, nízke dosiahnuté vzdelanie, choroba, hendikep, nízka sebadôvera
- *skupinový faktor* - konkrétne sociálne kategórie na základe veku, fyzického a mentálneho stavu
- *priestorový faktor* – nevyhovujúce životné prostredie, nedostatočná infraštruktúra, zlá dostupnosť školstva, zdravotníctva

Sociálne vylúčenie predstavuje znevýhodnenie jednotlivcov alebo celých skupín z trhu práce, nedostatkom príjmových a materiálnych zdrojov, zlé bývanie, zlý zdravotný stav, nedostatočné vzdelanie. Rastie ich izolovanosť a často sú vnímaní ako príťaž pre spoločnosť (Čambáliková, 2007). Opakom sociálnej exklúzie je sociálna inklúzia alebo sociálna integrácia. Sociálna integrácia predstavuje proces začlenenia jednotlivcov alebo skupín do spoločnosti.

Integrácia vychádzajúca z trojuholníka *blahobytu welfare triangle* sa spája s nasledovnými neoddeliteľnými prvkami:

- *štát (legislatíva)*
- *trh (trh práce)*
- *občianska spoločnosť* (Džambazovič, Gerbery, 2005)

Tieto prvky štát, trh, občianska spoločnosť predstavujú integračné roviny začleňovania jednotlivcov alebo skupín do spoločnosti.

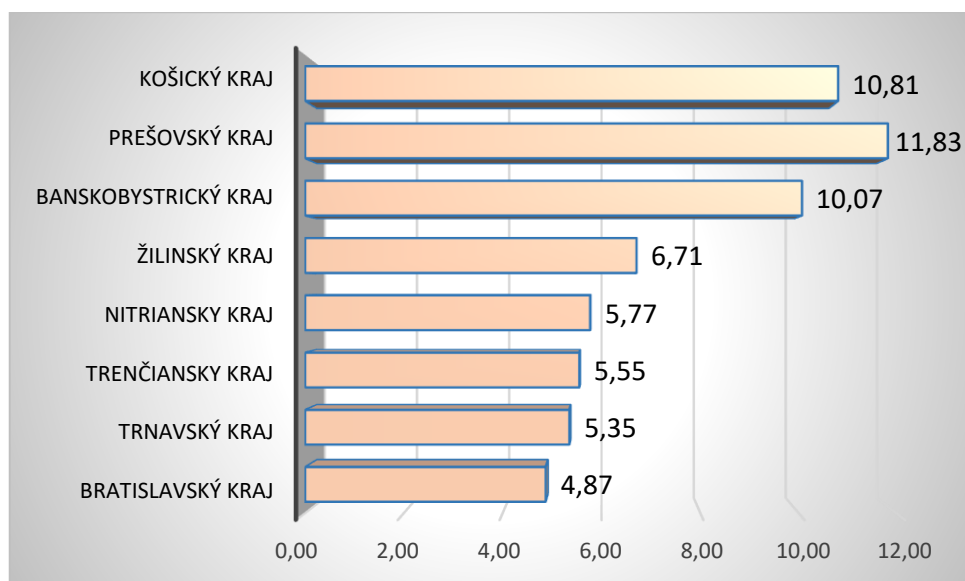
Podľa politickej koncepcie chudoby chudobný je ten, kto spĺňa kritériá stanovené štátom na poberanie sociálnych dávok, sociálnej pomoci v chudobe. Hovoríme o stave tzv. *sociálnej núdze*, keď si občan nemôže sám zabezpečiť starostlivosť o svoju osobu, domácnosť (Barnes, 2002).

V súčasnosti na Slovensku existujú výrazné regionálne rozdiely:

Slovenská republika má 8 samosprávnych krajov: Bratislavský samosprávny kraj, Trnavský samosprávny kraj, Trenčiansky samosprávny kraj, Nitriansky samosprávny kraj, Žilinský samosprávny kraj, Banskobystrický samosprávny kraj, Košický samosprávny kraj, Prešovský samosprávny kraj. Miera nezamestnanosti v Slovenskej republike v mesiaci január 2021 bola 7,81%. Uvádzame mieru nezamestnanosti za mesiac január 2021 v jednotlivých samosprávnych krajoch SR.

Graf 1 Miera nezamestnanosti v januári 2021 v percentuálnom vyjadrení

Zdroj: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2021

Najvyššia miera nezamestnanosti v januári 2021 bola v Prešovskom samosprávnom kraji, a to 11,83%. Najnižšia miera nezamestnanosti bola v Bratislavskom samosprávnom kraji, 4,87%.

V Tabuľke 2 poukazujeme na priemerný hrubý mesačný plat v roku 2020.

Tabuľka 2 Priemerný hrubý mesačný plat v roku 2020

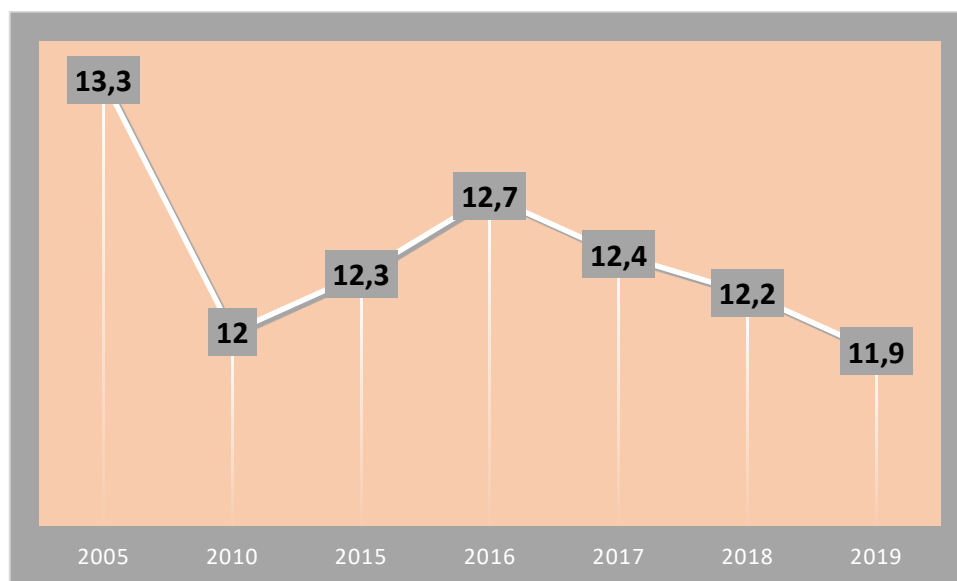
ÚZEMIE	PRIEMERNÝ HRUBÝ MESAČNÝ PLAT
Bratislavský kraj	1 716 €
Trnavský kraj	1 513 €
Trenčiansky kraj	1 452 €
Nitriansky kraj	1 458 €
Žilinský kraj	1 375 €
Banskobystrický kraj	1 383 €
Prešovský kraj	1 318 €
Košický kraj	1 358 €

Zdroj: Slovenská republika - Platy podľa krajov

Najvyšší priemerný hrubý mesačný plat má Bratislavský samosprávny kraj, nasleduje Trnavský samosprávny kraj. Najnižší priemerný hrubý mesačný plat má Prešovský samosprávny kraj a následne Košický samosprávny kraj.

V Grafe 2 približujeme mieru rizika príjmovej chudoby v Slovenskej republike v percentuálnom vyjadrení v rokoch 2005 až 2019.

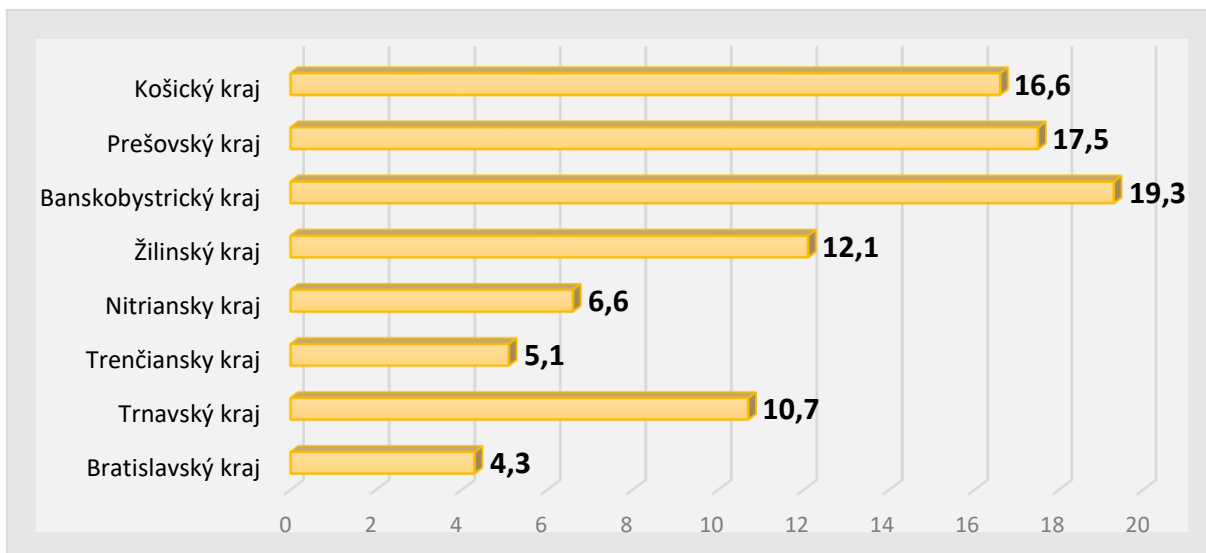
Graf 2 Miera rizika príjmovej chudoby v Slovenskej republike v rokoch 2005 až 2019 v percentuálnom vyjadrení

Zdroj: Štatistický úrad SR, 2020

Na základe Grafu 3 možno vidieť, aká bola miera rizika chudoby v roku 2019 v percentuálnom vyjadrení v rámci jednotlivých samosprávnych krajov.

Graf 3 Miera rizika chudoby v jednotlivých samosprávnych krajoch SR v roku 2019 v percentuálnom vyjadrení

Zdroj: Štatistický úrad SR, 2020

Z Grafu 3 je zrejmé, že miera rizika chudoby v roku 2019 bola najvyššia v Banskobystrickom kraji, potom v Prešovskom kraji a následne v Košickom kraji.

Medzi rizikové skupiny ohrozené chudobou zaraďujeme aj seniorov, poberateľov starobného dôchodku.

Uvádzame v Tabuľke 3 sumu minimálneho dôchodku od 1. januára 2021.

Tabuľka 3 Suma minimálneho dôchodku od 1. januára 2021

Obdobie dôchodkového poistenia na účely minimálneho dôchodku v rokoch	Suma minimálneho dôchodku
30 odpracovaných rokov	334,30 €
40 odpracovaných rokov	378,50 €
50 odpracovaných rokov	441,50 €

Zdroj: Sociálna poisťovňa, 2021

Sociálna politika pomáha odstraňovať, alebo aspoň zmierňovať nepriaznivé sociálne situácie. Vzájomný vzťah ekonomiky a sociálnej politiky je komplikovaný. Hetteš (2013) zdôrazňuje, že Európska únia podporovala vo svojom programe 2020 vyrovnaný inkluzívny rozvoj a model, ktorý je postavený na rovnovážnom sociálnom a hospodárskom rozvoji. Rozvinutejšie krajiny zväčša investujú viac a väčší podiel z HDP do sociálneho rozvoja než chudobnejšie krajiny.

Tabuľkou 4 ilustrujeme hlavné ciele stratégie Európa 2020. Približujeme národné ciele Slovenskej republiky a ciele Európskej únie.

Tabuľka 4 Hlavné ciele stratégie Európa 2020

NÁRODNÉ CIELE SLOVENSKEJ REPUBLIKY	CIELE EURÓPSKEJ ÚNIE
Zvyšovanie miery zamestnanosti osôb vo veku 20-64 rokov (na 75%)	Zvyšovanie miery zamestnanosti osôb vo veku 20-64 rokov (na 75%)
Znižovanie úrovne investícií do výskumu a vývoja (na 1% HDP)	Znižovanie úrovne investícií do výskumu a vývoja (na 1% HDP)
Znižovanie emisie CO ₂ (o20%)	Znižovanie emisie CO ₂ (o20%)
Energetická efektívnosť (30%)	Zvyšovanie efektívnosti vo využívaní energie (o 20%)
Znižovanie miery predčasne ukončenej povinnej školskej dochádzky (pod 6%)	Znižovanie miery predčasne ukončenej povinnej školskej dochádzky (pod 10%)
Zvyšovanie podielu obyvateľov vo veku 30 až 34 rokov s ukončeným vysokoškolským vzdelaním (40%)	Zvyšovanie podielu obyvateľov vo veku 30 až 34 rokov s ukončeným vysokoškolským vzdelaním (40%)
Znižovanie počtu osôb ohrozených chudobou a sociálnym vylúčením (min. o 170 000)	Znižovanie počtu osôb ohrozených chudobou a sociálnym vylúčením (min. o 20 miliónov)

Zdroj: Hlavné ciele stratégie Európa 2020

Ondrejkoivič (2009) konštatuje, že je potrebné rozlišovať medzi biedou a chudobou. Hranice chudoby a biedy nie je možné stanoviť. Pojem bieda sa obvykle používa v súvislosti s hladom, duševným utrpením alebo poškodzovaním.

Súčasťou sociálnej politiky je neustála snaha o odstraňovanie, zmierňovanie chudoby. V oblasti znižovania chudoby sociálna politika sa predovšetkým zameriava na finančné dávky a sociálne služby.

Pre udržanie životnej úrovne nízko platených zamestnancov bol prijatý Zákon o minimálnej mzde. Tento zákon bol prijatý v roku 1996 a o tri roky neskôr bol do neho zapracovaný aj mechanizmus vyjednávania zvyšovania minimálnej mzdy. Bol zriadený Inštitút

minimálnej mzdy, ktorý upravuje Zákon 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde v znení neskorších predpisov.

V Tabuľke 5 uvádzame minimálnu mzdu na Slovensku v rokoch 2015 až 2021.

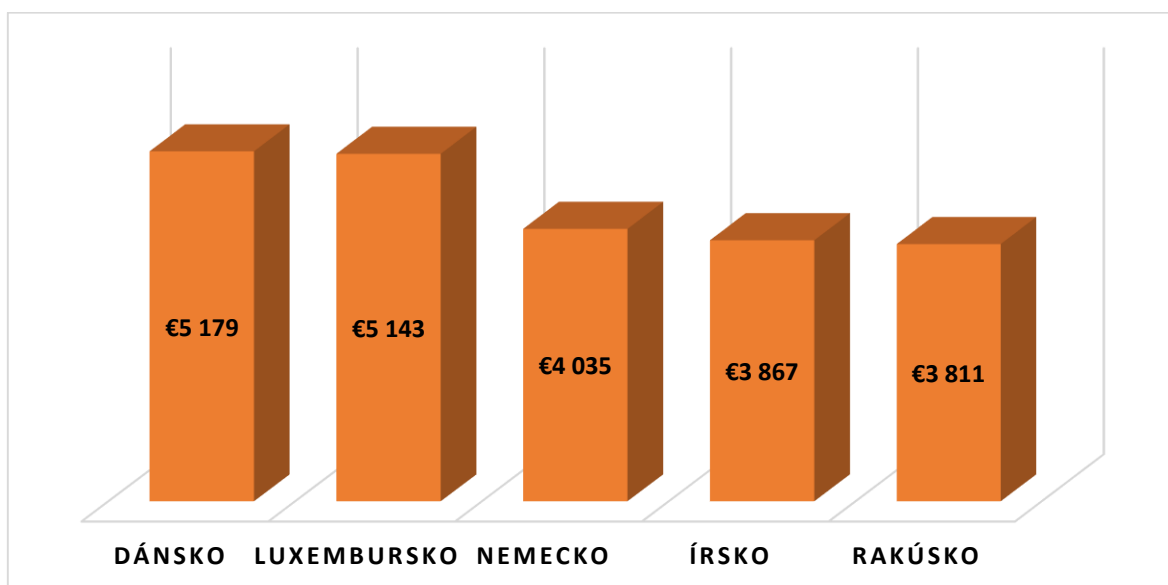
Tabuľka 5 Minimálna mzda na Slovensku

OBDOBIE	MINIMÁLNA MZDA	HODINOVÁ MINIMÁLNA MZDA
01.01.2015 – 31.12.2015	380 €	2,184 €
01.01.2016 – 31.12.2016	405 €	2,328 €
01.01.2017 – 31.12.2017	435 €	2,500 €
01.01.2018 – 31.12.2018	480 €	2,759 €
01.01.2019 – 31.12.2019	520 €	2,989 €
01.01.2020 – 31.12.2020	580 €	3,333 €
01.01.2021 – 31.12.2021	623 €	3,580 €

Zdroj: *Minimálna mzda na Slovensku*

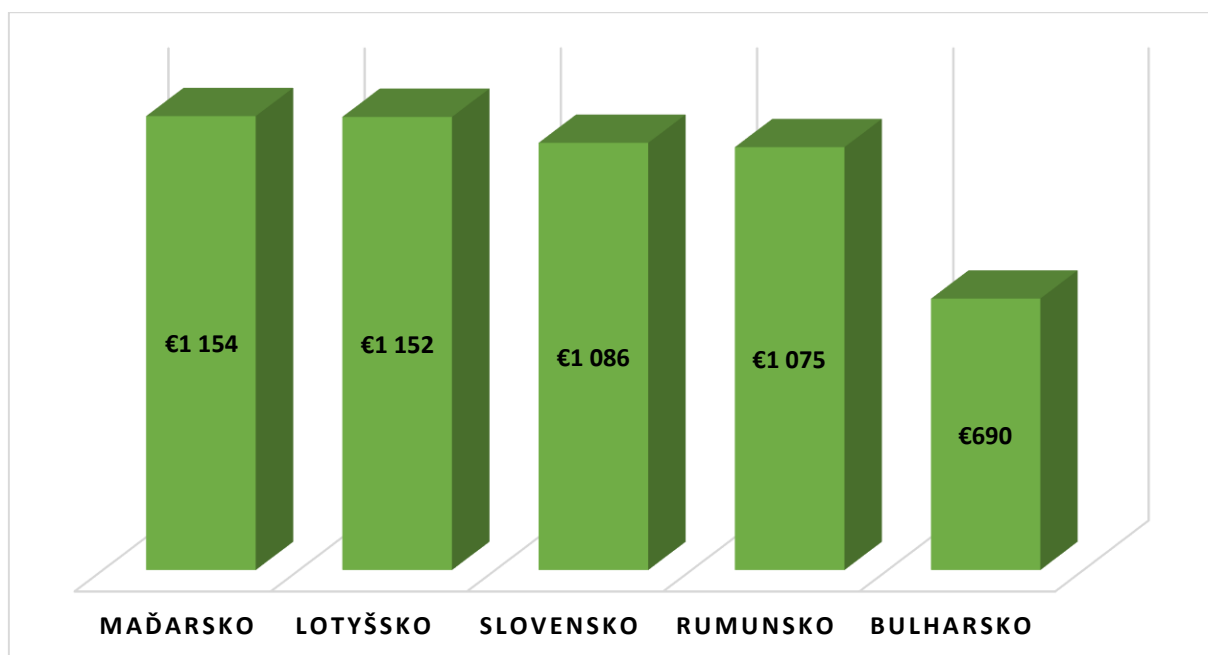
Na porovnanie uvádzame v Grafoch 4 a 5 najvyššiu priemernú mzdu a najnižšiu priemernú mzdu v piatich krajinách Európskej únie za rok 2020.

Graf 4 Päť štátov EÚ s najvyššou priemernou mzdou za rok 2020

Zdroj: *Priemerné platy v Európskej únii za rok 2020*

Graf 5 Päť štátov EÚ s najnižšou priemernou mzdou v roku 2020

Zdroj: Priemerné platy v Európskej únii za rok 2020

Nová chudoba – pracujúca chudoba

Chudoba, podľa Dukovej (2013), môže naprieč časom postihnúť kohokoľvek. Od roku 1970 sa objavuje tzv. *nová chudoba*, je spojená s trhom práce a nezamestnanosťou.

Room (1995) charakterizoval novú chudobu v krajinách Európskeho spoločenstva nasledovne:

- *zvyšovanie nezamestnanosti, neistota zamestnania (pracujúca chudoba)*
- *nárast počtu osôb, ktoré sú závislé na sociálnej pomoci*
- *zvyšovanie počtu ľudí bez domova*
- *nárast počtu jednorodičovských rodín*
- *nárast počtu dlhodobo zadlžených osôb a domácností (nedoplatky za nájomné, elektrinu, plyn, pôžičku a iné).*

Finančná neistota alebo zadlženosť sa posudzujú ako kritériá vylúčenia z verejných a súkromných služieb, zo spoločenských aktivít a zo sociálnej podpory (Room, 1995).

Po roku 1989 je mnoho domácností postihnutých chudobou. V rámci sociálnej politiky štátu sú poskytované druhy sociálneho zabezpečenia, ako je sociálna podpora a sociálna pomoc.

Keller (2005) píše, že najviac rizikom chudoby sú ohrození:

- *zamestnanci s nízkou kvalifikáciou a teda nízkym príjmom*
- *prepustení väzni*
- *rozvedený manžel, manželka*
- *ľudia závislí na návykových látkach*
- *migranti*
- *ženy s malými deťmi*
- *zdravotne postihnuté osoby*
- *príslušníci etnických skupín*
- *izolovaní jedinci*

Z hľadiska rizika chudoby nie je rovnomerná ani samotná skupina rodín s deťmi. Veľké rozdiely sa prejavili v tom, aký je počet detí a úplnosť rodiny. Znamená to, že miera rizika chudoby je vyššia v rodinách s deťmi s jedným rodičom, teda v neúplnej rodine, oproti rodinám dvojrodičovských. Môžeme teda konštatovať, že nie je dostatočná podpora pre veľké rodiny s deťmi. Miera rizika chudoby narastá aj v rodine s väčším počtom detí pri strate alebo absencii jedného z rodičov.

V Tabuľke 6 približujeme materiálnu depriváciu domácností.

Tabuľka 6 Materiálna depriváciu domácností

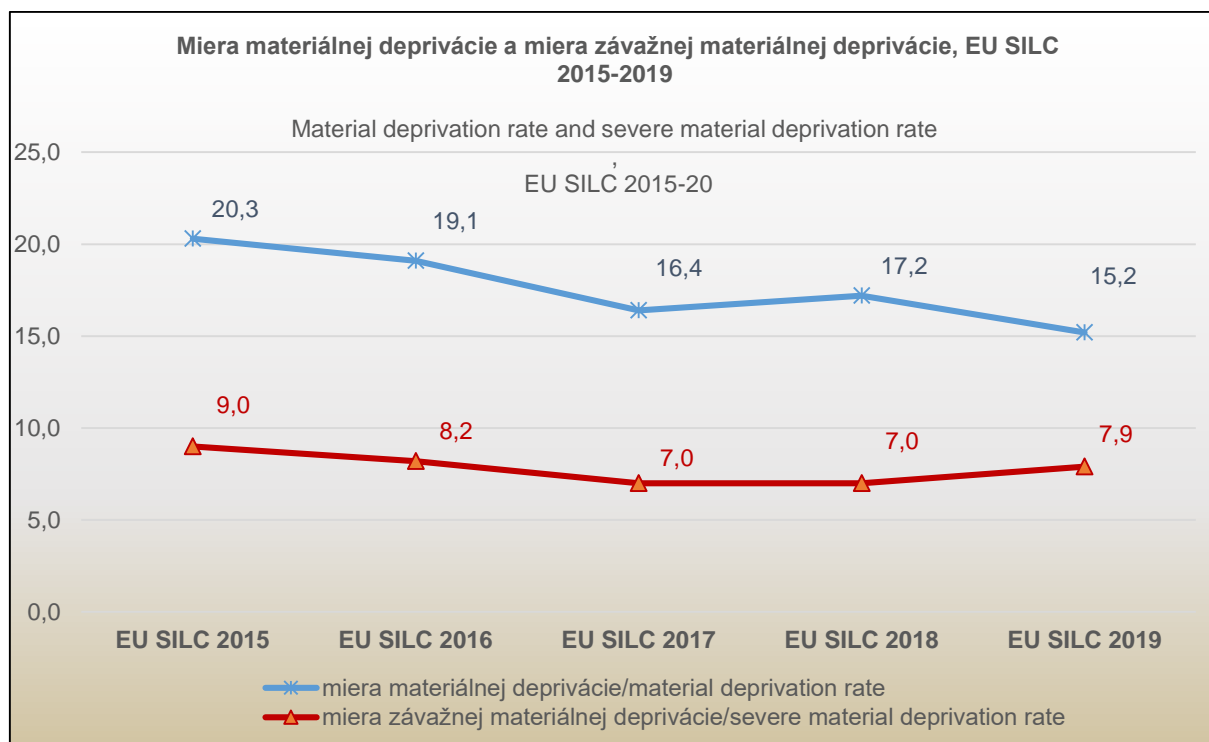
Typ domácnosti	Materiálna deprivácia	Závažná materiálna deprivácia
Slovenská republika	15,2	7,9
Domácnosť bez závislých detí	16,1	7,9
Domácnosť jednotlivca vo veku do 65 rokov	25,1	20,3
Domácnosť jednotlivca vo veku 65 a viac rokov	26,9	14,8
Domácnosť jednotlivca - muž	26,8	14,6
Domácnosť jednotlivca - žena	30,5	13,5
Domácnosť 2 dospelých, obaja vo veku do 65 rokov	14,1	8,9
Domácnosť 2 dospelých, aspoň jeden z nich vo veku 65 +	17,0	7,9

Domácnosti so závislými deťmi	14,4	7,8
Domácnosť 1 rodiča aspoň s 1 závislým dieťaťom	24,9	15,5
Domácnosť 2 dospelých s 1 závislým dieťaťom	12,0	6,3
Domácnosť 2 dospelých s 2 závislými deťmi	8,1	3,4
Domácnosť 2 dospelých s 3 a viac závislými deťmi	14,1	10,2

Zdroj: Štatistický úrad SR, 2019

Graf 6 poukazuje na mieru materiálnej deprivácie v rámci Slovenskej republiky v rokoch 2015 až 2019.

Graf 6 Miera materiálnej deprivácie v rámci Slovenskej republiky v rokoch 2015 až 2019

Zdroj: EU SILC 2019 Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia (materiálna deprivácia)

Rodiny sú ohrozené chudobou aj v prípade straty zamestnania jedného z rodičov alebo tiež obidvoch rodičov. Veľký vplyv na ohrozenie chudobou na Slovensku má aj lokalizácia bydliska v ekonomicky slabom regióne.

Filadelfiová (2007) zdôrazňuje, že nízky stupeň vzdelania sa viaže zvyčajne s nižším statusom a naopak. Dosiahnuté vzdelanie je jeden z dôležitých aspektov, aby jednotlivec urobil niečo, aby nepadol do siete chudoby.

Kvapilová (2007) uvádza, že je oveľa problematickejšie sa vymaniť z chudoby z dôvodu pretrvávajúcej vysokej nezamestnanosti a nedostatkom pracovných príležitostí. Platená práca automaticky negarantuje ochranu pred chudobou a exklúziou. Levitas (1996) píše, že neisté pracovné zmluvy, práce na čiastkový úväzok, rast mzdových rozdielov prispievajú k vytváraniu skupiny tzv. *pracujúcich chudobných*. Pracujúci chudobní nedosahujú príjem spoločensky uznanej hranice chudoby. Kvapilová (2007) upozorňuje na to, že je treba venovať pozornosť vzťahu medzi platenou prácou, chudobou a sociálnym vylúčením. Zdôrazňuje, že existuje rozsiahla oblasť neplatennej práce mužov a žien, táto sa realizuje mimo trhu práce. Oblasť neplatennej práce tvorí práca v rámci rodinného podnikania, pestovanie poľnohospodárskych produktov určených na predaj, domáce práce, starostlivosť o deti, o starších členov, dobrovoľnícka práca.

Pracovné príležitosti majú veľký vplyv na znižovanie nezamestnanosti. Práca nie vždy prispieva k odstráneniu peňažnej chudoby, pretože nie každá platená práca poskytuje dôstojný príjem. Známa je argumentácia, že *každá práca je lepšia ako žiadna práca*. Nie každá práca poskytuje perspektívu pre lepší život, nie každá platená práca garantuje príjem, ktorý postačuje na pokrytie potrieb jednotlivcov a rodín.

Chudoba v Európe existuje, rastie počet príjemcov sociálnych dávok: ľudí bez domova, neplatičov nájomného, dlžníkov, atď. Toto platí aj pre Slovenskú republiku.

Mnoho rodín na Slovensku sa ocitá v hmotnej a tiež sociálnej núdzi. Hmotnú núdzu definuje Zákon 417/2013 o hmotnej núdzi. Hmotná núdza predstavuje stav, kedy príjem členov domácnosti nedosahuje sumy životného minima ustanovené osobitným predpisom. Členovia domácnosti si nedokážu zabezpečiť alebo zvýšiť príjem. Pod základnými životnými podmienkami na účely hmotnej núdze je jedno teplé jedlo denne, prístrešie a nevyhnutné ošatenie.

Približujeme v Tabuľkách 7 až 10 počet poberateľov a vyplatené sumy sociálnych dávok a dotácií.

Tabuľka 7 Počet poberateľov a vyplatené sumy sociálnych dávok a dotácií v januári 2021

– pomoc v hmotnej núdzi

	Počet poberateľov	Vyplatená suma
Pomoc v hmotnej núdzi		20 644 280,60
1.1. Dávka a príspevky zákon č. 417/2013 Z.z. §10	60 822	8 626 754,10
jednotlivec	34 872	3 445 828,90
jednotlivec s 1 – 4 deťmi	7 392	1 119 947,00
jednotlivec s viac ako 4 deťmi	273	52 663,60
dvojica	5 011	866 367,40
dvojica s 1 – 4 deťmi	10 741	2 510 409,60
dvojica s viac ako 4 deťmi	2 533	631 537,60
1.2. Osobitný príspevok §16	2 772	294 418,35
1.3. Náhradné výživné zákon č. 201/2008 Z.z.	4 951	505 584,88
- neplatené výživné	4 451	478 969,79
- sirotsky dôchodok	500	26 615,09
1.4. Dotácie zákon č. 544/2010 Z.z.		
- dotácia na stravu (počet detí)	495 639	11 189 624,40
- dotácia na školské potreby (počet detí)	0	0,00
- dotácia na výkon osobitného príjemcu DHN (spolu pos.osoby)	5 614	5 099,52
- dotácia na výkon osobitného príjemcu ŠSD (spolu pos.osoby)	2 998	3 473,55
1.5. Resocializačný príspevok §70 zákon č. 305/2005 Z.z.	234	19 325,80

Zdroj: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, 2021

Tabuľka 8 Počet poberateľov a vyplatené sumy sociálnych dávok a dotácií v januári 2021

– podpora rodiny

	Počet poberateľov	Vyplatená suma
2. Podpora rodiny	687 715	82 832 806,20
Príspevok pri nar. dieťaťa zákon č. 383/2013 Z.z	3 232	2 603 891,87
Zvýšený príspevok pri narodení viac detí súčasne	30	4 617,09
Príspevok na viac súčasne narodených detí	5	1 655,40
Príspevok na pohreb zákon č. 238/1998 Z.z.	4 971	399 067,03
Prídavok na dieťa zákon č. 600/2003 Z.z.	655 978	27 431 888,48
Príplatok k prídavku na dieťa	1 534	24 300,90
Rodičovský príspevok zákon č. 571/2009 Z.z.	150 840	50 185 641,43
z toho rodičovský príspevok - dieťa s DNZS	9 254	3 066 859,12
Príspevok na starostlivosť o dieťa zákon č. 561/2008 Z.z.	223	43 053,15
Príspevok pri zverení do náhradnej starost. zákon č. 627/2005 Z.z.	61	33 063,00
Príspevok pri zániku náhradnej starost. zákon č. 627/2005 Z.z.	35	34 995,80
Opakovaný príspevok dieťaťu zákon č. 627/2005 Z.z.	8 996	1 685 972,10
Opak. príspevok náhradnému rodičovi zákon č. 627/2005 Z.z.	2 077	408 537,50
Odmena pestúna §19 ods.3. zákon č. 627/2005 Z.z.	2	94,94
Osobitný opakovaný príspevok náhr. rodičovi zákon č. 627/2005 Z.z.	60	4 945,50

Zdroj: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, 2021

Tabuľka 9 Počet poberateľov a vyplatené sumy sociálnych dávok a dotácií v januári 2021 – peňažné príspevky na kompenzáciu ŤZP podľa Zákona 447/2008 Z.z.

	Počet poberateľov	Vyplatená suma
Peňažné prís. na kompenzáciu ŤZP zákon č. 447/2008 Z.z.	156 740	13 099 836,07
PP na osobnú asistenciu	10 817	5 968 863,19
PP na prepravu	3 304	243 335,18
PP na kompenzáciu ZV	151 381	5 345 400,50
- diétne stravovanie	49 832	1 257 917,42
- hygiena alebo opotrebovanie	82 474	1 644 526,40
- prevádzka osobného motorového vozidla	68 019	2 440 516,33
- pes so špeciálnym výcvikom	51	2 440,35
PP na kúpu pomôcky	117	152 971,93
PP na výcvik používania pomôcky	0	0,00
PP na úpravu pomôcky	0	0,00
PP na kúpu zdvíhacieho zariadenia	59	710 971,98
PP na úpravu osobného motorového vozidla	8	31 532,25
PP na úpravu bytu	29	86 116,95
PP na úpravu rodinného domu	30	67 664,63
PP na opravu pomôcky	80	20 779,00
PP na kúpu osobného motorového vozidla	70	470 540,76
PP na úpravu garáže	1	1 659,70

Zdroj: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, 2021

Tabuľka 10 Počet poberateľov a vyplatené sumy sociálnych dávok a dotácií v januári 2021 – peňažný príspevok na opatrovanie podľa Zákona 447/2008 Z.z.

	Počet poberateľov	Vyplatená suma
Peňažný príspevok na opatrovanie zákon č. 447/2008 Z.z.	63 361	24 863 265,01
FO poberajúce dôchodkovú dávku, opatrujúce	23 721	5 649 319,40
- 1 osobu	23 330	5 526 758,09
- viac osôb	391	122 561,31
FO poberajúce príspevok podľa prech. ustanovenia §66 ods.5 zákona č.447/2008	194	46 088,40
ostatné FO, opatrujúce	39 446	18 842 768,44
- celodenne 1 osobu	37 082	17 444 026,76
- čiastočne 1 osobu	946	502 423,56
- celodenne viac osôb	1 363	858 054,87
- čiastočne viac osôb	19	13 447,14
- kombinovane viac osôb	36	24 816,11
Príplatok k PP na opatrovanie	936	325 088,77

Zdroj: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, 2021

Tokárová a kol. (2007) zdôrazňujú, že jednou z foriem riešenia hmotnej a sociálnej núdze je sociálne poradenstvo. Pomocou sociálneho poradenstva sú ľudia informovaní o tom ako riešiť nepriaznivú životnú situáciu, teda o nárokoch, možnostiach a spôsoboch riešenia nepriaznivej sociálnej situácie. Prostredníctvom sociálneho poradenstva získavajú informácie

o inštitúciách, ktoré zabezpečujú sociálnu pomoc, taktiež získavajú informácie o tom, aké podmienky treba splniť v rámci poskytnutia sociálnej pomoci. Sociálne poradenstvo predstavuje teda mobilizáciu, aktivizáciu a využitie schopností a možností osoby pri riešení hmotnej alebo sociálnej núdze.

Od 1.7.2020 do 30.6.2021 bola stanovená výška životného minima, ktorú uvádzame v Tabuľke 11.

Tabuľka 11 Výška životného minima

Výška životného minima	1.7.2020 – 30.6.2021
<i>plnoletá osoba</i>	214,83 €
<i>d'alšia spoločne posudzovaná plnoletá fyzická osoba</i>	149,87€
<i>nezaopatrené alebo zaopatrené neplnoleté dieťa</i>	98,08€

Zdroj: *Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2020*

Shipler (2004) píše, že nikto, kto ťažko pracuje by nemal byť chudobný. Chudoba je u nás spájaná predovšetkým s nezamestnanosťou, segmentáciou trhu práce, rastúcim počtom nízko platených zamestnaní, prácou na čierno, a tiež s vysokými životnými nákladmi. Pracujúcej chudobe, alebo tiež chudobe pracujúcich nie je v súčasnosti v odbornej literatúre venovaná veľká pozornosť. Pracujúca chudoba – nová chudoba môže byť stavom trvalej existencie, alebo môže trvať len krátkodobo. Rodiny majú zvýšené výdavky, investície pri zadovážení bytu, pri jeho zariadení, založení rodiny, narodení dieťaťa a pod.

Do skupiny pracujúcich chudobných môžeme často zaradiť aj chorých, hendikepovaných, tiež nekvalifikovaných ľudí. Môžu tam patriť aj v dôsledku diskriminácie príslušníci minorít, ženy, starší ľudia, ale tiež aj dlhodobo nezamestnaní ľudia. Efektívny einterdisciplinárny prístup je považovaný za základ pre služby určené ľuďom s dlhotrvajúcimi problémami. (Levická, 2020).

Mareš (1999) poukazuje na to, že pracujúci chudobní nie sú len nezamestnaní, ale i rodiny s ekonomicky aktívnymi, ale málo platenými osobami. Nízke mzdy v niektorých zamestnaniach, na pracovných miestach nezaručujú ekonomickú istotu, štandardné uspokojovanie potrieb. Mnohým je prechod zo sekundárneho trhu práce na primárny znemožnený pre ich nedostatočnú kvalifikovanosť pre trh práce.

Pracujúci chudobní – *working poor*, toto označenie sa začalo používať hlavne v minulých rokoch v Európe. Strengmann – Kuhn (2002) uvádza, že sa pracujúci, ktorý dostáva nízku, nedostatočnú mzdu, môže vyhnúť chudobe, keď ostatní členovia domácnosti majú príjem. Človek môže mať dostatočný príjem, ale môže spadnúť pod hranicu chudoby z dôvodu štruktúry domácnosti, napríklad je len sám zárobkovo činný a ostatní členovia domácnosti nemajú príjem.

Džambazovič (2007) píše, že Slovensko patrí dlhodobo k európskych krajinám s najnižšími príjmovými nerovnosťami. Nástrojom na harmonizované zisťovanie chudoby a sociálneho vylúčenia v Európskej únii je štatistické zisťovanie EU SILC (European Union Statistics on Income and Living Conditions).

Už od roku 2005 Štatistický úrad Slovenskej republiky u nás realizuje výberové zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach (EU SILC).

V Tabuľkách 12 až 14 približujeme príjmovú chudobu podľa veku, ekonomickej aktivity a typu domácnosti.

Tabuľka 12 Príjmová chudoba - podľa vekových skupín (podiel osôb v %)

	EU SILC 2019	EU SILC 2018	EU SILC 2017	EU SILC 2016	EU SILC 2015
Miera rizika príjmovej chudoby - spolu	11,9	12,2	12,4	12,7	12,3
0 - 17 roční	19,0	20,5	19,9	20,8	20,1
18 - 24 roční	14,7	14,0	14,5	14,8	12,8
25 - 49 roční	10,4	11,3	11,8	12,5	11,9
50 - 64 roční	9,6	10,2	9,6	10,0	10,3
65 a viac roční	8,7	6,4	6,9	5,7	5,6
18 až 64 roční	10,7	11,3	11,5	12,0	11,6

Zdroj: Štatistický úrad, 2020

Tabuľka 13 Príjmová chudoba - podľa ekonomickej aktivity (podiel osôb vo veku 18+ v %)

	EU SILC 2019	EU SILC 2018	EU SILC 2017	EU SILC 2016	EU SILC 2015
Miera rizika príjmovej chudoby - spolu	11,9	12,2	12,4	12,7	12,3
pracujúci	4,4	6,0	6,3	6,5	6,0
nezamestnaní	56,7	51,0	49,2	47,6	45,5
dôchodcovia	8,6	7,0	7,6	6,0	6,2
iní	19,5	19,8	19,6	19,8	15,7

Zdroj: Štatistický úrad, 2020

Chudobou sú viac ohrozené väčšie domácnosti s deťmi, uvádza Filadelfiová (2007).

Tabuľka 14 Príjmová chudoba - podľa typu domácnosti (podiel domácností v %)

	EU SILC 2019	EU SILC 2018	EU SILC 2017	EU SILC 2016	EU SILC 2015
Miera rizika príjmovej chudoby - spolu	11,9	12,2	12,4	12,7	12,3
domácnosti bez detí	7,9	7,3	7,6	7,2	7,9
domácnosti s deťmi	15,2	16,1	16,2	17,2	15,7
jeden rodič a najmenej 1 dieťa	32,1	36,7	37,3	33,6	29,9
dvaja dospelí s 3 alebo viac deťmi	37,8	36,7	35,4	34,8	32,9

Zdroj: Štatistický úrad, 2020

Miera rizika chudoba pri domácnostiach bez detí bola nižšia ako pri domácnostiach s deťmi. V úplných rodinách s viac deťmi, alebo kde žijú deti len s jedným rodičom sa zvyšoval nárast chudoby.

Záver

V 21. storočí má nesmierny význam spoločný postup v boji proti chudobe a exklúzii. Tento musí vychádzať z opatrení, ktoré pozitívne ovplyvnia hospodársky rast a zamestnanosť a zo systémov modernej a efektívnejšej sociálnej ochrany. Dôležitým aspektom je podpora aktívnej politiky trhu práce a zamestnanosť (Bočáková, 2015).

Chudoba je spojená hlavne s trhom práce, chudobní sú nielen nezamestnaní, ale aj rodiny s ekonomicky aktívnymi, ale málo platenými osobami. Nemôžeme povedať, že zamestnanie vždy chráni pred chudobou, pretože nízke mzdy v niektorých zamestnaniach a na niektorých pracovných miestach nezaručujú ekonomickú istotu a štandardné uspokojovanie potrieb (Mareš, 1999).

Aj na Slovensku chudoba u nás stúpa, čoraz viac osôb a rodín sa ocitajú v nepriaznivej sociálnej situácii. V niektorých regiónoch chudobou trpí väčšina obyvateľstva, ich životná úroveň je nízka, majú existenčné problémy. Chudoby v týchto oblastiach súvisí predovšetkým s nezamestnanosťou a nízkymi mzdami. Náklady na život, teda na stravovanie, bývanie, energie sa zvyšujú a aj keď často pracujú obidvaja rodičia, ich príjmy im sotva stačia na ich nutné náklady. Ceny neustále rastú, zvyšujú sa náklady na živobytie. Príjmy u nás nie sú porovnateľné s príjmami iných štátov v rámci Európskej únie.

Mnoho domácností má nedoplatky spojené s hypotékou, nájomným, úhradou za energie a iné. Niektoré rodiny sa zadlžujú a majú problém so splácaním nákupov na splátky a iných pôžičiek. Mnohé rodiny si nemôžu dovoliť ísť na zahraničnú dovolenku raz za rok, majú problémy so zakúpením nového spotrebiča, pretože už im spotrebič doslúžil.

Združenie pracujúca chudoba uvádza, že až 40% domácností veľmi finančne zaťažujú splácajúce pôžičky a tiež to, že často majú nedoplatky. Ekonomická analytička Lenka Buchláková sa vyjadrila, že až 35% Slovákov nemá žiadne úspory a žije od výplaty k výplate. Podľa Eurostatu až 30% občanov Slovenska nedokáže čeliť mimoriadnym výdavkom (Pracujúca chudoba, 2020).

Hnutie pracujúcej chudoby má za cieľ obhajovať záujmy pracujúcich, živnostníkov, farmárov, drobných podnikateľov a zdravotne alebo sociálne odkázaných ľudí. Prioritou je spravodlivá mzda, dôstojný život pre všetkých (Hnutie pracujúcej chudoby).

Do bežného fungovania v rôznych spoločenských oblastiach zasiahla pandémia COVID-19. Pandémia koronavírusu má negatívny vplyv na vývoj slovenského hospodárstva a prijímané protipandemické opatrenia spôsobujú pokles spotrebiteľského dopytu zo strany zákazníkov, majú vplyv na zamestnanosť. Koronakríza má dopad na znižovanie počtu zamestnancov, zvyšovanie nezamestnanosti, s čím bude úzko súvisieť aj nárast chudoby.

Zoznam použitej literatúry

- BARNES, B. 2002. *Social exclusion and the Life course*. In Barnes, M. ed. *Poverty and Social exclusion in Europe*. Cheltenham : Edward Elgar 2002. s. 1-23. <https://doi.org/10.4337/9781781009710.00008>
- BOČÁKOVÁ, O. 2015. *Sociálna politika sociálne a zabezpečenie*. Brno : Tribun, 2015. 170 s. ISBN 978-80-263-0938-3.
- ČAMBALÍKOVÁ, M. 2007. *Sociologický pohľad na sociálne vylúčenie a začlenenie*. In Čambalíková, M. - Sedová, T. *Exklúzia a sociálna situácia na Slovensku*. Sládkovičovo : Vysoká škola v Sládkovičove, Fakulta sociálnych štúdií, 2007. s. 26-32. ISBN 978-80-89267-07-1.
- DOBLER, G. 2003. *Konfliktlinien in der Beschreibung von Armut*. Basel : UNI Basel, Sommersemester 2003.
- Dostupné na: <https://www.socpoist.sk/minimalny-dochodok-od-roku-2021/69148s>
- DUDOVÁ, I. – STANEK, V. – POLONYOVÁ, S. 2018. *Sociálna politika*. Praha : Wolters Kluwer, 2018. 400 s. ISBN 978-80-8168-866-9.
- DUKOVÁ, I. – DUKA, M. - KOHOUTOVÁ, I. 2013. *Sociální politika*. Praha : Grada, 2013. 200 s. ISBN 978-80-247-3880-2.
- DŽAMBAZOVIČ, R. – GERBERY, D. 2005. *Od chudoby k sociálnemu vylúčeniu*. In *Sociológia*. ISSN 0049 - 1225, roč. 37, č. 2, s. 143 – 177.
- DŽAMBAZOVIČ, R. 2007. *Chudoba na Slovensku. Diskurz, rozsah a profil chudoby*. Bratislava : Univerzita Komenského, 232 s. ISBN 978-80-223-2428-1.
- EU SILC 2019 Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia (materiálna deprivácia)*. Štatistický úrad SR.[online]. [cit. 2021-02-03]. Dostupné na: <https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/home/>
- FILADELFIOVÁ, J. 2007. *Životný cyklus: vek, životný cyklus a medzigeneračný prenos chudoby*. In Gerbery, D. - Lesay, I. - Škobla, D. 2007. *Kniha o chudobe (spoločenské súvislosti a verejné politiky)*. Nadáca Friedricha Eberta, 2007. s. 9 – 28. ISBN 978-80-968918-9-4.
- HETTEŠ, M. 2013. *Sociálna súdržnosť a istota v sociálnej práci (sociálna kohézia a flexikurita)*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, FSVaZ, 2013. 198 s. ISBN 978-80-558-0256-5.
- Hlavné ciele stratégie Európa 2020*. [online]. [cit. 2021-02-14]. Dostupné na: <https://www.eu2020.gov.sk/europa-2020/>

- Hnutie pracujúcej chudoby*. [online]. [cit. 2021-02-14]. Dostupné na: <http://solidarita.eu/>
- HRUBEC, M. a kol. 2007. *Všeobecný základní příjem. Právo na lenost, nebo na přežití?* Praha : Nakladatelství Filosofia, 2007. 202 s. ISBN 978-80-7007-257-2.
- <https://www.employment.gov.sk/sk/rodina-socialna-pomoc/hmotna-nudza/zivotne-minimum/>
- <https://www.platy.sk/partner/region-list>
- https://www.upsvr.gov.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky.html?page_id=1254
- https://www.upsvr.gov.sk/statistiky/socialne-veci-statistiky.html?page_id=10826
- <https://www.who.int/>
- JURÍČKOVÁ, V. 2008. *Nerovnosť a jej nové dimenzie v ére globalizácie*. In *Working Papers*. ISSN 1337–5598, 2008, č. 9, 21 s.
- KELLER, J. 2005. *Až na dno blahobytu*. Praha : Earth Save, 2005. 160 s. ISBN 80-90308-57-0.
- KREBS, V. a kol. 2010. *Sociální politika*. Praha : Wolters Kluwer, 2010. 544 s. ISBN 978-80-7357-585-4.
- KVAPILOVÁ, E. 2007. *Boj s nezamestnanosťou ako hlavná stratégia boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu*. In *Kniha o chudobe*. Bratislava: CEPA, 2007. s. 29 – 39. ISBN 978-80-968918-9-4.
- LEVICKÁ, J. 2020. *Prípadový manažment pre sociálnu prácu*. Trnava : UCM, Fakulta sociálnych vied, 2020. 184 s. ISBN 978-80-572-0074-1.
- LEVITAS, R. 1996. *The concept of social exclusion and the new Durkheim hegemony*. In: *Critical Social Policy*, 18 (2:215-225).
- MAREŠ, P. 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: SLON - Sociologické nakladatelství, 1999. 248 s. ISBN 80-85850-61-3.
- Miera rizika chudoby v jednotlivých samosprávnych krajoch SR v roku 2019*. Štatistický úrad SR. [online]. [cit. 2021-02-13]. Dostupné na: <https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/home/>
- Minimálna mzda na Slovensku - výška a právna úprava*. [online]. [cit. 2021-02-20]. Dostupné na: <https://www.minimalnamzda.sk/>
- Minimálny dôchodok or roku 2021. Sociálna poisťovňa, 2021*. [online]. [cit. 2021-02-20].
- Nezamestnanosť – mesačné štatistiky*. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2021. [online]. [cit. 2021-02-08]. Dostupné na:
- ONDREJKOVIČ, P. 2009. *Chudoba, prostitúcia, drogy a samovraždy – príčinné súvislosti*. Sládkovičovo : Vysoká škola v Sládkovičove, 2009. 148 s. ISBN 978-80-89267-28-6.

Pracujúca chudoba, 2020. [online]. [cit. 2021-02-09]. Dostupné na:
<https://openiazoch.zoznam.sk/cl/206966/Pracujuca-chudoba-upozornuje-Slovaci-nie-su-na-krizu-po-financnej-stranke-pripraveni>

Priemerné platy v Európskej únii za rok 2020. [online]. [cit. 2021-02-09]. Dostupné na:
[https://karierainfo.zoznam.sk/cl/1000147/1969967/Priemerne-platy-v-Europskej-unii-za-rok-2020--Kto-si-zije-ako-kral-a-kto-zivori-](https://karierainfo.zoznam.sk/cl/1000147/1969967/Priemerne-platy-v-Europskej-unii-za-rok-2020--Kto-si-zije-ako-kral-a-kto-zivori-ROOM, G. 1995. Beyond the Treshold. Bristol : Policy Press, 1995. 278 s. ISBN 978-1861340030.)

ROOM, G. 1995. *Beyond the Treshold*. Bristol : Policy Press, 1995. 278 s. ISBN 978-1861340030.

SHIPLER, D. K. 2004. *The Working poor: Invisible in America*. Publisher : Knopf, 2004. 336 s. ISBN 0-375-70821-9.

Slovenská republika - Platy podľa krajov. [online]. [cit. 2021-02-09]. Dostupné na:
Sociálne veci – štatistiky. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2021. [online]. [cit. 2021-02-08]. Dostupné na:

STRENGMANN - KUHN, W. 2002. *Working poor in Europe: A partial Basis Income for Workes?* Geneva : Internationl Labour Office, 2002. 11 s. <https://doi.org/10.2139/ssrn.386540>

Svetová zdravotnícka organizácia WHO. [online]. [cit. 2021-02-12]. Dostupné na:

TOMEŠ, I. 2010. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha : Portál, 2010. 440 s. ISBN 978-80-7367-680-3.

Životné minimum. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2021. [online]. [cit. 2021-02-13]. Dostupné na:

SYSTÉM SOCIÁLNÍ ZABEZPEČENÍ SENIORŮ V ČESKÉ REPUBLICĚ – PREVENCE PROTI CHUDOBĚ

SOCIAL SECURITY SYSTEM OF SENIORS IN THE CZECH REPUBLIC - PREVENTION AGAINST POVERTY

Zuzana Truhlářová*

Abstrakt:

Předložená vědecká stat' se věnuje problematice sociálního zabezpečení seniorů v České republice v kontextu důchodového zabezpečení. Vychází z predikce, že kvalitně nastavený důchodový systém je významný nástroj prevence proti chudobě. Vědecká studie komparuje míru rizika ohrožení chudobou u českých seniorů v mezinárodním srovnání, zjišťuje podíl příjemců starobního důchodu v populaci ČR od roku 2012-2017, zjišťuje vývoj průměrnou výši starobních důchodů v ČR, v krajích a podle pohlaví (za roky 2012-2017) a komparuje vývoje výše starobních důchodů a výše minimální mzdy v ČR (za roky 2012-2017). V rámci výzkumu byl využita kvantitativní výzkumná strategie, metoda analýzy, techniky a sekundární analýza dat. Pro účely sekundární analýzy dat se vycházelo z databáze Českého statistického úřadu a organizace HelpAge.

Klíčové slova: Senior. Chudoba. Systém sociálního zabezpečení.

Abstract:

The presented scientific article deals with the issue of social security of seniors in the Czech Republic in the context of pension provision. It is based on the prediction that a well-adjusted pension system is an important tool for poverty prevention. The scientific study compares the degree of risk of poverty among Czech seniors in an international comparison, finds out the share of old-age pension recipients in the Czech population since 2012-2017, finds out the development of the average old-age pensions in the Czech Republic, regions and sexes (2012-2017) and compares the development of the amount of old-age pensions and the amount of the minimum wage in the Czech Republic (for the years 2012-2017). The research used a quantitative research strategy, method of analysis, techniques and secondary data analysis. For the purposes of secondary data analysis, the database of the Czech Statistical Office and the HelpAge organization was used.

Key words: Senior. Poverty. Social security systém.

* Mgr. Zuzana Truhlářová, Ph.D., Ústav primární, preprimární a speciální pedagogiky, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Česká republika, email: zuzana.truhlarova@uhk.cz

Úvod

Problematika chudoby jakožto sociální události v současné době ovlivňuje životy mnoha lidí. Chudoba je celosvětovým problémem. Jednotlivé země na sebe přebírají část zodpovědnosti a snaží se potřebným pomáhat, neboť chtějí zabezpečit a garantovat všem svým občanům alespoň minimální přijatelný životní standard. Od revoluce v roce 1989 se hledá v České republice možnost změny důchodového systému, který v současné době vychází ze vzájemné solidarity. V posledních desetiletích v České republice stoupá počet osob, které pobírají nejrůznější formy důchodu, zatímco počet osob v produktivním věku se nemění.

V roce 2011 proběhlo v české republice sčítání lidu. Z jeho výsledků sčítání vyplývá, že ve společnosti žije 16 % osob starších 65 let. Lze sledovat nárůst počtu seniorů oproti výsledkům z roku 2001, kdy v České republice žilo 14 % osob starších 65 let. Mezi seniory převažují ženy, a přibýlo i osamělých žen a vdov (Vaňková, 2013).

TABLE 1: PODÍL OSOB (%) VE VĚKU 65+ LET V KRAJÍCH, 2001–2017 (K 31. 12.)

Podíl osob (%) ve věku 65+ let v krajích, 2001–2017 (k 31. 12.)											
Kraj	Rok										
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ČR	14,6	14,9	15,2	15,5	16,2	16,8	17,4	17,8	18,3	18,8	19,2
Hl. město Praha	15,6	15,8	16,1	16,4	17,2	17,6	18,1	18,2	18,4	18,6	18,8
Středočeský	14,1	14,2	14,5	14,7	15,3	15,8	16,3	16,7	17,1	17,5	17,9
Jihočeský	14,5	14,8	15,2	15,5	16,2	16,9	17,5	18,0	18,5	19,1	19,6
Plzeňský	15,0	15,2	15,6	16,0	16,7	17,3	17,9	18,4	18,8	19,2	19,6
Karlovarský	13,3	13,7	14,1	14,4	15,2	16,0	16,8	17,5	18,2	18,9	19,4
Ústecký	13,0	13,3	13,7	14,0	14,8	15,7	16,4	17,1	17,7	18,3	18,8
Liberecký	13,6	13,9	14,3	14,6	15,4	16,2	17,0	17,6	18,3	18,9	19,5
Královéhradecký	15,3	15,7	16,1	16,5	17,1	17,8	18,4	19,0	19,6	20,2	20,7
Pardubický	14,8	15,1	15,5	15,7	16,4	17,0	17,5	18,0	18,5	19,0	19,5
Vysočina	14,9	15,2	15,6	15,9	16,6	17,2	17,7	18,2	18,7	19,2	19,7
Jihomoravský	15,2	15,5	15,9	16,2	16,7	17,3	17,8	18,2	18,6	19,0	19,4
Olomoucký	14,7	15,1	15,5	15,8	16,4	17,1	17,7	18,2	18,7	19,3	19,8
Zlínský	15,1	15,5	15,8	16,2	16,8	17,3	17,8	18,3	18,8	19,4	19,9
Moravskoslezský	14,1	14,5	14,9	15,2	15,8	16,4	17,0	17,5	18,1	18,7	19,2

Zdroj: Český statistický úřad

Nárůst počtu seniorů v populaci je podmíněn hned několika faktory současně. Prvním faktorem je nižší porodnost což je patrné i z přechodného odstavce. Dalším faktorem je

prodlužování lidského života a tím i snižování úmrtnosti. Tento trend je možno sledovat v celém světě. Nástup efektu „stárnutí“ národa je individuální a závisí i na vyspělosti dané oblasti. Stárnutí české populace se začalo projevovat déle než v zemích západní Evropy. Se vzrůstajícím věkem seniorů stoupá i procento osamělých seniorů. Přestože ženy žijí v průměru déle než muži, odborníci předpokládají, že v následujícím desetiletí se bude poměr mezi osamělými muži a ženami bude vyrovnávat. Statistikové předpokládají podle současného trendu, že okolo roku 2050 bude v populaci třetina osob starších 65 let (Sýkorová, 2007).

Je třeba tedy zajistit takový systém finanční podpory, aby zajistil sociální zabezpečení seniorům a lidem se zdravotním postižením a byl finančně udržitelný.

System finanční podpory seniorům v České republice

Fungování sociálního státu je založeno na sociální solidaritě. Z pohledu získávání finančních prostředků rozeznáváme solidaritu povinnou (povinné odvody ze zisku a mzdy) a dobrovolnou (filantropie, humanitární pomoc, dobrovolnictví). Pro fungování systému důchodových a sociálních dávek je nezbytná povinná solidarita, která zatěžuje ekonomicky činné občany, ale na druhé straně je zdrojem finančních prostředků na sociální pomoc a veřejné rozpočty. To, jakým způsobem budou získané finanční prostředky distribuovány v případě sociálních událostí, vychází z mezinárodně uznávaných dokumentů (Charta OSN, Všeobecná deklarace lidských práv). Na mezinárodní dokumenty pak navazují právní úpravy jednotlivých států.

Povinná solidarita vychází z principu vzájemnosti. Občan je registrován v národní nebo teritoriální sociální soustavě, je povinen podílet se na nákladech a zároveň má právo, při splnění podmínek, zapojit se do systému sociální pomoci. Do jaké míry je povinná sociální solidarita štedrá, vychází z národní sociální politiky, která zároveň systém reformuje dle aktuálních potřeb. Díky regulaci nemůže sociální systém založený na povinné solidaritě zaniknout (Tomeš, 2017).

Důchodový systém v České republice je podmíněn sociální politikou státu, která je primárně orientovaná na rozvoj osobnosti člověka z hlediska kvality jeho života. Rozvoj osobnosti ovlivňuje kultivací životních podmínek. Sociální politika je specifická pro každou dobu i společenský systém, její podoba je závislá i na společenském okolí (Krebs, 2010). Důchod v České republice má dvousložkovou konstrukci, která umožňuje valorizaci dle konkrétní ekonomické situace. První složkou je základní výměra. Ta je stanovena pro všechny druhy důchodů a není závislá na délce doby pojištění ani na výši výdělku. Druhou složkou je

procentní výměra. Důchodový systém poskytuje ze základního důchodového pojištění starobní, invalidní, sirotčí, vdovský a vdovecký důchod (Krebs, 2010). O výši starobního důchodu a o nároku na jeho přiznání rozhoduje Česká zpráva sociálního zabezpečení, kromě osob zaměstnaných v silových resortech. Česká zpráva sociálního zabezpečení je přímo podřízená Ministerstvu práce a sociálních věcí, provádí výběr a vyplácení důchodového a nemocenského pojištění a zároveň organizuje systém lékařské posudkové služby. Hlavním legislativním předpisem v oblasti důchodového zabezpečení je zákon č. 582/1991 Sb., Zákon České národní rady o organizaci a provádění sociálního zabezpečení (Český důchodový systém [online], 2018). Pro nárok na přiznání starobního důchodu je dosažení věkové hranice, která je určena legislativními předpisy dané země. V České republice se hranice pro odchod do důchodu řídí zákonem č. 203/2017 Sb., Zákon, kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. Obsahuje tabulku, která určuje věkovou hranici podle ročníků narození a u žen navíc podle počtu narozených dětí. Věk odchodu do důchodu se postupně zvyšuje a vyrovnává se věk odchodu u žen. U osob narozených po roce 1971 je jednotný věk odchodu do důchodu 65 let. V ostatních zemích se pohybuje věk odchodu do důchodu mezi 60 - 67 let (Krebs, 2010).

TABLE 2: PRŮMĚRNÁ VÝŠE DŮCHODU LÉTA 2011-2019

Rok	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2 019
Celkem	10 567	10 793	10 985	11 090	11 363	11 475	11 866	12 435	13 487
muži	11 714	11 962	12 165	12 274	12 566	12 678	13 093	13 703	14 807
ženy	9 599	9 797	9 970	10 065	10 316	10 416	10 772	11 296	12 292

Zdroj: MPSV

Kvalitně nastavený důchodový systém by měl být zárukou zajištění dobré kvality života lidem, kteří vzhledem ke svému věku nebo zdravotnímu stavu již nemohou být v rámci pracovního trhu produktivní. Tento systém by měl být zárukou prevencí proti projevům chudoby v této cílové skupině.

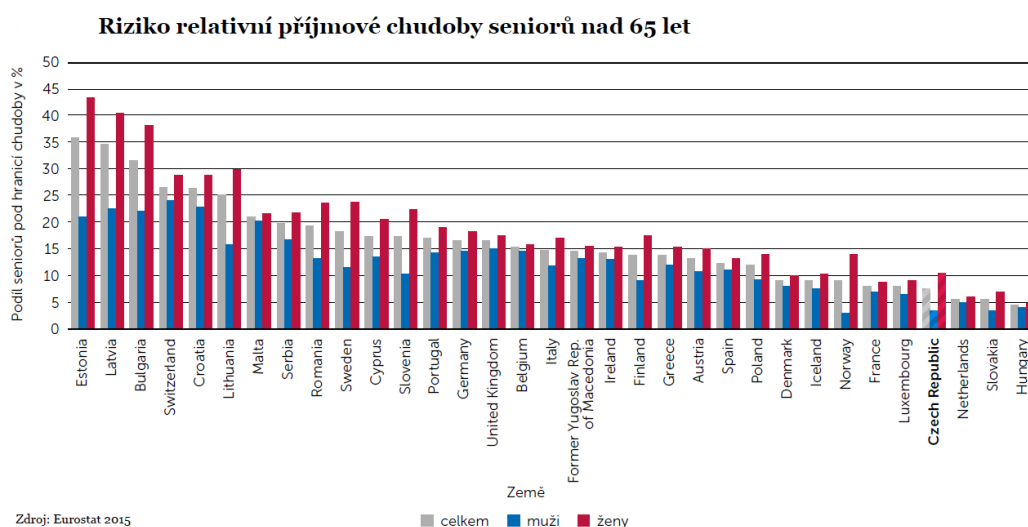
Problematika chudoby v České republice

Pojem chudoba nemá jednotné definiční vymezení. Není vymezená globálně, ale vždy její označení závisí na aktuální a společenské situaci té dané země. V ČR se v současnosti přihlíží k možnosti naplnění minimálního standartu zajišťujícího důstojné přežití. Do dohodnutého standartu patří minimální úroveň příjmů a také dostupnost veřejných služeb (zdravotní péče a vzdělávání) a kvalita výživy. Jako nástroj pro předcházení chudobě jsou

stanoveny minimální mzda, životní a existenční minimum, které jsou určující pro nárokovost na některé dávky sociální pomoci (Matoušek, 2008).

Rozlišujeme dvě základní formy chudoby. První formou chudoby je demografická horizontální chudoba, také je označována jako stará. Starou chudobou jsou ohroženy sociální kategorie v určitém věku (senioři, čerství absolventi škol), v životním nebo rodinném cyklu (po založení rodiny, větší rodinná investice, rozpad rodiny) nebo neschopni pracovat. Doba trvání je různá od krátkodobé až po způsob trvalé existence. Druhou formou chudoby je vertikální nebo také nová chudoba. Podstata nové chudoby vychází z postavení na trhu práce a může postihovat jednotlivce nebo celé skupiny (Mareš, 1999). Převažujícím typem chudoby v České republice je demograficky horizontální chudoba, ale v posledních dvaceti letech se začíná projevovat i chudoba vertikální (Tomeš, 2010). Dva hlavní typy chudoby jsou subjektivní koncept chudoby a objektivní koncept chudoby. Subjektivní koncept vychází z hodnocení vlastní životní situace osoby nebo domácnosti. Z hodnocení může vyplynout, že se cítí chudými nebo se cítí chudobou ohroženi, proto je tento koncept závislý na řadě subjektivních okolností, například jaké má porovnávaný životní cíle, zda považuje svou sociální situaci za spravedlivou, co považuje za nezbytný životní standard. Navíc sleduje i srovnání s ostatními příslušníky sociální skupiny, ke které patří nebo chce patřit. Subjektivní posuzování chudoby není z hlediska společnosti přesný, nestanovuje se podle ní hranice chudoby ve společnosti, přesto má sledování subjektivní chudoby v sociální politice svůj význam, protože je indikátorem možných rizik (Krebs, 2007).

Graf 1 Riziko relativní příjmové chudoby seniorů nad 65 let

V Česku ovšem dochází podle údajů databáze Eurostat k jednomu z nejvyšších nárůstů chudoby (www.czso.cz). Na základě uvedených skutečností byly stanovené tyto cíle vědecké studie.

- porovnat míru rizika ohrožení chudobou u českých seniorů v mezinárodním srovnání (na základě výsledků studie organizace HelpAge International budou zjištěné hodnoty příjmové bezpečnosti (tzv. globální indexy) podrobeny komparaci mezi českými a zahraničními seniory).
- zjistit podíl příjemců starobního důchodu v populaci ČR od roku 2012-2017 (na základě statistik ČSÚ bude vyhodnocen vývoj počtu příjemců plného starobního důchodu a jejich podíl na populaci ČR),
- zjistit vývoj průměrné výše starobních důchodů v ČR, v krajích a podle pohlaví (za roky 2012-2017) (na základě statistik ČSÚ bude vyhodnocen vývoj průměrné výše starobních důchodů v ČR, v krajích a podle pohlaví),
- komparovat vývoj výše starobních důchodů a výše minimální mzdy v ČR (za roky 2012-2017) (Na základě statistik ČSÚ bude vyhodnoceno tempo růstu hrubých a minimálních mezd ku tempu růstu starobních důchodů).

Metodologie

V rámci výzkumného šetření byla využita kvantitativní výzkumná strategie, metoda analýzy, techniky a sekundární analýza dat. Pro účely sekundární analýzy dat jsou vybrány databáze Českého statistického úřadu a organizace HelpAge.

V zásadě jsou za kritéria měření považovány ukazatele jako hodnota příjmové bezpečnosti, roky, počet obyvatel v seniorském věku pobírajících plný starobní důchod, průměrná výše plných starobních důchodů, výše průměrné hrubé mzdy, nebo výše minimální mzdy, jak je shrnuto v tabulce 3.

TABLE 3: KRITÉRIA MĚŘENÍ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Kritérium	Období	Oblast hodnocení
Hodnota příjmové bezpečnosti	2013 - 2018	Míra rizika ohrožení chudobou u seniorů
Počet obyvatel v seniorském věku pobírajících plný starobní důchod	2012 - 2017	Podíl příjemců starobního důchod v populaci ČR
Průměrná výše plných starobních důchodů	2012 - 2017	Vývoj průměrné výše starobních důchodů v ČR, v krajích a podle pohlaví
Výše průměrné hrubé mzdy	2012 - 2017	Komparace vývoje starobních důchodů a hrubých mezd v ČR
Výše minimální mzdy	2012 - 2017	Komparace vývoje starobních důchodů a vývoje minimálních mezd v ČR

Zdroj: Vlastní zpracování.

Při sběru dat pro účely kvantitativního výzkumného šetření je vycházeno z veřejných databází Českého statistického úřadu a organizace HelpAge, které mimo jiné sbírají data o obyvatelích v seniorském věku, jejich důchodech a další statistické proměnné. Tyto data jsou zpracována, porovnána a prezentována v tabulkách i grafech. Je zkoumán zejména jejich vývoj v časovém období 6 let, tj. zejména od roku 2012 do roku 2017.

Výsledky

Dílčí cíl studie: porovnat míru rizika ohrožení chudobou u českých seniorů v mezinárodním srovnání.

Organizace HelpAge International každoročně vytváří žebříček zemí podporujících seniory, přičemž jeho součástí bývá okolo 96 zemí světa. Česká republika se pravidelně umísťuje ve třetí desítce. (<https://www.helpage.org/global-agewatch/population-ageing-data/compare-countries/>).

Pořadí zemí je určováno podle čtyř sociálních a ekonomických hledisek (tzn. zabezpečení příjmů, zdravotní stav, schopnosti, životní prostředí), které se individuálně hodnotí a z nichž se vytváří závěrečný průměr neboli globální index. Lze říci, že podle poslední studie mezinárodní organizace HelpAge International se po všech ekonomických a sociálních stránkách žije nejlépe seniorům ve Švýcarsku, jak je patrné z tabulky 4. Ta prezentuje výsledky hodnocení u první třicítky zemí, včetně České republiky.

TABLE 4: VÝSLEDKY KOMPARACE ZEMÍ DLE STUDIE HELPAGE INTERNATIONAL

	Země	Hodnocené oblasti				Globální index
		Zabezpečení příjmů	Zdravotní stav	Schopnosti	Životní prostředí	
1	Švýcarsko	77,3	81,3	75,0	83,7	90,1
2	Norsko	89,4	73,5	76,3	80,1	89,3
3	Švédsko	83,5	75,2	65,6	79,4	84,4
4	Německo	80,9	75,6	68,4	78,6	84,3
5	Kanada	82,9	80,3	61,2	78,9	84,0
6	Nizozemí	85,9	74,8	59,6	79,6	83,0
7	Island	86,6	78,2	54,5	78,8	81,8
8	Japonsko	75,1	80,8	62,7	75,0	80,8
9	Spojené státy americké	76,3	70,1	65,7	76,8	79,3
10	Velká Británie	81,5	69,3	53,6	81,8	79,2
11	Dánsko	80,9	68,1	59,9	77,7	78,6
12	Nový Zéland	78,4	77,8	57,8	71,5	76,0
13	Rakousko	84,3	72,7	37,6	82,7	74,4
14	Finsko	80,3	70,8	44,8	76,1	72,7
15	Irsko	79,9	73,1	40,6	77,0	72,0
16	Francie	88,4	78,3	35,8	74,2	71,2
17	Austrálie	53,5	79,8	62,5	72,5	71,0
18	Izrael	67,8	69,8	59,2	69,6	70,1
19	Lucembursko	89,7	76,6	31,0	76,1	69,5
20	Panama	72,4	68,7	56,4	66,4	67,7
21	Chile	70,8	74,4	49,5	66,0	66,3
22	Česká republika	81,8	56,1	56,4	65,8	65,6
23	Estonsko	70,7	50,0	64,8	68,1	64,9
24	Belgie	73,1	68,7	32,9	73,4	63,4
25	Španělsko	73,4	80,5	24,0	74,7	61,7
26	Slovinsko	77,7	63,2	23,9	79,2	60,6
27	Uruguay	83,2	63,3	37,9	63,5	59,8
28	Kostarika	64,6	73,8	29,2	71,6	59,6
29	Gruzie	66,4	46,2	53,9	67,1	58,8
30	Kypr	71,7	70,7	34,8	63,8	58,2

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat z (<https://www.helpage.org/global-agewatch/population-ageing-data/compare-countries/>)

Příjmovou chudobou tedy nejsou takřka ohroženi důchodci ve Švýcarsku, Norsku, Švédsku, Německu, nebo Kanadě. Tyto země se totiž pravidelně umísťují na předních příčkách hodnocení, jak je patrné z Tabulky 4.

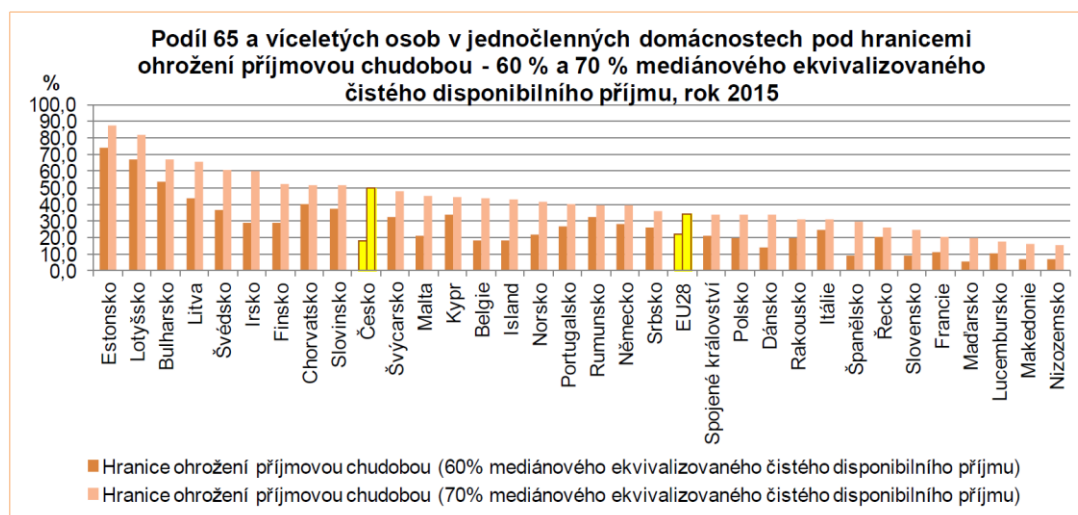
Naopak nejvíce jsou příjmovou chudobou ohroženi senioři v Afganistánu, Zambii, Tanzanii, Nigérii, Ugandě atd., jak je patrné z červených polí v rámci Obrázku č. 1. Ten

poukazuje u porovnávaných zemí na hodnotu příjmové bezpečnosti (tzv. globální index), a to v rozmezí od 5,6 (červené pole) do 89,7 (zelené pole), kdy čím je hodnota vyšší, tím se seniorům žije lépe - ideální hodnota je pak 100, jež nedosahuje žádná z 96 hodnocených zemí.

Postavení České republiky se v tomto mezinárodním hodnocení organizace HelpAge International rok od roku zlepšuje. Například v roce 2013 se umístila ČR z hlediska zabezpečení příjmů seniorů na 25 místě, v roce 2018 poté už na 22 místě. Oproti ostatním zemím je v České republice 100% pokrytí důchodů s nejnižší mírou chudoby ve starobním důchodu (tj. jen 1,7%). (https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/zebricek-zemi-podle-podpory-senioru.A141001_150021_zahranicni_ert).

Riziko ohrožení chudobou není přitom u nás ve srovnání s ostatními zeměmi relativně velké (hodnota 81,8). Při posuzování míry tohoto rizika záleží na kritériích měření, resp. na výši procentuálního výpočtu z mediánového ekvivalizovaného čistého disponibilního příjmu. Pokud by se hranice ohrožení příjmovou chudobou vypočítávala z 70% mediánového ekvivalizovaného čistého disponibilního příjmu, tak si ČR vede opravdu špatně, jak je patrné z grafu č. 2. Nejohroženější jsou podle Českého statistického úřadu senioři nad 65 let věku, kteří žijí sami v jednočlenné domácnosti.

GRAF 2: MEZINÁRODNÍ SROVNÁNÍ HRANICE OHROŽENÍ PŘÍJMOVOU CHUDOBOU SENIORŮ

Zdroj: (<https://www.czso.cz/documents/10180/46239581/310034172.pdf/562a0c4e-ad9f-4db5-9bd9-3d2f4697e228?version=1.0>)

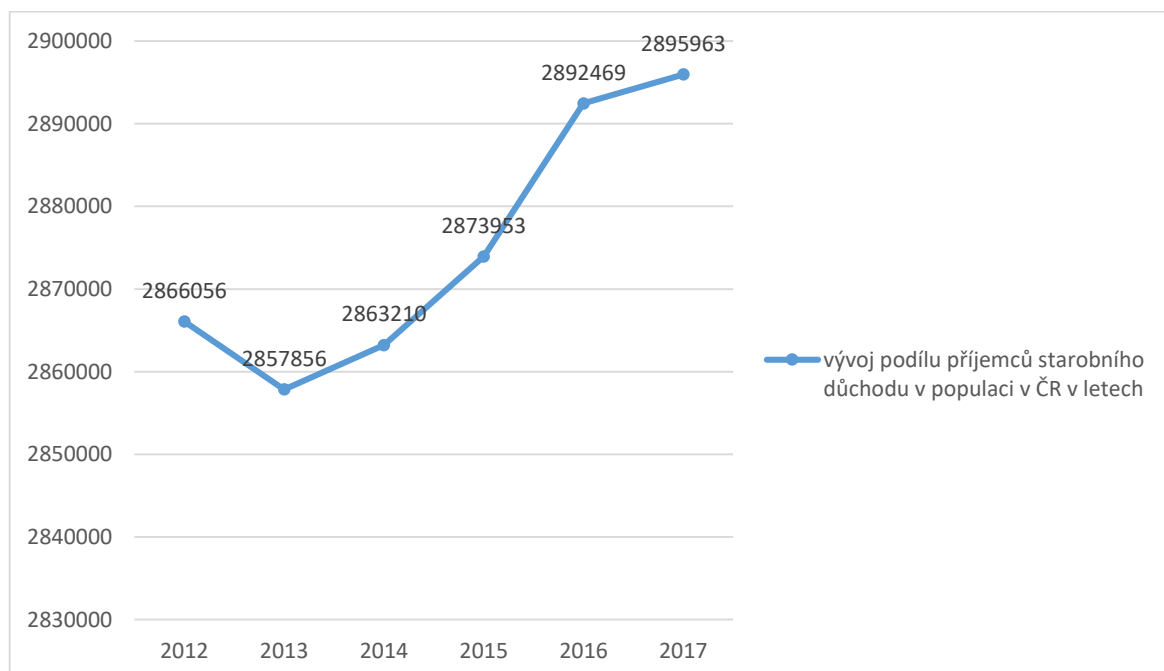
Předpokládá se, že riziko ohrožení příjmovou chudobou se bude u seniorů do budoucna zvyšovat. Mezinárodním problémem se totiž stává rostoucí podíl populace nad 60 let věku, což bude negativně ovlivňovat ekonomickou situaci seniorů. Například v České republice bylo

v roce 2015 okolo 25% populace nad 60 let věku, v roce 2030 se predikuje podíl 28,9%, a v roce 2050 se dokonce předpokládá, že podíl osob nad 60 let věku bude tvořit až 37,0%. V rámci komparace míry rizika ohrožení chudobou u českých seniorů v mezinárodním srovnání bylo zjištěno, že riziko ohrožení chudobou u seniorů není v České republice ve srovnání s ostatními zeměmi relativně velké, a hodnota příjmové bezpečnosti je 81,8. V ČR je oproti ostatním zemím 100% pokrytí důchodů s nejnižší mírou chudoby ve starobním důchodu (tj. jen 1,7%). (www.czso.cz)

Dílčí cíl: zjistit vývoj počet obyvatel v seniorském věku pobírajících plný starobní důchod v letech 2012-2017.

V České republice podle posledních dostupných dat Českého statistického úřadu pobíralo v roce 2017 důchod celkem 2 895 963 osob. Oproti roku 2012 se přitom jedná o nárůst o 29 907 osob, jak lze vidět na grafu č. 3. V těchto důchodech jsou započítány jak důchody starobní, tak i důchody invalidní, vdovské nebo vdovecké a sirotčí, které jsou nedílnou součástí důchodového systému.

GRAF 3: VÝVOJ POČTU PŘÍJEMCŮ DŮCHODŮ V ČR (ZA ROKY 2012 - 2017)

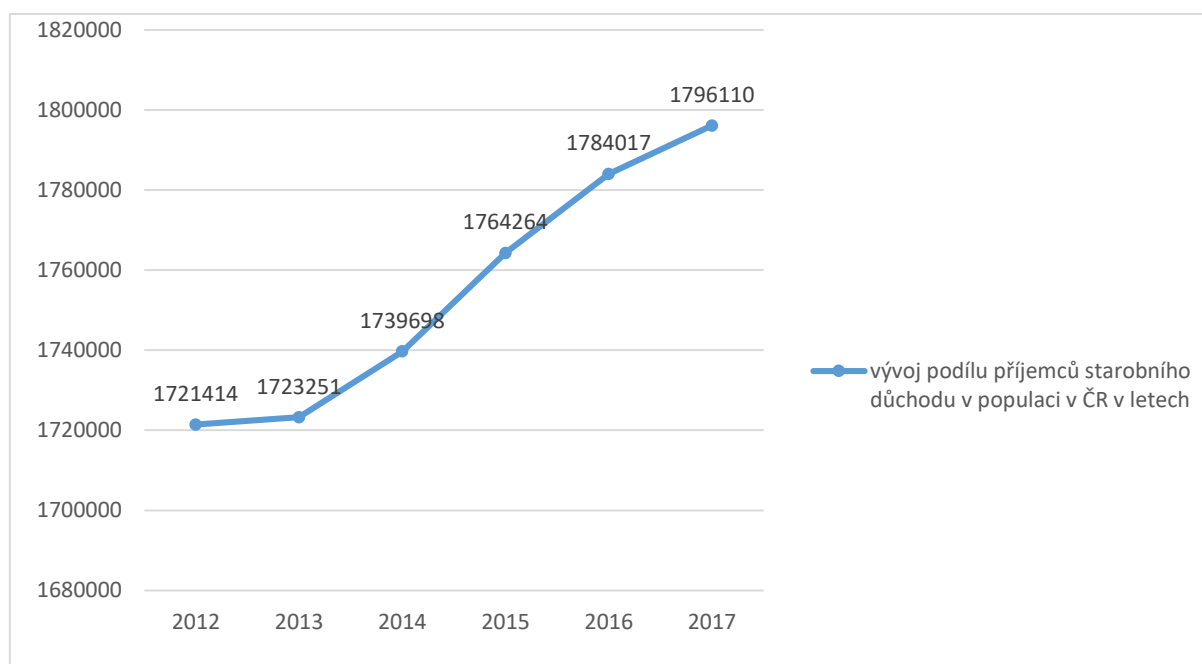
Zdroj: Vlastní zpracování dle dat z České správy sociálního zabezpečení (<https://vdb.czso.cz>)

Lze přitom zhodnotit, že v roce 2017 tvořil podíl příjemců důchodu na populaci ČR 21%, neboť v roce 2017 bylo v ČR evidováno 10 610 055 obyvatel a 2 895 963 příjemců

důchodů. (<https://www.czso.cz/documents/10180/61565976/1300691801.pdf/1cce4610-d412-4d04-994e-dbf5a16386e4?version=1.2>)

Z celkových 2 895 963 osob pobírajících důchod pak představovalo 1 796 110 seniorů jakožto příjemců plného starobního důchodu, což tvořilo celkem 14% podíl na populaci ČR. Počet seniorů pobírajících starobní důchod přitom od roku 2012 trvale roste. Dle grafu č. 4 došlo za posledních 5 let k nárůstu o celých 74 696 důchodců v seniorském věku.

GRAF 4: VÝVOJ POČTU PŘÍJEMCŮ STAROBNÍCH DŮCHODŮ V ČR (ZA ROKY 2012 - 2017)

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat z České správy sociálního zabezpečení (<https://vdb.czso.cz/>)

Největší podíl příjemců starobního důchodu byl přitom v posledním analyzovaném roce 2017 zaznamenán v Moravskoslezském kraji (tj. 208 467 důchodců), přičemž v minulosti dominoval největší podíl důchodců v Praze. Naopak nejmenší podíl příjemců starobního důchodu je dle tabulky č. dlouhodobě v kraji Karlovarském (tj. 80 220 důchodců v roce 2017). Ta prezentuje počet příjemců všech důchodů a počet příjemců starobních důchodů v krajích ČR v období roku 2017.

TABLE 5: ÚZEMNÍ SROVNÁNÍ POČTU PŘÍJEMCŮ DŮCHODŮ V ČR ZA ROK 2017

Územní rozložení	počet příjemců důchodů	z toho počet příjemců plného starobního důchodu	z toho počet příjemců poměrného starobního důchodu
Česká republika	2 895 963	1 796 110	4 123
Hlavní město Praha	306 718	205 469	1 198
Středočeský kraj	341 101	212 740	481
Jihočeský kraj	179 044	110 370	158
Plzeňský kraj	162 087	99 758	203
Karlovarský kraj	80 220	50 923	167
Ústecký kraj	229 816	136 270	230
Liberecký kraj	123 548	77 601	112
Královéhradecký kraj	160 957	101 705	104
Pardubický kraj	147 550	90 645	74
Kraj Vysočina	147 500	90 595	88
Jihomoravský kraj	328 649	199 157	392
Olomoucký kraj	177 128	110 624	146
Zlínský kraj	168 761	101 786	136
Moravskoslezský kraj	342 884	208 467	634

Zdroj: (<https://vdb.czso.cz>)

Z výsledků analýzy vývoje podílu příjemců starobního důchodu v populaci ČR za období let 2012 - 2017 a z tabulky č.6 lze zhodnotit, že nárůst podílu příjemců starobního důchodu lze vidět ve všech krajích České republiky, což do jisté míry souvisí s problematikou prodlužující se délky života. Tabulka č. 6 totiž prezentuje vývoj počtu příjemců starobních důchodů v krajích ČR v letech 2012 - 2017.

TABLE 6: ÚZEMNÍ SROVNÁNÍ VÝVOJE PODÍLU PŘÍJEMCŮ STAROBNÍHO DŮCHODU V KRAJÍCH ČR (2012 - 2017)

Územní rozložení	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Česká republika	1 721 414	1 723 251	1 739 698	1 764 264	1 784 017	1 796 110
Hlavní město Praha	203 072	202 364	203 228	204 513	205 446	205 469
Středočeský kraj	197 295	198 930	202 039	206 580	210 189	212 740
Jihočeský kraj	103 448	103 681	105 064	107 134	108 891	110 370
Plzeňský kraj	95 105	95 180	96 350	97 809	98 875	99 758
Karlovarský kraj	49 538	49 417	49 812	50 394	50 830	50 923
Ústecký kraj	132 243	132 336	133 456	135 009	135 909	136 270
Liberecký kraj	73 440	73 994	74 968	76 210	77 228	77 601
Královéhradecký kraj	96 763	97 010	98 081	99 714	100 937	101 705
Pardubický kraj	86 346	86 407	87 504	88 914	89 896	90 645

Kraj Vysočina	86 401	86 312	87 343	88 627	89 744	90 595
Jihomoravský kraj	191 196	191 451	193 103	195 804	197 784	199 157
Olomoucký kraj	106 821	106 621	107 613	108 789	109 961	110 624
Zlínský kraj	97 871	97 655	98 305	99 852	101 011	101 786
Moravskoslezský kraj	201 875	201 893	202 832	204 915	207 316	208 467

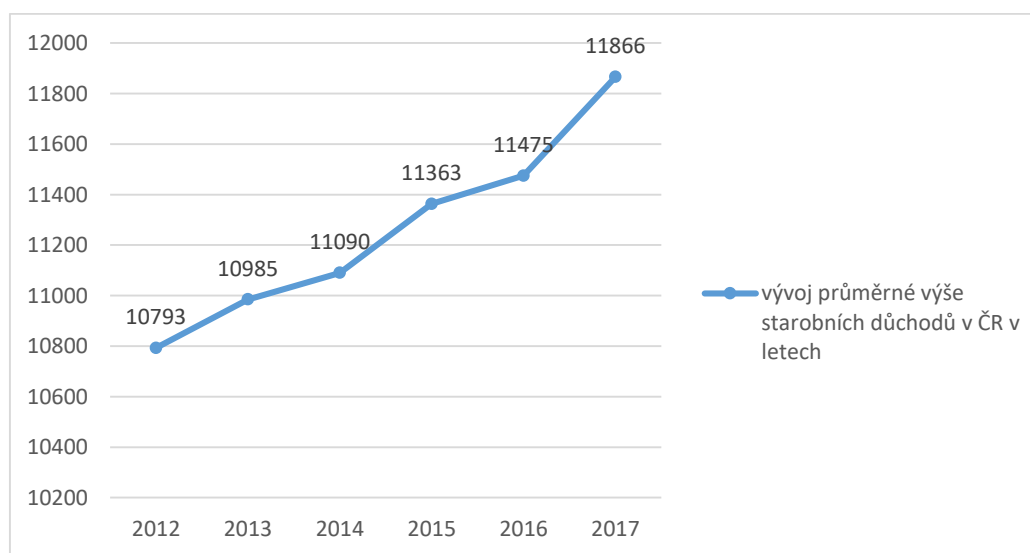
Zdroj: Vlastní zpracování dle dat z České správy sociálního zabezpečení (<https://vdb.czso.cz/>)

Důchody pobírá okolo 2 895 963 osob (což tvoří zhruba 21% podíl populace), přičemž z toho se jedná o 1 796 110 příjemců starobního důchodu. Jejich podíl každoročně roste o cca 1%.

Dílčí cíl: Zjistit vývoj průměrné výše plných starobních důchodů v letech 2012-2017.

Průměrná výše plných starobních důchodů v České republice za období let 2012 až 2017 vzrostla minimálně. V roce 2012 pobírali senioři starobní důchod v celkové průměrné výši 10 793,- Kč, kdežto v roce 2017 se dočkali zvýšení o 1 073,- Kč, na částku 11 866,- Kč, jak vyplývá z grafu č. 5.

GRAF 5: VÝVOJ PRŮMĚRNÉ VÝŠE STAROBNÍCH DŮCHODŮ V ČR V KČ (ZA ROKY 2012 - 2017)

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat z České správy sociálního zabezpečení (<https://vdb.czso.cz/>)

V krajích České republiky se pak průměrná výše plných starobních důchodů natolik neliší, vyjma výše důchodů, kterou pobírají senioři v Praze. V hlavním městě Praha dlouhodobě

převyšuje výše starobních důchodů o cca 7% oproti průměru. (Viz Tabulka 7). Ta prezentuje územní srovnání vývoje výše starobních důchodů v krajích ČR za roky 2012- 2017.

TABLE 7: ÚZEMNÍ SROVNÁNÍ VÝVOJE PRŮMĚRNÉ VÝŠE STAROBNÍCH DŮCHODŮ V KRAJÍCH ČR V KČ (ZA ROKY 2012 - 2017)

Územní rozložení	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Česká republika	10793	10985	11090	11363	11475	11866
Hlavní město Praha	11560	11767	11878	12172	12286	12691
Středočeský kraj	10882	11087	11207	11499	11616	12019
Jihočeský kraj	10680	10872	10985	11260	11375	11765
Plzeňský kraj	10740	10933	11038	11308	11424	11811
Karlovarský kraj	10554	10725	10817	11064	11156	11519
Ústecký kraj	10697	10881	10979	11240	11341	11718
Liberecký kraj	10708	10900	11005	11269	11381	11750
Královéhradecký kraj	10667	10854	10955	11221	11337	11719
Pardubický kraj	10557	10745	10853	11123	11241	11629
Kraj Vysočina	10504	10695	10804	11079	11199	11594
Jihomoravský kraj	10662	10845	10950	11218	11328	11719
Olomoucký kraj	10465	10644	10744	11009	11119	11504
Zlínský kraj	10555	10748	10852	11122	11245	11638
Moravskoslezský kraj	10868	11058	11157	11428	11537	11936

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat z České správy sociálního zabezpečení (<https://vdb.czso.cz>)

Analýza se dále zaměřuje na vývoj průměrné výše starobních důchodů podle pohlaví a lze konstatovat, že tak jako ženy dlouhodobě pobírají menší platy, tak bohužel pobírají i menší důchody. Zatímco ženy v České republice pobírají jen 3/4 mzdy mužů, tak u důchodu se podle výsledků z tabulky č.8 jedná o 4/5. (<https://www.novinky.cz/ekonomika/97381-zeny-dlouhodobě-pobiraji-mensi-mzdy-nez-muzi.html>).

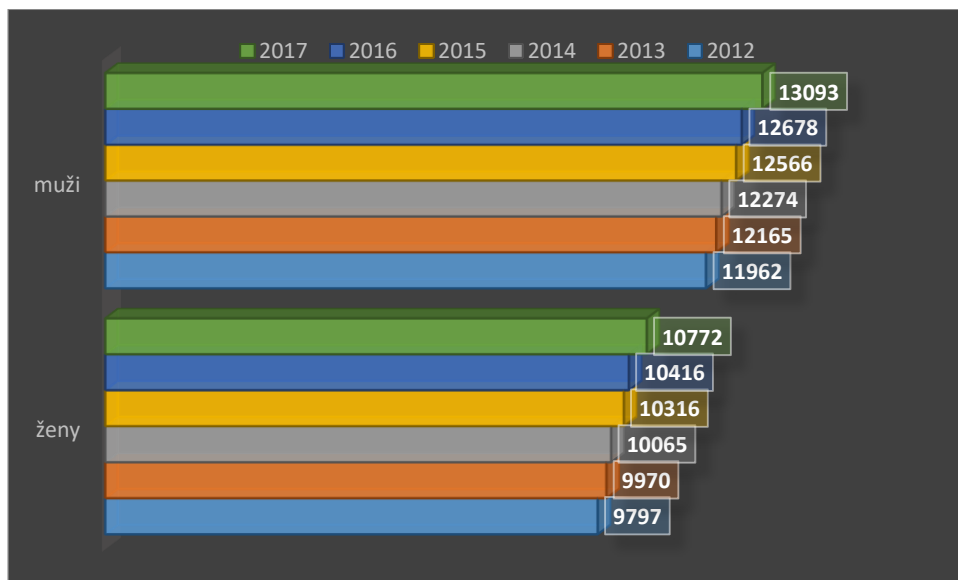
TABLE 8: ROZLOŽENÍ POHLAVÍ U VÝVOJE PRŮMĚRNÉ VÝŠE STAROBNÍCH DŮCHODŮ V ČR V KČ (ZA ROKY 2012 - 2017)

Rozložení pohlaví	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ženy	9797	9970	10065	10316	10416	10772
muži	11962	12165	12274	12566	12678	13093

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat z České správy sociálního zabezpečení (<https://vdb.czso.cz>)

V posledním analyzovaném roce 2017 pobírali muži průměrný starobní důchod ve výši 13 093,- Kč, kdežto ženy o 2 321,- Kč méně. (Viz graf č.5).

GRAF 6: VÝVOJ PRŮMĚRNÉ VÝŠE STAROBNÍCH DŮCHODŮ V ČR PODLE POHLAVÍ (ZA ROKY 2012 - 2017)

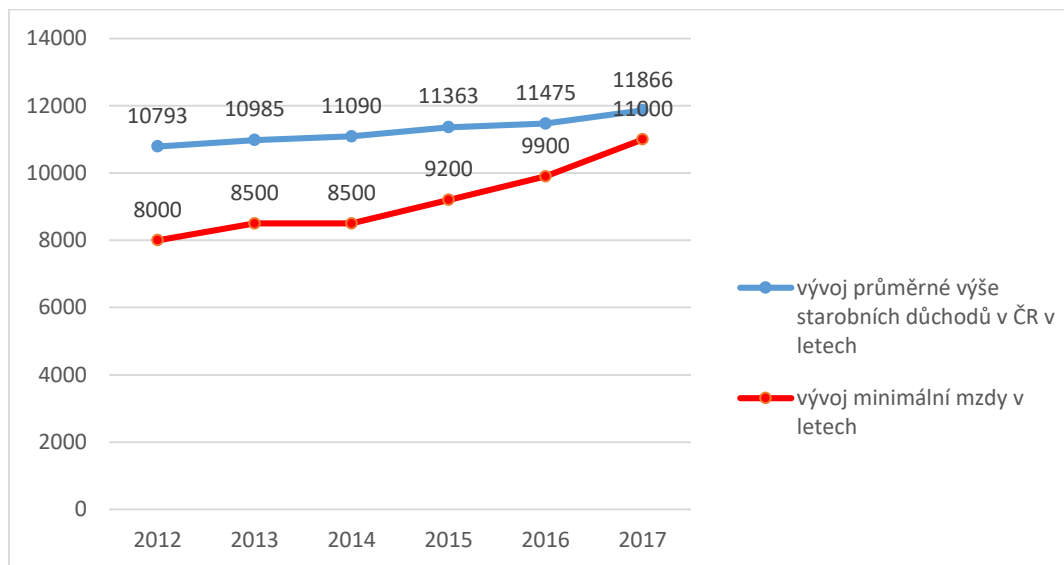
Zdroj: Vlastní zpracování dle dat z České správy sociálního zabezpečení (<https://vdb.czso.cz>)

Dílčím cílem bylo zjistit vývoj průměrné výše starobních důchodů v ČR, v krajích a podle pohlaví (za roky 2012 - 2017), která každým rokem roste. V roce 2012 pobírali čeští důchodci starobní důchod ve výši 10 793,- Kč, kdežto v roce 2017 se už jednalo o částku 11 866,- Kč. V současné době přesahují starobní důchody hranici 12 000,- Kč. V krajích České republiky se pak průměrná výše plných starobních důchodů natolik neliší, vyjma výše důchodů, kterou pobírají senioři v Praze. V hlavním městě Praha dlouhodobě převyšuje výše starobních důchodů o cca 7% oproti průměru. Rozdíly jsou také v důchodech mezi muži a ženami, které pobírají 4/5 mužských starobních důchodů.

Dílčí cíl zjistit výše mezd (hrubých a minimálních) ku výši starobních důchodů v letech 2012-2017.

V období let 2012 až 2017 rostly v České republice jak výše starobních důchodů, tak i výše minimálních mezd. Jejich tempo bylo bohužel rozdílné. Rychleji totiž rostly minimální mzdy nežli důchody seniorů, a to zejména od roku 2014. (Viz graf č.7).

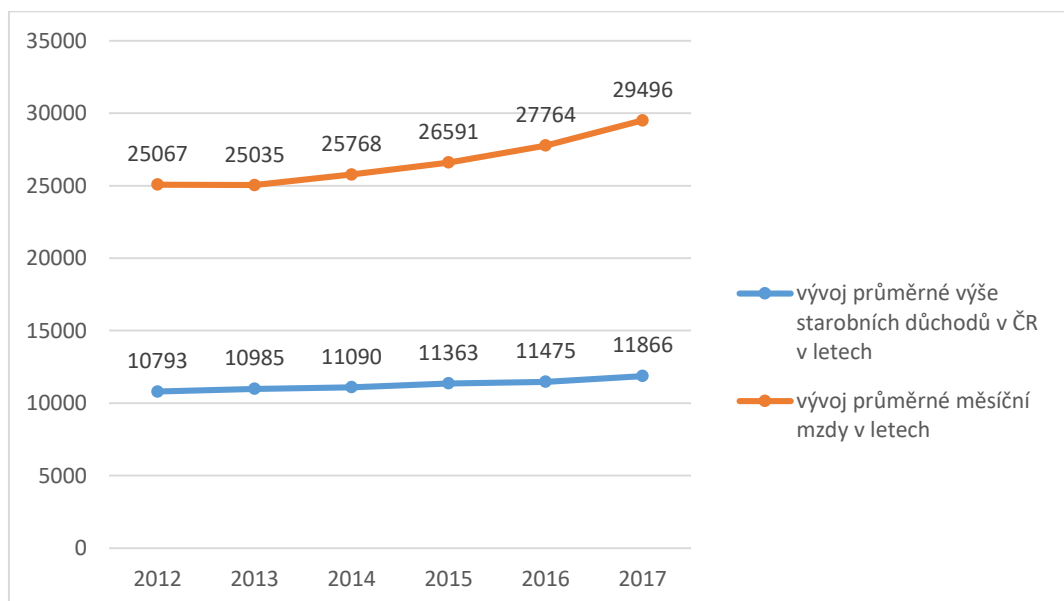
GRAF 7: KOMPARACE VÝVOJE VÝŠE STAROBNÍCH DŮCHODŮ A MINIMÁLNÍ MZDY V ČR (2012 - 2017)

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat z České správy sociálního zabezpečení (<https://vdb.czso.cz>)

Komparace vývoje důchodů a minimálních mezd v období let 2012 až 2017 je doplněna i o porovnání tempa růstu průměrných mezd v České republice je zobrazena v grafu č.8. Průměrné mzdy přitom oproti minimálním mzdám rostly kontinuálně s výší starobních důchodů.

GRAF 8: KOMPARACE VÝVOJE VÝŠE STAROBNÍCH DŮCHODŮ A VÝŠE PRŮMĚRNÉ MZDY V ČR (2012 - 2017)

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat z České správy sociálního zabezpečení (<https://vdb.czso.cz>)

Z komparace vývoje výše starobních důchodů a výše minimální mzdy v ČR (za roky 2012 - 2017). Lze zhodnotit, že v analyzovaném období rychleji rostly mzdy nežli starobní důchody. Kontinuálněji přitom rostly v letech 2012 až 2017 průměrné mzdy než mzdy minimální versus starobní důchody.

Závěr

Z hlediska vývoje vybraných indikátorů sociálního zabezpečení vzhledem k prevenci chudoby u obyvatel seniorského věku lze posoudit, že každým rokem roste podíl příjemců důchodů o cca 1%, i průměrná výše starobních důchodů, přičemž mezi roky 2016 a 2017 došlo k největšímu nárůstu důchodů. Ženy bohužel pobírají důchod o 2 321,- Kč menší než muži. Vyšší důchody pobírají i senioři v Praze, kde jejich výše převyšuje o cca 7% celorepublikový průměr. Tempo růstu výše starobních důchodů ovšem nedopovídá tempu růst mezd, které rostou rychleji, ale i přesto nejsou čeští senioři vážně ohroženi příjmovou chudobou. Hodnota příjmové bezpečnosti se totiž u českých seniorů pohybuje na hranici 81,8, což je v pořadí 9 nejlepší hodnota v mezinárodním srovnání. Dále lze zhodnotit, že s problémem rychlejšího růstu mezd než výše důchodů souvisí i postupné zdražování potravin, energií, dopravy a nájmu, což může mít negativní dopady na příjmovou situaci důchodců. I když si senioři v porovnání s ostatními zeměmi vedou dobře, nejsou natolik ohroženi rizikem chudoby a důstojně přežívají, tak přesto mohou nastávat případy, kdy si musí vzít půjčku, dostanou se do dluhů nebo se dokonce ocitnou bez přístřeší. Pro tyto situace ovšem existuje v České republice systém sociální prevence chudoby seniorů (např. poradenství, sociální dávky).

Při formulaci návrhu možných řešení závažných sociálních situací a možností předcházení důsledkům nízkých příjmů v rámci současného systému sociální pomoci je třeba vycházet z výsledků realizovaného výzkumného šetření a opírat se o statistická data. Lze navrhnout větší aktivní šíření sociálních služeb, zejména služeb sociálního poradenství a sociální prevence, které by mohli senioři využívat. Tímto způsobem by se senioři chránili před případnými situacemi, kdy nemusí vycházet se svými příjmy, mohou se obávat, nemusí vědět o sociální pomoci a mohou se dostat do dluhů, které často vedou ke ztrátě bydlení či exekucím, ale i sociálnímu vyčleňování.

Seznam využitých zdrojů

Komparace zemí. [online]. Londýn: HelpAge. Poslední změna 2015. Dostupné z: <https://www.helpage.org/global-agewatch/population-ageing-data/compare-countries/>

KREBS, V. *Sociální politika.* 4. vyd. Praha: ASPI, 2007. 502 s. ISBN 978-80-7357-276-1.

KREBS, V. *Sociální politika.* 5. vyd. Praha: ASPI, 2010. 502 s. ISBN 978-80-7357-585-4.

Mapa stárnutí obyvatelstva. [online]. Londýn: HelpAge. Poslední změna 2015. Dostupné z: <https://www.helpage.org/global-agewatch/population-ageing-data/population-ageing-map/>

MAREŠ, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby.* Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 248 s. Základy sociologie; sv. 6. ISBN 80-85850-61-3.

MATOUŠEK, O *Slovník sociální práce.* Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008. 271 s. ISBN 978-80-7367-368-0.

NEJLÉPE SE MAJÍ DŮCHODCI V NORSKU, ČESKO SKONČILO VE TŘETÍ DESÍTCE. [online]. Praha: iDNES.cz. Poslední změna 1. 10. 2014. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/zebricek-zemi-podle-podpory-senioru.A141001_150021_zahranicni_ert

PŘÍJEMCI DŮCHODŮ - ÚZEMNÍ SROVNÁNÍ [online]. Praha: ČSÚ. Poslední změna prosinec 2017. Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=SZB06a&z=T&f=TABULKA&skupId=468&pvo=SZB06a&str=v69&evo=v286_!_VUZEMI97-100H_1&c=v287~4__RP2017MP12#w=

SENIORI V MEZINÁRODNÍM SROVNÁNÍ 2017 [online]. Praha: ČSÚ. Poslední změna 15. 12. 2017. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/46239581/310034172.pdf/562a0c4e-ad9f-4db5-9bd9-3d2f4697e228?version=1.0>

STATISTIKY - PARAMETRY DŮCHODŮ [online]. Praha: ČSÚ. Poslední změna 05. 04. 2019. Dostupné

https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf;jsessionid=MTLstd6yzkNhc7YzBqaTcoMsEN2bFy-P4_t71oCPJToKNsnbr2Eo!183611366?page=vystup-objekt-parametry&z=T&f=TABULKA&pvo=SZB06b&sp=A&skupId=468&evo=v260_%21_VUZEMI97-100-101hal_1&c=v4~4__RP2014MP12&str=v404

SÝKOROVÁ, D. *Autonomie ve stáří: kapitoly z gerontosociologie.* Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. 284 s. Studie; sv. 45. ISBN 978-80-86429-62-5.

TOMEŠ, I. a kol., *Sociální souvislosti aktivního stáří.* Vydání první. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017. 254 stran. ISBN 978-80-246-3612-2.

TOMEŠ, I. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010. 439 s. ISBN 978-80-7367-680-3.

VAŇKOVÁ, V. *Senioři v číslech*. *Statistika&My*. 2013, roč. 3, č. 5, s. 18-20. ISSN 1804-7149. *VÝVOJ OBYVATELSTVA ČESKÉ REPUBLIKY* [online]. Praha: ČSÚ. Poslední změna říjen 2018. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/61565976/1300691801.pdf/1cce4610-d412-4d04-994e-dbf5a16386e4?version=1.2>

Vývoj věku. [online]. Londýn: HelpAge. Poslední změna 2015. Dostupné z: <https://www.helpage.org/global-agewatch/population-ageing-data/country-ageing-data/?country=Czech%2BRepublic>

ŽENY DLOUHODOBĚ POBÍRAJÍ MENŠÍ MZDY NEŽ MUŽI [online]. Praha: Novinky.cz. Poslední změna říjen 2006. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/ekonomika/97381-zeny-dlouhodobe-pobiraji-mensi-mzdy-nez-muzi.html>

ŘEŠENÍ PODPORY OBČANŮ V OBTÍŽNÉ FINANČNÍ SITUACI Z POHLEDU STATUTÁRNÍHO MĚSTA HRADEC KRÁLOVÉ

SOLVING THE SUPPORT OF CITIZENS IN A DIFFICULT FINANCIAL SITUATION FROM THE PERSPECTIVE OF THE STATUTORY CITY OF HRADEC KRÁLOVÉ

Marek Šimůnek*

Abstrakt: Sociální situace občanů v nepříznivé finanční situaci v Hradci je z pohledu statutárního města Hradce Králové řešena prostřednictvím nastaveného funkčního výkonu agendy sociální práce na obci, která se opírá o naplňování standardů kvality sociální práce, dále pak prostřednictvím dlouhodobě realizovaného komunitního plánování sociálních služeb, bohaté sítě kvalitních poskytovatelů sociálních služeb a systémového nastavení dotačního řízení na principu dokrývání vyrovnávacích plateb, v neposlední řadě pak využíváním kapacitně omezeného městského bytového fondu se sníženým nájemným, přičemž výběr nájemníků je provázán s obligatorní sociální prací. Město Hradec Králové finančně podporuje mimořádné aktivity navazující na sociální služby, podporuje cílené slevy pro specifické skupiny obyvatel a posiluje informovanost široké veřejnosti. Za své úsilí o rozvoj sociální oblasti je Hradec Králové opakovaně a dlouhodobě oceňován na celostátní úrovni. Text byl vytvořen jako vstupní referát pro panel expertů Trnavské univerzity v Trnavě, Fakulty zdravotnictví a sociální práce.

Klíčová slova: Obtížná finanční situace. Sociální práce. Dostupné bydlení. Plánování sociálních služeb. Dotace. Hradec Králové.

Abstract: From the point of view of the statutory city of Hradec Králové, the social situation of citizens in an unfavorable financial situation in Hradec Králové is solved through the set functional implementation of the social work agenda in the municipality, which is based on meeting social quality standards, and through long-term community planning of social services, extensive network of high quality providers of social services and the system setting of the subsidy procedure on the principle of covering compensatory payments, and last but not least by using the capacity-limited municipal housing stock with reduced rents, while the selection of tenants is linked to mandatory social work. The City of Hradec Králové financially supports extraordinary activities related to social services, supports targeted discounts for specific groups of the population and strengthens the awareness of the general public. Hradec Králové has repeated and long-term appreciation at the national level for its efforts to develop the social sphere. The text was created as an introductory report for a panel of experts from the Trnava University in Trnava, Faculty of Health and Social Work.

* PhDr. Marek Šimůnek, MBA, Magistrát města Hradec Králové, Odbor sociálních věcí a zdravotnictví, Československé armády 408, 502 00 Hradec Králové, mail: Marek.Simunek@mmhk.cz

Key words: Difficult financial situation, Social work, Affordable housing, Planning of social services, Subsidies, Hradec Králové.

Úvod

Hradec Králové je metropolí severovýchodní části Čech zaujímající rozlohu 105,65 km² v rámci 21 katastrálních území. Ze zdrojů Českého statistického úřadu vyplývá, že ve statutárním městě Hradec Králové žilo k 31.12.2019 92.939 obyvatel, z toho 15,2 % do 14 let, 60,8 % ve věku 15–64 let a 24 % starších 65 let, z toho cca 2,34 % starších 85 let. Průměrný věk občana města ve výše uvedené době dosahoval 44,4 let. Z demografické prognózy (Burcin, Kučera, & Kuranda, 2019) plyne, že lze očekávat v následujícím období do roku 2050 pokles celkového počtu obyvatel a současně zvyšování průměrného věku na 46 let, přičemž se výrazně zvýší počet seniorů v kategorii 85+, a to ze 3 tisíc až na 9 tisíc obyvatel. V dané souvislosti lze uvést, že se v minulosti město Hradec Králové opakovaně umísťovalo na předních místech v porovnání s jinými městy s ohledem na tzv. kvalitu života¹.

Nabídka života v Hradci Králové coby klidném a bezpečném městě na soutoku Labe a Orlice, s nízkou nezaměstnaností, kvalitními službami včetně špičkového zdravotnictví, bohatou historií (první písemná zpráva o městě se datuje již rokem 1073) i současností (město je nazýváno učebnicí architektury pod širým nebem či salonem republiky), ve městě s mimořádně rozlehlými lesy a parky a možnostmi kulturního a společenského vyžití pro realizaci volnočasových aktivit vyvažuje na druhé straně nedostatek a cenová (ne)dostupnost bytového fondu. Tento aspekt má výrazný dopad do rozvoje sociální politiky města.

V souladu se zákonem o obcích, 128/2000 Sb., § 35, odst. 2 obec v samostatné působnosti ve svém územním obvodu pečuje v souladu s místními předpoklady a s místními zvyklostmi o vytváření podmínek pro rozvoj sociální péče a pro uspokojování potřeb svých občanů. Rozvoj oblastí souvisejících s řešením tématu je ukotven v koncepčních materiálech, schválených volenými orgány města. Zejména jde o platné koncepce rozvoje sociálních a souvisejících

¹ V rámci porovnání ukazatelů 63 českých měst byl Hradec Králové vyhodnocen jako město s vynikající sociální situací a dělil se o 2. místo v celkovém pořadí spolu s Prahou. Při hodnocení kvality života odborníci sledovali dvanáct ukazatelů rozdělených do pěti oblastí, přihlíželi k situaci na trhu práce, ceně bydlení, kvalitě sociální a zdravotní péče, kriminalitě a mzdové úrovni. Hradec Králové si nejlépe vedl v oblasti kvality sociální a zdravotní péče, která byla rozdělena do dvou kategorií. Nejvyšší příčky město dosáhlo v žebříčku sledujícím naději dožití u mužů, v tabulce žen obsadil třetí příčku. Úspěchem Hradce Králové byl rovněž šestý nejnižší počet násilných trestných činů přepočtený na 10 tisíc obyvatel. Více informací: https://www.hradeckralove.org/assets/File.ashx?id_org=4687&id_dokumenty=56889

služeb (tzv. komunitní plány), koncepce rozvoje prorodinné a proseniorské politiky města a koncepce prevence kriminality². Naplňování cílů a opatření a aktualizace výše uvedených strategií jsou koordinovány Odborem sociálních věcí a zdravotnictví Magistrátu města Hradec Králové. Vedle toho vykonává uvedený odbor i související výkon agend v přenesené působnosti obecního úřadu.

Na královéhradeckou „sociální“ současnost zaměřenou na osoby řešící náročnou životní situaci související s nízkým zdrojem příjmů lze nahlížet jako na ucelený soubor tří základních segmentů, které tvoří pomoc občanům v rámci přenesené působnosti státní správy, dále pak aktivity spadající do samostatné působnosti obce a dále služby zajišťované privátním sektorem. V rámci činností, které jsou vykonávány v zastoupení státu, je zajišťováno zejména veřejné opatrovnictví, sociální práce a sociálně-právní ochrana dětí. Do samostatné působnosti obce pak spadá např. zpracování koncepcí, realizace aktivit směřujících k rozvoji prorodinné a proseniorské politiky a taktéž zajištění systému finanční podpory poskytovatelům sociálních služeb formou dotací. Privátní sektor pak zajišťuje bohatou síť sociálních a navazujících služeb. Nedílnou součástí souboru aktivit je také nutnost multidisciplinárního řešení problematiky dostupného bydlení, které přesahuje kompetence svěřené odboru sociálních věcí a zdravotnictví do gesce správy majetku města, ale též do gesce investiční.

Sociální práce na obecním úřadu

Sociální práce coby výkon přenesené působnosti státní správy na úrovni obcí s rozšířenou působností je v České republice, a tedy i v Hradci Králové zajišťována od roku 2012. Mezi klienty sociální práce na obci se řadí zletilé osoby v nepříznivé sociální situaci a osoby v hmotné nouzi³, které mají zájem svoji situaci aktivně řešit nebo tento zájem nemají, ale jsou v důsledku neřešené situace ohroženy na zdraví či životě⁴. Mimo jiné je tak sociální práce na obci určena i osobám ohroženým sociálním vyloučením, ohroženým rizikovým způsobem života, osobám bez přístřeší či s nejistým nebo neadekvátním bydlením, nezaměstnaným a osobám s materiálními problémy.

V rámci Magistrátu města Hradec Králové je vyčleněno pro výkon agendy sociální práce pět systemizovaných pozic sociálních pracovníků, dále pak s touto problematikou úzce souvisí

²<https://www.hradeckralove.org/strategie-dokumenty/ms-20648/p1=20648>

³ Dle § 3 písm. B) zákona č. 108/2006 S., o sociálních službách a dle § 1 a § 2 zákona č. 111/2006 Sb., o hmotné nouzi

⁴ Dle § 92 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

jedna pozice terénního pracovníka v roli pracovníka v sociálních službách. V rámci agendy je realizována služba základního sociálního poradenství každému zájemci, a to ambulantní formou v úřadu či terénní formou v místě aktuálního pobytu klienta. Zásadní roli sociálního pracovníka vnímáme v aktivní a systematické depistáži, realizované ve spolupráci s dalšími subjekty i veřejností. Účinnost depistáže je nezastupitelná především v hraničních situacích, kdy dokáže včas napomoci klientům, kteří se ocitají bez finančních prostředků a jsou bezprostředně ohroženi na zdraví či životě, často i díky souvisejícím komplikacím, např. zhoršujícímu se zdravotnímu stavu. Jako příklad dobré praxe Hradce Králové lze v této souvislosti uvést činnost inovativní struktury kolegia sociálních pracovníků odboru sociálních věcí a zdravotnictví a královéhradeckého domova se zvláštním režimem, které vede k posilování role sociálních pracovníků magistrátu města v koordinaci služeb na území obce s rozšířenou působností⁵. Cíle kolegia jsou definovány ve statusu jako snaha o organizaci a naplňování vzájemné spolupráce a koordinaci činností při zajištění potřebné podpory klientům – žadatelům o poskytnutí pobytové sociální služby, u kterých ještě nebyly splněny podmínky pro jejich poskytnutí, ale je zřejmé, že jsou v nepříznivé sociální situaci a potřebují pomoc a podporu prostřednictvím sociální práce při zajištění terénních sociálních služeb a koordinací všech aktivit, aby nebyly ohroženy sociálním vyloučením, případně ohroženy na životě nebo vážně na zdraví. Dále se kolegium zaměřuje na zajištění potřebné pomoci a podpory klientů sociální práce, kteří jsou v péči sociálních pracovníků obecního úřadu, přičemž z nepříznivé sociální situace klientů již vyplývá potřeba zajištění pobytové sociální služby. Kolegium se schází dle potřeby několikrát do roka, koordinaci setkání včetně zhotovení zápisů jednání zajišťuje odbor sociálních věcí a zdravotnictví magistrátu města. Faktickou náplní kolegia je realizace sociální práce včetně depistáže (Lusková & Šimůnek, 2018). V období 2018–2020 byla řešena pomoc 80 konkrétním seniorům.

Vlastní sociální práce má za cíl dosáhnout stanovených cílů v individuálním plánu s konkrétním klientem. Na rozdíl od agendy sociálně-právní ochrany dětí, která má povinnost danou vyhláškou MPSV ČR č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí, zpracovávat a naplňovat standardy kvality, takováto povinnost není aktuálně vyžadována na úseku sociální práce. Odbor sociálních věcí a zdravotnictví Magistrátu města Hradec Králové proto inicioval vznik interních standardů pro danou agendu, a to již v roce 2014 (Šimůnek, Kotrčová, & Kotala, 2016). S odstupem času lze konstatovat, že se standardy kvality sociální práce, jejichž naplňování je vyžadováno vnitřními předpisy úřadu,

⁵ Což je mj. konkrétní naplňování opatření 5.3.4 střednědobého plánu rozvoje sociálních a souvisejících služeb města Hradec Králové na období 2016–2018 (Šimůnek & Kalousková, 2016)

staly nedílnou součástí a praktickým pomocníkem sociálních pracovníků. Na straně jedné jsou totiž transparentním a čitelným přehledem činností určeným pro klienty, resp. širokou veřejnost⁶, dále pak jsou oporou pro sociální pracovníky, neboť stanovují povinnosti a také meze vyžadovaných činností. Nedílnou a praktickou součástí standardů je též upřesnění činností v rámci rizikových (nouzových) situací, které mohou v rámci realizace sociální práce nastat. Standardy sociální práce považujeme za důležitou součást posilování jistoty v rámci výkonu sociální práce. Zcela zásadní význam mají standardy pro nově nastupující kolegy, kteří se mohou v rámci procesu adaptace seznámit s podstatou agendy v ucelené podobě⁷.

Následující tabulka 1 přibližuje přehled cílových skupin a počet dlouhodobých klientů řešených v rámci sociální práce, a to jednak klientů, s nimiž byla zahájena práce v roce 2019 a tato práce nebyla v daném roce ukončena (1. sloupec), a dále nových klientů, s nimiž byla zahájena sociální práce v roce 2020 a nebyla v daném roce ukončena (2. sloupec). Z výsledků vyplývá, že k 11.2.2021 spadá do hlavní skupiny osob ohrožených sociálním vyloučením a osob bez přístřeší (s nejistým či neadekvátním bydlením) z celkového počtu 339 klientů cca 55 %, resp. 185 klientů. Je třeba poznamenat, že u každého klienta je uvedena hlavní cílová skupina, přičemž existují případy, kdy dochází ke kumulaci obtížných situací (např. osoba bez přístřeší + zdravotní postižení + oběť trestné činnosti apod.).

Tabulka 1: Přehled cílových skupin a počet dlouhodobých klientů řešených v rámci sociální práce, zdroj vlastní

⁶ Standardy kvality sociální práce Odboru sociálních věcí a zdravotnictví Magistrátu města Hradec Králové: Místní a časová dostupnost, Prostředí a podmínky, Přijetí oznámení, Posouzení naléhavosti a přidělení případu, Jednání, vyhodnocování a individuální plán výkonu práce, Prevence, Dokumentace o výkonu agendy sociální práce, Kontrola případu, Rizikové a nouzové situace, Informovanost o agendě sociální práce, Personální zabezpečení, Přijímání a zaškolování, Profesní rozvoj zaměstnanců, Podávání a vyřizování stížností.

⁷ Viz <https://www.hrdeckralove.org/socialni-prace-pro-dospela/d-67248/p1=24854>

Hlavní cílová skupina aktuálních průběžně řešených klientů sociální práce	Klienti vedení v roce 2019, neukončení v roce 2020	Klienti zahájení v roce 2020, neukončení v roce 2021
další skupiny osob neuvedené výše	31	10
imigranti	0	1
nezaměstnaní a osoby s materiálními problémy	1	1
oběti agrese, trestné činnosti a domácího násilí	3	7
osoby bez přístřeší nebo s nejistým či neadekvátním bydlením	28	34
osoby ohrožené rizikovým způsobem života	1	3
osoby ohrožené sociálním vyloučením	82	41
osoby pečující o osoby závislé na péči jiné osoby	3	4
osoby s různým stupněm omezení svéprávnosti	6	3
osoby se zdravotním postižením nebo duševním onemocněním	57	20
rodiny s dětmi	2	1
CELKEM	214	125
Součet dlouhodobých klientů sociální práce k 11.2.2021		339

Za mimořádně problematickou cílovou skupinu z hlediska výkonu sociální práce považujeme osoby bez domova s těžkým zdravotním postižením, např. osoby imobilní, bez kompetencí k samostatnému bydlení, které nejsou motivovány k řešení vlastní nepříznivé situace, odmítají jakoukoli péči sociální či zdravotní a vyžadují zcela individuální postupy.

Výjimečné postavení mezi klienty sociální práce mají též osoby s omezením svéprávnosti, zvláště pak v případech, kdy je opatrovníkem ustaveno město, resp. konkrétní veřejný opatrovník – zaměstnanec úřadu. Lze konstatovat, že se po zkušenostech z minulých let neosvědčila kumulace pozic veřejného opatrovníka a sociálního pracovníka, neboť každý z nich může ke klientovi přistupovat z odlišného úhlu a hájit tak např. jeho práva, spravovat majetek a napomáhat mu v cestě k seberealizaci. Závažné případy, které sociální pracovníci řeší, dále spadají do oblasti zanedbané péče o klienty většinou ze strany rodinných příslušníků, ev. opatrovníků z řad širší rodiny. Není výjimkou i snaha o poškození práv klientů (např. s cílem získat majetek dotyčné osoby (nejčastěji byt) a docílit umístění dané osoby v jiném, např. rezidenčním zařízení). Obhajoba oprávněných práv a zájmů klientů tak musí být ve výjimečných případech řešena i ve spolupráci s orgány činnými v trestním řízení.

V této souvislosti je třeba připomenout mimořádný tlak na konkrétní sociální pracovníky obecního úřadu, kteří čelí denně těžkým výzvám a jsou konfrontováni s krizovými situacemi, přičemž jsou na ně kladeny významné nároky, např. v souvislosti se zjišťováním aktuální situace klienta, který si svými rozhodnutími (např. v souvislosti s duševní poruchou) může způsobit závažnou újmu a je třeba jeho zájmu iniciovat přiměřené omezení svéprávnosti. Je proto nezbytné věnovat úsilí průběžnému posilování týmové spolupráce na tomto úseku, což se v případě odboru sociálních věcí a zdravotnictví královéhradeckého magistrátu města daří realizovat (Šimůnek M. , 2018).

Jedním ze základních pilířů pomoci občanům v obtížné finanční situaci je co nejrychlejší zajištění dávek sociální péče, zejména pak dávek hmotné nouze⁸. Vyplácením tohoto typu dávek byly v minulosti pověřeny obce v přenesené působnosti pověřeného obecního úřadu, od roku 2012 je tato kompetence svěřena místně příslušným Úřadům práce, resp. Ministerstvu práce a sociálních věcí ČR, které Úřady práce přímo zřizuje. Lze konstatovat, že výkon sociální práce na obecních úřadech je s dávkami hmotné nouze velmi úzce provázán a na základě získaných zkušeností z praxe se dnes jeví tehdejší rozhodnutí o delimitaci všech dávkových agend včetně úseku hmotné nouze mimo obecní úřady, kde začala v téže době vznikat agenda sociální práce, z hlediska efektivity konkrétní pomoci klientům v obtížné finanční situaci jako velmi diskutabilní.

Rozvoj dostupného bydlení

⁸ <https://www.uradprace.cz/web/cz/socialni-tematika>

Uspokojování potřeb bydlení je povinností obce v samostatné působnosti dle zákona o obcích⁹, přičemž normou národní (platné) koncepce sociálního bydlení ČR 2015-2025 (2015) je bydlení v bytě (nikoli na ubytovnách či jinde). Rozvoj dostupného bydlení lze považovat za nástroj pro řešení problematiky snižování počtu obyvatel obce a problematiky krytí požadavků na trhu práce. Dostupné bydlení je však také efektivním nástrojem sociální práce, který vede prokazatelně k sociální změně (Šimůnek, Klupal, & Kotala, 2017). Rozvoj obecního nájemního bydlení má významný potenciál pro více cílových skupin, primárně pro nízkopříjmové skupiny, ať jde o seniory, osoby se zdravotním postižením nebo osoby na počátku profesní kariéry či osoby řešící mimořádně nepříznivou situaci, např. domácí násilí, závislosti apod. Současně je třeba připomenout zásadní pravomoc samosprávy, tedy že na bydlení není právní nárok.

V rámci přípravy koncepce rozvoje bydlení byla v Hradci Králové definována v roce 2019 následující vize dostupného bydlení:

- Jsou rozšířeny kapacity bydlení na území města, zahrnují nájemní, ev. družstevní bytový fond města,
- je udržován a postupně modernizován stávající bytový fond města,
- je vytvořeno segmentové prostupné sociální bydlení, které kapacitně zachycuje všechny cílové skupiny a v rámci něho jsou využívány dostupné dotační tituly¹⁰,
- je zajištěna multidisciplinární spolupráce sociálních služeb, sociální práce obce a dalších organizací, která umožňuje pružně reagující systém sociálního bydlení města. Tím jsou zabezpečeny definice rolí, činností a odpovědností aktérů a spolupráce na řešení nepříznivé sociální situace klientů spojené s bydlením v souladu s jejich potřebami a kompetencemi.

Město Hradec Králové v současné době disponuje cca 720 byty zvláštního určení určenými pro starobní důchodce, osoby se zdravotním postižením (II. a III. stupněm invalidního důchodu)¹¹. Aktuálně je nastaveno nájemné na 30 Kč/m²/měsíc, což umožňuje bydlení i pro klienty sociální práce s velmi nízkými příjmy. Část uvedeného bytového fondu (120 bytů) je vyčleněno pro osoby s těžkou vadou nosného nebo pohybového aparátu nebo pro občany úplně

⁹ Dle zákona č. 128/2000 Sb., o obcích, § 35, odst. 2 má obec v samostatné působnosti ve svém územním obvodu povinnost pečovat v souladu s místními předpoklady a s místními zvyklostmi o vytváření podmínek pro rozvoj sociální péče a pro uspokojování potřeb svých občanů. Jde především o uspokojování potřeby bydlení (...).

¹⁰ v návaznosti na rozšířené kapacity bydlení jsou aktuálně na úrovni komunitního plánování i komise rady města diskutovány podmínky možné realizace pilotní etapy projektu „first housing“,

¹¹ Žadatelem o tento druh bytu se může stát i odchovanec dětského domova s trvalým pobytem na území Hradce Králové, odchovanec blízkého Dětského domova v Nechanicích nebo osoba opouštějící pěstounskou péči. Také v těchto případech se jedná vesměs o osoby v obtížné finanční situaci.

či prakticky nevidomé, ev. pro zákonné zástupce takto zdravotně postiženého dítěte, který o dítě řádně pečuje¹².

Poptávka po tomto typu bytů pro seniory a osoby se zdravotním postižením významně převyšuje nabídku, předpokládá se postupné navyšování nájemného na konečných 60 Kč/m²/měsíc (tedy k hornímu limitu uváděnému koncepcí sociálního bydlení¹³), a to zejména s ohledem na nutné udržování a správu bytového fondu. Na tomto místě je nutné zdůraznit nutnost zabezpečení toku finančních prostředků z výběru nájemného zpět do údržby bytů.

Specifickým segmentem v Hradci Králové je zajištění provozu městské ubytovny, kde je nastavena taktéž obligatorní sociální práce. Ubytovna je určena rodinám s dětmi, manželským pářím nebo registrovaným partnerským pářím či jednotlivcům, kteří se nacházejí v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Jejím cílem je zajistit těmto osobám rychlé řešení nepříznivé sociální situace spojené se ztrátou bydlení a dále jim poskytnout prostřednictvím individuální sociální práce pomoc a podporu, aby do budoucna splňovaly podmínky pro ubytování ve standardním bydlení. Ubytování na ubytovně je možné jen při aktivní spolupráci žadatele se sociálním pracovníkem města a je jedním z dílčích opatření, které je zaměřeno na odstranění příčin vedoucích ke ztrátě bydlení. Žadatel musí splňovat podmínku plnoletosti, trvalého pobytu v Hradci Králové nejméně jeden rok, nesmí být dlužníkem města. Významnou pomocí pro bezproblémový chod ubytovny je 24hodinová služba vrátnice a nastavení vnitřního řádu, např. s ohledem na omezení návštěv. Tato opatření směřují jednak k prevenci nežádoucích jevů (resp. prevenci kriminality) a také zvyšují ochranu samotných klientů před rizikovými vztahy. Ubytovna splňuje podmínky pro schválení doplatku na bydlení v rámci hmotné nouze pro ubytované klienty, kterými jsou zástupci všech cílových skupin – opatrovanci, matky s dětmi, senioři, rodiny s dětmi, osoby bez přístřeší apod., ve všech případech je základním parametrem motivace a aktivita klientů řešit vlastní nepříznivou situaci. To se týká i řešení dluhů vůči městu Hradec Králové a jeho organizací¹⁴. Není bez zajímavosti, že pracovní skupina, která je pověřena radou města zajišťováním výběru ubytovaných, je složena ze zástupců odboru sociálních věcí a zdravotnictví, odboru správy majetku města, městské policie, státní policie a úřadu práce zodpovídajícího za úsek dávek hmotné nouze. Pracovní skupina může posoudit i návrh na výjimečné přidělení bytové jednotky, např. v případě, že dotyčný

¹² Viz <https://www.hrdeckralove.org/bydleni-pro-specificke-skupiny-obyvatel/d-55215/p1=19984>

¹³ Tržní nájemné se v Hradci Králové pohybuje cca 200Kč na m²/měsíc a více.

¹⁴ Za dlužníka se v Hradci Králové nepovažuje fyzická nebo právnická osoba, která svůj splatný závazek uznala co do důvodu a výše, o jeho úhradě uzavřela dohodu o splátkách dluhu a tuto dohodu řádně a včas plní (viz Pokyn tajemnice Magistrátu města Hradec Králové 7/2013 – Postup při prověřování dlužníků).

nesplňuje podmínku trvalého pobytu ve městě, avšak ve městě se dlouhodobě zdržuje a je motivován k řešení své nepříznivé situace.

Aktuálně je zdrojem příjmů klientů sociální práce ubytovaných na městské ubytovně invalidní důchod (9x) – z toho 2x přívýdělek v chráněné dílně, starobní důchod (8x), zaměstnání (8x), mateřská dovolená (2x). Mezi ubytovanými tak je aktuálně 10 žadatelů o byt zvláštního určení, ve zbývajících případech jde o neúspěšné žadatele o městský byt (např. vychovávající nezletilé dítě, žadatele v insolventci, bývalé chovance dětského domova a opatrovance omezené ve svéprávnosti. Prakticky lze konstatovat, že většina žadatelů má kompetence k samostatnému bydlení, zvládá řešit svoji finanční situaci a mohla by se posunout do vyšší úrovně sociálního bydlení – kdyby však bylo k dispozici. Je totiž zřejmé, že by se ubytovna neměla stát konečným řešením, ale přechodnou fází k získání sociálního bydlení. V současné době bohužel v Hradci Králové není vyčleněn žádný bytový fond v režimu sociálního bydlení pro jednotlivce či rodiny, mající kompetence k samostatnému bydlení, ani pro specifické cílové skupiny, např. pro osoby s poruchou autistického spektra, psychiatrickou diagnózou či mentálním postižením.

Mimo výše uvedených 720 městských bytů, jejichž obsazováním se zabývá odbor sociálních věcí a zdravotnictví, město disponuje dalšími přibližně 630 nájemními byty, v nichž je zakomponováno i 133 tzv. startovacích bytů pro mladé lidi na počátku profesní kariéry, kteří nedosáhli věku 32 let, mají ve městě trvalý pobyt nebo jsou zde zaměstnání a nevlastní byt ani jinou nemovitost určenou k bydlení. V případě vyhlášení výběrového řízení na několik desítek startovacích bytů tak nebývá výjimkou i řešení více než tisícovky zájemců. Celkový aktuální počet bytů v majetku města tak je možné považovat za zcela nedostatečný. Lze doložit¹⁵, že ještě v roce 2001 bylo obydleno 11.113 městských nájemních bytů, dalších 11.879 družstevních bytů a dalších 2.264 ostatních, např. služebních bytů, přičemž ostatních 12.527 bytů bylo využíváno v osobním vlastnictví. Městský bytový fond byl v uplynulém období rozhodnutím volených orgánů města v rámci několika etap privatizován, přičemž město dnes disponuje pouze 1354 nájemními byty. Nová bytová výstavba ve městě je v současné době primárně realizována formou developerských projektů. V rámci posílení dostupnosti bydlení se navrhuje mimo jiné zajistit při vyjednávání s developery ve věci prodeje městských pozemků získání určitého počtu bytů do majetku města, a to v režimu sociálního bydlení (Zapadlová & Kotala, 2019). Budoucí rozvoj dostupného bydlení souvisí úzce s možnostmi využití finančních prostředků z vnějších zdrojů. Jistou nadějí na částečné zlepšení situace je právě realizovaný

¹⁵ Základní principy koncepce bytové politiky schválené zastupitelstvem města Hradec Králové usnesením ZM/2003/416 dne 25.11.2003

projekt spočívající v celkové rekonstrukci jednoho bytového domu, kde v průběhu roku 2021 vznikne 11 nájemních bytů v režimu sociálního bydlení pro rodiny s dětmi. Realizace projektu byla podpořena z prostředků IROP ve výši 21,4 mil. Kč, přičemž město přispěje k realizaci projektu 2 mil. Kč. Předpokládá se, že příležitost získat byt v tomto objektu dostanou v první řadě stabilizovaní klienti sociální práce využívající městskou ubytovnu.

Ve fázi zpracování projektové dokumentace je příprava výstavby nového objektu se 40 byty zvláštního určení pro seniory a osoby se zdravotním postižením, přičemž přízemí objektu bude vyčleněno pro kapacity chráněného bydlení a dále denní stacionář s integrovaným střediskem osobní hygieny. Realizace tohoto projektu „Harmonie III“, jehož plánovaný rozpočet dosahuje aktuálně 320.000.000 Kč, je připravována jako součást ITI¹⁶ – viz obrázek v Příloze 2.

V oblasti rozvoje dostupného bydlení lze nalézt několik obecně platných rizik. Z hlediska ukotvení celé oblasti jde o absenci zákona o sociálním bydlení a související riziko nesystémových kroků na úrovni samospráv, které jsou nuceny oblast řešit. Z hlediska materiálního je to zřejmý nedostatek obecních/ družstevních bytů (resp. financí na výstavbu, tedy dotačních výzev a dalších příležitostí k získání finančních prostředků pro obce z vnějších zdrojů). Z hlediska konkrétní sociální práce s klienty a rozhodování volených orgánů samosprávy může být rizikem nedůslednost v dodržování předem nastavených pravidel (např. schvalování výjimek mimo systém). Příležitostí je jistě systémová snaha zvyšovat kapacity dostupného bydlení, čímž bude řešena i problematika bydlení sociálního. Z hlediska dostupnosti bydlení je třeba upozornit též na početné skupiny obyvatel, které nedosahují nadprůměrných příjmů, např. standardních funkčních rodin s dětmi se zaměstnanými rodiči, kteří se ocitají „na hraně“ nepříznivé finanční situace a stačí málo, aby spadli do problematiky dluhů a exekucí, odkud je návrat do původního stavu velmi složitý.

Obecně je možno považovat rozvoj dostupného bydlení za důležitou výzvu pro město Hradec Králové s cílem zajistit navýšení bytového fondu a jeho využití pro sociální účely zejména pro nízkopříjmové cílové skupiny obyvatel, omezit prodeje či pronájmy městských pozemků určených k bytové výstavbě, zajistit průběžnou revitalizaci stávajícího bytového fondu a současně zajistit nutný rozvoj pobytových a terénních sociálních služeb.

¹⁶ ITI – Integrated Territorial Investments (Integrovaná územní investice Hradecko pardubické aglomerace), více viz <http://iti.hradec.pardubice.eu/>

Plánování rozvoje sociálních služeb

Současná podpora občanů v obtížné finanční situaci by nebyla možná bez efektivního systému plánování rozvoje sociálních služeb. Otevřený proces v rozhodování, postavený na zapojení veřejnosti, tzv. komunitní plánování, je v Hradci Králové prakticky realizován od roku 2003, kdy byl rozjezd procesu podpořen z grantového programu Královéhradeckého kraje, následně pak též ze strukturálních fondů Evropské unie. V tříletých periodách jsou od té doby aktivně zjišťovány potřeby osob v území a hledány možnosti uspokojování těchto potřeb s využitím dostupných zdrojů. V období 2003–2020 postupně vzniklo šest rozvojových dokumentů sociálně zdravotní oblasti. Aktuální 6. plán sociálních a souvisejících služeb města Hradec Králové tak je základním pilířem strategického rozvoje sociálně zdravotní oblasti Hradec Králové (Šimůnek, Pospíšilová, & Kalousková, 2019), v přípravě je v současné době již 7. plán, který bude zaměřen na období 2022–2024. Naplňování cílů a opatření komunitního plánu je implementováno do hlavního koncepčního dokumentu – Strategického plánu rozvoje města¹⁷. Jak vyplývá z následujícího diagramu, je komunitní plánování úzce provázáno s dalšími koncepčními dokumenty, jejichž vznik, aktualizaci a naplňování koordinuje odbor sociálních věcí a zdravotnictví.

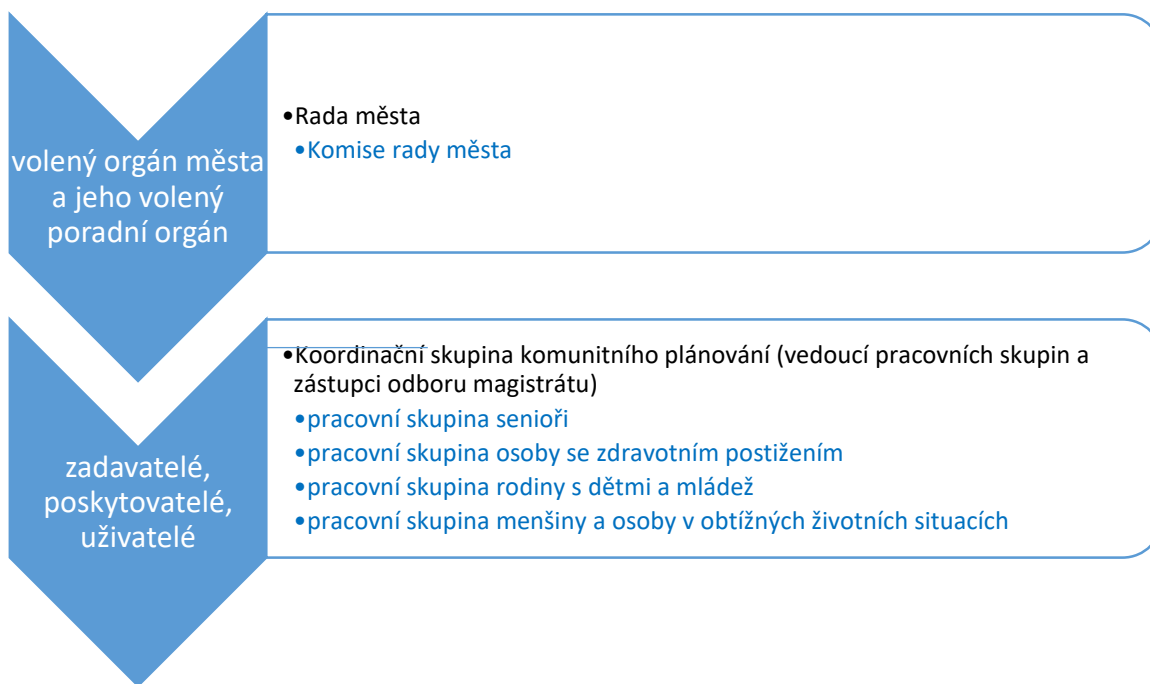
Obrázek 1: Koncepce, jejichž vznik, naplňování a aktualizace jsou koordinovány odborem sociálních věcí a zdravotnictví, a které jsou provázány se strategickým plánem rozvoje města, zdroj vlastní

¹⁷ Součástí strategického plánu rozvoje města je též vize sociální oblasti a zdraví obyvatel, v níž je mimo jiné uvedeno, že Hradec Králové je v roce 2020 bezpečné město se zajištěnými sociálními a zdravotními službami: s vysokou úrovní prevence a služeb založených na spolupráci zadavatelů, uživatelů a poskytovatelů, s komplexním a spravedlivým systémem zdravotní péče a sociálních služeb, se vstřícným přístupem k seniorům, zdravotně postiženým, rodinám s dětmi, osobám v nouzi, osobám se závislostmi, cizincům, etnikům a národnostním menšinám.

Strukturu komunitního plánování v Hradci Králové tvoří čtyři pracovní skupiny zaměřené na sociální služby pro rodiny s dětmi a mládež, na seniory, osoby se zdravotním postižením a na menšiny a osoby v obtížných životních situacích. Aktuálně je diskutován vznik páté průnikové pracovní skupiny pro rozvoj sociálního bydlení. V případě, že se činnost této páté skupiny osvědčí, výrazně se tak uvolní prostor všech zbylých skupin pro řešení aktuálních problémů z jednotlivých oblastí. Pracovní skupiny komunitního plánování jsou praktickým poradním orgánem komise rady města sociální, zdravotní a rodinné politiky. Jejich prostřednictvím je tak zajištěn přímý kontakt poskytovatelů a uživatelů služeb s vedením města.

Obrázek 2: Struktura komunitního plánování v Hradci Králové, zdroj vlastní

Z pohledu tématu práce je prioritní pracovní skupina Menšiny a osoby v obtížných životních situacích, kterou tvoří členové 19 poskytovatelů¹⁸. Skupina se schází zpravidla jednou měsíčně a v roce 2020 řešila např. tato témata: průběžné vyhodnocování plnění cílů a opatření komunitního plánu, aktualizaci místní sítě sociálních služeb, sociální bydlení, podklady pro aktualizaci koncepce prorodinnou a proseniorskou politiky města, tlumočnictví pro cizince, aktuální situaci poskytovatelů sociálních služeb v době šíření covid-19 a další. Pro následující období 2021 se hodlá tato skupina hlouběji zabývat např. povinnostmi aktérů mezioborové spolupráce v oblasti sociálního začleňování, novinkami v oblasti hmotné nouze a insolvenčí ve spojení s nově připravovanou legislativou, oblastí sociální práce s lidmi ohroženými chudobou.

Rozvoj uvedené oblasti je dále podporován též aktivitami souvisejícími se zapojením statutárního města Hradec Králové do projektu Královéhradeckého kraje Rozvoj regionálního partnerství v sociální oblasti na území Královéhradeckého kraje II, který je podpořen z prostředků Operačního programu Zaměstnanost, prioritní osa OPZ: 2 – Sociální začleňování a boj s chudobou¹⁹.

¹⁸ AUFORI, o.p.s., Diecézní katolická charita Hradec Králové – Poradna pro cizince a uprchlíky, Fakultní nemocnice Hradec Králové – oddělení sociální péče, Laxus z.ú., Magistrát města Hradec Králové, Městská policie Hradec Králové, NOMIA, z.ú., Oblastní charita Hradec Králové – Domov pro matky s dětmi, Dům Matky Terezy, Intervenční centrum, Poradna pro lidi v tísní, Občanské poradenské středisko, o.p.s., Péče o duševní zdraví, z.s. Probační a mediační služba Hradec Králové, PROSTOR PRO, o.p.s. Reforma péče o duševní zdraví, Regionální ukrajinský spolek ve východních Čechách, Salinger, z.s., Speciální základní škola a Praktická škola Hradec Králové, Univerzita Hradec Králové, Úřad práce (2020)

¹⁹ Projekt je realizován v období od 1.9.2019 do 30.6.2022 a podporuje aktivity zaměřené na navázání či prohlubování regionálních partnerství v oblasti sociálních služeb a na podporu procesu plánování sociálních služeb na území Královéhradeckého kraje. Cílem projektu je zajištění procesů plánování sociálních služeb, posílení řídicí a zadavatelské funkce obcí, nastavení informačních aktivit a systému vyhodnocování potřeb, posílení koordinační

Lze konstatovat, že komunitní plánování v Hradci Králové podporuje významným způsobem dialog a spolupráci mezi obyvateli, resp. uživateli a poskytovateli služeb a zvyšuje pocit příslušnosti k dané komunitě. Přestože pracovní skupiny nemají rozhodovací pravomoci např. v oblasti dotační politiky města, daří se do nich zapojovat stále více i politické představitele města, kteří tak mají možnost být u zrodu nových projektů a získat „přímo z ulice“ nezbytné argumenty pro podporu realizace konkrétních aktivit. To se projevuje zejména v rámci aktuální tvorby koncepce dostupného bydlení.

Financování provozu sociálních služeb formou účelových dotací

Město Hradec Králové má povinnost dle § 92 a § 94 zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, v platném znění, jako obec s rozšířenou působností mimo jiné koordinovat poskytování sociálních služeb a spolupracovat s krajem při určování sítě sociálních služeb na území kraje, informovat ho o kapacitě sociálních služeb, které jsou nezbytné pro zajištění potřeb osob na území obce a spoluvytvářet podmínky pro zajištění potřeb těchto osob. Na území města Hradce Králové je dlouhodobě vytvořena široká síť sociálního poradenství, služeb sociální péče a služeb sociální prevence dle jednotlivých ustanovení zákona o sociálních službách. Největší zastoupení mezi poskytovateli sociálních služeb na území města mají nestátní neziskové organizace, příp. krajské příspěvkové organizace. Město přispívá k zajištění dostupnosti sociálních služeb primárně formou finanční podpory, tj. poskytováním dotací z rozpočtu města. Systém podpory sociálních služeb posiluje jistotu poskytovatelů, kteří tvoří vedle sociálních pracovníků obce základní pilíř pomoci občanům v obtížných finančních situacích.

Město Hradec Králové do roku 2021 nezřizovalo registrované sociální služby, ale podporovalo výhradně privátní poskytovatele. V únoru 2021 se situace změnila, když zastupitelstvo města schválilo založení zapsaného ústavu Sociální služby města Hradec Králové, z. ú., který se stane provozovatelem odlehčovací služby, jejíž zázemí je aktuálně budováno „na zelené louce“ a předpokládá se jeho kolaudace v průběhu letošního roku.

Předpokladem pro dlouhodobě udržitelné financování sítě sociálních služeb je funkční nastavení spolupráce s Královéhradeckým krajem. Zjednodušené oblasti spolupráce města a kraje vystihuje následující obrázek. Vedle plánování a aktualizace sítě, kterým jsme se věnovali podrobněji v předcházející části, jde o přístup k datům poskytovatelů v rámci Krajského

role obcí v oblasti aktivit pro pečující osoby a podpoření obcí v roli koordinátora sociálního bydlení. Více informací: <https://www.hrdeckralove.org/rozvoj-regionalniho-partnerstvi-v-khk/ds-2856/p1=29558>

informačního systému sociálních služeb a navazujícímu společnému dokrývání stanovené vyrovnávací platby.

Obrázek 3: Spolupráce města Hradec Králové a Královéhradeckého kraje v rámci podpory poskytovatelů sociálních služeb. Zdroj vlastní

Základním kamenem pro udržení systému je zajištění dostatečného objemu finančních prostředků z rozpočtu státu, kraje a obcí. Zásadním problémem se jeví zejména rozdílný přístup obcí v regionu. Kraj proto obcím v regionu doporučil směřování 3 % jejich daňové výtěžnosti do sociální oblasti, což by zajistilo stabilitu systému financování sociálních služeb. Hradec Králové v posledních 3 letech, resp. ve stávajícím volebním období, významně dorovnal dlouhotrvající deficit nárůstu objemu finančních prostředků do rozvoje sociálních služeb a této mety dosáhl právě v roce 2021, kdy do systému podpory sociálních služeb vložil ve formě dotací více než 51 milionů Kč, což odpovídá cca 2 milionům euro. Rozhodování volených orgánů o alokaci financí do podpory poskytovatelů sociálních služeb je ovlivňováno též oprávněnými diskuzemi ve věci financování příbuzných oblastí (zejména kultury či sportu) s regionálním přesahem.

Město Hradec Králové v rámci dokumentu *Systém podpory sociálních služeb pro občany města Hradec Králové (2017)* schváleného usnesením zastupitelstva deklaruje připravenost podílet se určitým podílem na vyrovnávacích platbách registrovaných služeb zařazených do krajské sítě, pokud v případě konkrétních žadatelů o dotaci přistoupí k *Pověření Královéhradeckého kraje k zajištění dostupnosti poskytování sociální služby zařazením do Sítě veřejně podporovaných sociálních služeb v Královéhradeckém kraji*. Registrované sociální služby, které jsou obsahově nejbližší tématu tohoto příspěvku a které město Hradec Králové dle výše uvedených zásad dlouhodobě podporuje, jsou v následující tabulce barevně odlišeny.

Tabulka 2: Obvyklé podíly města Hradec Králové na kofinancování vyrovnávacích plateb registrovaných sociálních služeb, zdroj: Systém podpory sociálních služeb (2017)

Obvyklý podíl města HK na vyrovnávací platbě (v %)	Sociální služba (dle zákona č. 108/2006 Sb., o soc. službách)
10 – 20 %	§ 37 odborné sociální poradenství, § 42 průvodcovské a předčitatelské služby, § 43 podpora samostatného bydlení, § 54 raná péče, § 56 tlumočnické služby, § 57 azylové domy, § 59 kontaktní centra, § 61 nízkoprahová denní centra, § 63 noclehárny, § 65 sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, § 67 sociálně terapeutické dílny, § 69 terénní programy
15 – 25 %	§ 39 osobní asistence, § 51 chráněné bydlení, § 60 krizová pomoc, § 62 nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, § 66 sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se ZP, § 70 sociální rehabilitace
20 – 30 %	§ 46 denní stacionáře
25 – 35 %	§ 41 tíšňová péče,
30 – 40 %	§ 40 pečovatelská služba, § 44 odlehčovací služby,
do 5%	§ 60a intervenční centra či jiné služby, u kterých je v Síti KHK hlavním zadavatelem Královéhradecký kraj, příp. služby z Přehledu služeb KHK

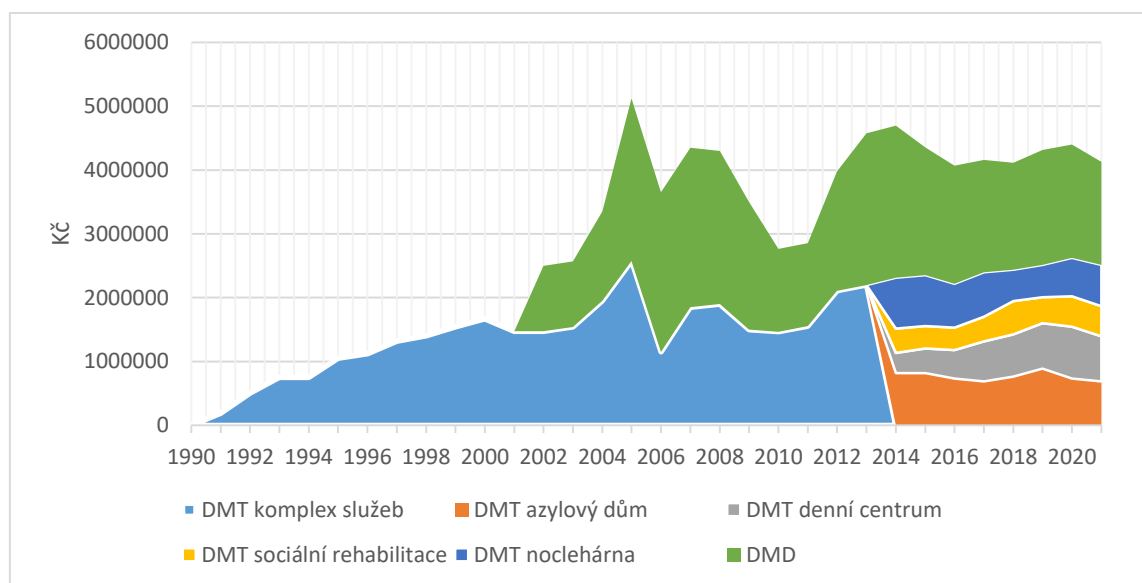
Aktuálně byla stanovena vyrovnávací platba poskytovatelům registrovaných sociálních služeb zařazených do sítě Královéhradeckého kraje s Pověřením k výkonu veřejné služby, k němuž přistoupilo statutární město Hradec Králové, na 216.553.670 Kč pro rok 2021 (cca 8.400.000 €), přičemž město Hradec Králové se na této částce podílí cca 21 % (46.000.000 Kč, resp. cca 1.780.000 €). K této částce lze dále přičíst dalších 5.528.000 Kč, které jsou rozdělovány formou dotací službám navazujícím (např. dopravní službě pro imobilní občany, mateřským centrům apod.), dále lze přičíst dalších cca 5.600.000 Kč, které jsou vyčleněny na pokrytí provozu městských jeslí pro děti do tří let věku²⁰ a cca 1.400.000 Kč na pokrytí

²⁰ <http://www.jesleorlicka.cz/>. Z pohledu tématu lze poznamenat, že poplatky za pobyt v městských jeslích mohou být výrazně sníženy na základě individuálního posouzení finanční situace žadatele.

24hodinového provozu vrátnice městské ubytovny. Celkem tedy město Hradec Králové do sociální oblasti směřuje v roce 2021 cca 58.520.000 Kč, což odpovídá přibližně 2.267.000 €.

Historicky první dotací z rozpočtu města Hradec Králové byl v roce 1991 příspěvek místní Oblastní charitě na provoz azylového domu ve výši 188.000 Kč. Je unikátní, že tento projekt je nepřetržitě podporován každý rok až do současné doby. Následující graf znázorňuje podporu azylového bydlení v Hradci Králové v období 1991–2021. Zelená plocha vyznačuje příspěvky Domovu pro matky s dětmi, modrá plocha pak příspěvky komplexu azylových služeb pro muže, které jsou od roku 2013 podporovány dle jednotlivých druhů sociálních služeb prostřednictvím více samostatných projektů. Výrazné výkyvy v objemu dotací v období 2005–2011 souvisí s čerpáním provozních prostředků z evropských dotací.

Graf 1: Přehled příspěvků z rozpočtu města Domovu pro matky s dětmi a Domu Matky Terezy, resp. středisku sociálních služeb pro lidi bez domova v období 1991-2020, zdroj vlastní

V roce 2021 byly uvedené projekty podpořeny v částkách dle následující tabulky:

Tabulka 3: Přehled sociálních služeb podporovaných z rozpočtu města Hradce Králové, zaměřených primárně na pomoc osobám řešícím obtížnou finanční situaci, zdroj vlastní

Registovaná sociální služba dle zákona č. 108/2006 Sb.	Poskytovatel	Vypočtená vyrovnávací platba 2021 (Kč)	Příspěvek z rozpočtu města 2021 (Kč)
---	--------------	--	--

Azylové bydlení pro matky s dětmi	Oblastní charita Hradec Králové	10.879.026	1.611.000
Azylové bydlení – středisko sociálních služeb pro lidi bez domova	Oblastní charita Hradec Králové	4.663.125	688.000
Noclehárna – středisko sociálních služeb pro lidi bez domova	Oblastní charita Hradec Králové	5.367.014	648.000
Nízkoprahové denní centrum – středisko sociálních služeb pro lidi bez domova	Oblastní charita Hradec Králové	4.904.130	706.000
Sociální rehabilitace – středisko sociálních služeb pro lidi bez domova	Oblastní charita Hradec Králové	3.257.919	474.000
Celkem		29.071.214 Kč	4.127.000 Kč
		Cca 1.000.000 €	Cca 160.000 €

Z pohledu našeho tématu je nutné upozornit na skutečnost, že projekt sociální rehabilitace Domu Matky Terezy zahrnuje též zásadní službu pro občany v obtížné finanční situaci, kterou je sociální šatník. Vedení Domu Matky Terezy účinně spolupracuje též s místním provozovatelem odpadového hospodářství, který realizuje sběr separovaného sběru včetně textilu.

Pro dokreslení systému financování sociální služby „azylové domy“ uvádíme, že tento typ služeb je z rozpočtu města podporován v roce 2021 ve výši cca 14,8 % vyrovnávací platby, což odpovídá spodní městem deklarované hranici podpory (15–20 %). Tento druh služby zajišťuje v Hradci Králové 22,76 pracovníků přímé péče pro cca 140 klientů, z nichž je přibližně 35 % občanů města. Noclehárna, podporovaná 12,07 % vyrovnávací platby, zajišťuje prostřednictvím 6,22 úvazků přímé péče služby pro 70 uživatelů, z nichž je pouze 30 % občanů města Hradce Králové. To je dáno zejména spádovostí východočeské metropole. Provoz

denního centra zajišťuje 7,08 pracovníků pro 400 uživatelů, z toho opět pro 30 % obyvatel města. Dotace z rozpočtu města činí 14,3 % vyrovnávací platby. Službu sociální rehabilitace podporovanou 14,54 % finančních prostředků odpovídajícím vyrovnávací platbě, je pro občany využívající středisko sociálních služeb pro lidi bez domova zajišťuje 4,2 pracovníků pro 50 klientů, z nichž je čtvrtina obyvatel Hradce Králové.

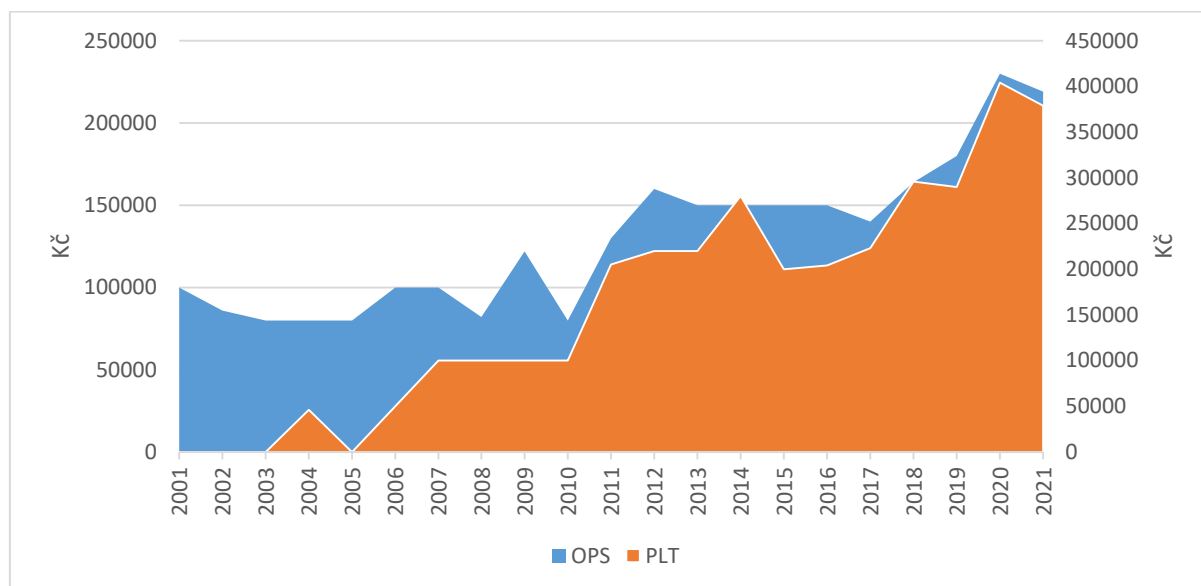
Mezi další registrované sociální služby určené primárně pro klienty v obtížné finanční situaci patří odborné poradny, které poskytují své služby zdarma. Na území města působí 9 registrovaných služeb odborných poraden, např. pro rodinné vztahy, oběti domácího násilí, pro osoby s různými druhy zdravotního postižení, pro osoby s chronickým duševním onemocněním nebo osoby ohrožené závislostmi. Z pohledu našeho tématu vybíráme dvě poradny, zaměřené obecně na osoby v krizové situaci bez omezení věku. V obou službách působí 6,15 pracovníků, kteří poskytují službu cca 1600 klientům ročně, z toho cca 70 % klientům z Hradce Králové. Podpora těchto služeb z rozpočtu města dosáhla v uvedeném období 13,43 % vyrovnávací platby.

Tabulka 4: Náklady na službu a příspěvek z rozpočtu města v roce 2021 pro Poradnu pro lidi v tísni a Občanskou poradnu, zdroj vlastní

Registrovaná sociální služba dle zákona č. 108/2006 Sb.	Poskytovatel	Vypočtená vyrovnávací platba 2021 (Kč)	Příspěvek z rozpočtu města 2021 (Kč)
Poradna pro lidi v tísni	Oblastní charita Hradec Králové	838.004	379.000
Občanská poradna Hradec Králové	Občanské poradenské středisko, o.p.s.	1.676.008	219.000
Celkem		2.514.012 Kč	598.000 Kč
		cca 97.000 €	cca 23.000 €

Z následujícího grafu vyplývá, že Poradna pro lidi v tísní patří mezi stabilně podporované sociální služby s rostoucí mírou podpory, jejíž aktuální výše se pohybuje na hraně 400.000 Kč ročně. Stabilně je podporována již od roku 2001 taktéž služba Občanské poradny.

Graf 2: Vývoj finanční podpory z rozpočtu města Hradec Králové Občanské poradny (OPS) a Poradny pro lidi v tísní (PLT), zdroj vlastní

V rámci navazujících služeb na registrované sociální služby upozorňujeme zejména na Potravinovou banku²¹, jejíž služby jsou využívány též ve výjimečných případech v rámci výkonu sociální práce na obci, primárně však tyto služby navázané na místní poskytovatelé azylových zařízení. Potravinová banka v roce 2020 zajistila distribuci 165 tun potravin a pomohla tak významně v řešení životní situace občanů v obtížné finanční situaci²².

V rámci řešení tématu je na místě připomenout tradiční, mimořádně úspěšnou akci – Letní rekreačně výchovný tábor pro děti ze sociálně slabého rodinného prostředí²³. Tato akce probíhá každoročně již od roku 2007 v koordinaci odboru sociálních věcí a zdravotnictví královéhradeckého magistrátu města, v úzké spolupráci s partnerem (2007-2015 Salinger, z.s., od roku 2016 dosud Aufori, o.p.s.) a s finanční podporou města Hradec Králové. Tábor je zaměřený na smysluplné trávení volného času tří desítek dětí v obtížné rodinné situaci, kterou

²¹ <https://potravinovabankahk.cz/o-nas/>

²² <https://potravinovabankahk.cz/>

²³ <http://www.aufori.cz/215-letni-tabor-deset-dni-jinak-bude-letos-ve-znameni-zazitku>

doprovází velmi často kritická finanční situace rodin. Tábor není jen rekreací, kterou si nemohou rodiče z ekonomických důvodů dovolit, ale i příležitostí k navázání nových vztahových zkušeností, potřebných pro optimální vývoj dětí. Realizační tým tvoří pracovníci splňující kvalifikaci pedagogických a sociálních pracovníků se zkušeností s prací s ohroženými dětmi. Děti, v některých případech s ohroženým psychosociálním vývojem, přitom prožívají důležité pocity jasně stanovených hranic chování. Přestože desetidenní pobyt nemůže změnit mnohaleté návyky, jsou výstupy akce prakticky využitelné v další sociální práci s rodinami na úseku sociálně-právní ochrany dětí²⁴.

Tabulka 5: Příspěvek z rozpočtu města na vybrané navazující aktivity – provoz potravinové banky a realizace letního rekreačně výchovného tábora, zdroj vlastní

Navazující služba	Poskytovatel	Příspěvek z rozpočtu města 2021 (Kč / €)
Potravinová banka	Potravinová banka, z.s.	29.000
		1.123
Letní tábor pro děti v obtížné rodinné situaci	Aufori, o.p.s.	167.000
		6.471

Podpora rozvoje sociální infrastruktury v podobě kapitálových výdajů

V rámci řešení nepříznivých situací cílové skupiny osob s nevyhovujícím bydlením je možno vyzvednout přístup města i v rámci výstavby či výkupu a rekonstrukce objektů. Na počátku milénia město vlastním nákladem a bez využití dotací z vnějších zdrojů rekonstruovalo objekt pro zázemí Domova pro matky s dětmi²⁵ a vybudovalo nový objekt dnešního Domu

²⁴ V roce 2020 byl tábor zaměřený tematicky na čáry a kouzla, navštívilo jej i několik známých osobností, např. matematik a filantrop Karel Janeček s partnerkou Lilií Khousnoutdinovou, kteří se s dětmi věnovali oblastem rituálů, síly, odvahy a splněných přání, dále sportovec Tomáš Slavata, díky němuž zažili táborníci skutečný triatlonový závod, nebo olympionik – judista Pavel Petříkov, který se zaměřil na výuku základních chvatů a na oblast sebekontroly. Viz též ilustrační fotografie Příloha 2.

²⁵ <https://www.charitahk.cz/komu-a-jak-pomahame/matkam-otcum-s-detmi-bez-domova/>

Matky Terezy - střediska sociálních služeb pro lidi bez domova. Zanedlouho, v roce 2004, pak odkoupilo a rekonstruovalo objekt dnešní městské ubytovny, která má v systému nezastupitelnou úlohu.

Aktuálně je v jednání možný převod bývalé ubytovny Fakultní nemocnice Hradec Králové na město (o kapacitě cca 140 ubytovacích jednotek, z nichž by mohlo po rekonstrukci a nutné změně územního plánu vzniknout cca 80 plnohodnotných bytových jednotek 2+kk), jejíž využití lze směřovat jak do segmentu ubytovacích kapacit pro osoby v obtížné finanční situaci, tak i do oblasti zkvalitnění zázemí pro provoz vybraných sociálních služeb, např. chráněného bydlení či denního stacionáře pro seniory.

Tabulka 6: Přehled hlavních investičních akcí do objektů sloužících cílové skupině osob v obtížné finanční situaci, zdroj vlastní

Typ akce	Typ prarodinné aktivity, která byla akcí podpořena	Období realizace akce	Finanční náklady (Kč)
Rekonstrukce budovy	Domov pro matky s dětmi	2001 – 2002	20 952 000
Výstavba nového objektu	Dům Matky Terezy - středisko sociálních služeb pro lidi bez domova	2002 – 2003	30 679 000
Odkoupení a rekonstrukce objektu	Městská ubytovna	2004	15 000 000
Celkem			66.631.000 Kč cca 2.572.000 €

Další formy podpory

V rámci podpory občanů v obtížné finanční situaci má nezastupitelnou úlohu zlevněné jízdné v městské hromadné dopravě. V Hradci Králové mají nárok na zlevněné jízdné např. senioři, zejména pak senioři nad 70 let, ale i držitelé průkazu ZTP a ZTP/P, dárce krve či studenti. V období 2019–2020 byla na úrovni odboru sociálních věcí a zdravotnictví a vedení města řešena problematika občanů s duševním onemocněním, kteří mají v řadě případů nárok na invalidní důchod, avšak nejsou držiteli průkazu ZTP či ZTP/P. Z hlediska jejich závislosti na dávatce invalidního důchodu jako jediném zdroji příjmů pak plná úhrada jízdného významně zatěžovala jejich rozpočet. Lze považovat za úspěch, že se podařilo prosadit zlevněné jízdné i pro invalidní důchodce 3. stupně nezávisle na tom, zda jsou držiteli karty ZTP, ZTP/P²⁶.

Z řady ostatních slevových projektů na území města Hradce Králové je vhodné upozornit na tzv. rodinné pasy a seniorpasy, zaměřené na cílové skupiny rodin s dětmi a seniorů²⁷.

Nezanedbatelnou oblastí podpory cílové skupiny osob v obtížné finanční situaci v Hradci Králové je pozornost věnovaná podpoře informovanosti. Město tak v rámci své edice Radnice vydává v elektronické i tištěné podobě v návaznosti na platný komunitní plán rozvoje sociálních a souvisejících služeb i adresář sociálních služeb (2020), který je zdarma distribuován zainteresované veřejnosti, tedy zejména poskytovatelům sociálních služeb, ale též lékařům, okolním obcím a spolupracujícím institucím. Pro nejširší veřejnost města vydává tištěné letáky zpracované pro jednotlivé cílové skupiny. Vedle standardních cílových skupin jako jsou senioři, osoby se zdravotním postižením, rodiny, děti a mládež jde o skupiny přímo související s naším tématem: Drogy, alkohol a jiné závislosti, Bydlení, Cizinci, Oběti násilí a trestné činnosti, Dluhy, ztráta zaměstnání a rizikový způsob života. Letáky obsahují veškeré dostupné kontakty, kde lze najít pomoc v řešení obtížné situace. V roce 2019 dále vznikl webový sociální portál města, který na jednom místě zahrnuje všechny dostupné informace z dané oblasti, a to jak problematiky sociální práce a sociálních služeb, tak i dávek hmotné nouze, podpory pečujících a obecně návody na řešení konkrétních životních situací²⁸.

V neposlední řadě město podporuje realizaci přímých setkání poskytovatelů a zadavatelů sociálních služeb s širokou veřejností v podobě realizace zážitkového festivalu sociálních služeb, který v minulosti přivítal – a současně nenásilnou formou informoval o nabídce

²⁶ <https://www.dpmhk.cz/5/Jizdne/>

²⁷ <http://info.rodinnepasy.cz/cs/kralovehradecky-kraj.php>, <https://www.seniorpasy.cz/>

²⁸ <https://www.hrdeckralove.org/socialni-portal/>

sociálních služeb ve městě - tisíce návštěvníků²⁹. Tato tradiční akce byla plánována na rok 2020, z důvodů šíření virové nákazy však byla přesunuta na rok 2021.

Závěr

Sociální situace občanů v nepříznivé finanční situaci v Hradci je z pohledu statutárního města Hradce Králové řešena prostřednictvím následujících nástrojů:

- 1) nastaveného funkčního výkonu agendy sociální práce na obci, která se opírá o naplňování standardů kvality sociální práce. Tyto standardy přitom nejsou vyžadovány platnou legislativou, avšak ukazuje se, že jde o efektivní prostředek k posilování profesionalizace a jistoty ve vztahu mezi klientem a sociálním pracovníkem úřadu;
- 2) dlouhodobě realizovanému komunitnímu plánování sociálních služeb, díky němuž známe aktuální potřeby a kapacity služeb v území. Systematické vyhodnocování realizace cílů a opatření tohoto koncepčního materiálu umožňuje vytčených cílů prakticky dosahovat;
- 3) bohaté sítě kvalitních poskytovatelů sociálních služeb, která zahrnuje i specifické služby pro občany v obtížné finanční situaci. Spolufinancování a rozvoj těchto služeb i celé sítě je systémově nastaven v rámci standardního dotačního řízení na principu dokrývání vyrovnávacích plateb v úzké spolupráci s Královéhradeckým krajem.
- 4) kapacitně omezenému městského bytového fondu se sníženým nájemným a dále prostřednictvím provozu městské ubytovny. Výběr ubytovaných, resp. nájemníků je provázán s obligatorní sociální prací a je zaměřen na posilování motivace klientů ke změně jejich nepříznivě sociální situace a dále na průběžné posuzování rozvoje kompetencí klientů k samostatnému bydlení;
- 5) podílu města na rozvoji infrastruktury daných služeb v podobě rekonstrukce či budování zázemí pro jejich provoz a dále ve finanční podpoře mimořádných aktivit navazujících na sociální služby, v podpoře cílených slev pro specifické skupiny obyvatel a posilování informovanosti široké veřejnosti.

Nelze přehlédnout, že je Hradec Králové opakovaně a dlouhodobě oceňován za nastavený systém rozvoje sociální oblasti na celostátní úrovni, jak dokládá přehled uvedený v příloze 1. Za největší nedostatek z pohledu cílové skupiny osob v obtížné finanční situaci je možné na

²⁹ <https://www.hradeckralove.org/videoarchiv-festival-socialnich-sluzeb/d-71239/p1=28248>

území města Hradec Králové považovat obtížně dostupné bydlení, zejména pak bydlení sociální, resp. městské nájemní bydlení či bydlení družstevní. Současné iniciativy odboru sociálních věcí a zdravotnictví jsou směřovány k pozitivnímu posunu v dané oblasti, přičemž odbor je připraven podílet se na tvorbě koncepce dostupného bydlení i na realizaci dílčích opatření, zejména v podobě nastavení výběru žadatelů dle předem stanovených kritérií. Zásadní, z hlediska finančního dopadu významná rozhodnutí související s navýšením kapacit městského bytového fondu a udržováním současného bytového fondu v souladu s pravidly řádné hospodáře jsou plně závislá na výsledcích jednání politické reprezentace. Za zásadní nedostatek lze v dané souvislosti považovat chybějící legislativní ukotvení problematiky sociálního bydlení.

Seznam použité literatury

Adresář sociálních služeb 2020. *Přehled sociálních a souvisejících služeb pro rodiny s dětmi, mládež, seniory, osoby se zdravotním postižením, menšiny a osoby v obtížných životních situacích* (edice RADNICE: číslo 36. vyd.). (2020). Hradec Králové: statutární město Hradec Králové.

BURCIN, B., KUČERA, T., & KURANDA, J. (2019). *Prognóza vývoje obyvatelstva a SO ORP Hradec Králové na období 2018 – 2050*. Praha: Univerzita Karlova, katedra demografie a geodemografie.

<http://info.rodinnepasy.cz/cs/kralovehradecky-kraj.php>,

<http://iti.hradec.pardubice.eu/>

<http://www.aufori.cz/215-letni-tabor-deset-dni-jinak-bude-letos-ve-znameni-zazitku>

<http://www.jesleorlicka.cz/>

<https://potravinovabankahk.cz/>

<https://potravinovabankahk.cz/o-nas/>

<https://www.charitahk.cz/komu-a-jak-pomahame/matkam-otcum-s-detmi-bez-domova/>

<https://www.dpmhk.cz/5/Jizdne/>

https://www.hradeckralove.org/assets/File.ashx?id_org=4687&id_dokumenty=56889

<https://www.hradeckralove.org/bydleni-pro-specificke-skupiny-obyvatel/d-55215/p1=19984>

<https://www.hradeckralove.org/rozvoj-regionalniho-partnerstvi-v-khk/ds-2856/p1=29558>

<https://www.hradeckralove.org/socialni-portal/>

<https://www.hradeckralove.org/socialni-prace-pro-dospela/d-67248/p1=24854>

<https://www.hradeckralove.org/strategieke-dokumenty/ms-20648/p1=20648>
<https://www.hradeckralove.org/videoarchiv-festival-socialnich-sluzeb/d-71239/p1=28248><https://www.hradeckralove.org/zakladni-informace/d-67399/p1=20056>
<https://www.seniorpasy.cz/>
<https://www.uradprace.cz/web/cz/socialni-tematika>

Koncepce sociálního bydlení ČR 2015-2025. (2015). 155. MPSV ČR.

LUSKOVÁ, D., & ŠIMŮNEK, M. (2018). *Účinná spolupráce sociálních pracovníků obecního úřadu a sociální služby Domov se zvláštním režimem*. Listy sociální práce č. 15/2018, s. 13-14.

ŠIMŮNEK, M. (2018). *Posilování týmu odboru sociálních věcí a zdravotnictví Magistrátu města Hradec Králové*. Květenská, D. (Eds.) *Nové směry, trendy a inovace v sociální práci*. Mezinárodní vědecká konference XV. Hradecké dny sociální práce 21.-22.9.2018 (s. 97-104). Hradec Králové: Gaudeamus.

ŠIMŮNEK, M., & KALOUSKOVÁ, M. (2016). *5. plán rozvoje sociálních a souvisejících služeb města Hradec Králové na období 2016 - 2018*. Hradec Králové: statutární město Hradec Králové.

ŠIMŮNEK, M., & KALOUSKOVÁ, M. (2016). *5. plán rozvoje sociálních a souvisejících služeb města Hradec Králové na období 2016 - 2018*. Hradec Králové: statutární město Hradec Králové.

ŠIMŮNEK, M., KLAPAL, M., & KOTALA, J. (2017). *Dostupné bydlení jako nástroj sociální práce vedoucí k sociální změně*. In Z. P. Truhlářová (Ed.), *Sociální práce jako nástroj podpory sociální změny*. Sborník vědeckých textů z mezinárodní vědecké konference XIV. Hradecké dny sociální práce 22.-23.9.2017 (s. 137-142). Hradec Králové: Gaudeamus.

ŠIMŮNEK, M., KLAPAL, M., & KOTALA, J. (2017). *Dostupné bydlení jako nástroj sociální práce vedoucí k sociální změně*. V Z. P. Truhlářová (Editor), *Sociální práce jako nástroj podpory sociální změny*. Sborník vědeckých textů z mezinárodní vědecké konference XIV. Hradecké dny sociální práce 22.-23.9.2017 (stránky 137-142). Hradec Králové: Gaudeamus.

ŠIMŮNEK, M., KOTRČOVÁ, S., & KOTALA, J. (2016). *Standardizace sociální práce v podmínkách Magistrátu města Hradec Králové*. In L. P. Smutková (Ed.), *Sociální práce v nejisté době*. Sborník z konference XII. Hradecké dny sociální práce 2.-3.10.2015 (s. 432-437). Hradec Králové: Gaudeamus.

ŠIMŮNEK, M., KOTRČOVÁ, S., & KOTALA, J. (2016). *Standardizace sociální práce v podmínkách Magistrátu města Hradec Králové*. V L. P. Smutková (Editor), *Sociální práce v*

nejisté době. Sborník z konference XII. Hradecké dny sociální práce 2.-3.10.2015 (stránky 432-437). Hradec Králové: Gaudeamus.

ŠIMŮNEK, M., POSPÍŠILOVÁ, B., & KALOUSKOVÁ, M. (2019). *6. plán rozvoje sociálních a souvisejících služeb města Hradec Králové na období 2019 – 2021. Hradec Králové: statutární město Hradec Králové.*

ŠIMŮNEK, M., POSPÍŠILOVÁ, B., & KALOUSKOVÁ, M. (2019). *6. plán rozvoje sociálních a souvisejících služeb města Hradec Králové na období 2019 – 2021. Hradec Králové: statutární město Hradec Králové.*

System podpory sociálních služeb pro občany města Hradec Králové. (2017). statutární město Hradec Králové.

ZAPADLOVÁ, R., & KOTALA, J. (2019). *Analýza bytového fondu Hradec Králové.*

Dostupné na Internetu: <https://www.hradeckralove.org/podpora-procesu-planovani-socialnich-sluzeb-1/ds-2863/archiv=0&p1=29558>

ZAPADLOVÁ, R., & KOTALA, J. (2019). *Analýza bytového fondu hradec králové. načteno z https://www.hradeckralove.org/podpora-procesu-planovani-socialnich-sluzeb-1/ds-2863/archiv=0&p1=29558*

Příloha 1

Vybraná mimořádná ocenění statutárního města Hradec Králové za rozvoj sociálně-zdravotní oblasti, zdroj vlastní

Ocenění	Rok / umístění	Pořadatel	Důvod ocenění
Obec přátelská seniorům	2020 - 1. místo 2018 - 1. místo	Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR	Za koncepční přístup k rozvoji proseniorské politiky
Obec přátelská rodině	2012 - 1. místo 2009 - 1. místo	Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR	Za koncepční přístup k rozvoji prorodinné politiky
Mosty	2015 - 1. místo	Národní rada osob se	Za mimořádný čin ve prospěch občanů se zdravotním

		zdravotním postižením	postižením – rekonstrukci a dostavbu budovy Centra pro integraci osob se zdravotním postižením Královéhradeckého kraje
Zlatý erb	2014 - 1. místo	Královéhradecký kraj	Za nejlepší elektronickou službu – projekt mapování bariér prostřednictvím osob se zdravotním postižením a vytvoření informační mapy umístěné na webu města
Cena sociálních služeb	2011 - 1. místo	Královéhradecký kraj	Za projekt systémového komunitního plánování sociálních služeb
Město s vynikající sociální situací	2011	MasterCard Česká centra rozvoje a VŠE Praha	Hodnocení kvality života v 63 největších českých městech

Příloha 2

- 1) Domov pro matky s dětmi a Dům Matky Terezy – dva městské objekty určené pro zajištění sociálních služeb pro osoby bez domova, jejichž výstavba byla financována z městského rozpočtu na počátku milénia.

Zdroj: <https://www.google.com/maps>

2) Vizualizace projektového záměru výstavby objektu Harmonie III na místě bývalé koželužny

Zdroj: statutární město Hradec Králové

3) Letní rekreačně výchovný tábor pro děti v obtížné rodinné situaci, 15. ročník (2020).

Na první fotografii vzácný host - judista Pavel Petříkov.

Zdroj: Aufori, o.p.s.

MULTIDIMENSIONAL POVERTY OF SENIORS IN POLAND BASED ON A STUDY OF 3 COMMUNES OF THE PIŁA POWIAT

Klaudia Kaczmarek*

Abstract: This article contains information on the poverty of the elderly from the information systems of three social welfare centers in two rural communes - the Szydłowo Commune and the Miasteczko Krajeńskie Commune and the urban-rural commune in Wysoka. The article was compiled from data from the Central Statistical Office and enriched with interviews conducted in the three above-mentioned communes of the Piła powiat in 2021 on a group of 10 seniors, residents of these communes, at risk of social exclusion due to poverty. The study was aimed at checking the scale of poverty faced by the charges of social welfare centers of the communes mentioned above, as well as providing information about their perception of their situation. The aim of the study is also to indicate the direction that will be helpful in combating and preventing such a pejorative phenomenon as poverty. Due to the prevailing Covid-19 pandemic, it was impossible to conduct interviews in person. The telephone interviews were used. In order for the quality of the interviews to be as high as possible, the respondents were selected from a group of people who volunteered to participate in the survey. A few days earlier, they had been informed about the interview by social workers so that they could prepare for it. It is worth adding that they were happy to hear from the author of the publication, they were glad that they could speak and that there were people who were interested in their problems. The author tried to comprehensively present the analysis of the obtained data, situations and statements of the respondents and, using the bricolage technique, to interpret it in detail. The most important issues raised in the interviews were additionally summarized in the conclusions

Keywords: multidimensional poverty, poverty, qualitative research, seniors, the elderly, social welfare, municipalities of the Piła powiat,

Key words: Seniors. Poverty. Social exclusion. Covid-19.

The multifaceted phenomenon of poverty

In 2016, the ATD Fourth World International Movement³⁰, together with the University of Oxford, initiated research to explore and better understand the issue of multidimensional

* Klaudia Kaczmarek, Państwowa Uczelnia Stanisława Staszica w Pile, k.kaczmarek@edu.puss.pila.pl

³⁰ ATD Fourth World is an international movement that brings together people of different backgrounds, nationalities and beliefs, who fight poverty and the social field. The founder of the organization was a new priest living in France - Józef Wrzesiński (1917 - 1988), who, having experienced childhood suffering and humiliation due to poverty, decided to live and work among homeless families in the Noisy-le-Grand camp near Paris, <https://www.atd.org.pl/about-nas/>

poverty in the world. The aim of the study focused on developing a much more precise measurement of poverty as well as finding dependencies and connections between various dimensions of this pejorative phenomenon. However, that's not all, it was also important to cause and evoke greater empathy and sensitivity in policy-making at the national and international level.

Teams from Bangladesh, Bolivia, France, Tanzania, Great Britain and the United States participated in the experiment, among others. The group of researchers was added to by people experiencing poverty, as well as representatives of the academic community and practitioners. All participants worked together on a partnership basis for several years. Their cooperation was based on the Knowledge Crossing methodology³¹. The purpose of this method is to go beyond the framework of traditional research methods and tools. It is based on deliberate efforts to involve the poor in the research and to use their knowledge, experience and potential. Due to the fact that it allows practitioners, scientists and people experiencing poverty to share their knowledge and work out a joint position, it confronts different types of knowledge with each other, which are usually considered contradictory or disproportionate. The most important goal of the researchers was to define the poverty dimension, assuming that the definition would not be based only on academic knowledge. It was decided to enrich it with the missing elements, such as: knowledge of people living in poverty and the experience of various types of practitioners who, as part of their activities, have close contact with people living in poverty, e.g. social workers, family assistants, social activists, doctors, nurses, teachers, etc. In this way, the Knowledge Crossing Process led to the construction of a Model that distinguishes three categories of poverty dimensions (Bray, Walker 2019):

- economic (lack of decent work, too low and insecure income, not meeting material and social needs);
- socio-institutional (maltreatment by society and institutions, failure to recognize the contribution of the poor);
- psychological (sense of lack of influence, mental and physical suffering, an attitude of fight and resistance). In addition to the aforementioned dimension, the modifying factors influencing multidimensional poverty are also listed. These are: place of residence, identity, timing and duration of poverty, cultural values and environmental factors. The study also took into account the nature and essence of poverty in seniors. In the case of older people, additional significance was added to: loneliness and sense of loss, disrespect

³¹ The method is described in detail in *The Merging of Knowledge: People in Poverty and Academics Thinking Together* (University Press of America, 2007).

and discrimination, the risk of loss of income and property due to corruption, and conflicts in the community and in the family. The place of residence of the elderly also turned out to be important, as their situation in the city is completely different from a remote village with no development prospects.

Following this innovative and interesting way of studying the problem, an attempt was made to analyze the phenomenon of poverty with this method on the example of three communes of the Piła powiat in Poland. In order to explore the subject of poverty, it is worth referring not only to the method of researching the phenomenon itself, but also a few definitions of the issue under discussion. The causes of poverty and the ways of combating it are the subject of research in many scientific disciplines. They constitute one of the most serious development challenges of the modern world. No wonder then that the interest in this issue is enormous, which is reflected in the exceptionally extensive sociological and economic literature. The concept of poverty³² is an ambiguous and interdisciplinary phenomenon, which prevents its absolute and universal definition.

Economic sciences classify poverty using specific criteria in which the examined individual is unable to meet certain needs at the desired level. It is worth pointing out that this shortage should be understood both in the form of a shortage of cash (in the form of current funds and income earned in previous periods), and in the form of accumulated other material resources. The sociological approach to poverty is much broader, it draws attention primarily to the social aspect of this phenomenon, and thus is more valuable for this study. In 1999, the sociologist Władysław Misiak distinguished two types of poverty: overt and hidden. The open one is recorded by official statistics, and the hidden one is not disclosing unrecorded sources of income. In both cases, consumption is restricted (Matyjas 2011).

In the literature, poverty is defined in many different ways, it is characterized mainly by such terms as: poverty, deprivation, social deprivation, social disability (Grzędzińska et al.2010). According to Drewnowski (1966), the standard of living of the population should be understood as the degree of satisfaction of needs, both material and cultural, by means of goods and services and the fund of collective consumption in a given unit of time and space. Another, by definition, presents poverty as "a social phenomenon consisting of the lack of sufficient material resources to meet the life needs of an individual or a family."(Great PWN Encyclopedia However 2005, p.221) this definition seems to be incomplete. It does not indicate the period for which such a phenomenon must occur for it to be considered poverty. The vast majority of society will

³² The article will use the words poverty and poverty interchangeably,

understand poverty as "the lack of means for a dignified life, that is, a life that differs from life on the bread line"(Baczewski 2008, p. 9). This is where the question arises, what is a dignified life. Each person will define something else as a dignified life. Research in this area, conducted by Piasny in 1971, took into account the actual living conditions of the consumer as well as material and cultural satisfaction of needs by paid goods and services from social funds. The author concluded that in order to correctly assess this extremely complex socio-economic term, several important components should be taken into account, namely: fixed assets, inventories and reserves as well as general housing conditions of the population. According to Piasny, it is not enough to show the knowledge of individual elements of the standard of living, one also has to skilfully observe all the changes taking place in it³³. According to Amartya Sen (2000), poverty means not only the lack of sufficient income, but also the inability to meet the basic needs of life at a given stage of development. The World Bank presents its definition of poverty, namely, it presents poverty as "failure to meet a minimum standard of living". This is the most general definition of the concept (Ciura 1997).

Measurement method and criteria of poverty

The 1995 World Summit on Human Development in Copenhagen resulted in a common international definition of poverty. A two-level poverty dimension was determined: absolute and overall. Absolute poverty was defined as the inability to meet basic human needs, including food, drinking water, sanitation, health, housing and information. It is worth noting that this poverty dimension is not only related to a specific level of income. An important aspect is access to basic services, which are not always solely dependent on income. General poverty is a much broader category than absolute poverty. It results from the lack of access to basic articles and services and is related to the inability to participate in decision-making as well as in civic, social and cultural life.

A quite significant modification of the definition of the poverty category took place at the European Union summit in Lisbon in March 2000, where the process of implementing the EU social cohesion and combating poverty strategy was initiated. In March 2001, in Stockholm, the European Commission presented a preliminary set of indicators for measuring poverty and social exclusion for the Member States. Consultations and deliberations³⁴ that took place in

³³ The standard of living is treated in a similar way as a set of material and spiritual needs by many European researchers: G. Manz, A. Keck, F. Hronsky, M. Misar, P. G. Oldak, and V. Teichman.

³⁴ Basic recommendations on poverty and social exclusion indicators were included in the report "Indicators of social integration in the European Union" presented at the conference in Antwerp. The final version of this report was published in 2002 [Atkinson et al. 2002]. See also point 2.4, chapter IV

Laeken in December 2001 resulted in the adoption of a combination of 18 indicators focused on monitoring poverty and social exclusion in the areas of financial (income) poverty, employment, health and education, in the Member States of the European Union (Szukiełojć-Bieńkuńska, 2005). The aforementioned set of indicators is constantly being improved and modified³⁵.

The initial stage of research on poverty is deciding how to measure it and how to identify it. Making this decision involves a choice between considering poverty objectively or subjectively (Hagenaars, 1986). Both methods of measurement can be considered in both the approach absolute and relative. In the case of the objective approach, the level of meeting the needs of the people surveyed is assessed regardless of their personal valuations in this respect. Most often, such an assessment is made by experts. In subjective terms, the level of satisfaction of needs is assessed by the examined people themselves.

Following the method of crossing knowledge, the author made a difficult attempt to combine the presentation of poverty in an objective perspective - using the obtained data and information from the Central Statistical Office, Eurostat and social welfare centers, and subjective - through interviews with the charges of these institutions, considering it necessary to look from the perspective of the user and listening to his needs. As Steinar Kvale emphasizes, "Qualitative interview is the main tool for studying the way individuals experience and perceive their world. It allows for a unique insight into the life of the respondents who describe their actions, experiences and views in their own words" (Kvale 2011, p. 40).

Poverty and social exclusion of seniors in Poland

The Act on social assistance specifies in accordance with Art. 8. 1.³⁶ that "The right to cash benefits from social assistance, subject to Art. 40, art. 41, art. 53a and art. 91 is entitled to:

- 1) a single person running a household whose monthly income does not exceed PLN 701, hereinafter referred to as "the income criterion of a single person running a household",
- 2) a person in the family where the monthly income per person does not exceed PLN 528, hereinafter referred to as the "income criterion per person in the family",

³⁵ Information on this is available on the website of the European Commission: http://esnet.cec/comm/employment_social/social_inclusion/index_en.htm

³⁶ ACT of March 12, 2004 on social assistance, source: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20040640593/U/D20040593Lj.pdf>

3) a family whose income does not exceed the sum of the amounts of the income criterion per person in the family, hereinafter referred to as the "family income criterion".

Therefore, the income entitling social assistance support is very low. Unfortunately, there is still a large group of people in Poland, including seniors, who qualify for support even at such extremely low income thresholds. Exactly 3 grosze every month in 2020 was received by a pensioner with the lowest benefit in Poland (Ceglarz 2021) Such extremely low remuneration usually applies to people who worked for only a few days in their life or worked in the shadow economy and did not pay social security contributions. From March 1, 2021, the minimum pension is PLN 1,250.88 gross (PLN 1,068.29 net), which is PLN 50.88 more than before. So is the minimum pension for total incapacity to work, survivors' and social benefits. The Mama4plus benefit for people who do not have an old-age or disability pension is also PLN 1,250.88³⁷. Focusing on the amount of the minimum retirement pension and the quality of life at this level of income, the author analyzed the situation of poverty of seniors in three communes of the Piła powiat.

The long-term government program "Meal at school and at home" for 2019–2023 is designed to support people who find themselves in a difficult financial situation. From the funds transferred under the program, the communes provide support to people who meet the conditions for receiving assistance specified in the Act of 12 March 2004 on social assistance and who meet the income criterion of 150% of the criterion referred to in Art. 8 above of the act, and therefore: PLN 792 for a person in a family and PLN 1051 for a single person running a household. The program provides assistance to the elderly, disabled and low-income people as well as to children who grow up in disadvantaged families³⁸. Unfortunately, as it is not difficult to notice, the income criterion determining the possibility of obtaining support is low. Therefore, all people living alone who have more than PLN 1051 will not receive help, as well as people in a family with incomes higher than PLN 792 per month for each family member.

The Operational Program Food Aid, from November 26, 2020, set income criteria entitling to food aid at up to 220% of the income criterion specified in the Act on social assistance:

- PLN 1,542.20 for a single person (PLN 701 * 220%),

- PLN 1,161.60 for a person in the family (PLN 528 * 220%).(www.gov.pl)

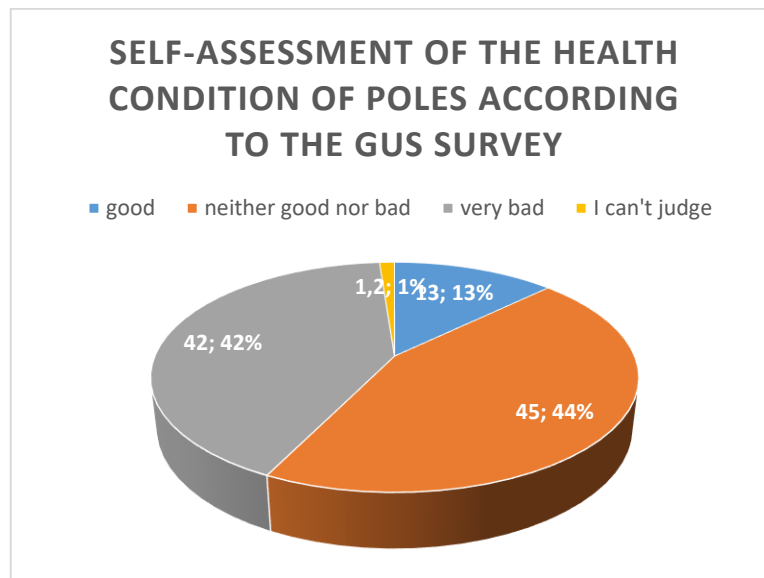
³⁷ there

³⁸ The long-term government program "Meal at school and at home" for the years 2019-2023,

It is not difficult to notice that seniors, and in particular ones living alone, belong to a group with an increased risk of poverty as well as social exclusion. The situation of seniors is becoming increasingly important as Poland will be at the forefront of the world's aging societies in the decades to come. This means that, relative to the number of other age groups, the number of people aged 65 and over will increase rapidly.

Old age is the last stage of a person's life. There are numerous definitions of old age and aging in the literature on the subject. Old age most often defined as "a stage of life in which mental processes, manifested by resignation and a sense of lack of opportunities, and social processes, consisting of rejection in accordance with the cultural ritual, interact synergistically with biological processes, leading to a violation of homeostasis, and thus limiting the possibility of counteracting the aforementioned processes, without the possibility of substitution and without objective chances of returning to the previous state" (Szatur et al. 2006). The age of sixty is conventionally assumed to be the beginning of old age. (according to WHO) or 65 years of age (Grodzicki 2007). The quality of aging depends on many factors, but it is commonly referred to as: income level, education level, place of residence, family type and culture. Aging can be treated as a social process, conditioned by biological and physiological changes taking place in the human body, because the limits of old age are determined not only by biological processes, but also by society (Błędowski 2002). The analysis of the phenomenon of poverty and social exclusion makes it necessary to interpret demographic data that illustrate the situation and causes of poverty in the elderly. In our country, the elderly are mostly married or widowed. In this age group, women are more widespread (58%) than men (16%). 34% of women and 75% of the male population aged 65 and over live together in marriage. In the group of people aged 80 and over, married men constitute 62%, and women - widows - 80%. In this group, as many as 66% are widowed people living alone (Pikula 2020). GUS research assessing the health condition of Poles has shown that only 13% of older people assess their health as at least good, 45% assess their health as "neither good nor bad", and 42% assess their health as bad or very bad.

Figure 1 Below illustrates this phenomenon

source: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/sytuacja-demograficzna-osob-starszych-i-konsekwencje-starzenia-sie-ludnosci-polski-w-swietle-prognozy-na-lata-2014-2050,18,1.html>

It is worth noting that in 2011, among the disabled, almost 2 million people were the elderly (as much as 41% of the entire group of disabled people), including 57% of disabled elderly people who had legal confirmation of their disability (Sytuacja demograficzna osób..., stat.gov.pl)

Older people live mainly off their retirement (86%), and also from their disability pension (8%), concerns men much more often than older women. The share of older people with two sources of income is also small (more often these are men and city dwellers combining retirement with work) (Sytuacja demograficzna osób..., stat.gov.pl).

Many seniors feel very lonely. The loneliness of seniors is becoming an increasingly common problem. In 2040, every third person will be 60 or older. Research carried out in 2018 at the request of the Little Brothers of the Poor Association shows that as many as 3 out of 10 Poles over 80 years old say they feel lonely, and 1 in 10 say that they feel lonely very often, or even always (Samotność seniorów [www. medicoversenior.pl](http://www.medicoversenior.pl))

According to D. Perelman and L. A. Pelplau (1981), loneliness is an unpleasant experience that occurs when there is both a qualitative and quantitative deficit in a person's social network. Moreover, loneliness is caused not by merely "being" alone, but by life without some specific relationships or groups of relationships necessary in life (Weiss 1973) Loneliness is always manifested as a response to the lack of a specific type of relationship or, more

precisely, as a response to the lack of specific relationship security. An additional problem, apart from loneliness and deteriorating health, which undoubtedly contribute to the social exclusion of older people, is the issue of poverty. Undoubtedly, a bad financial situation affects the feeling of loneliness. Due to the lack of funds, seniors cannot participate in many activities, such as: going on vacation, on a trip, to a sanatorium, going to the cinema, theater, restaurant, cafe, gym, massage, hairdresser, beautician, etc. Their increasingly weaker health condition requires proper, balanced nutrition and proper supplementation, as well as more frequent visits to specialist doctors and often support and rehabilitation treatments. All these activities have a common denominator in the form of financial resources. It is obvious that you cannot buy health or love or relationships with other people, but it is much easier to take care of health and relationships with enough money.

According to the CSO report on poverty in 2017, analyzed by the Fakt daily, seniors are the group of Poles that became impoverished the most during the year. During the year, the indicator increased from 3.9 to 4.4 percent. This means that around 300,000 older people live in our country on the verge of the subsistence level (Bieda w polsce... finanse.wp.pl).

According to the study entitled "Multidimensional senior poverty" (Szarfenberg et al. wrzos.org.pl), I quote "at least a minimum and properly indexed pension is of great importance for reducing poverty and strengthening the sense of economic security". A guarantee of receiving the minimum benefit is probably a form of a sense of security, but is its amount effective in reducing poverty? Certainly, this benefit is of great importance and without it the situation would be much more dramatic. However, this is such a small amount that single seniors have a hard time surviving without the help of family and friends. The 1999 reform of the pension system consisted of replacing the old formula for calculating the old-age pension (the social part plus a certain percentage of earnings from selected years) with a new formula that made the pension level dependent on the sum of contributions paid divided by the average number of years remaining between the sexes. The reform significantly reduced the projected replacement rate (average pension to average wage) compared to the old system. In 2060, the average replacement rate is expected to decrease to 24%, compared to 61% in 2016 (Sawulski et al. 2019)

The concept of poverty is best illustrated by the ratio of insufficient income to needs. It is understood and measured in Poland in several ways. The Central Statistical Office (GUS) constantly examines the poverty of households in terms of expenses according to three limits: minimum existence - extreme poverty, 50% of expenses - relative poverty, and income criteria from social assistance - the so-called official poverty.

The extent of extreme poverty in seniors did not change significantly in 2014-2018. On the other hand, the range of relative poverty of the same age group was more than twice as high in this period as the extreme poverty, which is illustrated by chart 2 below.

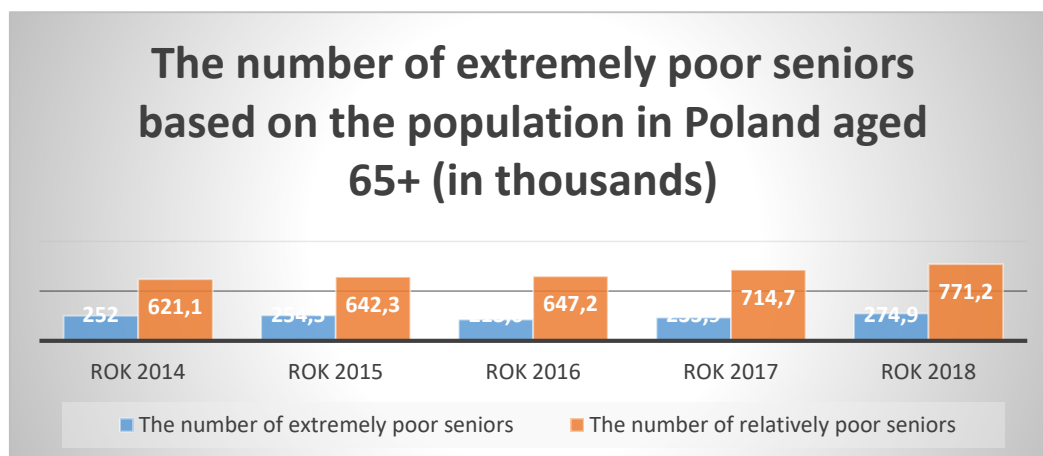

Chart 2, source: own study, data from the Central Statistical Office

In the analyzed period, the maximum number of poor seniors is estimated at around 275,000 extremely poor and 771 thousand relatively poor. Since 2016, both numbers have increased, the first by 61 thousand. and the second by 124 thousand.

Material and social deprivation of seniors

Determining the level of income or expenses is not always a complete source of information about the state of meeting the needs of the respondents. Their level must be compared with the specified minimum standard of living, which is determined in Poland by the concept of the minimum subsistence level, systematically estimated by the Institute of Labor and Social Affairs.

The deprivation concept analyzes the answers obtained from household representatives who are asked questions related to the chances of satisfying their needs. Lists of a few, a dozen or even several dozen items closely related to financial liquidity were created. The following limits determine whether a household is materially deprived or materially and socially deprived:

- Material deprivation - at least three (deprivation) or at least four (severe, severe deprivation) declared as not being able to satisfy the household (Eurostat).

- Material and social deprivation - at least 5 declared as such which the household is unable to meet from the list of 13 needs (Eurostat).
- Poverty in living conditions - at least 10 out of the list of 30 items (GUS) (Sawulski 2019)

Table 1 Lists of needs in Eurostat surveys

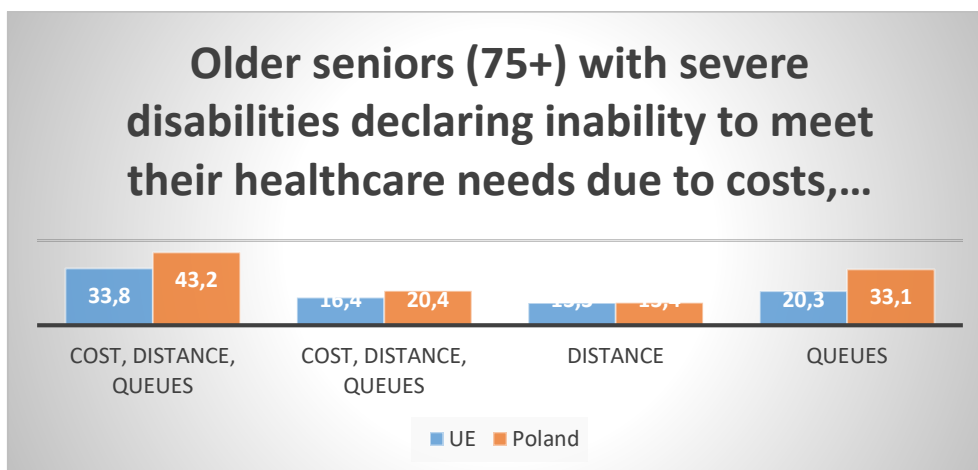
Needs for research on material deprivation	Needs for research on material and social deprivation
1) payment for a weekly vacation for all household members once a year, 2) eating meat, fish (or a vegetarian equivalent) every other day, 3) heating the apartment as needed, 4) covering an unexpected expenditure (in the amount corresponding to the monthly value of the relative poverty line adopted in a given country in the year preceding the survey), 5) timely payment of fees related to the apartment, repayment of instalments and loans, 6) having a color TV, 7) having a car, 8) having a washing machine, 9) having a telephone (landline or mobile).	1) unexpected expense, 2) a week of vacation away from home, 3) avoiding delays in paying bills, repayment of loans and credits, 4) a meal with meat or with a vegetarian equivalent every other day, 5) maintaining the right temperature at home, 6) a car for personal use, 7) replacement of worn-out furniture, 8) replacement of old clothes with new ones, 9) two pairs of well-fitting shoes, 10) small expenses for own needs (pocket money), 11) regular leisure time activities, 12) going out with friends / family for a drink, to a restaurant at least once a month, 13) Internet access.

Source: dr hab. R. Szarfenberg, A. Szarfenberg "Multidimensional senior poverty" p. 11,

Estimates of material deprivation have been carried out in Poland since joining the EU as part of the EU-SILC³⁹ study, while it was only in 2014 that the material and social deprivation methodology began to be used. Access to health care and medical care is a very important part of the life of seniors, as they have much greater health needs than younger people. Apart from proper nutrition and decent living conditions, they constitute an elementary segment of decent functioning. The percentage of older seniors with severe disabilities who did not use health care

³⁹ European Union Statistics on Income and Living Conditions, EU-SILC for short, is the EU's survey department.

due to costs, distance or queues in Poland in 2014 amounted to almost half of them (43%), which was higher than the EU average (34%). There was also a high percentage of people declaring an inability to use healthcare due to queues and a slightly higher number due to costs. According to Eurostat surveys, as many as one-fifth of elderly seniors with severe disabilities indicate that they did not use health care because the costs were too high.

The poorer seniors have the biggest problems with meeting needs for medical research. In 2018, almost 8% of them declared significant problems in meeting needs in the form of medical research.

Apart from the lack of full access to health care services, seniors are also suffering from the limited use of technology. According to the report "Social activity of elderly people"⁴⁰, seniors use modern communication technologies much less frequently. Older households are less equipped with electronic equipment. A device that is equally common in all households, regardless of the age of the people in the household, is a TV set (with seniors most often it is older generation equipment), and watching TV is a favorite way of spending free time among seniors.

Seniors also experience deprivation in the form of limited access to public services, resulting in transport exclusion, which in the case of seniors often means confinement at home. This phenomenon is most severely affected by women and dependent people in this age group, and seniors are among the groups particularly vulnerable to being deprived of access to public transport (Gontarek 2018). All these restrictions are well known to seniors in each of the three

⁴⁰ "The social situation of people aged 65 +, +", ARC Rynek i Opinia, commissioned by the Little Brothers of the Poor Association, April 2018, the survey was carried out in April 2018 using the CATI method (telephone surveys) on a sample of 600 respondents aged 65 and more (24% are people aged over 80), living in cities. [Http://mrs.poznan.pl/wp-content/uploads/2018/05/SAMOTNO%C5%9A%C4%86-PREZENTACJA](http://mrs.poznan.pl/wp-content/uploads/2018/05/SAMOTNO%C5%9A%C4%86-PREZENTACJA) -May-2018.pdf; <https://arc.com.pl/Polscy-seniorzy-to-w-wiekszosci-Optisci-blog-pol-1547721218.html>

communes of the Piła powiat. The author decided to take a closer look and examine the needs and shortcomings of elderly people living in small municipalities away from the urban agglomeration.

Miasteczko Krajeńskie Commune and its senior residents

Miasteczko Krajeńskie is a rural commune located in the Greater Poland Voivodeship, in the Piła powiat. According to data at the end of 2019, the commune was inhabited by 3,255 inhabitants (Charakterystyka gminy, www.miasteczkokrajenskie.pl)

Its area is 70.72 km², which is approx. 5.58% of the area of the Piła powiat. The commune, diagnosing the needs of its charges, obtained funds of the amount of PLN 839,457.87. The local GOPS database includes 29 poor seniors, 12 people with a disability certificate and 18 long-term and seriously ill people, 8 people are extremely poor. The project was addressed to 85 people, including 50 women at risk of poverty and social exclusion, dependent and / or disabled, living in the Municipality of Miasteczko Krajeńskie and their 30 actual carers, including 25 women. The project is implemented in the period from 01.09.2019 to 31.08.2021. The results of the project are: employment of 3 carers, 1 assistant of a disabled person, 2 rehabilitation specialists, 1 psychologist, creation of 25 places in the Senior Club. It is worth mentioning that the beneficiaries of support under this project are mainly seniors, they constitute 80% of participants. As it is easy to guess, the situation of elderly people in the commune does not differ from that presented in the first part of the article about seniors struggling with many diseases, insufficient nutrition, loneliness, limitations in medical research, rehabilitation, communication and access to technology. Interviews conducted with three seniors from the Miasteczko Krajeńskie Commune only confirmed the seriousness of the situation. Steinar Kvale advises a short briefing before the interview, i.e. introducing the respondent to the interview situation. During the briefing, seniors received information about the purpose of the interview, recording the conversation, and asked about possible ambiguities. The author also used debriefing - a short summary at the end of the interview, and asked questions each time whether the respondent would like to add something or say something from himself.

Issue 1. The moment of retirement or disability pension. Emotional attitude of seniors to stopping work. Two of the respondents expressed positive emotions in connection with getting a job, explaining it with the long-awaited sense of security: "Dear lady, I worked in a pharmacy, but not as a specialist, I worked physically, there were tiled stoves in the pharmacy and I worked with them, I hauled fuel and cleaned . (...) I lost my job due to the liquidation of my

job when I was less than 50 years old. (...) I was given this curonowote, but the man standing in this line felt like garbage (...) I went to my doctor and cried (...) a good woman did me a test for my degeneration from carrying buckets of coal and manual labor and I got a pension (...) I thanked God in the kitchen on my knees, my husband was dead, I stayed alone with my two sons, every day I was afraid of what we would live on".(P1)

One of the seniors, due to a serious illness, was forced to quit her job, which is why her emotions regarding the termination of employment are completely different: "I have 30 years of work, I worked until at the age of 45 my health completely deteriorated due to chloride cobalt, you know leather, rubber, I worked in such conditions, when I put my hands in cartons to unpack the goods, e.g. shoes, my hands were red and stinging to the elbow "(...) I felt so bad that they sent me to the Institute of Medicine I worked in Łódź, it was 1991, I was lying there for three weeks, my dear, they did hundreds of tests (...) this work destroyed my health, I also contracted asthma and allergies (...) I wrote to the minister everywhere, to newspapers for help, unfortunately they wrote back to me that the Constitution does not provide compensation for traders (...) I have the 1600 zlotys and if I hadn't lived with my daughter, I don't know how I would have lived.(P2)

Issue 2. Needs. Health. It can be clearly stated that the attitudes towards the needs of the surveyed seniors are far from demanding: "a man my age (75) doesn't need too much anymore, I don't have to dress up anymore (...) we were brought up to live more economically. When I look at my daughter and granddaughter, they live quite differently. It broke, you will buy a new one. My husband and I always looked to see if it could be used or repaired somehow, you know. (...) I am frugal, I would not be able to live if I were alone, I spend PLN 280 a month on drugs, PLN 600 on food, I cannot eat many things because I have diabetes, I must have lean meat, juices and yoghurts, I go to a pain clinic, I am not fit, I move on a crutch (...) I have rehabilitation on the National Health Fund because privately I would not be able to afford it, I have the first disability group, I do not have to wait long.(P2) "What a woman of my age needs, I already have a second scythe, my beloved, I am 76 years old, I am a widow for many years, I live alone in a communal flat, 36 meters high, I have PLN 1300 of this pension with care benefit after 27.5 years of work (...) I spend over PLN 250 a month on drugs, sometimes I will buy supplements, I live very sparingly, I do not want to be a burden on the children, I do not adhere to the principle "mother, fry it while you have it, and if it does not happen". I dream of going to the sanatorium, but I don't even sign up, because I can't... and what I'll do ... Sometimes a man would want to go crazy and buy something in the gallery, a new blouse, just to feel different, but wait a minute I am reminded that I can do without it 8 thousand PLN!

(P1)"It is humiliating, we are, madam, after so many years of work, we should not see every penny from all sides, I even have shoes in the spring, now I cannot buy so much for drugs, I spend ... there, it's a pity to talk (...) (P3)

The quality of life of poor seniors in the Szydłowo Commune

Szydłowo is a rural commune in the Greater Poland Voivodeship, in the Piła powiat. The name of the commune comes from the village of Szydłowo, but the seat is Jaraczewo. According to data from December 31, 2019, the commune was inhabited by 9,196 people. There is a landing strip at Krępsko in the commune. The area of the commune is 267.5 km². In the GOPS database in Szydłów there are 290 poor seniors, 42 people with a disability certificate and 42 long-term and seriously ill people, 35 people are extremely poor, one person is homeless. The commune, diagnosing the enormous needs of its charges, started the project "Support for the elderly and dependent, including the disabled from the area of the Piła powiat". This project is implemented in the partnership formula: Piła County / Piła County Center for Family Support in Piła, which is the Leading Partner and Partners: Szydłowo Commune / Commune Social Assistance Center in Jaraczewo, High Commune / Municipal and Communal Social Assistance Center in Wysoka, the Solidarity between Generations and Neighborly Self-Help Foundation S2 and A-Kwadrat Klaudia Kaczmarek an institution of the labor market⁴¹ (P4) Among others, the District Seniors Club in Piła was established for 40 people (including 24 women) and the Day Care Home in Róża Wielka for 25 people (17 women). The activity of the Senior Club in Wysoka was extended to 30 new people (21 women) and the telecare system of 40 people (28 women) from the commune of Szydłowo and Wysoka was included.

Issue 1. The moment of retirement or disability pension. The emotional attitude of seniors to stopping work. None of the respondents retired directly, all of them suffered a health impairment as a result of physical work and received a pension: "I went on a pension at the age of 40, I worked on the railroad for 15 years as an unskilled worker, but my spine and legs could no longer cope" (P4), (...) everything is fine, there is enough for everything because I live with my daughter, son-in-law and grandson, they all help, without them I would not be able to do it, I have PLN 1257.20 and bailiff deductions for the loan I took when my husband was suffering from cancer, for his treatment, for doctors. It's been 10 years since my husband died but it has

⁴¹ For more to see: <https://www.powiat.pila.pl/fundusze-pomocowe/realizacji-projekty/145,wsparcie-dla-osob-starszych-niesamdzielnych-w-tym-niepelnarnańnych-z-terenu-powiatu-pilskiego>

grown so much that my life will not be enough to pay it off ”. The second respondent, a 65-year-old senior, recalls this: "I worked as a help in the nursery, because I love children very much, I was glad that I got such a good job because I did not graduate from school, you know ... I could have had a lot worse, unfortunately I fell ill with cancer and these chemicals took all my strength, I had to go on a pension, I could not cope anymore, my husband died shortly after that, it was all difficult .. my husband and I thought it would be completely different .. my husband liked the plot so much (...) (P5). "I worked on the farm all my life, hard and physically, until my legs started to swell terribly and I had a hernia and my spine and knees hurt terribly (...) as I already saw that I would not bear a bucket of water, I prescribed the farm for my son, we live in one house, son with daughter-in-law and children downstairs, I'm upstairs, I'm divorced. (P6)

Issue 2. Needs. Health. Each of the ladies has diabetes, problems with hypertension and circulation problems: "Ah, lady, I already have so many diseases that I do not remember myself, and diabetes - sometimes I would like to eat something but I cannot, although I do not go hungry, but if I lose weight, what will I do with this skin later? On a safety pin? (...) (P4) I have an operation on April 20 for women's matters, you know, and I have a sick heart and hypertension, I have to buy drugs every month for over PLN 300 (...) (P4) "I have this cancer and I take these chemicals and I always agree to the new ones , man hopes to the end, one would like to live again, I sleep a lot, I am without strength (...) (P5) "I laugh that I know that I am alive because my dear lady in the morning all my bones hurt, so I can't get up, but I have a way to do it, I put a warming ointment on a high chair, lubricate myself before I get up and then it's easier for me, I just have to wait a moment for it to start working, I can't wait too long because then I won't make it to the toilet, you understand (...) (P6) they spend up to 30% of their benefits each month on drugs, each of them says that without the help of the children they would not be able to cope financially: "I don't understand my daughter-in-law, but I can't say a word because my son would curse me and I alone in this world it doesn't mean anything and I wouldn't be able to do it, neither the car nor the bus to the doctor with these legs I would not be able to cope (...) sometimes I have to go privately and what to pay for it, my dear, if my son gives it to me, I will go, if not I could not afford it, I was not part of the day seniors' home when I did not have this old virus , but now everything is closed and I am sitting on my own and so I had someone to talk to, the man laughed and I will tell you that I had more energy and was less ill (...)” (P6). "Thanks to my daughter, I am going to have this operation because she took me to the gynecologist privately, I would not have enough money to pay (...) a burden and for 1025 zlotys I would not live, although I really do not need much (...).(P4)

The needs of the poor seniors of the Wysoka Commune

The Wysoka Commune is an urban-rural commune in the Piła powiat with an area of 123.04 km², which constitutes 9.71% of the powiat's area. According to the data at the end of 2017, the commune was inhabited by 6,694 inhabitants. The High Commune, together with Szydłowo, is an applicant for the project for its poorest and most needy people, mentioned above. In the MGOPS database in Wysoka there are 48 poor seniors, 15 people with a disability certificate and 26 long-term and seriously ill people, 33 people are extremely poor, two people are homeless, 24 people have not reached retirement age and are unemployed⁴².

Issue 1. The moment of retirement or disability pension. The emotional attitude of seniors to stopping work. The situation is similar to that in the Szydłowo Commune, health problems contributed to the shortening of working years for 3 out of 4 women and the necessity to retire for a pension: "I worked for 11 years as a manual worker in a slaughterhouse by the machine" (...) Nobody explained this health and safety to anyone, my finger on my right hand was torn off, the manager quickly gave me something to sign that I waived my claims and I signed in this shock, I did not get a zloty (...)(P7)I had to go on a pension, I went into retirement only retired. It's good that I am married, because from my 1100 zlotys, I would not survive (...)",(P7)" I have been working physically for 24 years as a kitchen assistant because I have always liked to cook and as a cleaner, you did not spare yourself, you worked like an ox so that the children would not be left with anything. it was not enough, and when my health failed, I had to go on a disability pension and then I got a pension, that's how it was. I have PLN 1100 and I still pay PLN 300 of the loan a month for the renovation of the roof, this is called vegetation (...), "I have 35 years of work, madam and PLN 1356 of retirement, I worked in an office, I liked my job, I always went out to people (...)" "I have been working on a farm from a young age, I have a pension of PLN 1100 for over 20 years of work, I spend an awful lot on drugs, for blood pressure, for the thyroid gland, I have atherosclerosis, I also have a disease (...) I am a widow, I am mainly at home, it's far to the bus, my legs hurt so I don't use it, I use a cane, oh, that's how I live (...).(P8)

Issue 2. Needs. Health. All the ladies, as in other communes, suffer from chronic diseases, spend a large part of their income on medicines and visits to doctors, each of them also points out that she cannot afford to buy new clothes or go on vacation: "I spend over PLN 200 a month on drugs for diabetes, depression and cholesterol. I suffer from depression, since my daughter

⁴² Data from the analysis of people covered by aid according to the POMOST GOPS program in Wysoka

died of cancer, there are moments when I will smile but this is rare, there are days when my husband forces me to get out of bed (...) otherwise it would probably look like if we could go to the cinema with my husband whether in a cafe or on a trip, because at this age I do not need clothes and I do not even enjoy buying them because of this depression (...) (P7) "I pay a lot for an apartment, as much as PLN 550 a month with fees, I am lonely and sick, I often travel to doctors, recently I had to go for a biopsy privately, I have very expensive medicines, I am depressed by this situation, this poverty makes me depressed, I feel very bad about it that I cannot even go to the cinema (...) I would like to go to a concert and the biggest dream is to go to a spa and relax (...)P10) "I dream of going to a sanatorium because I am sick, I would rest there and use various treatments, but how do you think about trips if I cannot afford to buy a regular blouse or other things? (...) I live alone in a studio apartment but close to my daughter, she helps me pay bills and buy coal (P8)"so that I would go to my brother in Silesia, because I haven't seen him for a long time, but I have nothing for what or how (...) I wish I could walk and my legs no longer hurt and to keep me warm, I only heat the kitchens and the room, because I can't afford it, so I got a fungus on the walls (...) "(P11).

Conclusions

Seniors' poverty is still a widespread phenomenon and its multidimensionality marks wide circles. Both the GUS and Eurostat surveys or data from social welfare centers as well as the respondents themselves indicate shortages in elementary areas of life, these are repeated shortages in the purchase of food, clothing and fuel. The vast majority of people can only dream of going on vacation or to a sanatorium, going to the cinema or restaurant, or visiting their relatives. After analyzing the above material, it is clear that seniors in Poland are very ill, spend a significant part of their income on drugs and visits to specialists. They live modestly and frugally. Single-housekeepers are in the most difficult situation, it is easier for married seniors. Most of the lonely seniors in Poland are widowed women. A significant percentage of the surveyed women, as a result of loss of health as a result of hard and physical work, first stopped work and then retired. Only one of the ladies has 35 years of work behind her - an office worker, the other ladies have a much lower length of service, which translates into low retirement benefits. Fortunately, a large percentage of the elderly receive help from children, mainly for bills shopping, doctor's visits and buying medications. Many people feel lonely. Lack of funds means that they spend a lot of time alone at home, mainly in front of the TV. Not all of them have access to communication, sometimes there is a long distance to the stop, for people with physical disabilities this is an insurmountable barrier. Respondents from Miasteczko Krajeńskie

and Wysoka are members of Senior Clubs financed by the ESF. The need to support seniors and implement further projects devoted to them in the new, upcoming EU perspective 2021-2027 is extremely important. However, despite all these problems and difficulties, the respondents spoke warmly and willingly participated in the survey, most of them volunteered themselves for the future, giving thanks for the interview. I believe that sensitizing younger generations to the needs and problems of older people could have a positive impact on their situation, after all, it is not so difficult to ask your neighbor how she feels and whether she needs anything. More frequent phone calls to a sick mother or grandmother, remembering their birthdays and name days, visiting without a special occasion are just small gestures that mean so much.

Bibliography:

BRAY R., WALKER R., 2019, *The Hidden Dimensions of Poverty. International participatory research*, ATD Fourth World, Oxford University, Retrieved from: <http://www.atd.org.pl/wp-content/uploads/2013/03/UkryteWymiaryUbstwa-v1.1.pdf>.

MATYJAS B., *Childhood in poverty and poverty: in the light of analyzes and research*, in: *Pedagogika Rodzin*, no. 1/1/2011, p. 132.

GRZEDZIŃSKA, A., MAJDZIŃSKA, K., SUŁOWSKA A., *Bramasole*, Warsaw 2010, p. 137; *Poverty and exclusion. The economic, social and political dimension*,

FIRLIT-FESNAK G. ,, SZYLKO-SKOCZNY M., Warsaw 2007, p. 240. *Social policy*. Academic textbook,

The Great PWN Encyclopedia, Polish Scientific Publishers PWN, Warsaw 2005, vol. 28, p. 221.

BACZEWSKI G., Lublin 2008, p. 9, *Faces of poverty in United Europe*, Maria Curie-Skłodowska University Publishing House,

KVALE S., Warsaw 2011, p. 40, *Conducting interviews*.

ACT of March 12, 2004 on social assistance, source: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20040640593/U/D20040593Lj.pdf>,

JAKUB CEGLARZ, accessed: 01/03/2021, source: <https://www.money.pl/emerytura/3-grosze-miesiecznie-oto-najnizsza-emerytura-w-polsce-6613429172218368a.html>,

source: <https://www.gov.pl/web/rodzina/podprogram-2020>,

SZATUR – JAWORSKA, B., BŁĘDOWSKI, P., DZIĘGIELEWSKA, M. (2006). *Fundamentals of social gerontology*. Warsaw: Aspra Publishing House.

GRODZICKI, T., KOCEMBA, J., SKALSKA, A. (2007). *Geriatrics with elements of general gerontology*. Gdańsk: Via Medica Publishing House.

BŁĘDOWSKI, P. (2002). *Local social policy towards the elderly*, Warsaw: Warsaw School of Economics Publishing,

PIKUŁA, N.G. (2020). *Loneliness or social exclusion of the elderly*. Retrieved from: http://kgs.up.krakow.pl/files/4214/4355/1783/Praca_socjalna_42015_DRUK.pdf

Care Experts. (2018). *Loneliness of the elderly*. Source: <https://medicoversenior.pl/samotnosc-seniorow/>

PERELMAN, D., PEPLAU, I. A. (2016). *Toward of social psychology of loneliness*. Source: <https://www.semanticscholar.org/paper/Toward-a-Social-Psychology-of-Loneliness-Perlman-Peplau/52d96cedd5fc0a7658e6e0a8a17d0dcab428850b>

WEISS R.S., (1973). *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*, Cambridge

TRZASKA, I. (2018). *Poverty in Poland. Hundreds of thousands of retirees live on the verge of poverty*. Source: <https://finanse.wp.pl/bieda-w-polsce-setki-tysiecy-emerytow-zyje-na-graicy-ubeństwo-6260112553444993a>

SZARFENBERG R., SZARFENBERG A., (2020) "*Multidimensional senior poverty*" p. 7, source: <http://wrzos.org.pl/download/Ubstwo%20osob%20starszych%20ekspertyza%202020.pdf>

SAWULSKI J., I. MAGDA, P. LEWANDOWSKI, (2019) *Will the Polish pension system go bankrupt?* IBS Policy Paper, Instytut Badań Strukturalnych, source: https://ibs.org.pl/app/uploads/2019/05/IBS_Policy_Paper_02_2019.pdf

GONTAREK L. : *Thirteen million Poles without public transport, article in Gazeta.pl* Wiadomości, 4/10/2018, source: <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,164871,23996515,trzynascie-milionow-polakow-without-public-transport-ze.html>

SOCIÁLNÍ PODNIK A VYBRANÉ EKONOMICKÉ ASPEKTY

SOCIAL ENTERPRISE AND SELECTED ECONOMIC ASPECTS

Ivana Havránková*

Abstrakt: Článek reaguje na problematiku zaměstnávání osob se zdravotním postižením a nabízí pohled na vybrané ekonomické aspekty se zaměřením na minimální mzdu. Cílem příspěvku je přiblížit reálný stav a fungování zaměstnávání osob s hendikepem a nastínit aktuální problémy při zaměstnávání těchto osob. V příspěvku jsou uvedené také výsledky kvalitativního výzkumu při zaměstnávání osob se zdravotním postižením.

Klíčová slova: Sociální podnik. Zaměstnanec. Osoba se zdravotním postižením. Minimální mzda.

Abstract: The article responds to the issue of employment of people with disabilities and offers a view on selected economic aspects with a focus on the minimum wage. The aim of the paper is to present the real state and functioning of employment of people with disabilities and to outline current problems in the employment of these people. The article also presents the results of qualitative research in the employment of people with disabilities.

Keywords: Social enterprise. Employee. Person with disability. Minimum wage.

Úvod

Problematika financování sociálních služeb rezonuje na více úrovních ve všech demokratických státech EU. Transparentní systémy v rovině makro ekonomických ukazatelů při vícezdrojovém financování sociálních služeb se v současné době v České republice potýkají s určitým nedostatkem, a to při zohlednění kvalitního odměňování zaměstnanců v tomto sektoru. Pokud chápeme sociální podnik jako nástroj pro sociální začleňování, pak finanční rámec zejména v kategorii zachování minimálního standardu provozu sociálního podniku otevírá prostor pro širokou diskusi.

Konkrétní sociální politiky demokratických států mohou do značné míry ovlivnit nástroje pro funkční mechanismy financování sociálních služeb, včetně kontrolních systémů při čerpání a využívání finančních prostředků. Je-li definován konkrétní ekonomický minimální standard

* PhDr. Iva Harvánková, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta sociálních věd, Katedra sociálních služeb a poradenstva, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava, mail: elemonia@seznam.cz

pro odměňování zaměstnanců, pak je na místě více se zaměřit na hodnocení v návaznosti na sledované cíle sociální politiky v otázce sociálních služeb.

Tendenční směřování přerozdělování finančních prostředků ze státní správy v sociálních službách může ohrozit inovativní rozvoj a do jisté míry víceletou stabilitu sociálních služeb, sociálních podniků v ČR a poskytovatelů sociálních služeb, zejména nestátní neziskové organizace. Sítě sociálních služeb jsou v některých regionech statické, jejich adaptabilita na nové trendy a vývoj ve společnosti je dosti pomalá a procesně zdlouhavá.

V článku se budu zabývat problematikou sociálního podniku a vybraných ekonomických ukazatelů, se zaměřením na minimální mzdu. Cílem příspěvku je přiblížit reálný stav a fungování zaměstnávání osob s hendikepou a nastínit aktuální problémy při zaměstnávání těchto osob. V článku jsou uvedeny výsledky pilotního šetření u zaměstnanců v sociálních službách, v sociálním podniku při sledování minimální mzdy.

Krize pracovních míst

V současné době někteří odborníci, veřejnost upozorňují na krizi pracovních míst. Právě v době pandemie Covid 19 se ukazuje, že mnoho zemí pocítuje tento jev velmi reálně. *„Můžeme očekávat proměnu této krize do sociální krize. V nejvíce postižených odvětvích má až polovina všech pracovníků smlouvy na částečný úvazek nebo na dobu určitou nebo je osoba samostatně výdělečně činná. Mnohým chybí jistota zaměstnání a mají omezený přístup k dávkám v nezaměstnanosti. Země poskytly mimořádnou úroveň podpory a měly by udělat vše, co je v jejich popředí, aby ji udržely pro ty nejzranitelnější, a zároveň pracovali na budování inkluzivnějších a odolnějších trhů práce.“* (online dostupný z: Employment Outlook 2020 | Facing the jobs crisis (oecd.org), online [20210211]).

Některá zasažená odvětví (například gastro, restaurace, cestovní ruch) a vývoj ekonomiky v době pandemie přináší silný dopad a nejistotu především na zranitelné skupiny obyvatel (napří osoby se zdravotním postižením, matky samoživitelky, špatně placené pracovní pozice) a též na další profesní oblasti a výrobní sektor. Velmi aktuální otázkou je podpora zaměstnávání ohrožených skupin obyvatel. Je zapotřebí přijmout konkrétní pobídky a opatření k zaměstnávání těchto skupin a aktualizovat pobídky práce v dílčích programech práce všech zemí. *„Mnoho zemí využívá programy uchování pracovních míst, aby pomohly udržet zaměstnance zaměstnané a zachránit životaschopná pracovní místa. Patří mezi ně opatření, která přímo dotují odpracované hodiny, jako je německý Kurzarbeit nebo francouzská Activité*

partielle, a také opatření, která také dokládají výdělků pracovníků se sníženou pracovní dobou, jako je the Netherland's NOW (Noodmatregel Overbrugging Werkgelegenheid) nebo Job Keeper Payment v Austrálii. Přibližně 60 milionů lidí v celé OECD bylo zahrnuto do žádostí o takové programy.“ (online dostupný z: Employment Outlook 2020 | Facing the jobs crisis (oecd.org), cit online [20210211]).⁴³⁾

Do popředí zájmu se dostává strategie⁴⁴ OECD v otázkách zaměstnanosti pro jednotlivé země. Tato doporučující strategie identifikuje hlavní politické výzvy zemí a vyvíjí politické balíčky pro řešení problematiky zaměstnanosti z širokého pohledu výkonnosti trhu práce. Strategie zdůrazňuje rozvahu počátečních podmínek zemí, například stav obchodního cyklu, fiskální a správní kapacity, reformy zemí, demografické podmínky, preference, a to v duchu uzpůsobení potřebám, výzvám a schopnostem jednotlivých zemí. V dokumentu „Implementing the OECD jobs strategy“⁴⁵ jsou uvedena doporučení a náměty na ochranu a podporu zaměstnanců, na podporu začleňování na trhu práce, na řešení hlubokých a přetrvávajících nerovností, dále jsou uvedeny politiky zaměřené na zlepšení vyhlídek znevýhodněných pracovníků na trhu práce. Autoři kladou velmi jednoznačné otázky, například „do jaké míry jsou podporovány rovné příležitosti, aby se zabránilo tomu, že socioekonomické pozadí určuje jejich příležitosti na trhu práce role při získávání příslušných dovedností na trhu práce nebo jako zdroj diskriminace? Podporují regulační politiky a politiky vzdělávání dospělých inkluzivnější trhy práce? Zavádí se systémy učení dospělých se zaměřením na znevýhodněné skupiny poskytováním informací a vedení, snižováním překážek účasti a angažovanost zaměstnavatelů a odborů? Existuje rozdíl v příjmech žen a mužů způsoben zaměstnaností, pracovní dobou nebo rozdílnou mzdou mezi muži a ženami? Mají rodiče přístup k cenově dostupné a vysoce kvalitní péči o děti? Je možné podporovat rovnoměrnější sdílení rodičovství například prostřednictvím vyváženějšího systému rodičovské dovolené? Dochází k narušení daňového a převodového systému, které ovlivňují nabídku pracovních sil a rozhodnutí dalších výdělků? Dostávají zaostávající regiony podporu prostřednictvím koordinovaných politik na

⁴³ OECD, online dostupný z: Our global reach – OECD,

Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj byla založena v roce 1961. OECD představuje důležitou roli v koordinaci hospodářské a sociální politiky svých členů. Členské státy respektují shodné principy, kterými jsou tržní hospodářství, pluralitní demokracie a dodržování lidských práv. V současné době má 36 členů, Česká republika se stala členem v roce 1995. Nejvyšším orgánem OECD je Rada. Schází se na úrovni ministrů a na úrovni stálých představitelů – velvyslanců. Ministerská rada přijímá komuniké, které je programovým dokumentem určujícím priority OECD na příští rok. Operativní činnosti zajišťuje OECD prostřednictvím struktury výborů (řídících a odborných) a pracovních skupin, v nichž zasedají zástupci jednotlivých odborných institucí členských států OECD. cit. online [20210211].

⁴⁴ Going national: Implementing the OECD jobs strategy. online b598f530-en.pdf (oecd-ilibrary.org), cit. [20210222]

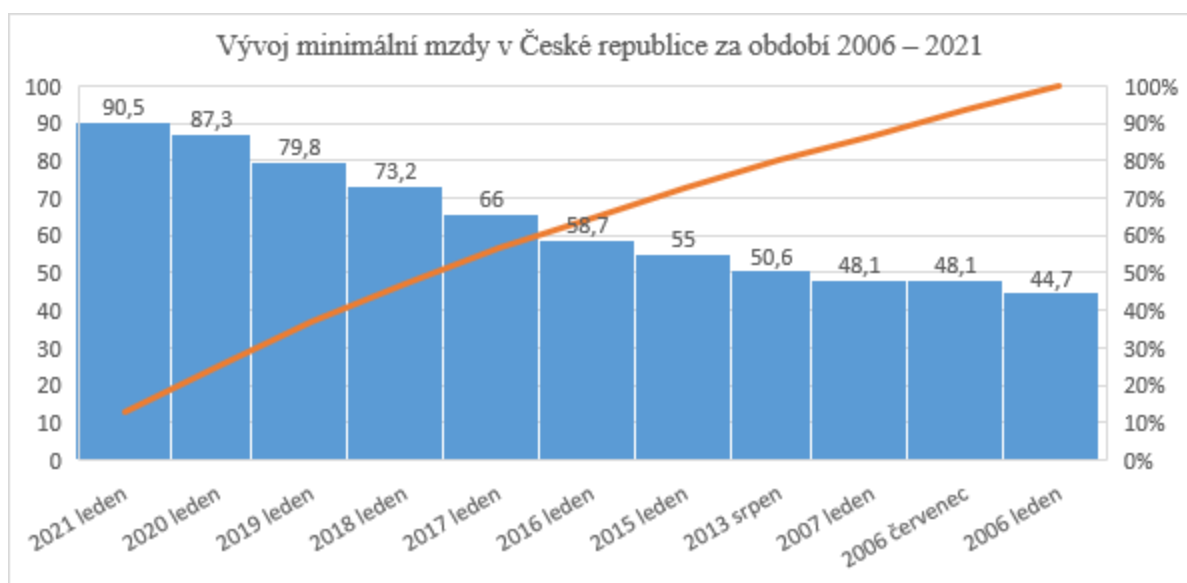
⁴⁵ dtto

národní, regionální a místní úrovni, které podporují růst a konkurenceschopnost a bojují proti nim sociální problémy spojené s lokální koncentrací vyloučení z trhu práce a chudobou? Jaká je role daní a dávek v boji proti chudobě a při dosahování dalších rovnoměrných rozdělení příjmů? Zajišťuje daňový systém, že každý přispívá spravedlivým dílem?“ Tato strategie ve svém návrhu zahrnuje oblast osob znevýhodněných na trhu práce, v kapitole „Zlepšení vyhlídek znevýhodněných pracovníků na trhu práce“ jsou uvedena témata a otázky k problematice politik a řešení překážek k zaměstnanosti prostřednictvím koordinovaných opatření týkajících se například navrhování daňových politik a poskytování zaměstnání, vzdělávání, odborné přípravy, zdraví, péče o děti, bydlení, dopravy a sociálních služeb. (Going national: Implementing the OECD jobs strategy)

Příjmové kategorie mužů a žen (se zaměřením na minimální mzdu) v České republice a ve vybraných zemích EU

Minimální mzda byla v České republice zavedena v roce 1991, v průběhu let až do současnosti došlo mnohokrát ke změně její výše. Hodnoty minimální měsíční mzdy i minimální hodinové mzdy od roku 2006 do roku 2021 jsou znázorněny v grafickém vyjádření, obrázek č. 1.

Obrázek č. 1 Vývoj minimální mzdy v České republice za období 2006–2021

Zdroj: vlastní zpracování, 2021, online dostupný z Minimální mzda v roce 2021, 2020 i v minulosti, vliv na zaručenou mzdu | Kurzy.cz

Zaručená mzda⁴⁶ představuje nejnižší stanovenou mzdu za práci s ohledem na složitost, odpovědnost a namáhavost vykonávané práce, předpokládá se práce na plný úvazek s pracovní dobou 40 hodin týdně. Nejnižší úroveň zaručené mzdy nesmí být nižší než minimální mzda (pro rok 2021 je 15 200 Kč). Zvýšení zaručené mzdy v roce 2021 znamená nárůst měsíční mzdy pro všechny skupiny prací. Zaručená mzda nesmí být nižší než minimální mzda. Na rozdíl od minimální mzdy se zaručená mzda nevztahuje na dohody o pracích konaných mimo pracovní poměr. Nedosáhne-li mzda nebo plat (bez mzdy nebo platu za práci přesčas, příplatku za práci ve svátek, za noční práci, za práci ve ztíženém pracovním prostředí a za práci v sobotu a v neděli) nejnižší úrovně zaručené mzdy, je zaměstnavatel povinen poskytnout zaměstnanci doplatek do výše zaručené mzdy. U zaměstnavatele, kde je mzda zaměstnanců sjednána kolektivní smlouvou, se ustanovení zákoníku práce o zaručené mzdě nevztahuje.

V případě jiné délky stanovené týdenní pracovní doby než 40 hodin týdně (např. u dvou směnného pracovního režimu 38,75 hodiny týdně, tří směnného a nepřetržitého pracovního režimu 37,5 hodiny týdně apod.) se hodinové sazby minimální mzdy i nejnižší úrovně zaručené mzdy úměrně zvyšují. Pokud je však se zaměstnancem sjednána individuálně kratší pracovní doba nebo pokud zaměstnanec neodpracoval v kalendářním měsíci příslušnou pracovní dobu odpovídající stanovené týdenní pracovní době, minimální mzda a nejnižší úroveň zaručené mzdy se úměrně snižují. (Zákoník práce)

Tabulka č. 1 **Minimální mzda a povinné odvody při minimální mzdě v ČR, rok 2021**

Rok 2021		
Hrubá mzda	15 200,00	
zdravotní pojištění – zaměstnanec	684,00	4,50 %
sociální pojištění – zaměstnanec	988,00	6,50 %
zdravotní pojištění – zaměstnavatel	9,0 %	1 368,00
sociální pojištění – zaměstnavatel	24,8 %	3 770,00
Mzdové náklady zaměstnavatele		20 338,00
základ daně	15 200,00	
záloha na daň vypočtená	2 280,00	
"volitelné" - odečet *)	-2 280,00	
záloha na daň po slevě	0,00	bez slevy:

⁴⁶ ČESKO. Zákon č. 262 ze dne 21. dubna 2006, zákoník práce, uveřejněn v částce 84/2006 Sbírky zákonů.

Čistá mzda	13 528,00	11 248,00
*) nárok na 27 840, - Kč ročně, tj. max. 2 320, - měsíc		
Resume: Zaměstnavatel je povinen zaplatit minimálně 20 338 Kč, aby zaměstnanci zbylo 11 248 Kč, resp. 13 528 Kč (má-li nárok na slevu na dani).		

Zdroj: vlastní zpracování, 2021, zákon č. 586/1992 Sb., Zákon České národní rady o daních z příjmu.

Tabulka č. 2 Přehled vývoje minimální mzdy (měsíční a hodinová) v ČR za období 2006–2021

Období	Minimální mzda	
	měsíční v Kč	hodinová v Kč
2021 leden	15 200	90,50
2020 leden	14 600	87,30
2019 leden	13 350	79,80
2018 leden	12 200	73,20
2017 leden	11 000	66,00
2016 leden	9 900	58,70
2015 leden	9 200	55,00
2013 srpen	8 500	50,60
2007 leden	8 000	48,10
2006 červenec	7 955	48,10
2006 leden	7 570	44,70

Zdroj: *Vývoj minimální mzdy od jejího zavedení do roku 2021*, upraveno, online dostupný z Minimální mzda v roce 2021, 2020 i v minulosti, vliv na zaručenou mzdu | Kurzy.cz

Z přehledu vývoje minimální mzdy (tabulka č. 1) se ukazuje průběžný nárůst hodnoty minimální mzdy ve sledovaném období. V roce 2021 představuje zaručená minimální mzda za měsíc 15.200 Kč při hodinové sazbě 90,50 Kč. Z pohledu současného kurzu Eura⁴⁷ činí minimální hodinová sazba v ČR 3,51 €, měsíční minimální mzda 590 €.

Na počátku roku 2021 Evropská komise zveřejnila směrnici⁴⁸, která představuje určitý rámec pro stanovení minimálních mezd v členských státech EU. Dle Evropské komise má stanovení adekvátní úrovně minimálních mezd pozitivní dopad v rovině sociální a též v rovině

⁴⁷ Kurz Eura – ČNB: 25,755 Kč/EUR, online Aktuální kurz eura ke koruně, EUR/CZK. ČNB, banky, směnárny. | Peníze.cz (penize.cz), cit online [20210213].

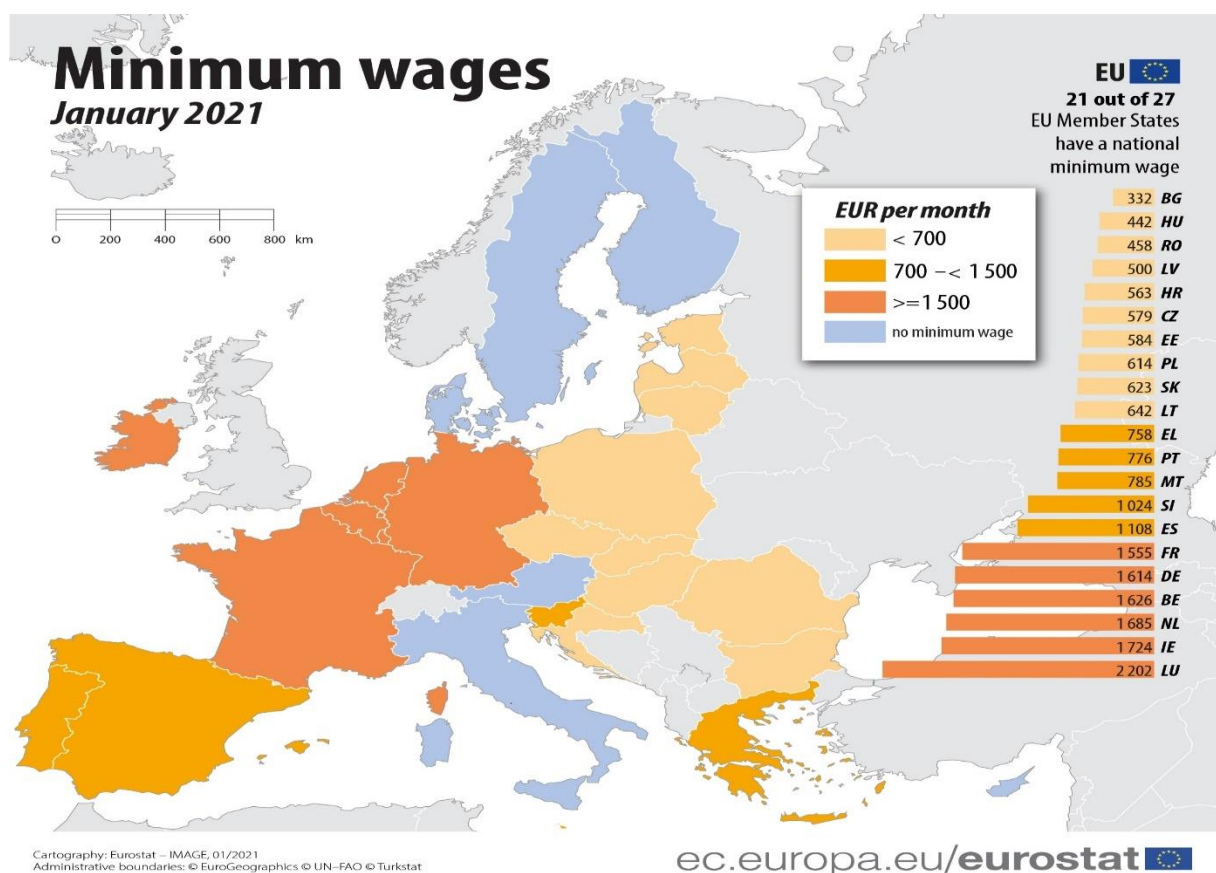
⁴⁸ Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on adequate minimum wages in the European Union, online [20210208], p. 17 (29), online <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020PC0682&from=EN>

zaměstnavatelské z pohledu soutěže mezi zaměstnavateli. Minimální mzdu mají zavedenou všechny členské státy, v 6 státech je minimální mzda výhradně na základě kolektivního vyjednávání. Záměrem Komise není tento systém měnit, ale je třeba vytvořit rámec minimálních standardů, kterými by se mělo stanovování minimální mzdy řídit. Cílem návrhu je také posílit vymáhání a monitoring uplatňování ochrany minimální mzdy v členských státech EU. V návrhu směrnice Evropské komise, v části „Obecná ustanovení“ je v jejím předmětu definován cíl zlepšit pracovní a životní podmínky v EU a určit rámec pro stanovení přiměřených úrovní minimálních mezd, přístup pracovníků k ochraně minimální mzdy ve formě mezd stanovených kolektivní smlouvou nebo ve formě zákonné minimální mzdy, pokud existuje. Směrnicí není dotčeno plné respektování autonomie sociálních partnerů, jakož i jejich právo vyjednávat a uzavírat kolektivní smlouvy, dále není dotčena volba členských států stanovit zákonné minimální mzdy nebo podporovat přístup k poskytované ochraně minimální mzdy kolektivními smlouvami. Směrnice neukládá povinnost členských států, kde je stanovení mezd zajištěno výlučně prostřednictvím kolektivních smluv zavést zákonnou minimální mzdu ani uzavřít kolektivní smlouvy univerzálně použitelné.

V uvedeném návrhu směrnice Evropské komise jsou vydefinovány základní pojmy – „minimální mzda“ - „minimální odměna“, kterou je zaměstnavatel povinen platit pracovníkům za práci vykonanou během daného období, vypočtenou na základě času nebo výstupu“, „zákonnou minimální mzdou“ se rozumí minimální mzda stanovená zákonem nebo jiným závazným právním předpisem. Dále pojem „kolektivním vyjednáváním“ zahrnuje všechna jednání, která probíhají mezi zaměstnavatelem, skupinou zaměstnavatelů nebo jednou či více organizacemi zaměstnavatelů na jedné straně a jednou nebo více organizacemi zaměstnanců na straně druhé pro stanovení pracovních podmínek a podmínek zaměstnání a/ nebo regulační vztahy mezi zaměstnavateli a pracovníky a/nebo regulací vztahů mezi zaměstnavateli, nebo jejich organizací a organizací zaměstnanců nebo pracovníků organizace. „Kolektivní smlouvou“ jsou myšleny všechny písemné dohody týkající se práce, pracovních podmínek, uzavřené sociálními partnery jako výsledek kolektivního vyjednávání. „Pokrytím kolektivního vyjednávání“ se rozumí podíl pracovníků na vnitrostátní úrovni, na které se vztahuje „kolektivní smlouva.“. (Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on adequate minimum wages in the European Union, online [20210208], p. 17 (29), online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020PC0682&from=EN>)

Aktuální výši minimální mzdy po přepočtu na eura vyjadřuje obrázek níže.

Obrázek č. 2 Přehled minimální mzdy ve vybraných státech EU

Zdroj: Česká minimální mzda patří k nejnižším v EU. Nové porovnání. Převzato, 2021, online dostupný z: Česká minimální mzda patří k nejnižším v EU. Nové porovnání | Peníze.cz (penize.cz), cit. online [20210213].

Přestože v posledních letech dochází k růstu minimální mzdy v České republice, nadále však zůstává velmi nízko v celkovém přehledu v Evropské unii. Ukazuje to nové porovnání, které zveřejnil statistický úřad Eurostat. Podle hodnoty minimální mzdy v přepočtu na eura je ČR na šestém místě od konce. Vyšší hodnoty minimální mzdy má Polsko, Slovensko a Litva atd. Nejvyšší hodnotu minimální mzdy dosahuje Lucembursko. Králová (2021) uvádí, že minimální mzdu na celostátní úrovni nestanoví Rakousko, Dánsko, Švédsko, Finsko, Itálie a Kypr. Do roku 2014 nebyla tímto způsobem definována minimální mzda i v Německu. (online dostupný z: <https://www.penize.cz/mzda-a-plat/424227-ceska-minimalni-mzda-patri-k-nejnizsim-v-eu-nove-porovnani>)

Evropská sociální charta⁴⁹ stanoví, že všichni zaměstnanci mají právo na spravedlnost pracovní podmínky. Uznává právo všech pracovníků na spravedlivou odměnu dostatečnou pro slušnou životní úroveň pro sebe a své rodiny. Z výše uvedeného jednoznačně vyplývá, že právo na spravedlivou odměnu za vykonanou práci, právo na zachování minimální mzdy je chápáno v celostním systému EU. Dílčí státy mají určité mechanismy a zákonné předpisy pro definování a stanovení minimální mzdy, případně kolektivní dohodu.

Otázkou zůstává míra a výše položené finanční hranice minimální mzdy pro vymezené pracovní pozice na trhu práce. Rovněž ekonomické a právní podmínky zejména pro malé a střední podniky v oblasti zaměstnávání ohrožených skupin obyvatel. V kontextu rostoucí sociální propasti, v důsledku současné situace pandemie C19 je důležité zajistit, aby každý zaměstnanec měl možnost vydělávat přiměřené částky mzdy. Sociální benefity z pilířů sociálního zabezpečení jsou vedeny podpůrnou cestou k udržení určité hranice například životního a existenčního minima, rovněž právo na práci a určení minimální mzdy je jedním z možných nástrojů konkrétního státu zajisti naplnění základních lidských práv a svobod.

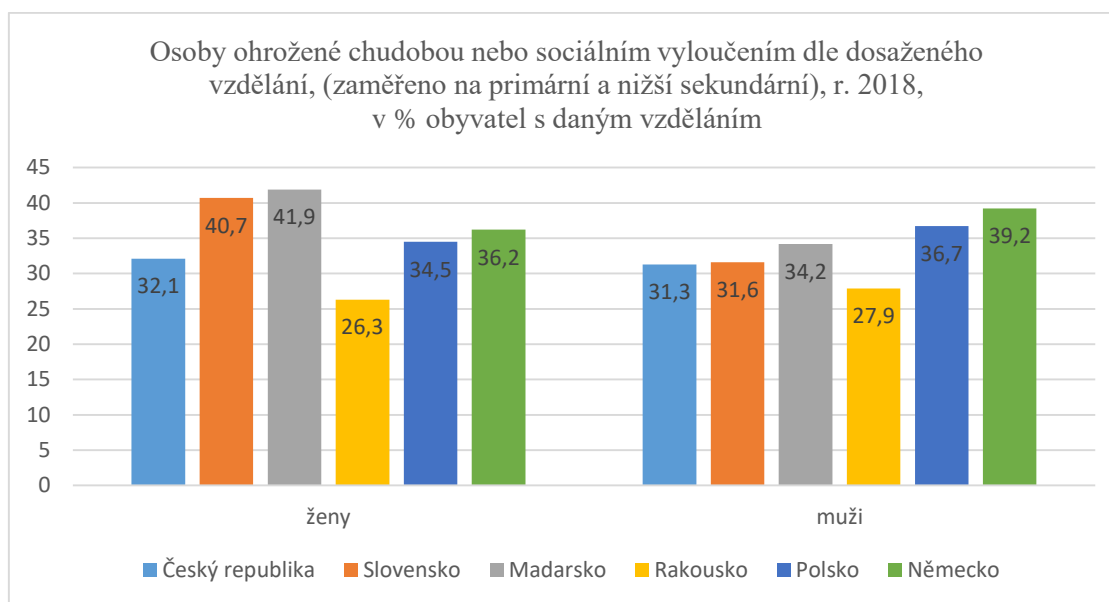
Z národních statistik⁵⁰ je možné velmi jasně konkretizovat procentuální počty osob, které jsou v současné době ohroženy chudobou nebo sociálním vyloučením.

Obrázek č. 3 Osoby ohrožené chudobou nebo sociálním vyloučením dle dosaženého vzdělání ve vybraných zemích EU, (zaměřeno na primární a nižší sekundární vzdělání), r. 2018

⁴⁹ Evropská sociální charta, 14/2000 Sb.m.s., online dostupný z:

https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/Umluvy/Evropska_socialni_charta.pdf

⁵⁰ Český statistický úřad, www.czso.cz, online PRÁCE, SOCIÁLNÍ STATISTIKY | ČSÚ (czso.cz), cit. online [20210213].

Zdroj: Český statistický úřad, www.czso.cz, online PRÁCE, SOCIÁLNÍ STATISTIKY | ČSÚ (czso.cz), cit. online [20210213], (Pramen / Source: Eurostat, 17/01/2020), vlastní zpracování grafického vyjádření, 2021.

Z obrázku č. 3 je patrné, že v ČR je v populaci 32,1 % žen a 31,3 % mužů ohroženo chudobou nebo sociálním vyloučením v kategorii primárního a nižšího sekundárního vzdělání. Nejvyšší hodnoty procentuálního podílu ohrožení žen chudobou nebo sociálním vyloučením představuje Maďarsko a dále Slovensko, u mužů vykazuje nejvyšší hodnoty procentuálního podílu ohrožení chudobou nebo sociálním vyloučením Německo a následně Polsko. Nejnižší hodnoty procentuálního podílu ohrožení osob u primárního a nižšího sekundárního vzdělání generuje Rakousko jak v kategorii ženy i muži.

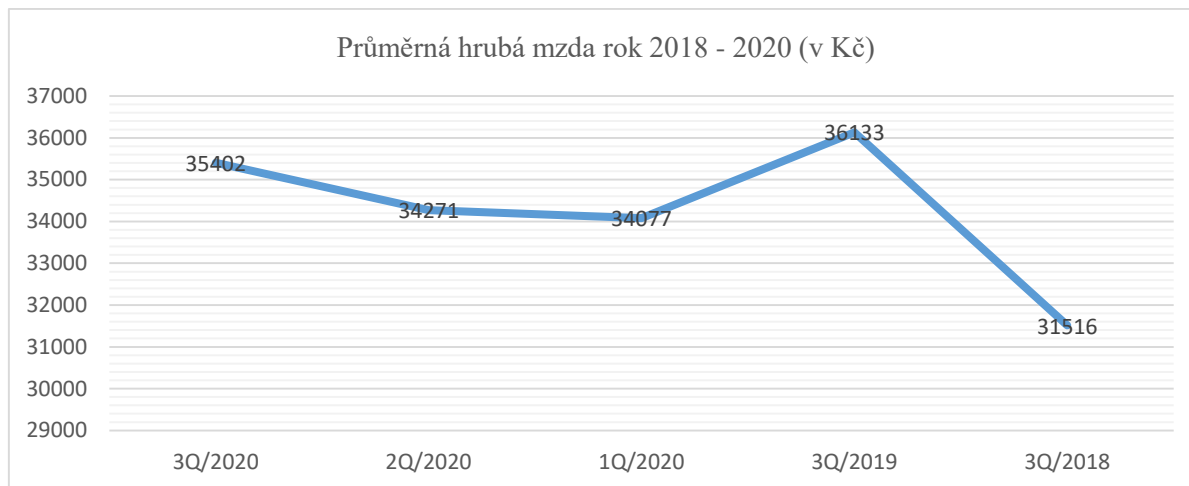
Z databáze distribuce příjmů OECD „*Income Distribution Database*“, na základě dotazníku ročních hodnocení souborů ukazatelů nerovnost příjmů a chudoby na podporu srovnávací analýzy OECD se ukazuje jednoznačná potřeba sledovanosti různých typologií domácností z pohledu jejich ekonomického a sociálního statusu. (online dostupný z: [Income Distribution Database \(oecd.org\)](http://Income Distribution Database (oecd.org)), cit. online [20210211]).

Průměrná hrubá měsíční mzda

Pro ilustraci níže zmíníme, jakým způsobem se profiluje průměrná měsíční mzda v ČR. Například ve 3Q/2020 představuje průměrná hrubá měsíční mzda 1.374,56 €. V porovnání

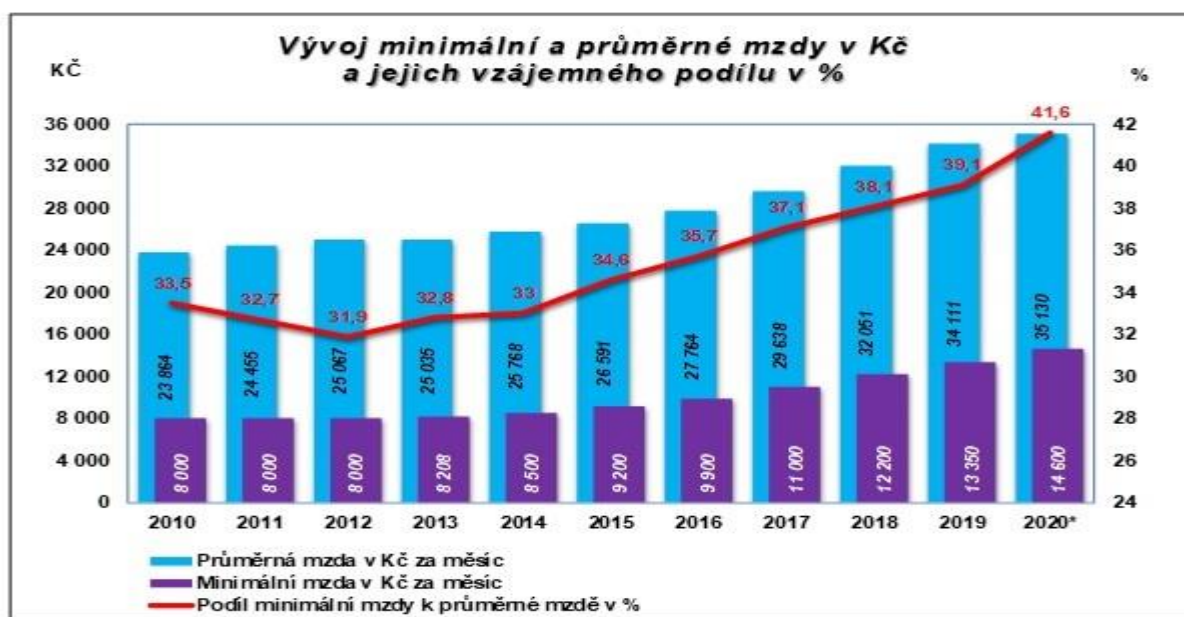
s minimální mzdou představuje průměrná hrubá měsíční mzda podíl 2,329. Čistá minimální mzda vůči průměrné čisté měsíční mzdě představuje podíl 2,106.

Obrázek č. 4 Průměrná hrubá mzda rok 2018–2020

Zdroj: vlastní zpracování, 2021, online dostupný z: Mzdy | Peníze.cz (penize.cz)

Obrázek č. 5 Vývoj minimální a průměrné mzdy a jejich vzájemný podíl za období 2010–2020

Pozn.: * odhad MPSV

v roce 2013 je minimální mzda propočtena jako vážený průměr za rok (minimální mzda zvýšena k 1.1. a 1.8.)

Zdroj: ČSÚ, MPSV, vlastní propočty

Zdroj: Česká minimální mzda patří k nejnižším v EU. Nové porovnání. Převzato. Online dostupný z: Česká minimální mzda patří k nejnižším v EU. Nové porovnání | Peníze.cz (penize.cz), cit. online [20210213].

Ze statistik ČSÚ⁵¹ vyplývá, že průměrné mzdy v roce 2020 rostly především u zaměstnanců pracujících v administrativě, energetice, zemědělství a IT. Pokles naopak zaznamenaly průměrné mzdy u lidí zaměstnaných v realitách, pohostinství a stravování, zábavě, ubytování, rekreaci a kultuře, které restriktce v souvislosti s epidemií postihly nejvýrazněji. Slabší růst mezd v ČR ovlivnila pandemie Covid 19, v důsledku toho došlo ke zpomalení ekonomiky v některých odvětvích a zaměstnavatelé byli nuceni přistoupit k určitým ekonomickým opatřením.

Mzdová nerovnost je v ČR realitou, na základě mediánu můžeme efektivně posuzovat mzdovou nerovnost, čím větší panuje rozdíl mezi průměrnou mzdou a mediánem, tím větší nerovnost platů v zemi je. V ČR je mzdová nerovnost nízká, v rámci OECD jedna z nejnižších. Jako příklad můžeme uvést první čtvrtletí roku 2020, kdy průměrná mzda činila 34 077 Kč. Medián však činil 29 333 Kč. Zjednodušeně můžeme vyjádřit názor, že polovina pracujících osob (zaměstnanců) pobírá více než tuto částku a polovina naopak, jejich plat je nižší. Oproti předchozímu roku 2019 vzrostl medián o 5,8 %. Ve druhém čtvrtletí však medián zaznamenal pokles na 29 123 Kč. Díky podrobným údajům ze strukturálního šetření⁵² lze objektivně posoudit také mzdovou nerovnost mezi pohlavími. Zatímco medián mezd u mužů v prvním pololetí 2020 činil 31 790 Kč, medián mezd u žen činil 26 723 Kč. Z uvedeného vyplývá, že ženy na stejných pozicích pobírají nižší platy než muži. (Český statistický úřad, 2021, online dostupný z https://www.czso.cz/csu/czso/prace_a_mzdy_prace)

Zjištění v rámci pilotního šetření zaměstnávání osob se zdravotním postižením

Cílem pilotního šetření bylo zjistit, jaké jsou reálné možnosti osob s hendikepem na trhu práce, zda zaměstnanci v sociálním podniku a v sociálních službách pobírají minimální mzdu, a zda fakticky existují rozdíly ve financování při odměňování zaměstnanců na vybraných typologicky shodných pracovních pozicích. Soustředěnost byla zaměřena na zaměstnance s nižší odbornou kvalifikací, zejména na skutečnost, zda je zaměstnancům v sociálním podniku a zaměstnancům v sociálních službách na stejné pracovní pozici vyplácena minimální mzda. Proto byl realizovaný kvalitativní výzkum, v jehož rámci byly použité dvě metody, a to metoda kvalitativního rozhovoru a obsahová analýza Šed'ová, Švaříček (2014), Chrátka (2007).

⁵¹ Český statistický úřad, 2021, online dostupný z https://www.czso.cz/csu/czso/prace_a_mzdy_prace

⁵² MPSV ČR. Online dostupný z: <https://www.mpsv.cz/statistika-vydelku>, cit. online [20210216]

Výzkumný vzorek tvořili zaměstnanci sociální firmy a zaměstnanci sociální služby. Rozhovory byly realizované v organizaci Cedr, o.p.s., Pardubice, Domov na Stříbrném Vrchu, Rokytnice v Orlických horách, Domov pro seniory, Pardubice, Česká abilympijská asociaci, z.s., Pardubice. Předmětem obsahové analýzy byly Výroční zpráva Vládního výboru pro zdravotně postižené občany za rok 2018⁵³, Katalog sociálních podniků⁵⁴, zákoník práce⁵⁵ a další právní dokumenty. Rozhovory byly vedeny s vybranými zaměstnanci organizací, s vedením managementu organizací v měsíci leden–únor 2021. Do šetření byly zapojeny vytipované subjekty v oblasti registrovaných sociálních služeb s různým právním statutem a s profilací sociálního podniku. A zařízení sociálních služeb, příspěvkové organizace územně správních celků.

Tabulka č. 3 **Přehled subjektů pilotního výzkumu, r. 2021**

Název organizace, sídlo	Počet zaměstnanců celkem	Počet zaměstnanců s minimální mzdou/rok, (v %)	Pracovní pozice zaměstnanců s minimální mzdou
1. Česká abilympijská asociace, z.s. Sladkovského 2824, Pardubice	95	45 % - 50 %	uklízeč/ka, řidič/ka švadlena, pomocný kuchař/ka pomocná administrativa
2. Cedr Pardubice, o.p.s. Jana Palacha 324, Pardubice	85	64 %	úklidový pracovník, dělník kompletace, šička, dělník mobilní, administrativní pracovník
3. Domov pro seniory Blahotova 646, Pardubice	89	0	0 pozn.: těsně nad minimální mzdou (o 2.000/měsíc)

⁵³ Výroční zpráva, 2018, online dostupný z: Výroční zpráva Vládního výboru pro zdravotně postižené občany za rok 2018 | Vláda ČR (vlada.cz)

⁵⁴ České sociální podnikání. Adresář sociálních podniků. Online dostupný z: <https://ceske-socialni-podnikani.cz/adresar-socialnich-podniku>

⁵⁵ ČESKO. Zákon č. 262 ze dne 21. dubna 2006, zákoník práce, uveřejněn v č. 84/2006 Sbírky zákonů.

pracovnice úklidu a
prádelny

4. Domov Na Stříbrném vrchu	68	0	0
Rokytnice v Orlických horách			

Zdroj: vlastní zpracování, 2021

V rámci pilotního výzkumu bylo zjištěno, že organizace, uvedené jako příspěvkové organizace územně správních celků nevykazují zaměstnance s minimální mzdou. Existují zde pracovní pozice, jako například pracovník úklidu, pracovník prádelny, jejichž mzda se pohybuje těsně nad hranicí minimální mzdy. Z rozhovorů vyplynulo, že subjekty č. 3. a 4 při odměňování svých zaměstnanců vychází z předpisu o platových poměrech zaměstnanců ve veřejných službách a správě⁵⁶. Oproti tomu nestátní neziskové subjekty č. 1 a č. 2 vykazují poměrně výrazné zastoupení podílu pracovních míst a pracovních pozic s minimální mzdou, jedná se o 45-50 % a 64 % zaměstnanců z celkového počtu všech zaměstnanců v organizaci sociálního podniku. Jde převážně o pracovní pozice šička, švadlena, uklízeč/ka, řidič, kuchař/ka, dělník kompletace, dělník mobilní, pomocná administrativa. Ve všech uvedených pracovních pozicích jsou zastoupeny osoby se zdravotním postižením. Minimální mzda ve výši 15 200 Kč je vyplácena buď v plné částce, či je krácena s ohledem na výši úvazku. Nejčastěji se jedná o typ úvazku 0,5 při částce 7 600 Kč/měsíc u pracovních pozic pomocný kuchař, pomocná administrativa, servírka, uklízečka, řidič, švadlena, prodavač. Neziskové subjekty (č. 1 a č. 2) nemají zákonnou povinnost při odměňování svých zaměstnanců vycházet z nařízení vlády o platových poměrech zaměstnanců ve veřejných službách a správě.

Z uvedeného šetření byla zjištěna jistá rozdílnost a nerovnost ve financování pracovních pozic (přestože se jedná o shodné pracovní pozice, s nižším stupněm kvalifikace) u subjektů se statutem příspěvkové organizace a nestátními subjekty⁵⁷. Konkrétní pracovní pozice (viz. tabulka č. 3) nemají výši odměny (mzdy) za vykonanou práci v podobné skladbě, přestože se

⁵⁶ ČESKO. Nařízení vlády č. 341 ze dne 25. září 2017, o platových poměrech zaměstnanců ve veřejných službách a správě, částka 117.

⁵⁷ Veřejná instituce (dále jejich organizační složky, příspěvkové organizace) odměňuje své zaměstnance podle příslušného katalogu prací a vládního nařízení, menší jistoty mají zaměstnanci v soukromém sektoru, kde existují alespoň zaručené mzdy, rozdělené podle skupin prací.

jedná o shodné pracovní pozice dle katalogu práce. V neziskovém sektoru se ve výzkumném vzorku pohybuje mzda této pracovní pozice na úrovni minimální mzdy, tedy 15 200 Kč (v hrubém), v příspěvkové organizaci na finanční hladině cca 17 200 Kč (v hrubém), obě pozice při úvazku 1,00.

Pilotní šetření bylo zaměřeno na zaměstnance sociálního podniku, zaměstnance v sociálních službách s nižší kvalifikací. Do budoucna se otevírá prostor pro sledování financování zaměstnanců v sociálním podniku, v sociálních službách na vyšších pracovních pozicích, například sociální pracovník.

Z praxe se ukazuje jistá odlišnost při odměňování zaměstnanců na stejných pracovních pozicích (v malých a středních podnicích) v sociálním podniku, kde jsou realizovány a poskytovány sociální služby a sociálních službách se statutem příspěvkové organizace územně správního celku. Pokud bychom měli v České republice zachovat právo na přiměřenou a spravedlivou odměnu, pak minimálně v sociálním podniku by měla být garantována a zachována minimální mzda, zaručená mzda jako vstupní benefit pro slušnou životní úroveň.

Hledisko kvality v sociálním podniku

Pojetí kvality je spojováno se schopností organizace naplnit nebo překonat očekávání uživatelů a je nejčastěji definována jako rozdíl mezi očekáváním uživatelů týkajícím se služby a jejich vnímáním výkonu služby. (Zeithaml, V., A., Parasuraman, A., 2004) Podle Karaffové je za kvalitu považována taková služba, která je poskytována kvalifikovanými pracovníky, poskytována s přiměřeným technickým a dalším vybavením, přiměřeně stavu uživatele, je přínosem pro zdravotní stav nebo kvalitu života, je přijatelná z hlediska hodnotové a emocionální rovnováhy a řádně zdůvodněná a zadokumentovaná. (Karaffová, 2004)

V současnosti se stále více ukazuje, že významnou roli při stanovení kvality služeb v sociálním podniku má morálka, etika, etický přístup k uživatelům/zaměstnancům podniku. Levická (2002) upozorňuje na konkrétní dilemata a rozvádí konkrétní příklady v sociální práci mimo jiné ambivalence pomoci a kontroly v sociální práci. V našem kontextu klientovi služeb ve stejném významu zaměstnanci sociálního podniku. Z rozhovorů se zaměstnanci sociálního podniku sekundárně vyplynulo, že právě s ohledem na etická pravidla a postupy by se mohlo předcházet určitým těžkostem a nedorozuměním při zaměstnávání osob s hendikepem či osob ohrožených na trhu práce v sociálním podniku.

Pokud budeme pojem kvalita definovat jako standard, tak v podmínkách poskytování služeb v sociálního podniku musíme stanovit minimální standardy a kritéria pro rovinu zaměstnaneckou, rovinu ekonomickou, rovinu etickou, rovinu právní atd. Bohužel v současné

době postrádáme právě jednoznačné vymezení minimálních standardů v sociálním podniku ve výše uvedených rovinách na celostátní úrovni.

Závěr

Z dostupných statistik⁵⁸ v zemích eurozóny se ukazují konkrétní počty osob, jejichž disponibilní příjem je dlouhodobě pod hranicí chudoby. Je zřejmé, že otázka ekonomického příjmu těchto osob, při zajištění sociální pomoci, podpory ze systému sociálního zabezpečení bude nadále přinášet poměrně dosti zátěžovou výdajovou položku do rozpočtu konkrétních států.

Je jisté, že preventivní hledisko a cílená podpora zaměstnávání ohrožených skupin na otevřeném i chráněném trhu práce (nejen ekonomickými nástroji) může mít za cíl zlepšení celkové situace znevýhodněných skupin obyvatel na životní úroveň a společenské postavení jedince. Motivace a možnosti získání práce a kvalifikovaného zaměstnání je v současné době i s ohledem na pandemický vývoj ve společnosti nadále zásadní hledisko.

Právo na práci a přiměřenou odměnu je v popředí sociálních politik jednak na úrovni konkrétních států a také na úrovni komunitární v rámci Evropské unie i v rámci mezinárodním. Je garantován základní princip o rovném zacházení, rovném přístupu, zákazu diskriminace a princip zachování minimální odměny za odvedenou práci. Právo na spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky mají všichni bez rozdílu.

Z pilotního šetření se ukazuje, že v praxi při odměňování zaměstnanců v sociálních službách (ve shodných pracovních pozicích) může docházet ke konkrétním rozdílům, a to dle statusu zaměstnavatele – poskytovatele sociální služby x zaměstnavatel osob se zdravotním postižením. Určitým východiskem a řešením z krize pracovních míst ohrožených skupin obyvatel a možné prohlubující se sociální krize mohou být právě sociální podniky, které mají nejen určité ambice a zkušenosti v oblasti propojení trhu práce a sociální práce, ale i zkušenost s podnikáním a zaměstnáváním ohrožených skupin obyvatel. Sociální podnik ve spolupráci se sociální službou v oblasti financování provozu má dostupnější kapacitu a potenciál zaměstnávat ohrožené skupiny obyvatel.

⁵⁸ Český statistický úřad, www.czso.cz, online PRÁCE, SOCIÁLNÍ STATISTIKY | ČSÚ (czso.cz), cit. online [20210213].

Seznam použité literatury

EU. Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2012/C 326/02 OJEU C326/391 of 26.10.2012. online Search results – EUR-Lex (europa.eu)

CHRÁSTKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.

KARAFFOVÁ, J. *Proč ošetrovatelské standardy?* Zpravodaj AÚSP, 2004, roč. 6.

KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo*. Praha: C. H. Beck, 2007. ISBN: 978-80-7179-620-6.

KRÁLOVÁ, J. *Česká minimální mzda patří k nejnižším v EU. Nové porovnání*. 2021, online dostupný z: Česká minimální mzda patří k nejnižším v EU. Nové porovnání | Peníze.cz (penize.cz), cit. online [20210213].

LEVICKÁ, J. (ed.) *Etika a sociální práce*. Zborník z konferencie, ktorá sa konala dňa 25. 10. 2002 v Trnave. Trnava: Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce TU v Trnave. ISBN 80-88774-20-9.

MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, 2. vydání, Praha: Portál, 2008, 272 s., ISBN 978-80-7367-368-0.

Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on adequate minimum wages in the European Union, online [20210208], p. 17 (29), online:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020PC0682&from=EN>

ŠEĐOVÁ, K., ŠVARŤÍČEK, R. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

ZEITHAML, V. A., PARASURAMAN, A. *Service Quality*. Cambridge, Massachusetts: Marketing Science Institute, 2004 86 s. ISBN 978-9965711432.

Evropská sociální charta, 14/2000 Sb.m.s., online dostupný z: https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/Umluvy/Evropska_socialni_charta.pdf

Minimální mzda v roce 2021 i v letech 1991-2020, online dostupný z: Minimální mzda v roce 2021, 2020 i v minulosti, vliv na zaručenou mzdu | Kurzy.cz

Vývoj minimální mzdy od jejího zavedení do roku 2021, online dostupný z Minimální mzda v roce 2021, 2020 i v minulosti, vliv na zaručenou mzdu | Kurzy.cz

ČESKO. Zákon č. 262 ze dne 21. dubna 2006, zákoník práce, uveřejněn v č. 84/2006 Sbírky zákonů.

ČESKO. Zákon č. 586 ze dne 18. prosince 1992 Sb., o daních z příjmů, uveřejněn v č. 117/1992 Sbírký zákonů.

ČESKO. Vyhláška č. 505 ze dne 29. listopadu 2006, Vyhláška, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, uveřejněno v č. 164/2006 Sbírký zákonů

České sociální podnikání. *Adresář sociálních podniků*. Online dostupný z: <https://ceske-socialni-podnikani.cz/adresar-socialnich-podniku>

Český statistický úřad, 2021, online dostupný z https://www.czso.cz/csu/czso/prace_a_mzdy_prace

Český statistický úřad, www.czso.cz, online PRÁCE, SOCIÁLNÍ STATISTIKY | ČSÚ (czso.cz), cit. online [20210213].

GOLA, P. *Porovnáváme výši důchodu v Česku a Německu*. Online <https://www.finance.cz/zpravy/finance/331661-porovnavame-vysi-duchodu-v-cesku-a-nemecku/>

OECD. online *Our global reach* – OECD, online [20210211].

OECD. *TERMS OF REFERENCE OECD PROJECT ON THE DISTRIBUTION OF HOUSEHOLD INCOMES 2017/18* COLLECTION July 2017. Income Distribution Database. (<http://oe.cd/idd>). Online IDD-ToR.pdf (oecd.org)

ELENA CRIVELLARO, ALEXANDER HIJZEN, CYRILLE SCHWELLNUS. *Going national: Implementing the OECD jobs strategy*. 3. May 2019. online b598f530-en.pdf (oecd-ilibrary.org)

OECD. *Facing the jobs crisis*. 2021. online Employment Outlook 2020 | Facing the jobs crisis (oecd.org), online [20210211].

OECD. *Pensions at a Glance* 2015, online

https://www.mzv.cz/oecd.paris/cz/zpravy_udalosti_aktuality/oecd_vydalo_publicaci_pensions_at_glance.html?force_format=mobile

MPSV ČR. *Statistika výdělků. Regionální statistika ceny práce*. Online dostupný z: <https://www.mpsv.cz/statistika-vydelku>, cit. online [20210216]

CHUDOBA AKO ZÁKLADNÉ POLE SOCIÁLNEJ PRÁCE

POVERTY AS A BASIC FIELD OF SOCIAL WORK

Michaela Vaceková, Jana Levická*

Abstrakt: Chudoba patrí k tradičným poliam sociálnej práce. V súčasnosti má problematika chudoby množstvo podôb a preto si vyžaduje široké spektrum odborných kompetencií sociálnych pracovníkov, ktorými by mali disponovať. Jednou z problémových oblastí, na ktoré sa sociálna práca v problematike chudoby orientuje je príjmová chudoba. Príjem domácností je kľúčovým determinantom životnej úrovne ľudí. Na Slovensku je príjmová chudoba zároveň najviac sledovaná oblasť v rámci problematiky chudoby. CIEĽ: Cieľom príspevku je poukázať na aktuálny vývoj príjmovej chudoby a nezamestnanosti na Slovensku. METÓDY: V príspevku bola použitá obsahová analýza dát. VÝSLEDKY: Z našich zistení vyplýva, že súčasná pandémia vyvolaná ochorením COVID-19 sa prejavuje v stúpajúcej nezamestnanosti.

Kľúčové slová: Chudoba. Sociálna exklúzia. Nezamestnanosť. Sociálna práca. Sociálna politika. Príjmová chudoba.

Abstract: Poverty is one of the traditional fields of social work. At present poverty takes many forms and therefore requires a wide range of professional competencies of social workers. One of the problem areas on which social work focuses is income poverty. Household income is a key determinant of the living standards of the people. In Slovakia is income poverty also the most monitored area in poverty issue. OBJECTIVE: The aim of the paper is to point out the current development of income poverty and unemployment in Slovakia. METHODS: We used a content analysis of data when creating the paper. OUTCOMES: Our findings suggest that the current COVID-19 pandemic is reflected in rising unemployment.

Keywords: Poverty. Social exclusion. Unemployment. Social work. Social policy. Income poverty.

Úvod

* Mgr. Michaela Vaceková, , Katedra sociálnych služieb a poradenstva, Fakulta sociálnych vied, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Bučianska 4/A, Trnava 917 01, email: vacekovam@gmail.com
prof. PhDr. Mgr. Jana Levická, PhD., Katedra sociálnych služieb a poradenstva, Fakulta sociálnych vied, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Bučianska 4/A, Trnava 917 01, Email: j.levicka@centrum.sk

Chudoba je jedným z najstarších polí sociálnej práce. V spoločnosti sa chudoba nachádza prakticky už od samotnej existencie ľudstva v rôznych podobách a jej vnímanie sa postupom času a vplyvom narastajúcich problémov vo svete mení. Chudoba patrí k najstarším problémom, na ktorý reagovali sociálni pracovníci. Z neriadenej, neformálnej starostlivosti o chudobných a tulákov sa postupom času stala chudoba významným polom sociálnej práce ako profesie. V rámci chudoby ako poľa sociálnej práce sa sociálni pracovníci v praxi venujú viacerým problémom akými sú napr. nezamestnanosť, príjmová chudoba, vplyv chudoby na kvalitu života, medzigeneračný prenos chudoby, sociálna ochrana, sociálna bezpečnosť, zadlžovanie a pod.

Chudoba ako pole záujmu sociálnej práce

Levická a kol. (2007; 2015) poukazujú na fakt, že v minulosti boli profesionálne polia jednoznačne vymedzené. Jednými z tradičných polí sociálnej práce sú práve chudoba a nezamestnanosť.

Matis (2007, In: Ondrušová a kol., 2009) definuje chudobu ako stav kvality života jednotlivcov či domácností. Chudoba znižuje celkovú kvalitu života jednotlivcov, domácností a zároveň celej spoločnosti. Predstavuje celosvetový problém a napriek rôznym snahám o jej odstránenie sa ju zo života ľudí nedarí vylúčiť (Levická a kol., 2007). Tokárová a kol. (2003) za charakteristické črty chudoby považujú nedostatok životných prostriedkov jednotlivcov či skupín a v tejto súvislosti o nej hovoria ako o sociálnom probléme a sociálno-patologickom jave. Ondrejkovič a kol. (2009) tvrdí, že chudoba sa radí medzi sociálno-patologické javy predovšetkým pre následky, ktoré spôsobuje. Za následky chudoby možno určiť množstvo sekundárnych deviácií a psychopatologických javov, ktoré spoločnosť vo vysokej miere ohrozujú (napr. nezamestnanosť, bezdomovecstvo, kriminalita, gemblerstvo a rôzne iné druhy závislostí). Chápanie chudoby ako sociálno-patologického javu nie je v súlade s misiou sociálnej práce. Ak je chudoba stav, kedy jedinec alebo skupina ľudí plne neparticipujú na sociálnom a ekonomickom živote spoločnosti alebo ich príjem nestačí na dosiahnutie životného štandardu, potom nie je vhodné spájať ju apriori so sociálnou patológiou. Ani samotný fakt, že časť ľudí, ktorých zaradujeme medzi chudobných disponuje problematickým správaním nás neoprávňuje označiť celú sociálnu skupinu ako patologickú (Levická a kol., 2007; Botek, 2009).

Chudoba človeka obmedzuje v plnohodnotnom prežívaní života a môže ho dostať až do sociálnej izolácie. Aj z toho dôvodu je v praxi spájaná so sociálnou exklúziou jedinca, čo môže byť dôsledkom pretrvávania tohto stavu (Krebs a kol. 2007). Zároveň má chudoba množstvo podôb a foriem. Úlohou sociálnej práce je preto poznať každú z nich a poskytnúť široké spektrum metód a techník, na základe ktorých bude sociálny pracovník schopný vytvárať riešenia pre široké spektrum problémových situácií vyplývajúcich práve z problematiky chudoby (Brnula 2013).

Boj proti chudobe a sociálnej exklúzii zaraďuje EÚ k svojim primárnym cieľom a poukazuje na potrebu ochrany ľudskej dôstojnosti v kontexte základných ľudských práv. K ľudsko-právnenému prístupu v oblasti riešenia danej problematiky sa prikláňa aj SR a práve preto je základným cieľom sociálnej politiky *„utvárať pre obyvateľov taký legislatívny a inštitucionálny rámec a prijímať a realizovať také opatrenia, ktoré zabezpečia udržanie a rozvoj ľudských, hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv a zdrojov smerujúcich k zabezpečeniu dôstojnej životnej úrovne každého človeka“*. Tento cieľ vyplýva z Uznesenia vlády SR č. 365 z roku 2009 k Národnému programu SR k Európskemu roku boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu 2010. Toto smerovanie zdôrazňuje aj Európska sociálna charta (1996), ktorá definuje práva jednotlivcov a článok 30 predstavuje konkrétne právo v problematike chudoby: *„Každý má právo na ochranu pred chudobou a sociálnym vylúčením“*. Znižovanie chudoby a sociálnej exklúzie obyvateľov SR patrí k dlhodobým prioritám verejných politík (MV SR – ÚSVRK, 2014; Bočáková, 2015). V rámci boja proti chudobe je jedným z významných strategických dokumentov SR *Národná rámcová stratégia podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe*. Tento dokument systematizuje prístupy k riešeniu chudoby a sociálneho vylúčenia, ktoré sa vzťahujú k cieľom vyplývajúcim zo stratégie Európa 2020. Jedným z činiteľov určujúcich konkrétne pole sociálnej práce je práve sociálna politika krajiny, ktorá je dôležitým faktorom ovplyvňujúcim fungovanie sociálnej práce (Levická a kol., 2015). Sociálna politika je orientovaná na riešenie alebo prevenciu vzniku spoločenských problémov a predstavuje súbor aktivít zameraných na zlepšenie životných podmienok danej spoločnosti a jej cieľom je zmiernovať sociálne nerovnosti (Bočáková, 2015).

Chisala (2006, In: Levická a kol., 2015) zdôrazňuje vplyv sociálno-ekonomických podmienok na misiu sociálnej práce. Dosiahnutie cieľov sociálnej práce, ktorými sú sociálna spravodlivosť, zlepšenie postavenia chudobných a pomoc klientom k rozvoju ich sebaurčenia, s ktorými sa stotožňujú viacerí autori (Payne, 2006; Levická a kol., 2015 a i.) a rovnako tak sú koncipované v globálnej definícii, na vypracovaní, ktorej sa podieľali viaceré medzinárodné organizácie (IFSW, IASSW) musí byť podporené aj politicky a ekonomicky zo strany štátu.

Sociálna práca je teda profesia, ktorá je úzko prepojená so sociálno-politickým vývojom konkrétnej spoločnosti. Misia profesie sociálnej práce je zakorenená v súbore základných hodnôt, ktorými by sa sociálni pracovníci mali vo výkone svojej profesie riadiť. Tieto základné hodnoty sú zakotvené v etickom kódexe NASW a jednou z nich je práve sociálna spravodlivosť. Snaha sociálnych pracovníkov o dosiahnutie sociálnych zmien sa zameriava predovšetkým na riešenie s chudobou súvisiacich problémov ako je nezamestnanosť, diskriminácia a ďalšie formy sociálnej nespravodlivosti (NASW, 2008). NASW medzi aktuálne úlohy sociálnej práce zaraďuje aj angažovanie sa v boji za presadzovanie ľudských práv v sociálnej a ekonomickej spravodlivosti. Na výkon tejto angažovanej sociálnej práce sú potrebné špecifické kompetencie sociálnych pracovníkov v oblasti advokácie ale tiež v oblasti výskumu merania chudoby (CSWE, 2015).

Príjmová chudoba ako najviac sledovaný sociálny problém na Slovensku

Mareš (1999) spája chudobu s nerovnosťou. Príjmovú nerovnosť a nerovnosť bohatstva považuje za najviac viditeľné formy nerovnosti v spoločnosti. Príjmová nerovnosť je chápaná ako rozdiely v príjmoch, ktoré získajú jednotlivé osoby či domácnosti. Vyjadruje, ako sú príjmy v hospodárstve rozdelené medzi obyvateľov konkrétnej krajiny. Spravidla sa zisťuje na úrovni domácností, zoskupením príjmov všetkých členov konkrétnej domácnosti, pričom sa do úvahy berie počet členov domácnosti a ich vek (Krebs a kol., 2007). Hranica rizika príjmovej chudoby teda predstavuje skupinu ľudí, ktorých príjmy sú menšie ako je stanovená hranica chudoby, ktorá sa určuje podľa výšky príjmov a sociálnych dávok v krajine, upravuje sa každý rok a má niekoľko rôznych hodnôt podľa veľkosti a počtu osôb v domácnosti (ŠÚ SR, 2020). Podľa Doušu a Pčolinskej (2019) je spoločenská rovnosť, resp. nerovnosť súčasťou sociálneho prostredia, rovnako ako sociálne a ekonomické procesy, sociálne, personálne a zdravotnícke služby. Rozdelenie ekonomických zdrojov môže mať priamy vplyv na rozsah a hĺbku chudoby.

Botek (2009) konštatuje, že za hranicu absolútnej chudoby je považované „existenčné minimum“. Absolútnu chudobu teda predstavuje absolútny nedostatok základných potrieb pre život jednotlivca či rodiny. Relatívnu chudobu chápe ako neschopnosť človeka dosiahnuť relatívne štandardy danej spoločnosti a súvisí teda s nedosahovaním životného minima konkrétnej krajiny. Levická a kol. (2007) poukazujú, že nadmerná príjmová nerovnosť je základom relatívnej chudoby.

Na Slovensku je najviac sledovaná práve príjmová chudoba. V nasledujúcej tabuľke preto poskytujeme stručný prehľad príjmovej chudoby za posledných 5 rokov v rámci krajov SR.

Tabuľka č. 1: Príjmová chudoba v krajoch

	2019	2018	2017	2016	2015
Bratislavský kraj	4,3	4,3	4,6	5,4	7,3
Trnavský kraj	10,7	7,9	9,8	9,0	7,9
Trenčiansky kraj	5,1	6,6	7,7	7,8	8,7
Nitriansky kraj	6,6	10,8	12,1	14,6	13,2
Žilinský kraj	12,1	12,9	13,7	14,1	13,4
Banskobystrický kraj	19,3	17,6	14,2	15,3	16,4
Prešovský kraj	17,5	18,4	18,1	18,6	16,4
Košický kraj	16,6	15,8	15,5	13,8	12,5
Celkovo v rámci SR	11,9	12,2	12,4	12,7	12,3

Zdroj: EU SILC, 2020, vlastné spracovanie

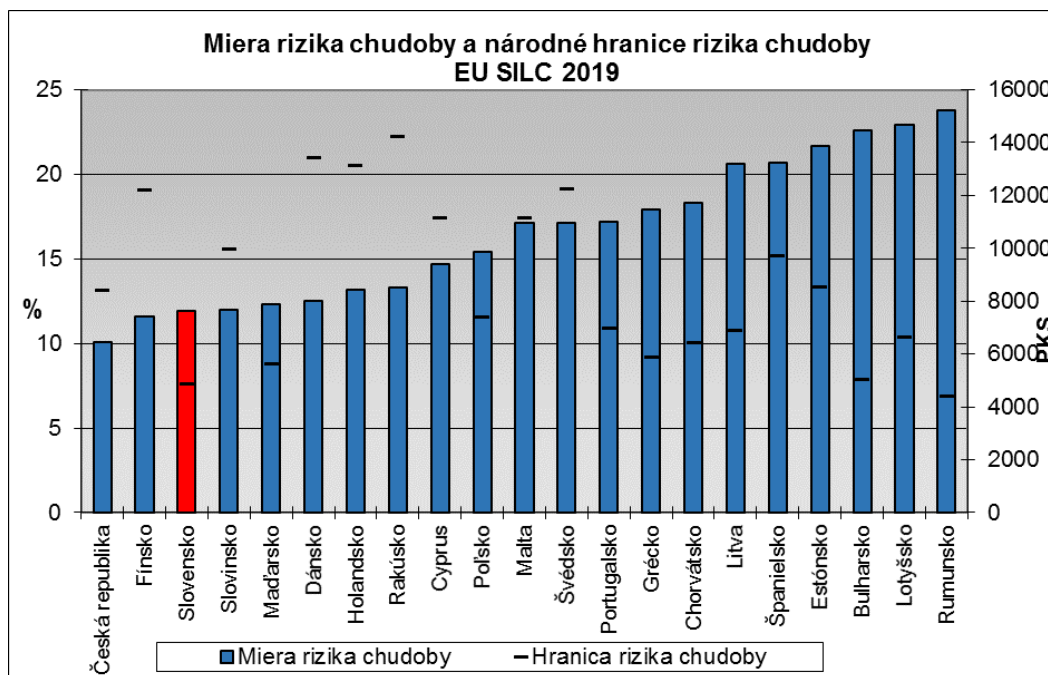
ŠÚ SR (2020) uvádza, že sa Slovensko dlhodobo zaraďuje medzi krajiny s výraznými hospodárskymi a sociálnymi rozdielmi medzi regiónmi, čo sa prejavuje aj v miere rizika príjmovej chudoby (viď tabuľka č. 1). Ako vidno z údajov v tabuľke počas sledovaného obdobia sa vyššia miera rizika príjmovej chudoby objavuje v Košickom a Prešovskom kraji. Vychádzajúc z tabuľky vidíme, že miera rizika príjmovej chudoby narastá v Banskobystrickom kraji, kde sa z pôvodných 16,4% zvýšila na 19,3%.

Chudoba v rámci EU SILC projektu sa monitoruje tromi zložkami. Prvou zložkou je miera príjmovej chudoby, druhou je miera materiálnych nedostatkov a treťou zložkou je veľmi nízka intenzita práce. Po zohľadnení všetkých troch zložiek sa určuje indikátor, teda miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia. Podľa EU SILC (2020) k roku 2019 je najviac obyvateľov ohrozených rizikom príjmovej chudoby v Banskobystrickom kraji, čo predstavuje až 19,3 % mieru príjmovej chudoby za rok 2019. Naopak najmenej sú ohrození obyvatelia Bratislavského kraja, v ktorom miera príjmovej chudoby predstavuje 4,3 %. Pod priemernou mierou chudoby sa nachádza tiež Nitriansky (6,6 %) a Trenčiansky kraj (5,1 %). V tabuľke č. 1 tiež môžeme vidieť, že počet obyvateľov SR, ktorí majú mesačne menšie príjmy ako je

hranica chudoby za posledné roky klesá. V roku 2019 bola táto hodnota najnižšia za posledných šesť rokov (ŠÚ SR, 2020; EU SILC, 2019).

Príjmovou chudobou bolo na Slovensku v roku 2019 ohrozených celkovo 11,9 % obyvateľov, čo predstavuje približne 640-tisíc ľudí. V porovnaní s rokom 2018 podiel ľudí ohrozených príjmovou chudobou klesol o 0,3 percentuálneho bodu (p. b.). Z medzinárodného hľadiska patrí Slovensko ku krajinám s najnižšou mierou chudoby v rámci EÚ. Podľa posledných dát za rok 2019 bola SR na tretej priečke v celej EÚ. Nižšiu mieru rizika chudoby mali v tomto roku iba Fínsko (11,6 %) a ČR (10,1 %). Naopak, najvyššiu mieru rizika chudoby, teda aj najväčší podiel obyvateľstva či domácností, ktoré hospodária mesačne so sumami nižšími ako je národná hranica chudoby malo Rumunsko (23,8 %). Miera rizika chudoby je pre jednotlivé krajiny počítaná vo vzťahu k ich národným hraniciam chudoby (60 % mediánu národného disponibilného príjmu). Hranica rizika chudoby je vyjadrená v tzv. parite kúpnej sily (PKS), ktorá eliminuje efekty rozdielnej cenovej úrovne medzi krajinami. Pre lepšiu prehľadnosť uvádzame v nasledujúcom grafe č. 1 mieru rizika chudoby vo vybraných krajinách EÚ.

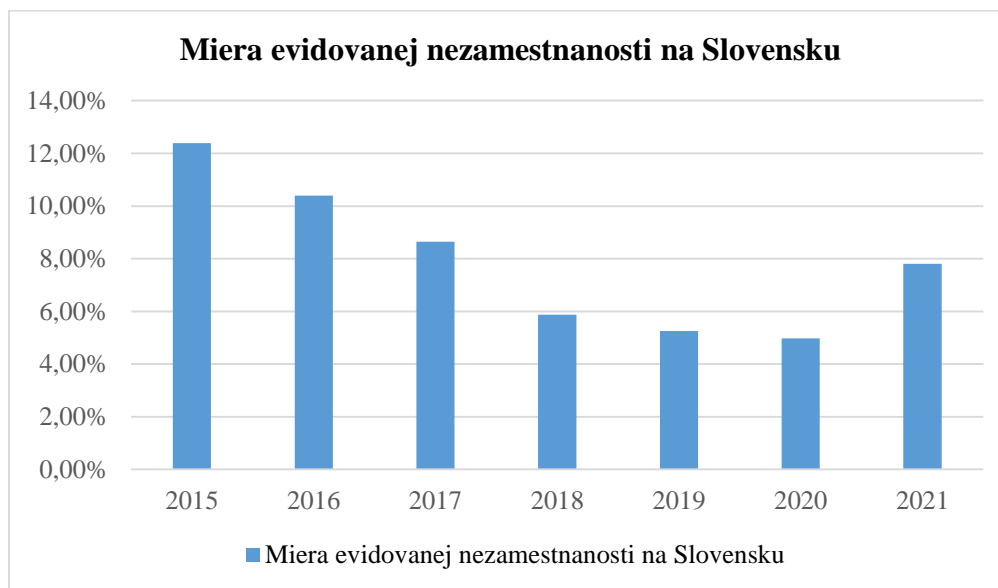
Graf č. 1 Miera rizika chudoby a národné hranice rizika chudoby

Zdroj: ŠÚ SR, 2020

Z hľadiska sociálnej práce hovoríme o ohrození chudoby práve preto, že ľudia s nižšími príjmami majú problém splácať pôžičky, platiť náklady na bývanie a pokryť plný rozsah svojich každodenných potrieb. Zvlášť zraniteľnou skupinou sú nezamestnaní, ktorým je potrebné v rámci profesie venovať primeranú pozornosť. V grafe č. 2 uvádzame vývoj miery nezamestnanosti na Slovensku medzi rokmi 2015-2021.

Graf č. 2 Miera evidovanej nezamestnanosti na Slovensku

Zdroj: ÚPSVaR, vlastné spracovanie

Zo štatistických údajov dostupných z ÚPSVaR za roky 2015-2021 môžeme vidieť, že miera evidovanej nezamestnanosti na Slovensku za obdobie od januára 2015 až do januára 2020 výrazným spôsobom klesla, kedy v januári 2015 predstavovala 12,39 % a v januári 2020 4,98 % mieru nezamestnanosti. Za január 2021 vidíme znovu nárast evidovanej miery nezamestnanosti na 7,81 %, na čom má svoj podiel aj vypuknutie pandémie COVID-19 v minulom roku. Pandémia COVID-19 patrí k najnovšej hrozbe spojenej s nárastom chudoby a v jej kontexte sú riziká chudoby a sociálneho vylúčenia vyššie. Pandémia ohrozuje najmä skupiny obyvateľstva, ktoré už aj pred krízovou patrili k najrizikovejším. Žiadna predchádzajúca choroba sa nestala globálnou hrozbou tak rýchlo ako ochorenie COVID-19. Od vypuknutia pandémie sú hlavnou prioritou vlády SR najmä opatrenia na boj proti pandémie COVID-19 a odstraňovaniu jej sociálnych a ekonomických dôsledkov (opatrenia na podporu zamestnanosti, podporu príjmu domácnosti, zabezpečenia starostlivosti o deti a realizovanie podporných opatrení zameraných na marginalizované rómske komunity, ľudí bez domova a pod.). Opatrenia vlády smerujú predovšetkým k udržaniu zamestnanosti, čo má zabrániť

zhoršovaniu sa situácie v krajine. V tomto kontexte ustupuje do úzadia problematika dlhodobej nezamestnanosti (NRS, 2020).

Záver

Problematika podpory sociálneho začleňovania a boja proti chudobe si vyžaduje ešte intenzívnejšiu pozornosť a zároveň cielenejšiu, účinnejšiu a dostupnejšiu pomoc a podporu. Z pohľadu makroúrovne sú vnímané predovšetkým ohrozenia ekonomickej sféry ako celku. Tento trend sa však v mikroúrovni odráža v neschopnosti časti spoločnosti plniť si svoje finančné povinnosti. Jednotlivci riešia túto situáciu odkladaním splátok alebo vytváraním nových dlhov, čím sa prehľbuje ich individuálna miera zadĺženia. V prípade kumulácie finančne nevhodného správania a zotrvania v nezamestnanosti môže u pomerne veľkej časti slovenskej spoločnosti prísť k prepadu pod hranicu chudoby. V tejto súvislosti bude veľmi dôležité, aby sa sociálni pracovníci viac začali angažovať v dlhovom poradenstve, ktoré je nástrojom na riešenie tohto problému. V krajinách EÚ sa uplatňujú rôzne modely bezplatného dlhového poradenstva, z ktorých by viaceré mohli byť pre Slovensko inšpiratívne.

Afiliácia

Tento článok bol spracovaný v rámci projektu VEGA (1/0322/18) Pracujúca chudoba

Zoznam použitej literatúry

- BOČÁKOVÁ, O. 2015. *Sociálna politika a sociálne zabezpečenie (vysokoškolská učebnica)*. 1. vyd. Brno : Tribun EU s. r. o., 2015. 170 s. ISBN 978-80-263-0938-3.
- BOTEK, O. 2009. *Sociálna politika pre sociálnych pracovníkov*. Piešťany : PN print, s.r.o., 2009. 112 s. ISBN 978-80-970240-0-0.
- BRNULA, P., 2013. *Sociálna práca. Dejiny, teórie a metódy*. Bratislava : Iris, 2013. 264 s. ISBN 978-80-89238-77-4.
- COUNCIL ON SOCIAL WORK EDUCATION (CSWE). 2015. *Educational policy and accreditation standards for Baccalaureate and Master's Social Work Programs*. 2015. [online]. [cit. 2021.03.05]. Dostupné na internete: [https://www.cswe.org/getattachment/Accreditation/Accreditation-Process/2015EPAS_Web_FINAL-\(1\).pdf.aspx](https://www.cswe.org/getattachment/Accreditation/Accreditation-Process/2015EPAS_Web_FINAL-(1).pdf.aspx).

- DOUŠA, M., PČOLINSKÁ, L. 2019. *Indikátorové sady sociálneho prostredia v podmienkach slovenských obcí*. In: Verejná správa a spoločnosť. Košice : Equilibria. vo. XX, no. 2, s. 46-65, ISSN 2453-9236. [online]. [cit. 2021.03.07]. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.33542/VSS2019-2-04>. <https://doi.org/10.33542/VSS2019-2-04>
- EURÓPSKA SOCIÁLNA CHARTA. 1996. *Európska sociálna charta*. Rada Európy. Štrasburg, 1996. [online]. [cit. 2021.03.05]. Dostupné na internete: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/poradne-organy/ludske-prava-narodnostne-mensiny-rodovu-rovnost-sr/vybor-osoby-so-zdravotnym-postihnutim/europska-socialna-charta-re.pdf>.
- EUROPEAN UNION STATISTICS ON INCOME AND LIVING CONDITIONS (EU-SILC). *Počet osôb pod hranicami chudoby podľa krajov*. EU SILC 2015-2019. [online]. [cit. 2021.03.01]. Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-union-statistics-on-income-and-living-conditions>.
- INTERNATIONAL FEDERATION OF SOCIAL WORKERS (IFSW). 2014. *Global definition of social work*. 2014. [online]. [cit. 2021.03.03]. Dostupné na internete: <https://www.ifsw.org/global-definition-of-social-work/>.
- KREBS, V. a kol. 2007. *Sociálna politika*. Praha : ASPI, 2007. 504 s. ISBN 978-80-7357-276-1.
- LEVICKÁ, J. a kol. 2007. *Sociálna práca I*. Trnava : Oliva, 2007. 168 s. ISBN 978-80-969454-2-9.
- LEVICKÁ, J. a kol. 2015. *Identita slovenskej sociálnej práce*. 1. vyd. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2015. 233 s. ISBN 978-80-8082-872-1.
- MAREŠ, P. 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. 1. vyd. Praha : SLON, 1999. 248 s. ISBN 80-85850-61-3.
- MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY – ÚRAD SPLNOMOCNENCA VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY PRE RÓMSKE KOMUNITY. 2014. *Celoštátna stratégia ochrany a podpory ľudských práv v SR. Práva osôb žijúcich na hranici chudoby*. Bratislava, 2014. [online]. [cit. 2021.03.05]. Dostupné na internete: https://www.mzv.sk/documents/10182/184563/09_strategia_chudoba.pdf.
- NÁRODNÁ RÁMCOVÁ STRATÉGIA PODPORY SOCIÁLNEHO ZAČLENENIA A BOJA PROTI CHUDBE. 2020. [online]. [cit. 2021.03.07]. Dostupné na internete: https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/chudoba/narodna-ramcova-stratogia-podpory-socialneho-zaclenenia-boja-proti-chudobe_aktualizacia.pdf.

NATIONAL ASSOCIATION OF SOCIAL WORKERS (NASW). (2008). *Code of Ethics of the National Association of Social Workers*. 2008. [online]. [cit. 2021.03.06]. Dostupné na internete: <https://naswor.socialworkers.org/Membership/Resources/Code-of-Ethics>.

ONDREJKOVIČ, P. a kol. 2009. *Sociálna patológia*. Bratislava : Veda, 2009. 577 s. ISBN 978-80-224-1074-8.

ONDRUŠOVÁ, Z. a kol. 2009. *Základy sociálnej práce*. 1. vyd. Brno : MSD, 2009. 139 s. ISBN 978-80-7392-109-5.

PAYNE, M. 2006. *What is Professional Social Work?* Bristol : Policy Press, 2006. 219 s. ISBN 1861347049. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1t8948s>

ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY (ŠÚ SR). 2020. *Pod hranicou chudoby žilo v SR 11,9 % obyvateľov, ich počet klesol*. 2020. [online]. [cit. 2021.03.05]. Dostupné na internete:

https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/aboutus/office.activites/officeNews/vsetkyaktuality/be902309-0854-4866-a904-41b1e7694514!/ut/p/z1/tVLBUoMwEP0WDxwhmxIgeEs7TqmWQ-vUQi4OYFpiC2khBfv3po4HdazWgzkkm-Ttvpd9QRwliNdZJ9eZlqrOtmafcv9xFkzocIgZQHw3gok7iWZDNscED9AD4ogXtd7pEqUqb7PSbje2rFd2ttEWmEl2Uh_Nesi2JrCga4XefDzIRQgDF0IbqEdsQn3fzkIwEc6xCPyQeJicWHaFfELpRejlb7K5uYYzg4HJ52-Q0ZhFJJgC0OnYgwmLFvNw5rrA3HfADzVSoyE4qyHCaNIJ0aNFrZrKdPr-j0-MAN0iLvPK6YvKAQdT6lMCPvY8EuAQ_JN3gyYexWtTN9PlyRSFki_tR8IFbKaWfN7vO TNmq1qLF42Sf3Tb0LE6d6mR3oiVaETjHBrzG0utd-21BRb0fe-slVpvhVOoyoLvUkrVGpmfkWhXVdQ92ptVfOMSnlLt5ceeXV29AllZe3U!/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/.

TOKÁROVÁ, A. a kol. 2003. *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. Prešov : Akcent Print, 2003. ISBN 80-968367-5-7.

ÚSTREDIE PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY (ÚPSVaR). 2015-2021. *Mesačná štatistika o počte a štruktúre uchádzačov o zamestnanie*. [online]. [cit. 2021.03.07]. Dostupné na internete: https://www.upsvr.gov.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky/kopia-2020.html?page_id=1060197.

ZVLÁDANIE CHUDOBY POMOCOU COPINGOVÝCH STRATÉGIÍ

COPING POVERTY THROUGH THE COPING STRATEGIES

Dominika Lisá, Andrea Bánovčinová*

Abstrakt: Chudoba je jedným zo závažných problémov, ktorý môže viesť až k sociálnej exklúzii. To ako sa s ňou človek dokáže vyrovnáť závisí nielen od jeho osobnostných a charakterových vlastností ale do veľkej miery na prežívanie vplýva aj prostredie, ktoré môže ale aj nemusí podať pomocnú ruku. Predkladaný článok popisuje chudobu, jej príčiny a skupiny, ktoré sú ňou najviac zasiahnuté a copingové modely zvládania krízových situácií podľa viacerých autorov.

Kľúčové slová: Chudoba. Sociálna exklúzia. Copingové stratégie.

Abstract: Poverty is one of the serious problems that can lead to social exclusion. How a person can cope with it depends not only on his personality and character traits but also on the environment, which may or may not lend a helping hand. The presented article describe poverty, its causes and groups of people that are most endangered by it, and describe models of coping strategies according to several authors.

Key words: Poverty. Social exclusion. Coping strategies.

Úvod

Chudoba je jav, ktorý je súčasťou aj tých najbohatších krajín sveta. Určenie hranice chudoby sa v jednotlivých krajinách odlišuje a mohli by sme povedať, že určitým spôsobom odzrkadľuje životný štýl danej krajiny. V krajinách EÚ je akceptovaná definícia chudoby podľa Rady Európy z decembra 1984. Podľa nej sa za chudobných označujú osoby, rodiny, alebo skupiny osôb, ktorých zdroje (materiálne, kultúrne a sociálne) sú natoľko limitované, že ich vylučujú z minimálne akceptovaného životného štýlu štátov, v ktorých žijú. V roku 1995 prijala OSN na Kodanskej svetovej konferencii o sociálnom rozvoji nasledovnú definíciu chudoby: „Chudoba má rôznorodé prejavy, vrátane nedostatku príjmu a produktívnych zdrojov postačujúcich na zabezpečenie trvalo udržateľného živobytia; hladu a podvýživy; choroby;

* Mgr. Dominika Lisá, PhD., Katedra sociálnej práce, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave, Univerzitné námestie 1, Trnava, mail: dominika.lisa@truni.sk

Mgr. Andrea Bánovčinová, PhD. Katedra sociálnej práce, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave, Univerzitné námestie 1, Trnava, mail: andrea.banovcinova@truni.sk

obmedzeného alebo žiadneho prístupu k vzdelaniu a k ďalším základným službám; rastúcej úmrtnosti a chorobnosti; bezdomovstva a neadekvátneho bývania; nezdravého životného prostredia; a sociálnej diskriminácie a vylúčenia (Podoby chudoby na Slovensku, 2021). Ako môžeme vidieť uvedené definície sa zameriavajú na širšie vymedzenie chudoby, ktoré naznačuje, že „chudobný“ neznamená len nedostatok materiálnych prostriedkov ale takisto aj zdravia a schopností zabezpečiť si primeranú životnú úroveň. Pri podrobnejšom analyzovaní jednotlivých definícií chudoby môžeme naraziť na ďalší rozdiel, ktorý spočíva v tom, že niektorí autori považujú chudobu za dôsledok individuálneho stavu, zatiaľ čo iní sa zameriavajú na faktory sociálneho vylúčenia, ktoré bránia skupinám ľudí vymaniť sa z chudoby.

Gojová et al (2014) uvádza, že zo sociologického hľadiska znamená chudoba sociálny problém, ktorý má svoju objektívnu a subjektívnu stránku. Tieto dve hľadiská sú nosné pre dva typy chudoby a to subjektívnu a objektívnu. Objektivita znamená merateľnosť podľa určitých kritérií stanovených spoločenským konsenzom v každej krajine individuálne (najčastejšie % mediánu z príjmu alebo životné minimum). Príkladom objektívnej chudoby je príjmová chudoba, naopak príkladom subjektívneho konceptu chudoby je chudoba pocitová.

Spoločným znakom konceptu chudoby je ohrozenie sociálnym vylúčením. V súčasnosti sú tendencie nahradiť pojem chudoby práve konceptom sociálneho vylúčenia, nakoľko viacerí autori v ňom vidia vyrovnanie jednodimenzionálneho handicapu konceptu chudoby. Uvádzajú, že koncept sociálneho vylúčenia je multidimenzionálnym a lepšie vystihuje povahu sociálnych problémov spoločnosti (Mareš, In: Gojová, 2014). Sociálne vylúčenie zdôrazňuje sociálnu dimenziu znevýhodnenia, dlhodobý a medzigeneračný charakter chudoby. Chudoba je tak vnímaná ako jedna z príčin sociálneho vylúčenia, nie je však jeho podmienkou (sociálne vylúčený nemusí byť vždy chudobný). Medzi ďalšie dimenzie sociálneho vylúčenia patrí ekonomická, politická, komunitná, individuálna, skupinová a priestorová dimenzia (Percy-Smith In: Gojová, 2014). Podobne to vníma aj Wagle (In: Gojová, 2014), ktorí tvrdí, že pri stanovení miery chudoby je potrebné sa zamerať nielen na ekonomické aspekty v podobe materiálneho zabezpečenia ale brať do úvahy aj mieru politického, kultúrneho a spoločenského začlenenia. Príjmy sú len nepriamym ukazovateľom chudoby a materiálnej deprivácie, no nemusia znamenať sociálnu exklúziu z hľadiska prístupu k sociálnymi kontaktom, inštitúciám a životným príležitostiam.

Chudobu rozoznávame krátkodobú a dlhodobú, ktorá môže byť sociálne dedená . Práve v tomto type chudoby sa vyvíjajú životné stratégie, ktoré sa odlišujú od bežných stratégií. Podľa Geista (In: Strieženec, 2006) môže byť chudoba zapríčinená rôznymi faktormi, napríklad: prírodnými javmi (katastrofy, neúroda), sociálnymi javmi (vojna, vykorisťovanie, revolúcie,

pohromy), osobnými osudmi (choroba, smrť žiteľa, staroba), ale môže vzniknúť aj vlastným pričinením človeka alebo skupiny. Podľa viacerých autorov čoraz častejšie chudobu spôsobuje situačne nevhodné či neprimerané správanie jednotlivca, charakterizované správaním ako: – nehospodárnosť, neprimerané riskovanie, lenivosť, či nezáujem.

Rizikové skupiny ohrozené chudobou

Na Slovensku sú chudobou ohrozené najmä nasledovné skupiny – ľudia zdravotne znevýhodnení, ľudia s nižším vzdelaním, viacdtné rodiny, neúplné rodiny, či nezamestnaní ľudia. V dôsledku straty zamestnania býva následne častá strata bývania a postupný prepad do dlhovej priepasti. Strata bývania prináša ďalšie problémy, kvôli ktorým sa i relatívne fungujúca rodina môže prepadnúť do dlhodobej spoločenskej izolácie (Matoušek, 2013). Podľa EU SILC (Štatistický úrad slovenskej republiky, 2020) sú domácnosti s deťmi dvojnásobne viac vystavené riziku chudoby než domácnosti bez závislých detí. Národná rámcová stratégia podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe (2021) zasa uvádza, že ženy a muži zažívajú chudobu a sociálne vylúčenie odlišným spôsobom. U žien je riziko chudoby väčšie, najmä v prípade matiek samoživiteliek a starších žien. Rozdiely v odmeňovaní spolu s inými znevýhodneniami žien na trhu práce, najmä vyšší podiel žien mimo ekonomickej aktivity, častejšie a dlhšie prerušovanie pracovnej kariéry, nižšie ohodnotenie ich práce, vedie k väčšiemu ohrozeniu žien chudobou. Tieto tvrdenia potvrdzujú aj domáce i zahraničné štúdie, ktorých zistenia ďalej uvádzajú, že muži viac používajú zvládanie zamerané na problém s cieľom inhibovať stresor. Ženy viac používajú zvládanie zamerané na emócie a častejšie vyhľadávajú sociálnu oporu okolia (napr. Fedáková, 2005; Patton, Goddard, 2006, In: Šestáková, 2016). Gojová et al (2014) realizovali výskum zameraný na životnú situáciu domácností rodín s deťmi v rôznych fázach sociálnej diskvalifikácie (ohrozené chudobou alebo žijúce v chudobe). V rámci tohto výskumu analyzovali spôsoby zvládania chudoby, ktoré rozčlenili do troch základných kategórií – dištancovanie, adaptácia a defenzíva. Do týchto kategórií zatriedili nasledovné spôsoby zvládania chudoby (vid'. tabuľka č. 1).

Tabuľka č. 1: Kategorizácia spôsobov zvládania chudoby

<i>Kategórie spôsobov zvládania</i>	<i>Názov kategórie spôsobov zvládania</i>	<i>Jednotlivé spôsoby zvládania</i>
Dištancovanie sa	Zaslúžilí chudobní	Zaslúžilí chudobní, náhrada
	Vyhýbanie	Vyhýbanie, interiorizovaná autonómia, zmenšenie vlastného sveta, pretrhnutá pracovná kariéra
	Diskreditácia druhých	Diskreditácia druhých, otočenie,
Adaptácia	Pozitívna adaptácia	Sekundárne zvládanie, sociálna podpora, náboženské zvládanie, pozitívna adaptácia, pragmatickí bojovníci, dobrovoľná skromnosť
	Inštrumentalizácia situácie	Starostlivo kalkulujúci, strategickí užívatelia
Defenzíva	Únik z reality	Únik z reality, Odstúpenie, obrana
	Naprostá rezignácia	Naprostá rezignácia, Rola obeti, závislí
	Zámerná exklúzia	Zámerná exklúzia
	Podme s tými niečo robiť	Podme so svojou situáciou niečo robiť, primárne zvládanie, životní bojovníci
	Uvoľnenie	Uvoľnenie, výbušná nostalgia

Zdroj: Gojová, et al, 2014

Dištancovanie môže mať formu vyhýbania sa, kedy sa osoby dištancujú od prostredia a vyhýbajú sa kontaktom. Inou podobou dištancovania sa je snaha ukázať, že skutočne vylúčení sú tí druhí. Jedná sa o snahu odvrátiť diskreditáciu na druhých a stigmatizovať ich. Pokiaľ však človek prijme svoju situáciu, a snaží sa odlíšiť od ostatných v podobnej situácii ide o tzv. zaslúžilých chudobných. Tí poukazujú na to, že na rozdiel od druhých pomoc nezneužívajú, poberajú ju zaslúžene (napr. sa môže objaviť u tých, ktorí sú si vedomí, že sú neúspešní na poli

práce, no snažia sa to vyrovnať v iných oblastiach napr. príkladnou starostlivosťou o deti) (Gojová et al 2014).

Adaptácia na život v chudobe sa môže uskutočniť prostredníctvom „inštrumentalizácie situácie“, ktorá sa zakladá na tom, že človek navonok priznáva svoju závislosť od iných, len aby získal pomoc. Obsahuje v sebe prvok pretvárinky. Najčastejšie sa jedná o nekvalifikovaných pracovníkov, ktorí kalkuluju a porovnávajú sociálne dávky a mzdy garantujúce životné minimum. Iným prejavom je pozitívny prístup adaptácie podporený sociálnymi interakciami. Nápomocná v tejto situácii môže byť podpora zo strany rodiny. Určitou pomocou môže byť tiež zvládanie prostredníctvom viery. Opakom pozitívnej formy zvládania chudoby je pasívna forma, kedy jedinci volia adaptáciu na problémy. Akceptácia situácie nie je pozitívne motivovaná ale je skôr výsledkom rezignovaného prístupu (Gojová et al, 2014).

Defenzívne spôsoby zvládania nesú so sebou nezmiernenie sa so svojou situáciou. Jedným zo spôsobov defenzívneho zvládania je úplná rezignácia, ktorá zahŕňa absenciu hľadania akýchkoľvek východísk a prijatie negatívneho obrazu o sebe samom. Realita je redukovaná len na momentálnu prítomnosť a je napĺňaná uspokojovaním bezprostredných potrieb. Osoby, ktoré riešia svoju situáciu týmto spôsobom sa obracajú na sociálne služby pričom neváhajú použiť sebaponižovanie a agresiu. Ďalší defenzívny spôsob zvládania situácie je možné vyjadriť vetou: „Podme s tým niečo robiť.“ Zahŕňa aktívnu snahu o zmenu okolností, riešenie problémov a zvládanie emócií ako čiastkového spôsobu aktívneho zvládania náročnej situácie. Medzi defenzívne spôsoby zaradíme tiež „Únik z reality“. Jeho miernejšou podobou je popieranie situácie do ktorej sa človek dostal. Situácia je zľahčovaná a prikrášľovaná. Príkladom je snenie o tom ako odídu a začnú nový život nikde inde. Je to však veľmi nepravdepodobné. Konfrontácia so skutočnosťou býva často tiež blokovaná konzumáciou alkoholu a užívaním drog. Čo sa týka defenzívneho spôsobu „uvoľnenie“ jedinci, ktorí volia tento spôsob zvládania vinia druhých a systém za to že sa ocitli v takej situácii. V extrémnej podobe sympatizujú s protestami a vandalizmom. Je im ľahostajná situácia druhých (Gojová et al, 2014).

Modely copingových stratégií zvládania chudoby

Copingové stratégie predstavujú rozličné spôsoby, pomocou ktorých čelíme stresorom. Janke a Erdmannová (2003) pod pojmom „spôsoby“ spracovania stresu rozumejú „také psychické pochody, ktoré nastupujú plánovite alebo neplánovite, vedome alebo nevedome pri

vzniku stresu tak, aby sa dosiahlo jeho zmiernenie alebo ukončenie. Gavora a Mareš (In: Šestáková, 2020) termín coping prekladajú ako „zvládanie (ťažkostí, záťaže, náročných situácií)“. Ide o reakciu jedinca na stresory, ktoré sa v priebehu jeho života vyskytujú. Autori ďalej dopĺňajú, že je to multidimenzionálny proces, ktorý je jedným z rozhodujúcich faktorov pri zvládaní situácií, kedy sa jedinec ocitne v zložitej situácii alebo pod tlakom. Jednou z takýchto krízových situácií je bezpochyby nezamestnanosť a s tým úzko súvisiaci nedostatok finančných prostriedkov. Vďaka copingu, resp. uplatneniu copingových stratégií, môže dôjsť k redukcii alebo až úplnej eliminácii stresu. Stratégie copingu nie sú univerzálne a môžu byť rôzne efektívne. Roth a Lawrence (In: Brown, Prinstein, 2011) ich definujú ako akúkoľvek behaviorálnu, kognitívnu alebo emocionálnu aktivitu zameranú na hrozbu (napr. odmietnutie, stiahnutie sa a i.). Jednotlivé copingové stratégie bývajú zoskupené do rôznych kategórií zvládania. Najčastejšími sú: riešenie problémov, hľadanie informácií, kognitívna reštrukturalizácia, emočné vyjadrenie alebo ventilácia, rozptýlenie, dištancovanie sa, vyhýbanie sa, želanie, prijatie, hľadanie sociálnej podpory a popretie (Brown, Prinstein, 2011)

V nasledujúcej tabuľke uvádzame zoznam autorov, ktorých copingové stratégie sme popísali v nasledujúcej časti.

Tabuľka č. 2: Autori copingových stratégií

Autor	Copingová stratégia
Folkman, Lazarus	<ol style="list-style-type: none"> 1. zvládanie orientované na problém - úsilie pôsobiť na prostredie a meniť ho, 2. zvládanie orientované na emócie - snaha vplývať na vlastné emocionálne reakcie na prežívané ťažkosti a meniť ich v smere primeranejšieho prijatia situácie.
Weiten, Lloyd	<ol style="list-style-type: none"> 1. stratégie zakladajúce sa na zmene prístupu k problému 2. stratégie zamerané na riešenie problému 3. stratégie zamerané na emócie
Compas	<p>„Responses to Stress“</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Dobrovoľné zvládanie 2. Nedobrovoľné zvládanie

Tobin, Holroyd, Reynolds, Wigal	Hierarchický model copingových stratégií
--	--

Zdroj: vlastný

Lazarus a kol. (Lazarus, Folkman, 1984) sa domnievali, že zvládanie problémov možno rozdeliť na základe jeho funkcie na stratégie zamerané na problém (problem-focused coping) a stratégie zamerané na emócie (emotion-focused coping). Stratégie prvého druhu sa vzťahujú na riešenie danej situácie, teda na úsilie meniť prostredie za účelom redukcie jeho negatívneho pôsobenia na jedinca. Jedná sa o zmenu tzv. „objektívneho stavu sveta“. Křivohlavý (1994) uvádza nasledovné konkrétne možnosti týchto zmien: ubrať záťaž (napr. niečo neurobiť), niečo skrátiť (prísť neskôr, odísť skôr, hovoriť krátko, stručnejšie), delegovať, kooperovať (spolupracovať s druhými). Dubow (In: Brown, Prinstein, 2011) do stratégií zameraných na problém zahŕňa stratégie zamerané na prostredie (napr. hľadanie podpory od iných pri riešení problému) alebo na seba (napr. kognitívna reštrukturalizácia). Vo všeobecnosti môžeme hovoriť o aktivitách jedinca, ktorých cieľom je analýza problému, zostavenie plánu na jeho riešenie a realizácia tohto plánu. Druhý typ stratégií (emotion-focused) je orientovaný na redukcii emocionálnej nepohody, ktorú jedinec prežíva a jedná sa teda o snahy zmeniť tzv. „subjektívny stav sveta“. Tieto aktivity zahŕňajú napr. expresívne vyjadrovanie emócií (emočná ventilácia), reinterpretácia javov, prijatie situácie, ale i popieranie (napr. „stratégia zatvárania očí“.

Kritici stratégie zvládania zameraného na problém verzus emócie tvrdia, že tieto dve dimenzie sú príliš široké a niektoré kategórie môžu spadať do oboch rámcov (napr. hľadanie podpory od ostatných môže byť použité ako v stratégiách zameraných na riešenie problému, tak aj v stratégiách zameraných na emócie. Rovnako poukazujú na to, že do stratégií (či už zameraných na problém alebo emócie) sú zahrnuté kategórie, ktoré predstavujú veľmi odlišné typy zvládania a môžu byť spojené s veľmi rozdielnymi výsledkami. Napríklad do kategórie vyhýbanie sa patrí kognitívne vyhýbanie (t.j. nemyslenie na stresujúci faktor) a rozptýlenie (t. j. zapojenie sa do iných aktivít za účelom nemyslieť na daný problém). Napriek tomu vyhýbanie sa myšlienkam a pocitom spojených s problémom môže v priebehu času zvýšiť utrpenie jednotlivca, zatiaľ čo rozptýlenie môže byť účinné pri zvládaní obzvlášť intenzívnych pocitov a môže viesť k zníženiu utrpenia (zapojenie sa do spoločenských aktivít) (Dubow, In: Brown, Prinstein, 2011).

V roku 2008 bola v Mexiku vykonaná štúdia, ktorej cieľom bolo odhaliť a porovnať situácie, ktoré vyvolali stres u ľudí troch rôznych sociálno-ekonomických skupín ako aj

stratégie, ktoré použili na ich zvládnutie. Vzorka zahŕňala 900 ľudí oboch pohlaví. Medzi nimi bolo 346 veľmi chudobných, 260 mierne chudobných a 312 chudobných nebolo. Predpokladalo sa, že osoby s nízkym sociálno-ekonomickým postavením sú vystavení väčšiemu počtu stresových udalostí, a preto majú vyšší výskyt psychologických porúch a najchudobnejší jedinci majú tendenciu falošne minimalizovať alebo vyhnúť sa stresovým situáciám, čo znižuje pravdepodobnosť riešenia ich problémov. Výsledky štúdie ukázali, že socioekonomický stav súvisí s frekvenciou výskytu stresových situácií. Zistilo sa tiež, že osoby, ktoré nie sú chudobné, používajú viac metódy zvládania zamerané na problém, zatiaľ čo chudobní používajú stratégie zvládania zamerané viac na emocionálne stránky (Lever, 2008).

Na koncepciu copingových stratégií Folkman a Lazarusa naviazali Tobin, Holroyd, Reynolds a Wigal a vytvorili hierarchický model copingových stratégií. Tento model obsahuje tri úrovne: *terciárna úroveň* pozostáva z faktorov príklonu (angažovanosti) a odklonu (neangažovanosti). Príklonové stratégie sa vyznačujú aktívnym jednaním, zvládaním stresového prostredia. Naopak, odklonové stratégie zahŕňajú stratégie, u ktorých sa objavuje izolácia či odklon od vzťahu osoba – prostredie. Jedinec nezdieľa svoje pocity s druhými ľuďmi, vyhýba sa myšlienkam na stresovú situáciu a správanie, ktoré by mohlo viesť ku zmene stresovej situácie sa neobjavuje. Na sekundárnej úrovni sa príklonové a odklonové faktory delia na podúrovne, podľa orientácie na problém a emócie. Najnižšia, primárna úroveň obsahuje faktory:

- riešenie problému a kognitívna reštrukturalizácia (príklonové stratégie zamerané na problém),
- vyjadrenie emócií a vyhľadávanie sociálnej opory (príklonové stratégie zamerané na emócie),
- vyhýbanie sa problému a fantazijný únik (odklonové stratégie zamerané na problém) a
- sebaobviňovanie a sociálna izolácia (odklonové stratégie zamerané na emócie). (Millová et al, 2008)

Podľa Weitena a Lloyda (In: Barnová, 2020) ľudia majú tendenciu voliť si z troch základných stratégií copingu:

1. Stratégie zakladajúce sa na zmene prístupu k problému: objavujú sa, keď jedinec modifikuje spôsob svojho myslenia, napr. odmieta existenciu problému, alebo si zachová odstup od neho. Ľudia môžu zmeniť pohľad na problém zmenou cieľov a rebríčka uznávaných hodnôt.

2. **Stratégie zamerané na riešenie problému:** snažia sa odstrániť príčinu problému tak, že získavajú informácie o probléme a osvojujú si nové zručnosti potrebné na zvládnutie situácie. Tieto stratégie sú vo všeobecnosti považované za najefektívnejšie.
3. **Stratégie zamerané na emócie:** sústreďujú sa na uvoľnenie potláčaných emócií, odreagovanie sa, zvládanie neprijemných pocitov, meditáciu, systematické využívanie relaxačných techník a pod.

Ďalším modelom zvládania záťaže je tzv. „Responses to Stress“, ktorý vyvinul Bruce Compas, rozlišuje medzi nasledovnými dimenziami zvládania, pričom každá dimenzia pozostáva z konkrétnejších podtypov zvládania. Prvou dimenziou je dobrovoľné zvládanie, ktoré predstavuje zvládanie reakcií, zahŕňajúce vedomé úsilie, napr. riešenie problémov, kognitívna reštrukturalizácia). Za dobrovoľné zvládanie sa považuje cieľavedomé úsilie o udržanie, zvýšenie alebo zmenu kontroly človeka nad prostredím alebo sebou samým. Druhou dimenziou je nedobrovoľné zvládanie zložené na osobnostných predpokladoch a podmienených reakciách (napr. emočné otupenie, dotieravé myšlienky) (Friedman, 2016).

Copingové správanie, tak ako každé iné ľudské správanie, je ovplyvňované mnohými premennými, faktormi. Tieto faktory je možné rozdeliť na osobnostné a situačné. Perlin a Schooler (1978) hovorí o osobnostných faktoroch ako o psychologických zdrojoch, ktoré definuje ako: „charakteristiky osobnosti, ktoré ľudia využívajú, aby im pomohli ustáť ohrozenie, ktoré prinášajú udalosti a objekty v prostredí. Druhý prístup, tzv. situačný, uprednostňuje vplyv situácie, ktorý pokladá za určujúci pri odhade ľudských reakcií na konkrétne usporiadanie vonkajších podmienok. Metodológia situačného prístupu je podľa Frankovského (2002) špecifická zdôraznením vplyvu situácie na voľbu správania. Správanie v konkrétnej situácii, aj napriek tomu, že ľudia majú zaužívané spôsoby reagovania, je vždy uskutočnené jedinečným spôsobom a posudzuje sa vo vzťahu ku konkrétnej situácii. Napr. McCrae (In: Výrost, Slameník, 2003) delí situácie na tri oblasti:

1. situácia ako výzva (challenge) – napr. začiatok štúdia, manželstvo, narodenie dieťaťa a pod.
2. situácia ohrozenia (threat) – ochorenie, nezamestnanosť a pod.
3. situácia straty (loss) – smrť blízkej osoby, rozvod, krádež

Záver

Coping, podľa Dubowa (In Brown, Prinstein, 2011) predstavuje základný proces, ktorý je neoddeliteľnou súčasťou adaptácie a prežitia. Zobrazuje, ako ľudia, hodnotia, riešia a učia sa

zo stresujúcich situácií. Na základe vyššie popísaných stratégií rozdeľujeme spôsoby zvládania záťaže na pozitívne (napr. zdieľanie pocitov, denník a i.) a negatívne (užívanie návykových látok, plač, vyhýbanie sa atď.). Výskumy zamerané na meranie individuálnych rozdielov a spôsobov zvládania záťaže naznačujú, že zvládanie môže tlmiť alebo zosilňovať účinky stresu na duševné a fyzické zdravie a fungovanie, ako aj priamo formovať vývoj psychopatológie alebo naopak odolnosti.

Afiliácia

Tento článok bol spracovaný v rámci projektu VEGA (1/0322/18) Pracujúca chudoba

Zoznam použitej literatúry

- BARNOVÁ, S. 2020. *Zvládanie záťažových situácií*. VŠ DTI: Dubnica nad Váhom. s.67
ISBN 978-80-89732-97-5
- BROWN, B.B., PRINSTEIN, J.M. 2011. *Encyclopedia of Adolescence*, Academic Press.
ISBN 978-0-12-373951-3
- FRANKOVSKÝ, M. 2002. *Stratégie správania v náročných situáciách v kontexte zmeny týchto situácií* [online]
<http://www.clovekaspolocnost.sk/jquery/pdf.php?gui=J2U5RYNWPRPYHXQMSYX6RD8N6>
- FRIEDMAN, S.H.: 2016. *Encyclopedia of Mental Health*. Academic Press. ISBN 978-0-12-397753-3
- GOJOVÁ, A., GOJOVÁ, V., ŠPILÁČKOVÁ, M.: 2014. *O spôsoboch zvládání chudoby z perspektivy rodin - podněty pro sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostrave. Fakulta sociálních studií. [online]. <https://projekty.osu.cz/vedtym/dok/publikace/chudoba.pdf>
- JANKE, W., ERDMANNOVÁ, G. 2003. *Strategie zvládání stresu*. Praha: Testcentrum. 2003.
- KŘIVOHLAVÝ, J. 1994. *Jak zvládat stres*. Praha: Grada Avicenum. ISBN 8071691216
- LAZARUS, R.S., FOLKMAN, S. 1984. *Stress, appraisal and coping*. New York: Springer Publishing Company. ISBN 0-8261-4191-9
- LEVER, P.J.: 2008. *Poverty, Stressful Life Events, and Coping Strategies* [online]
https://core.ac.uk/reader/38810346?utm_source=linkout

- MATOUŠEK, O.: 2013. *Metody a řízení sociální práce*. 2013. Praha: Portal. ISBN 978-80-262-0213-4
- MILLOVÁ, K. et al.: 2008. *Osobnostné aspekty zvládania záťaže*. [online] <https://e-psycholog.eu/pdf/milova-et-al.pdf>
- Národná rámcová stratégia podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe. 2021. [online] https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/chudoba/narodna-ramcova-stratogia-podpory-socialneho-zaclenenia-boja-proti-chudobe_aktualizacia.pdf
- PEARLIN, L.I., SCHOOLER, C. 1978. *The Structure of Coping*. Journal of Health and Social Behavior, Vol. 19, n.1. s. 2-21. <https://doi.org/10.2307/2136319>
- Podoby chudoby na Slovensku 2021. [online] http://www.cphr.sk/undp2000sl_06_cast3.pdf
- SLAMĚNÍK, I., VÝROST, J., 2003. *Aplikovaná sociální psychologie II*. Praha: Grada Publishin s.260. ISBN 8024700425
- STRIEŽENEC, Š.: 2006. *Teória a metodológia sociálnej práce*. Trnava: Tripsoft. ISBN 80-969390-4-1
- ŠESTÁKOVÁ, A.: 2016. *Rodové rozdiely v prežívaní nezamestnanosti: prehľadová štúdia*. Československá psychologie. roč. X, č.6 s.622-636 [online] <https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:7c2e36ba-4a13-4918-b4bb-a405b07e1c33?article=uuid:d880a14a-d224-4756-80ea-ea962131c9c6>
- Štatistický úrad slovenskej republiky - Tlačová správa 2020 [online] <https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/aboutus/office.activites/officeNews/vsetkyaktuality/>

ZAČLENENIE OSÔB SO ZDRAVOTNÝM ZNEVÝHODNENÍM NA TRHU PRÁCE AKO PREDPOKLAD ÚSPEŠNÉHO ZVLÁDNUTIA NEPRIAZNIVEJ SOCIÁLNEJ SITUÁCIE

INCLUSION OF PEOPLE WITH DISABILITIES IN THE LABOR MARKET AS A PREREQUISITE FOR SUCCESSFULLY COPING WITH THE UNFAVORABLE SOCIAL SITUATION

Erika Štangová*

Abstrakt: Chudobu môžeme charakterizovať ako sociálny jav objavujúci sa v rôznych podobách a rozsahu v každom priestore vzhľadom vo vzťahu geografie a počas všetkých vývojových období spoločnosti. Práve osoby so zdravotným znevýhodnením sa často stretávajú s tým, že ich príjmy nie sú dostatočné na to, aby pokryli všetky potrebné náklady spojené s bežnými výdavkami, liečbou alebo rôznymi terapiami. Zamestnanie osobám so zdravotným znevýhodnením neposkytuje iba zlepšenie finančnej situácie, ale aj možnosť seberealizácie, získavanie nových sociálnych kontaktov a prispieva k vytvoreniu pocitu sebestačnosti. Cieľom predkladaného príspevku je popísať špecifiká chudoby v živote ľudí so zdravotným znevýhodnením a popísať možnosti začlenenia ich do trhu práce.

Kľúčové slová: chudoba, osoby so zdravotným znevýhodnením, trh práce, zamestnávanie

Abstract: Poverty can be characterized as a social phenomenon appearing in various forms and extent in each space due to the relationship of geography and during all developmental periods of society. It is people with disabilities who often find that their income is insufficient to cover all the necessary costs associated with routine expenses, treatment or various therapies. Employment of people with disabilities not only provides an improvement in the financial situation, but also the possibility of self-realization, gaining new social contacts and contributes to creating a sense of self-sufficiency. The aim of this paper is to describe the specifics of poverty in the lives of people with disabilities and to describe the possibilities of integrating them into the labor market.

Key words: poverty, people with disabilities, labor market, employment

Úvod

* Mgr. Erika Štangová, Katedra sociálnych služieb a poradenstva, Fakulta sociálnych vied, Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Námestie J. Herdu 577/2, 017 01 Trnava, mail: stangova.erika9@gmail.com

Chudoba tvorí legitímnu súčasť dnešnej spoločnosti. Ak hovoríme o slovenskej spoločnosti, je veľmi dôležité opomenúť fakt, že termín chudoba u nás nie je ukotvený prostredníctvom legislatívy. Chudoba sa aktuálne dostáva do popredia viacerých výskumov napr. Štatistického úradu SR prípadne Výskumné ústavu Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, avšak pod iným názvom. Slovenská republika je však jednou z mála krajín, ktorá nedisponuje evidenciou štatistických údajov o chudobe. S absenciou spoľahlivosti údajov je veľmi náročné prijímať opatrenia vedúce k zamedzeniu chudoby na Slovensku. Okrem štatistických údajov absentujú údaje týkajúce sa iných faktorov spojených s chudobou: vzdelanie, etnická štruktúra chudoby, vnímanie z hľadiska subjektivity problém chudoby, zdravie. S chudobou a populáciou, ktorá je ohrozená chudobou sa identifikujeme v minulosti a aj v súčasnej dobe. V súčasnosti tvorí modernú spoločnosť najmä trh práce. Veľmi dôležitým indikátorom vedúcim k chudobe je preto vylúčenie z trhu práce (Šimunková, Vagač, 2001).

Špecifické charakteristiky chudoby

K ohrozením skupinám, ktoré sa môžu ocitnúť na hranici chudoby patria najmä staršia časť populácie, neúplne rodiny s deťmi, rómske etnikum alebo ľudia so zdravotným znevýhodnením. Za účelom analýzy rizík spojených s chudobou u osôb so zdravotným znevýhodnením a ich rodinných príslušníkov sa pracuje s údajmi získanými prostredníctvom porovnávacieho systému EU- SILC. Systém nie je priamo určený na prácu so respondentami so zdravotným znevýhodnením ale na skupinu ľudí, ktorých môžeme opísať ako skupinu ľudí s obmedzením či už vo väčšej alebo menšej miere z dôvodu vyskytujúcich sa zdravotných problémov. V rokoch 2007- 2009 po spracovaní výsledkov na základe uskutočnenia sledovania bol výskyt rizika chudoby vo výskumnej vzorke 16- ročný a viac porovnateľní s osobami, ktoré disponovali čiastočným prípadne výrazným obmedzením (cca 11%). Rozdiely boli zaznamenané percentuálnym vyjadrením 1- 2%. Pri realizácii výskumov na území Slovenska so zámerom na príjmové simulácie sú veľmi problematické hlavne mladé rodiny, ktorej súčasťou je člen so zdravotným znevýhodnením v strednom veku, alebo neúplne rodiny kde rodič vychováva dieťa so zdravotným znevýhodnením. Neúplne rodiny tvoria problému zložku z dôvodu chýbania člena, ktorý plne zarába. Tieto rodiny zväčša fungujú prostredníctvom sociálnych dávok, ktoré sú ovplyvnené príjmom. Zlepšenie v oblasti finančnej situácie môže

nasťať vďaka mimoriadnemu nasadeniu vo výkone práce dospelého člena rodiny, ktorý sa neangažuje systematickým spôsobom v opatrovaní a snaží sa o kompenzáciu príjmu.

Sen (1993) vytvoril tzv. prístup k spôsobilostiam, ktorý prekonáva tradičné metódy analýzy chudoby, pri ktorých sa nevýhoda meria iba na základe príjmu a tým sa vytvára hranica a osoba môže byť považovaná za chudobnú. Avšak ako uvádza Sen, skutočná podstata chudoby nespočíva iba v nízkych príjmoch. Ide najmä o narábanie so zdrojmi, ktoré sú využité na naplnenie príslušných cieľov alebo do slobody ich realizácie. Sen vytvoril alternatívny prístup, v ktorom sa zohľadňujú šance, schopnosti ale najmä spôsobilosť človeka so zdravotným znevýhodnením viesť typ života, po akom túži. To si vyžaduje najmä zohľadnenie osobných charakteristík, vrátane zdravotného znevýhodnenia, ako aj príjmu a ďalších dostupných materiálnych zdrojov. V tomto prístupe nie je podstatné len to, aké materiálne veci človek vlastní, ale o to aký status môžu dosiahnuť pomocou hmotných a nehmotných prostriedkov, ktorými disponuje. Chudobu môžeme považovať za hlavný účinok sociálneho znevýhodnenia. Sen však o chudobe hovorí tiež ako o neschopnosti človeka dosiahnuť rad primárnych, tzv. bytových stavov ako je napríklad fungovanie, čiže to čím je a čo všetko dokáže. Kombinácie stavov bytia a konania človeka tvoria jeho schopnosti. Ak sa pozrieme na chudobu z tohto pohľadu, nájdeme v nej zložitejší aspekt, ktorý prekračuje tradičné vymedzenie pojmu spájaného najmä s nízkym príjmom. Skutočnosť, že človek disponuje určitým majetkom alebo finančným príjmom ešte nie je zárukou toho, že dosiahne minimálnu prijateľnú úroveň pohody alebo spôsob života po akom túži (Rosano et. al., 2008).

Na základe tohto prístupu môžeme prácu považovať za kľúčový faktor pri naplnení všetkých potrebných ukazovateľov. Práca tvorí v živote každého jedného človeka veľký význam a to nie len z dôvodu zabezpečenia financií prostredníctvom, ktorých si dokáže uspokojiť biologické potreby, ale v pracovnom prostredí človek dokáže nadviazať a udržiavať sociálne kontakty, prípadne naplniť potreby týkajúce sa seberealizácie. Človek pri realizácii pracovnej činnosti formuje svoju osobnosť po stránke emocionálnej, kognitívnej, psychickej a fyzickej. Na trhu práce predstavuje nositeľa a predkladá svoje schopnosti a zručnosti rôznym druhom inštitúcií prípadne firmám. Pri prijatí jednotlivca do práce však rozhoduje viacero indikátorov ako napr. vývoj ekonomiky. Záujem o prácu však prejavuje aj skupina ľudí, ktorých môžeme charakterizovať ako zraniteľnejšiu časť populácie. Zamestnanie vyhovujúce ich požiadavkám získavajú ťažším spôsobom z rôznych príčin ako napr. vek, národnosť alebo zdravotný stav.

Osoby so zdravotným znevýhodnením ako súčasť trhu práce

Práve osoby so zdravotným znevýhodnením tvoria významný podiel v minoritnej skupine občanov. Dôsledky zdravotného znevýhodnenia sa priamo nedotýkajú iba osôb so zdravotným znevýhodnením, ale aj rodín, v ktorých žijú (Michalík, 2011). Považujeme za dôležité venovať pozornosť uplatneniu a presadeniu sa na trhu práce, ktorá zohráva rolu pri seberealizácii a možnostiach osamostatnenia sa v čo najväčšej možnej miere, pričom sa prihliada na stupeň a druh zdravotného znevýhodnenia. Východiskom nášho záujmu o danú problematiku je skutočnosť, že práca tvorí jednu z najpodstatnejších premenných, ktoré vplyvajú na kvalitu života, prežívania a spokojnosť človeka. Práca však okrem zmysluplného a efektívneho využívania času a naplňovania potreby seberealizácie v sebe nesie aj ekonomickú významnosť pre človeka. Pri osobách so zdravotným znevýhodnením sa však často stretávame s pracovnou exklúziou a to formou invalidizácie a pod.

Pokiaľ človeka pri výkone práce ovplyvňuje jeho zdravotný stav prípadne zdravotné postihnutie na trhu práce má mnohokrát nepriaznivé postavenie. Prirodzeným spôsobom osoby so zdravotným postihnutím majú potrebu integrácie do spoločnosti a potrebu aktivizácie na trhu práce ako časť bežnej populácie. Nepriaznivý zdravotný stav eventuálne zdravotné postihnutie môže vyvolávať negatívne dojmy a vytvárať istú mieru diskriminácie. Je povinnosťou štátnych orgánov a firiem poskytnúť ľuďom so zdravotným znevýhodnením podmienky pre naplnenie potenciálu stať sa a byť produktívnymi členmi spoločnosti.

Realizácia pracovnej činnosti pre ľudí so zdravotným postihnutím netvorí diametrálne odlišný význam ako v živote ľudí bez prítomnosti zdravotného postihnutia. Navzdory očakávaniam sa však vzťah medzi trhom práce a populáciou bez prítomnosti zdravotného znevýhodnenia a vzťah pracovnej činnosti a populáciou s prítomnosťou zdravotného znevýhodnenia odlišoval. Dôležitým ukazovateľom bol najmä postoj spoločnosti, ktorý vnímal človeka so zdravotným znevýhodnením ako náročnejším pri realizácii náplne práce, pri ambícií v oblasti zlepšovania sa prípadne splnenia podmienok týkajúcich sa vzdelania (Reichová, Repková 2007).

Vzrastajúca krivka v oblasti nezamestnanosti najmä u občanov so zdravotným znevýhodnením vytvorila podklad na poskytovanie služieb, ktoré sú asimilované pre ľudí so špeciálnymi potrebami. Táto podpora bola vytvorená s cieľom úspešného presadenia sa na trhu práce a udržanie si pracovnej pozície. Pri realizácii tejto myšlienky vznikli poradensko-informačné centrá, ktorých cieľová skupina tvorila ľudí so zdravotným znevýhodnením pri úradoch PSVR v mestách Bratislava, Žilina, Košice a boli zriadené v roku 2002. Z dôvodu dosahovania pozitívnych výsledkov a po pilotnom overení prinášajúcich pozitívne výsledky boli vytvorené ďalšie poradensko- informačné centrá v mestách Spišská Nová Ves, Rimavská

Sobota, Prievidza v rokoch 2005- 2006. Poradensko- informačné centrá plnia svoju úlohu vďaka participácií expertov zo Slovenska a Rakúska. Zámerom realizácie projektu Podpora zamestnávania občanov so zdravotným znevýhodnením je podpora a pomoc pre ľudí so zdravotným znevýhodnením vyplývajúca z názvu projektu, ich pracovné miesto prípadne pozíciu upraviť optimálnym spôsobom vzhľadom k osobitostiam postihnutia pre dosiahnutie adekvátneho výkonu konkrétneho občana (www.upsvar.sk).

Aktuálne ľudia môžu využívať formu pomoci danú zákonom, ktorá svojou činnosťou prispieva k vyššej miere integrácie zdravotne znevýhodnených a ich uplatnení na trhu práce. Veľmi dôležitým faktorom informovanosť, vzájomná komunikácia prostredníctvom, ktorej vzniká možnosť výmeny skúseností populácie so zdravotným znevýhodnením. Primárnym cieľom je podnietiť aktivitu ľudí so zdravotným znevýhodnením a ich osobitý záujem riešiť neľahkú situáciu. Politika zaoberajúca sa trhom práce predkladá programy, ktoré svojím zameraním upriamujú pozornosť na skvalitnenie prístupu uchádzačov o prácu účinnými nástrojmi. Iniciatívnosť politiky práce uľahčuje opakovanú integráciu nezamestnanej časti populácie na trh práce. Veľké množstvo dlhodobých uchádzačov o pracovné miesto tvorí populácia ľudí so zdravotným znevýhodnením. Ľudia so zdravotným znevýhodnením patria k ohrozenej skupine ľudí, ktorých uspokojenie životných potrieb je podmienené vyplácaním dávok sociálnej pomoci. Služby za účelom zvýšenia zamestnanosti poskytované prostredníctvom činnosti úradu práce, sociálnych vecí a rodiny zabezpečujúce politiku týkajúcu sa trhu práce uskutočňujú právo občanov na zamestnanie, ktoré je vhodné vďaka systému podpory a pomoci občanom pri ich socializácii sa na pracovné miesta. Táto služba vyplýva so Zákona o službách zamestnanosti realizovaním najmä činností:

- priamym sprostredkovaním pracovnej pozície,
- umožniť realizáciu poradenstva za cieľom výberu zamestnania, alebo povolania,
- uskutočňovaním podpory pri vytváraní nových pracovných príležitostí,
- podpora a udržateľnosť už existujúcich pracovných pozícií,
- pomoc v oblasti profesijnej mobility,
- redukciou negatívnych dôsledkov v oblastiach štruktúry, organizácii zamestnanosti,
- posilnenie starostlivosti v oblasti pracovného uplatnenia:
 - absolventov stredných a vysokých škôl,
 - občanov dosahujúcich vek nad 50 rokov,
 - občanov dlhodobo nezamestnaných, ktorý sú evidovaný viac ako 1 rok,
 - občanov so zmenou v pracovnej schopnosti,

- poskytovaním podpory v nezamestnanosti,
- zhotovením a realizáciou projektov so zámerom zlepšenia situácie na trhu práce, financovaných zo zdrojov Európskeho sociálneho fondu.

K pôsobnostiam úradu v oblasti integrácie občanov so zdravotným znevýhodnením začleňujeme Zákon o službách zamestnanosti okrem iných pôsobností i:

- evidovať záujemcov o zamestnanie občanov so zdravotným znevýhodnením
- priznávať, zrušiť, zmeniť, pozastaviť postavenie chránenej dielne a chráneného pracoviska a vydávať duplikát o doklade o priznanom postavení chránenej dielne alebo chráneného pracoviska
- schváliť žiadosť týkajúcu sa príspevku na prevádzku prípadne na výkon samostatnej zárobkovej činnosti a poskytovať tento príspevok
- poskytovať príspevok za cieľom vykonávania činnosti pracovného asistenta, pre ľudí so zdravotným postihnutím
- označovať v evidencií voľných pracovných miest, miesta, ktoré sú vhodné
- kontrolovať dodržiavanie povinného podielu zamestnávania občanov so zdravotným postihnutím na celkovom počte zamestnancov zamestnávateľa a kontrolovať plnenie povinnosti.

Veľký záujem o zamestnanie ľudí so zdravotným znevýhodnením je konkrétne o alternatívu zamestnanosti v chránených dielňach. Chránené dielne môžeme charakterizovať ako pracovisko zriadené fyzickou osobou, kde pracuje percentuálnym vyjadrením viac ako 50% občanov so zdravotným znevýhodnením, ktorí si nedokážu nájsť uplatnenie na trhu práce na otvorenom pracovnom trhu. Za chránené pracovisko môžeme pokladať aj realizáciu jedného pracovného miesta. Pracovné miesto bolo musí byť vytvorené pre osobu so zdravotným znevýhodnením a podmienky musia byť prispôbené zdravotnému stavu. Adekvátne chránené pracovisko môže byť uskutočnené i v domácnosti občana so zdravotným postihnutím. Úrad môže priznať postavenie chránenej dielne prípadne chráneného pracoviska na dobu neurčitú. Postavenie môže zrušiť ak zriaďovateľ, môže ísť o právnickú i fyzickú osobu, neplní podmienky týkajúce sa postavenie chránenej dielne (www.upsavr.sk).

Príprava na pracovné uplatnenie občana so zdravotným postihnutím sa realizuje predovšetkým v súlade s jeho zdravotnou spôsobilosťou na konkrétny typ práce. Príprava obsahuje zaškolenie a konkrétnu prípravu na pracovnú činnosť. Doba realizácie prípravy môže trvať najviac šesť mesiacov. Cieľom zaškolenie je pre občana so zdravotným znevýhodnením

príprava na nadobudnutie a osvojenie si odborných i praktických zručností a skúseností na výkon práce. Pri uskutočňovaní prípravy na pracovné uplatnenie môže byť prítomný asistent, ktorý je zamestnanec právnickej alebo fyzickej osoby. Výkon prípravy sa môže uskutočňovať:

- v zariadení určenom na vzdelávanie
- na konkrétnom pracovisku patriacom zamestnávateľovi
- chránená dielňa

Na realizáciu prípravy pre pracovné uplatnenie môže úrad poskytnúť príspevok, ktorým uhradí oprávnené náklady. Občan, ktorý disponuje zdravotným znevýhodnením a prevádzkuje prípadne vykonáva samostatnú zárobkovú činnosť v chránenej dielni respektíve v nechránenom pracovisku môže žiadať o príspevok na úhradu výdavkami spojenými so samostatnou zárobkovou činnosťou. Dôležitou časťou písomnej žiadosti je zámer podnikateľa a následná kalkulácia nákladov, ktoré predpokladá na zriadenie chránenej dielne. Príspevok je určený pre občana so zdravotným znevýhodnením zaznamenaného v evidencií uchádzačov o zamestnanie po dobu aspoň tri mesiace, ktorý začne a naďalej bude v chránenej dielni či v nechránenom pracovisku vykonávať zárobkovú činnosť po dobu najmenej dva roky. Výška vyplateného príspevku je závislá od miery nezamestnanosti občanov so zdravotným znevýhodnením v danom okrese, ktorá je evidovaná. Príspevok po schválení poskytuje úrad.

Ďalšou možnosť príspevku týkajúceho sa občana so zdravotným znevýhodnením je príspevok na činnosť pracovného asistenta. Príspevok je realizovaný za cieľom plnenia nákladov na zaplatenie mzdy pre pracovného asistenta. Pracovný asistent poskytuje pomoc, pri výkone svojej práce môže realizovať sprievodcovskú službu, rieši rôznorodé situácie spojené so životom zdravotne znevýhodneného. Pracovný asistent pôsobí ako zamestnanec, poskytuje pomoc ľuďom so zdravotným znevýhodnením. Pozícia pracovného asistenta musí byť realizovaná až po dovŕšení dospelosti a spôsobilosti na úkony.

Záver

Osoby so zdravotným znevýhodnením sú často vystavené nevyhovujúcim životným podmienkam. Zdravotné znevýhodnenie môžeme považovať za jeden z hlavných dôvodov vzniku chudoby a to najmä kvôli nedostatočnej finančnej pomoci zo strany štátu. Postavenie osôb zdravotne postihnutých v spoločnosti a najmä postavenie v oblasti trhu práce je predmet, ktorým sa zaoberá množstvo medzinárodných dokumentov a štúdií. Zahraničné aj výskumy realizované na našom území prezentujú fakt, že veľké množstvo ľudí so zdravotným postihnutím môže tvoriť zložku trhu práce zo sociálneho a hospodárskeho hľadiska.

Zamestnanie môžeme považovať za cestu prostredníctvom, ktorej ľudia so zdravotným znevýhodnením získavajú nielen istotu v oblasti ekonomickej ale aj cesta získavania nových kontaktov. Týmto spôsobom si ľudia so zdravotným znevýhodnením dokážu vytvoriť miesto v spoločnosti a netrpieť pocitom záťaže pre iných ľudí. Na druhej strane môžeme však povedať, že prispievajú k tvorbe hodnôt spoločnosť a tvoria populáciu, ktorá je užitočná.

Zoznam použitej literatúry

HOLUBOVÁ, B. a kol. 2019. *ZHRNUTIE ZISTENÍ PROJEKTU NA SLOVENSKU A V NÓRSKU*. Dostupné na:

https://www.celsi.sk/media/datasource/Chcem_pracovat_kto_mi_pomoze__Zhrnutie_zisteni_projektu_FINAL_r9qiab2.pdf?fbclid=IwAR1KC2L4wsJPPfQ2396H9c8LRnjVTAzA115w_7ufT0RNGfHweehE1tFqu_M

MICHALÍK, J. a kol. 2011. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. Praha: Portál. 2011. 512s. ISBN: 978-80-7367-859-3.

REPKOVÁ, K., REICHOVÁ, D. *Podpora zamestnávania občanov so zdravotným postihnutím*. In: Rodina a práca, Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny. 2005, č. 7. ISSN-1336-7153.

ROSANO, A. et. al. 2008. *Poverty in People with Disabilities: Indicators from the Capability Approach*. Dostupné na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-008-9337-1>. <https://doi.org/10.1007/s11205-008-9337-1>

ŠIMUNKOVÁ, K., VAGAČ, L. 2001. *Chudoba a regionálne rozdiely na Slovensku: Problém definície chudoby*. Sociálne diskusné fórum, Friedrich Ebert Stiftung. http://www.sdf.sk/sdf_media/9chudoba.pdf.

ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR. *Vybrané indikátory sociálnej situácie osôb so zdravotným postihnutím* Dostupné na: https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/tazke-zdravotne-postihnutie/vybrane_indikatory_socialnej_situacie_osob_so_zdravotnym_postihnutim_2018.pdf

ÚRAD PRÁCE SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY SR. Dostupné na: https://www.upsvr.gov.sk/zamestnavatel/zamestnavanie-obcanov-so-zp.html?page_id=13018

SENIORI - SKUPINA OHROZENÁ CHUDOBOU

SENIORS - A GROUP AT RISK OF POVERTY

Jana Levická*

Abstrakt Rozširujúci sa počet osôb zasiahnutých chudobou upriamuje pozornosť najmä na rodiny s deťmi, prípadne na osoby žijúce v izolovaných komunitách. Popri týchto skupinách sa však chudoba čoraz viac dotýka aj časti seniorov. Cieľom príspevku je poukázať na chudobu seniorov, ktorých dôchodok sa pohybuje vo výške minimálneho dôchodku, prípadne nedosahuje ani túto sumu. Pretrvávajúci pokles kvality života tejto časti seniorov zostáva mimo pozornosť sociálnej práce, čo je v rozpore s jej globálnymi cieľmi. Autorka svoje tvrdenia opiera o dáta uvádzané v databázach ŠÚ SR.

Kľúčové slová: Chudoba. Minimálny dôchodok. Seniori. Sociálna starostlivosť.

Abstract: The growing number of people affected by poverty draws attention mainly to families with children, or to people living in isolated communities. In addition to these groups, however, poverty is increasingly affecting some seniors. The aim of the contribution is to point out the poverty of seniors, whose pension is in the amount of the minimum pension, or does not even reach this amount. The continuing decline in the quality of life of this part of the elderly remains out of the spotlight of social work, which is contrary to its global goals. The author bases her statements on data listed in the databases of the Statistical Office of the Slovak Republic.

Keywords: Poverty. Minimum pension. Seniors. Social care.

Úvod

Medzi najznámejšie charakteristiky sociálnej práce patrí, že je to profesia, ktorej cieľom je pomáhať jedincom, skupinám i komunitám zvládať ťažké životné situácie (Dominelli, 2004, Levická, 2009, Trevithick, 2006). Tento rozmer získala sociálna práca na základe osobnej angažovanosti jej protagonistov v minulosti akými boli napr. Octavia Hill, Arnold Toynbee, Jane Addams, Juraj Schulpe a mnohí ďalší, ktorí sa usilovali aspoň čiastočne prispieť k zlepšeniu individuálnych životov svojich klientov. K štandardným poľiam sociálnej práce, ktoré nestratili na svojej aktuálnosti ani dnes, patrí chudoba. Riešenie problémov chudoby sa už v 19. storočí stalo centrom pozornosti v tom čase ešte charitatívnych pracovníkov. Zároveň

* Prof. PhDr. Mgr. Jana Levická, PhD. pôsobí na Katedre sociálnych služieb a poradenstva FSV UCM v Trnave

chudoba bola predmetom vedeckého záujmu ekonómie, konkrétnejšie je špecializácie, ktorá sa nazývala ekonomická filozofia a tiež rodiacej sa sociológie.

Rodiaca sa profesia sociálna práca v tomto období pomerne nekriticky prijímala teoretické vysvetlenia vzniku chudoby a možnosti jej odstránenie zo života jednotlivcov i spoločnosti ako celku. Nie je tajomstvom, že charitatívne pracovníčky a pracovníci, ktorí postupne budovali našu profesiu, sa pri teoretickom objasňovaní viac opierali o teologické východiská, ako o ekonomické či iné teórie.

Chudoba tak bola stále chápaná ako jeden z prejavov neschopnosti jednotlivcov, či rodín zvládať starostlivosť o zabezpečenie vlastných potrieb, alebo potrieb svojej rodiny. Spoločnosť síce vytvárala legislatívne aj inštitucionálne prostredie zamerané na najohrozenejšie skupiny spoločnosti, ale vtedajšia prax sa nezameriavala na systémové riešenie chudoby, ale paradoxne viac prispievala k udržiavaniu existujúceho stavu.

Seniori v dnešnom zmysle slova, to znamená ako určitá veková skupina, ktorá naplnila legislatívne stanovené limity, aby mohla ukončiť svoju pracovnú aktivitu a tzv. odísť do dôchodku, v podstate neexistovali. Nutnosť pracovať, aby si človek zabezpečil finančné prostriedky na pokrytie svojich každodenných potrieb pretrvávala počas celého života jedinca. Dokonca aj seniiori, ktorí boli súčasťou rodiny, ktorá sa dokázala o nich postarať, mali v rámci rodiny svoje povinnosti.

Postavenie seniorov v spoločnosti bolo pomerne rozporuplné. V morálnej rovine pretrvávalo vnímanie starých ľudí ako cenných nositeľov tradícií, skúseností a poznania. Zároveň sa v európskom priestore zdôrazňoval aj princíp medzigeneračnej solidarity, z ktorej sa odvodzovala povinnosť dospelých detí postarať sa o svojich starých rodičov. Táto povinnosť bola v kresťanskej Európe výrazne posilňovaná teologickým pohľadom na rodinu a postavenie rodičov v nej. Starí ľudia tak zdieľali životy svojich primárnych rodín. Ak bola rodina chudobná, spolu s ňou aj oni čelili chudobe. A naopak. A aj v 19. storočí existovali seniiori bez kontaktov na rodinu, odkázaní na dobročinnosť spoločnosti. V prevažnej väčšine európskych krajín bola starostlivosť o starých a osamelých seniorov legislatívne upravená, pričom zodpovednosť za túto oblasť bola delegovaná na mestá a obce.

Situácia sa začala pomaly zlepšovať po prijatí tzv. Bismarkových zákonov, ktoré ako prvé vytvorili legislatívne rámce v oblasti sociálneho zabezpečenia (Bočáková, 2015, Botek, 2008). 20. storočie prinieslo výrazné zmeny do života seniorov, ktoré nezasiahli len Európu, ale aj iné ekonomicky úspešné krajiny ako USA, Kanada atď. Napriek tomu deti a starí ľudia boli ešte stále vnímaní ako ohrozené sociálne skupiny a práve preto boli na nich zamerané rôzne sociálne programy.

Od starej chudoby k novej chudobe

Politicko-ekonomické zmeny, ktoré nastali po druhej svetovej vojne naštartovali éru budovania sociálnych štátov, ktoré vo svete mali rôzne podoby. Veľké finančné balíky investované do sociálnych programov boli následkom prudkého ekonomického rastu. Predpokladaný neustály ekonomický rast mal „zabezpečiť“ finančné prostriedky na expanziu sociálneho štátu a zvyšujúcu sa mieru transferov do sociálnej oblasti“ (Džambazovič, Gerbery, 2005, s. 142). Sociálne štáty sa usilovali rozložiť sociálne riziká medzi spoločnosť, rodinu a trh práce. Oblasťou intervencie štátu sa stali predovšetkým začiatok (narodenie a detstvo) a koniec života (staroba), pretože tieto dve oblasti sú spájané so zvýšenými finančnými výdavkami potrebnými na pokrytie svojich potrieb a minimálnou možnosťou potrebné prostriedky získať. Začiatkom 70. rokov v Európe všeobecne prevládal názor, že ak sa v niektorej krajine vyskytujú oblasti zasiahnuté chudobou, sú to v podstate pretrvávajúce zvyšky *starej* (teda predvojnovej) chudoby. Ako konštatoval Hantrais (2000), najväčšie zastúpenie medzi starou chudobou mali práve starí ľudia. Na prelome 70. a 80. rokov 20. storočia v Európe pretrvávalo optimistické očakávanie, že sa chudobu podarí definitívne potlačiť. Podľa Gordona a Spickera (1999) sa však práve v tomto období začínajú objavovať zárodky tzv. *novej chudoby*. Tento termín sa využíva na pomenovanie a vysvetlenie efektu zmenených ekonomických a sociálnych podmienok, ktoré priniesli novú relatívnu zraniteľnosť chudobou pre rozdielne sociálne kategórie. Godschlak (1991) označil novú chudobu za paradoxný sociálny jav, ku ktorému dochádza práve v ekonomicky prosperujúcich krajinách. Vyspelé krajiny, ktoré sú charakteristické prosperitou a relatívnym blahobytom občanov v sebe totiž obsahujú 10-20% populácie žijúcej v chudobe. A ako tvrdí Godschalk, v Európe ide predovšetkým o relatívnu a nie absolútnu chudobu.

Napriek tomuto tvrdeniu je možné sledovať, ako sa od 70. rokov minulého storočia postupne pomerne veľká časť dostáva do znevýhodnenej socio-ekonomickej situácie (Džambazovič, Gerbery, 2005). A ako vždy, tento vývoj nepriaznivo zasahuje aj deti (čo posilňuje diskusiu o tzv. dedičnom prenose chudoby) a starých ľudí.

Od vízie zaslúženého odpočinku v starobe k finančnej neistote seniorov

Podľa Džamboviča a Gerberyho (2005) je potrebné, aby sa skúmanie chudoby realizovalo v kontexte konkrétneho hospodárskeho a sociálneho vývoja a stavu prosperity danej krajiny.

Ak chceme diskutovať o finančnej situácii časti súčasných seniorov 70+, potom je potrebné aspoň okrajovo zachytiť základné faktory, ktoré sa podieľajú na ich situácii.⁵⁹ Ide o:

- 1) zmena politického systému
- 2) prechod od sociálneho zabezpečenia k sociálnemu poisteniu,
- 3) meniace sa vnútro-ekonomické podmienky.

Sociálno-ekonomické postavenie slovenských seniorov a senioriek sa počas rokov 1948 – 1989 postupne zlepšoval. Povinná zamestnanosť bola prepojená aj s povinným sociálnym a zdravotným poistením, prostredníctvom ktorého každý pracujúci solidárne prispieval na starobné a iné dôchodky ich aktuálnych poberateľov. V zmysle zákona 100/1988 Zb. o sociálnej starostlivosti bolo sociálne zabezpečenie súčasťou štátom garantovanej sociálnej starostlivosti s cieľom v primeranej miere nahradiť mesačnú mzdu.

Hranica odchodu do dôchodku bola stanovená tak, aby sa starí rodičia mohli aktívne zapájať do starostlivosti o vnúčatá, čo zároveň umožnilo rodičom plne sa zapájať do pracovného procesu.

Socialistický systém garantoval každému jedincovi, ktorý dosiahol dôchodkový vek a zároveň naplnil podmienky pre vznik starobného dôchodku, pravidelný príjem dôchodku, ktorý nahradil jeho príjem z práce. Seniori a seniorky mali zároveň garantovanú bezplatnú zdravotnú starostlivosť vrátane liekov a kúpeľnej liečby, ak bola indikovaná zo zdravotných dôvodov. Náklady na bývanie a každodenný život boli dlhodobo stabilné a menili sa len minimálne. Tento systém štátom garantovanej starostlivosti o seniorov vytváral reálne, ale hlavne psychické podmienky pre vnímanie odchodu do dôchodku ako pozitívnej zmeny v živote jednotlivcov a ich rodín. Celý tento trend bol posilňovaný aj programom prípravy na starnutie, ktorý fungoval v takmer vo všetkých stredne veľkých a veľkých podnikoch. Cieľom týchto programov bola jednak včasná mentálna príprava na zmenu životného štýlu vyvolaného odchodom z pracovného života do dôchodku, ktorá sa zameriavala na zmenu záujmov rekreačného, či športovo rekreačného charakteru. Celý tento proces bol doplnený aj novým typom zariadení sociálnych služieb a to domovom-penziómom pre dôchodcov.

⁵⁹ Autorka neašpiruje na úplné zachytenie všetkých zmien v oblasti sociálneho zabezpečenia, chce naznačiť vývojové trendy, ktorými prela SR za ostatných 20 rokov a ktoré významne ovplyvnili sociálno-ekonomickú situáciu súčasných seniorov.

Do starobného dôchodku odchádzali vekové kategórie vitálnych „mladých“ seniorov, u ktorých prevažovalo vnímanie nadchádzajúceho obdobia, ako obdobia zaslúženého odpočinku, kedy po dlhých rokoch pracovného života budú mať dostatok finančných prostriedkov na pokrytie svojich potrieb, vrátane svojich koníčkov.

Prevažujúci pocit bezpečia spojeného so starobným dôchodkom pretrval v spoločnosti ešte viac ako jednu dekádu po novembri 1989.

Prvou veľkou zmenou, ktorú mohli seniori zaznamenať bol prechod od sociálneho zabezpečenia zákon č. 100/1988 Zb. k zákonu č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení.

Nová legislatíva síce pracovala naďalej s termínom sociálnej solidarity, pretože nastavený spôsob celého dôchodkového systému sa začal postupne meniť², zmenil sa však jej hlavný princíp. Namiesto zdôrazňovania sociálnej solidarity nový zákon zdôrazňuje princíp zásluhovosti. Dôchodková reforma, ktorá bola zavedená zákonom č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení postupne priniesla:

- zriadenie II. a III. piliéra dôchodkového poistenia,
- predĺženie veku odchodu do dôchodku,
- zavedenie dôchodkového bodu a nový spôsob vypočítavania starobného dôchodku,.
- pretrvávajúce diskusie o možnom kolapse systému sociálneho poistenia.

Okrem týchto systémových zmien každodenný život seniorov ovplyvňujú ďalšie zmeny ako napr.

- zmeny v oblasti zdravotnej starostlivosti - zavedenie rôznych poplatkov, hlavne poplatkov za lieky,
- zmeny v nákladoch na bývanie – ceny energií, nájomného apod.,
- zmeny cien tovarov a služieb každodennej potreby (prevažne ich nárast)
- zmeny v oblasti prístupu k sociálnym službám,
- zmeny v oblasti rodinného fungovania.

Všetky tieto zmeny vyvolali medzi seniormi veľkú mieru zneistenia, ktorá je odvodená predovšetkým od ekonomických faktorov.

Ak zákon č. 100/1988 ustanovil výšku vypočítaného dôchodku ako 60% z priemerného hrubého mesačného príjmu z rozhodného obdobia, zákonom č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení a jeho početných úprav sa tento pomer vážne narušil.

² Cieľom autorky nie je zachytiť jednotlivé, po sebe nasledujúce zmeny v oblasti dôchodkového poistenia, ale načrtnúť celkové smerovanie systému.

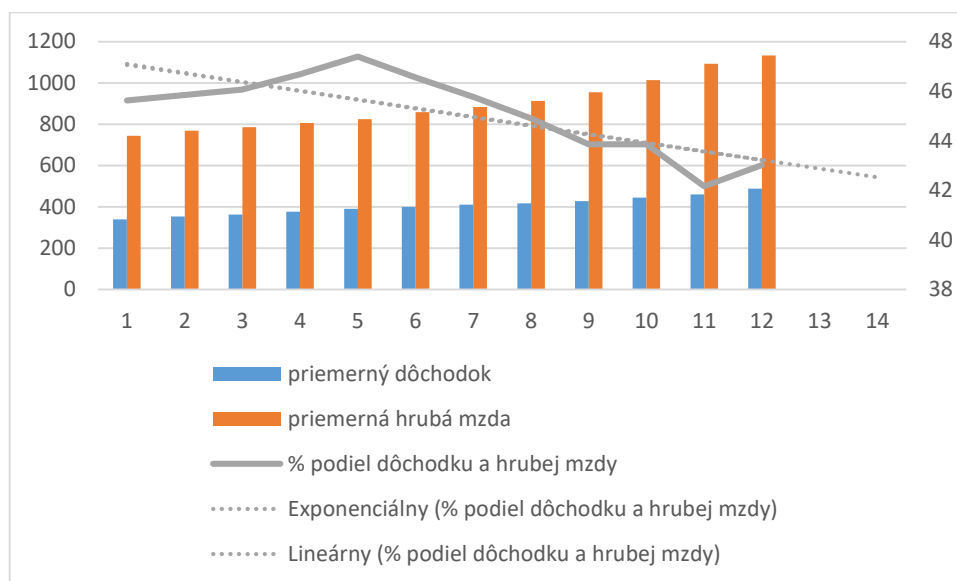
Tabuľka 1: Vývoj % podielu starobného dôchodku a priemernej hrubej mzdy

roky	priemerný dôchodok	priemerná hrubá mzda	% podiel dôchodku a hrubej mzdy
2009	339,73	744,5	45,63
2010	352,54	769	45,84
2011	362,08	786	46,07
2012	375,89	805	46,69
2013	390,51	824	47,39
2014	400,18	858	46,55
2015	411,06	883	45,77
2016	417,46	912	44,9
2017	428,31	954	43,86
2018	444,26	1013	43,86
2019	460,39	1092	42,16
2020	487,37	1133	43,02

Zdroj: ŠÚ SR, 2021

Na nezainteresovaného čitateľa môžu údaje v Tabuľke 1 pôsobiť ako len mierne sa meniace pomery priemernej hrubej mesačnej mzdy, priemerného dôchodku a percentuálneho pomeru priemerného dôchodku na priemernej hrubej mesačnej mzde. Ak tieto dáta preniesieme do grafického zobrazenia doplneného trendovou spojnicou, potom tento vývoj jasne naznačuje **klesajúci trend percentuálneho podielu priemerného starobného dôchodku na priemernej hrubej mesačnej mzde.**

Graf 1: Vývoj % podielu starobného dôchodku a priemernej hrubej mzdy

Zdroj: Vlastné spracovanie podkladov ŠÚ SR

Nie je tajomstvom, že pomerne veľká časť pracujúcich v SR je ochotná pracovať za štátom garantovanú minimálnu mzdu. O príčinách tohto stavu nechcem diskutovať. Skôr chcem poukázať, na skutočnosť, že je potrebné do budúceho obdobia očakávať nárast seniorov, ktorých príjem v dôchodku bude ohraničený sumou stanovenou pre minimálny dôchodok.

Na reálne klesajúcu ekonomickú silu slovenských dôchodkov poukazuje aj skutočnosť, že k 1.7.2015 bol do dôchodkového systému zavedený tzv. minimálny dôchodok. Účelom jeho zavedenia bolo predísť tomu, aby sa starobný dôchodca pre nízky dôchodok neocitol v hmotnej núdzi. Výška minimálneho starobného dôchodku nie je jednotná, ale kopíruje počet odpracovaných rokov, teda počet rokov počas ktorých si jedinec plnil povinnosti vyplývajúce zo starobného poistenie. Výška minimálneho starobného dôchodku zodpovedá 33% priemernej mesačnej hrubej mzdy, čo predstavovalo sumu 334,30 €.

Hoci sa v médiách objavili informácie o navýšení sumy minimálneho dôchodku, pravdou je, že jeho výška sa mení v závislosti od počty odpracovaných rokov. Bližší prehľad je uvedený v Tabuľke 2.

Tabuľka 2: Sumy minimálneho dôchodku v závislosti od počtu odpracovaných rokov od 1. januára 2021

Obdobie dôchodkového poistenia na účely minimálneho dôchodku v rokoch	Suma minimálneho dôchodku
30	334,30
31	338,50
32	342,70
33	347,00
34	351,20
35	355,40
36	359,60
37	363,80
38	368,00
39	372,20
40	378,50
41	384,80
42	391,10
43	397,40
44	403,70
45	410,00
46	416,30
47	422,60
48	428,90
49	435,20
50	441,50

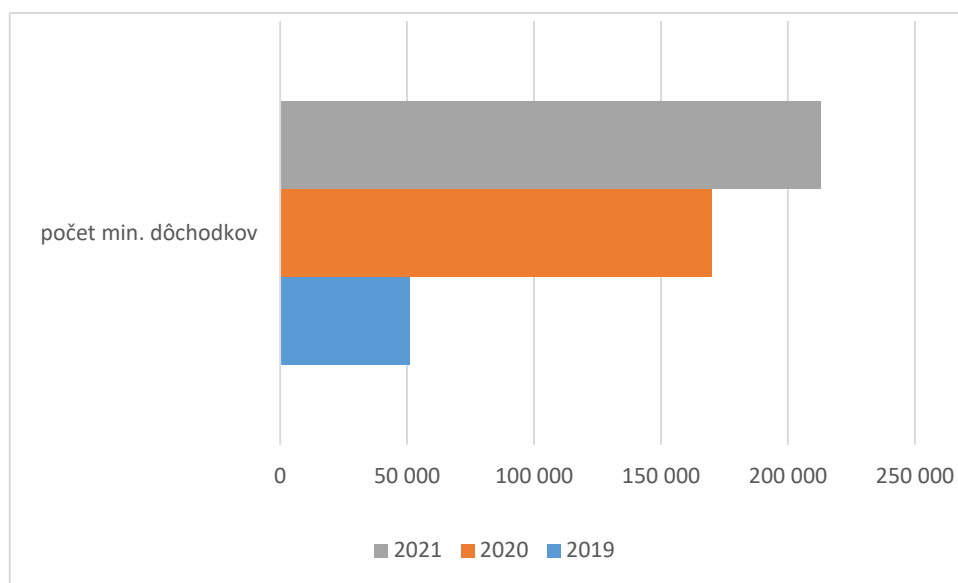
Zdroj: Sociálna poisťovňa

K tejto skutočnosti je potrebné vziať do úvahy fakt, že časť poberateľov starobného dôchodku boli poistencami I. aj II. piliéra. V tomto prípade bude výška jeho starobného dôchodku zodpovedať percentuálnemu podielu jeho príspevku do I. piliéra. Minimálny

dôchodok v plnej sume je garantovaný len poistencom I. piliéra. Z II. piliéra mu bude vyplácaná tá časť, ktorá zodpovedá podielu z našetrenej sume.

Preto v realite máme dôchodcov, ktorých starobný dôchodok je nižší ako proklamovaných 410,00 €. MPSVaR (2019) uvádza, že pokiaľ v roku 2019 poberalo minimálny dôchodok cca 51.000 tisíc dôchodcov, prognóza na roky 2020 bola 170 000 tisíc a na rok 2021 až 213 000 poberateľov minimálneho dôchodku.

Graf 2: Prognózy vo vývoji poberateľov minimálneho dôchodku

Zdroj: Spracovanie vlastné, podľa údajov MPSVaR SR

Pre rok 2019 podľa informácií ŠÚ SR bola stanovená hranica chudoby na **406 euro** mesačne. Ak vezmeme do úvahy fakt, že medzi poberateľmi starobných dôchodcov je pomerne veľká skupina dôchodcov, ktorá odišla do dôchodku ešte pred predĺžením dôchodkového veku, to znamená, že nemá nárok na získanie minimálneho dôchodku za 45 odpracovaných rokov, vzniká otázka Aké sú reálne vyplácané dôchodky týchto „starodôchodcov“? Koľko je na Slovensku poberateľov týchto nízkych dôchodkov?

Žijú naši starobní dôchodcovia v relatívnej alebo reálnej chudobe?

SR patrí medzi krajiny, v ktorých sa podľa odbornej literatúry stretáme skôr s relatívnou ako reálnou chudobou. Relatívna chudoba je definovaná ako stav, keď jedinec subjektívne pociťuje nedostatok finančných prostriedkov potrebných na zabezpečenie svojich životných

podmienok (Pierson, Thomas, 2010). Pocit „relatívnej nedostatočnosti“ podľa UNESCO (2017) vyplýva z porovnávania vlastnej ekonomickej situácie s postavením iných členov spoločnosti.

Relatívna chudoba znamená nedostatok zdrojov na pokrytie kvalitného stravovania, na umožnenie účasti na činnostiach súvisiacich s ich rozvojom a na zabezpečenie podmienok a vybavenia, ktoré je obvyklé na udržanie priemernej životnej úrovne v spoločnosti (Pierson, Thomas, 2010).

Relatívna chudoba je termín dostatočne známy v našom prostredí. Menej sa už v literatúre stretávame s termínom **mierna chudoba**. Za **miernu chudobu** je možné označiť situáciu, v ktorej si jednotlivci a rodiny môžu zvyčajne uspokojovať svoje základné potreby, ale bežne pri tom čelia problémom (Dugarova, 2015). Podobne aj Harack (2011) konštatuje, že ľudia žijúci v miernej chudobe nemusia byť ohrození na živote, ale ich ekonomická situácia im sťažuje rozvoj vlastného potenciálu, zapríčiňuje odsúvanie uspokojenia niektorých potrieb súvisiacich napr. s kultúrou, oddychom, rekreáciou, vzdelávaním a zároveň ich finančná situácia im trvalo bráni, aby sa z tejto miernej chudoby vymanili. Popri týchto formách chudoby existuje aj **extrémna chudoba**, ktorá je v literatúre charakterizovaná ako stav, keď jedinci, rodiny alebo celé skupiny sú vystavené trvalo alebo dlhodobo rôznym formám neistoty, v dôsledku čoho je narušená ich možnosť realizovať svoje ľudské práva, tak ako je to zakotvené v medzinárodných dokumentoch (napr. Všeobecná deklarácia ľudských práv). Z extrémnej chudoby sa jedinec, rodina či komunita nedokáže vymaniť vlastným úsilím, bez pomoci iných členov spoločnosti, pomoci založenej na uznaní inherentnej dôstojnosti a na priznaní rovnakých a neodňateľných právach všetkých členov ľudskej rodiny. (The Anti-Poverty Practice Guide... 2015, Duková, Duka, 2013, Želinský, 2014).

Do ktorej z týchto známych kategórií chudoby zaradíme našich poberateľov starobného dôchodku, ktorých dôchodok sa pohybuje niekedy aj pod hranicou oficiálne stanoveného minimálneho dôchodku? Na základe uvedených skutočností autorka zastáva názor, že veľká časť poberateľov starobného dôchodku, najmä ak ide o tzv. sólo dôchodcov, teda seniorov, ktorí žijú v jednočlennej domácnosti reálne je zasiahnutá chudobou.

Záver

Medzi základné ciele sociálnej práce patrí iniciovať vývoj takých politík a udržateľných opatrení, ktoré by prispeli k výraznému zníženiu výskytu chudoby na lokálnej i globálnej úrovni. Od profesie sociálna práca sa očakáva, že sa bude aktívne zapájať nielen do skúmania

príčin vzniku a pretrvávania rôznych foriem chudoby, ale aj do priamej materiálnej podpory ľudí žijúcich v chudobe. Programy spojené so zabezpečením materiálnej podpory pre chudobných sú spojené s rozvojom zručností týchto klientov, s advokáciou a empowermentom. V rámci komunitnej sociálnej práce sociálni pracovníci na celom svete pomáhajú ľuďom nájsť ich vlastné zdroje a vlastnú schopnosť nachádzať potrebné zdroje a prinášať pozitívne zmeny. Tieto a ďalšie činnosti sú však možné vtedy, ak poznáme realitu, v ktorej ľudia zasiahnutí chudobou žijú. Chýbajúci diskurz o chudobe slovenských seniorov zabraňuje naplneniu bazálneho predpokladu pre začatie hľadania riešenia ich situácie. Nedostatočná výška starobných dôchodkov vážne narúša kvalitu života ich príjemcov a priamo ohrozuje aj ich zdravotný stav. Nízke starobné dôchodky sú v niektorých prekážkou pre získanie potrebnej sociálnej služby, či pre prijatie do hospicu a to z dôvodu chýbajúcich finančných prostriedkov. Práve z tohto dôvodu je potrebné začať s otvorenou verejnou diskusiou čím skôr.

Afiliácia k projektu

Tento článok bol spracovaný v rámci projektu VEGA (1/0322/18) „*Pracujúca chudoba*“

Zoznam použitej literatúry

- The ANTI-POVERTY Practice Guide for Social Work*. To support the practice of social working with people living in poverty. 2019. [online]. Cardif: BASW [2021-02-02].
Dostupné na: <https://www.basw.co.uk/resources/anti-poverty-practice-guide-social-work>
- BOČÁKOVÁ, O. 2015. *Sociálna politika a sociálne zabezpečenie*. Brno: Tribun
- BOTEK, O. 2008. *Sociálna politika pre sociálnych pracovníkov*. Piešťany: PNPrint
- DOMINELLI, L. 2004. *Social work: Theory and practice for a changing profession*. Cambridge, England: Polity Press.
- DUGAROVA, E. 2015. *Social Inclusion, Poverty Eradication, and the 2030 Agenda for Sustainable Development*. [online]. Geneva: UNRISD [2021-02-12]. Dostupné na: [https://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/0E9547327B7941D6C1257EDF003E74EB/\\$file/Dugarova.pdf](https://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/0E9547327B7941D6C1257EDF003E74EB/$file/Dugarova.pdf)
- DUKOVÁ, I., DUKA, M. 2013. *Sociální politika*. Učebnice pre obor sociální činnost. Praha: Grada
- DŽAMBOVIČ, R., GERBERY, D. 2005. *Od chudoby k sociálnemu vylúčeniu*. *Sociológia*, 37(2), 142-175

- GODSCHALK, J., 1991: *Moderní sociální stát a chudoba. Všobecné otázky sociální politiky.* Bratislava, VÚPSV, s. 6-23
- GORDON, D., SPICKER, P. (Eds.). 1999. *The International Glossary on Poverty.* New York: Zed Books, CROP.
- HANTRAIS, L. 2000. *Social Policy in the European Union.* New York: Macmillan Press
- HARACK, B. 2011. *How much would it cost to end extreme poverty in the world?* [online]. [2021-02-22]. Dostupné na: <https://www.visionofearth.org/economics/ending-poverty/how-much-would-it-cost-to-end-extreme-poverty-in-the-world/>.
- LEVICKÁ, J. a kol. 2009 *Sociálna práca II.* Trnava: Oliva, 2009
- PIERSON, J., THOMAS, M. 2010. *Dictionary of social work: The definitive A to Z of social work and social care.* Berkshire, England: Open University Press
- TREVITHICK, P. 2006. *Social Work Skills: a Practice Handbook.* Berkshire: Open University Press
- UNESCO. 2017. *A guide for ensuring inclusion and equity in education,* [online]. [2021-02-22]. Dostupné na: http://www.unesco.org/new/en/media-services/single-view/news/a_guide_for_ensuring_inclusion_and_equity_in_education/
- Zákon č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení
- Zákon č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci
- Zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení
- ŽELINSKÝ, T, 2014. *Chudoba a deprivácia na Slovensku. Metodologické aspekty a empiria.* Košice: Equilibria

ŠTRUKTÚRA VÝDAVKOV NÍZKOPRÍJMOVÝCH RODÍN

STRUCTURE OF EXPENDITURES OF LOW-INCOME FAMILIES

Martin Gál, Andrea Bánovčinová*

Abstrakt: Príspevok stručne zhrňa najdôležitejšie výsledky dizertačnej práce s rovnakým názvom Štruktúra výdavkov nízkopříjmových rodín. Hlavným cieľom výskumu bolo zistiť a porovnať štruktúru výdavkov nízkopříjmových rodín na základe vybraných parametrov, ktorými boli kraj, vzdelanie a počet osôb žijúcich v domácnosti. Čo sa týka metodológie, realizovali sme kvantitatívny výskum. Na zber dát sme použili dotazník vlastnej konštrukcie. Výskumný súbor sme určili tak, aby ekvivalentný disponibilný príjem domácnosti nepresiahol hornú hranicu druhého decilu decilového rozdelenia ekvivalentných disponibilných príjmov. Testovaním hypotéz sme zistili tri hlavné skutočnosti. Kraj, v ktorom daná nízkopříjmová rodina žije má jednoznačný vplyv na jej štruktúru výdavkov. Ďalej sme zistili, že pri našom výskumnom súbore nízkopříjmových rodín vzdelanie rodiča, respektíve hlavného žiteľa domácnosti nemalo vplyv na štruktúru výdavkov týchto rodín. Čo sa týka posledného parametra, ktorým bol počet členov rodiny, z našich výsledkov vyplynulo, že čím viac má rodina členov, tým sú výdavky na každého člena nižšie.

Kľúčové slová: Chudoba. Nízkopříjmové rodiny. Minimálna mzda. Rodinné výdavky.

Abstract: This article briefly summarizes the most important results of dissertation thesis with the same title Structure of expenditures of low-income families. The main goal of our research was to find out and compare the structure of expenses in low-income families with respect to following parameters: region, education and number of household members. As a methodology we used quantitative research. We used our own questionnaire to gather the data. As our dataset we selected the households with the equivalent disposable income no more than the upper bound of the second decile in the decile distribution of the equivalent disposable incomes. Afterwards we realised hypothesis testing and we found three crucial facts. The region where the family lives have undeniable impact on their expense structure. The next finding was that the education of the parent/breadwinner has no impact on the expense structure in our low-income family dataset. The third finding was that the number of family members has an impact on the expense structure in a way that the more members there are the lower are the expenses per member.

Keywords: Poverty. Low-income families. Minimum wage. Family expenses.

Úvod

* Mgr. Martin Gál, PhD. Mail: mates009@gmail.com

Štatistické skúmanie životnej úrovne sa zameriava na kvantifikáciu jej jednotlivých zložiek cez príjmy a výdavky domácností (Jílek J. a kol., 2001). Nízkopríjmové rodiny je dôležité analyzovať aj z pohľadu výdavkov. Pri výdavkoch sa sleduje ich objem a štruktúra spotreby domácností, teda spotrebné výdavky. Podľa Stankovičovej (2019) sa dá na výdavky v peňažnej forme nazerať dvoma základnými spôsobmi a to: z národných účtov alebo z rodinných účtov. Zo štatistiky národných účtov možno zistiť úroveň a štruktúru príjmov a výdavkov obyvateľov štátu spolu. Zo štatistiky rodinných účtov môžeme zistiť úroveň a štruktúru príjmov a výdavkov v súkromných domácnostiach, čiže v jednotlivých skupinách obyvateľstva (Stankovičová 2019). V súčasnosti sa v štatistike rodinných účtov zisťujú príjmy, výdavky, spotreba a zloženie súkromných domácností SR. Predmetom zisťovania sú peňažné a nepeňažné výdavky a príjmy súkromných domácností v SR. Táto štatistika tiež získava aj údaje o charakteristike domácnosti, o jej členoch a o vybavenosti bytu a domácnosti predmetmi určených na dlhodobú spotrebu. Predmetom zisťovania je súkromná hospodáriaca domácnosť, ktorú tvorí jedna alebo viac osôb, ktoré spolu bývajú v jednej domácnosti, a zároveň sa spoločne podieľajú na výdavkoch. Podľa štatistického úradu predstavujú spotrebné výdavky sumu výdavkov za tovary a služby: potraviny a nealkoholické nápoje, alkoholické nápoje a tabak, odievanie a obuv, bývanie, nábytok, vybavenie a bežná údržba domácnosti; zdravie, doprava, pošta a telekomunikácie, rekreácia a kultúra, vzdelávanie, reštaurácie a hotely, rozličné tovary a služby.

Podľa Vojtkovej a Labudovej (2010) sú najnákladnejšími položkami spotrebných výdavkov slovenských domácností výdavky na potraviny a nealkoholické nápoje a výdavky na bývanie. Štatistika rodinných účtov sa každoročne aktualizuje v publikácii „Príjmy, výdavky a spotreba súkromných domácností v SR“. Štatistické údaje sa prepočítavajú na jednu osobu za rok. Tieto publikácie sú verejne dostupné na portáli ŠÚ SR (www.statistics.sk).

Dôležitým aspektom nášho výskumu bolo správne vymedzenie pojmu nízkopríjmová rodina. Na Slovensku sa v spojitosti s prvým a druhým decilom hovorí o nízkopríjmových domácnostiach (Gerbery 2011). Toto označenie je rozšírené vo výskumných i akademických kruhoch, a taktiež aj v sociálno-politickej praxi.

Podľa Gerberyho (2011) a taktiež podľa § 5, Zákona č.601/2003 Z.z. nízkopríjmovú domácnosť možno definovať ako „*domácnosť, ktorej príjmy neprevyšujú hornú hranicu príjmu prvých 20 % všetkých domácností zoradených podľa dosahovanej výšky čistého peňažného príjmu na osobu*“.

Predmetom nášho záujmu bola domácnosť, v ktorej sa nachádza aspoň jedno nezaopatrené dieťa, prípadne nezaopatrený dospelý, ktorý je stále študentom a má menej než

26 rokov. Z tohto dôvodu sme v našej práci narábali s termínom nízko príjmová rodina (Gál, Botek 2020).

Tvorba výskumného súboru

Tvorbu výskumného súboru sme opreli o ekvivalentný disponibilný príjem, ktorý zohľadňuje vek jednotlivých členov domácnosti. Ekvivalentný disponibilný príjem bol tak z hľadiska naplnenia nášho hlavného cieľa významným parametrom, pretože na základe koeficientov ekvivalentnej škály zohľadňuje ekvivalentnú veľkosť domácnosti. Tento príjem je priradený každému členovi domácnosti. V nasledujúcej tabuľke č. 1 uvádzame decilové rozdelenie ekvivalentného disponibilného mesačného príjmu na jednu osobu v domácnosti za rok 2018 (EU SILC 2019).

Decily	EU SILC 2018		
	Horná hranica decilov (€)	Priemerný ekvivalentný disponibilný mesačný príjem (€)	Rozpätie decilov
1.decil	365	259	-
2.decil	463	415	98
3.decil	526	495	63
4.decil	582	554	56
5.decil	622	605	40
6.decil	699	664	77
7.decil	765	731	66
8.decil	845	804	80
9.decil	963	900	118
10.decil	-	1 133	-

V tabuľkách č. 2 a č. 3 môžeme vidieť nami prepočítané hodnoty ekvivalentných disponibilných príjmov podľa jednotlivých typov rodín a decilového rozdelenia ekvivalentných

disponibilných príjmov za rok 2018. Vypočítali sme ich na základe koeficientov určených v ekvivalentnej škále. Na výpočet ekvivalentnej veľkosti domácnosti sme použili ekvivalentnú škálu kde:

- a) koeficient 1 je priradený pre prvého dospelého člena domácnosti,
- b) koeficient 0,5 je priradený pre druhého dospelého člena domácnosti,
- c) koeficient 0,5 je priradený každému ďalšiemu dospelému členovi domácnosti,
- d) koeficient 0,5 je priradený pre 14-ročné a staršie nezaopatrené deti
- e) koeficient 0,3 je priradený pre každé dieťa mladšie ako 14 rokov.

Tabuľka č. 2 - sumy vypočítané pre jednorodičovské rodiny, podľa počtu nezaopatrených detí, na základe decilových hodnôt a koeficientov ekvivalentnej disponibilnej škály.

Jednorodičovské rodiny		
Typ rodiny podľa počtu nezaopatrených detí	Horná hranica ekvivalentného disponibilného príjmu v prvom decile, vypočítaná pre daný typ rodiny	Horná hranica ekvivalentného disponibilného príjmu v druhom decile, vypočítaná pre daný typ rodiny
1 dieťa do 14 rokov	475 €	602€
1 dieťa nad 14 rokov	548 €	695 €
2 deti do 14 rokov	584 €	741 €
2 deti – 1 dieťa do 14 rokov a 1 dieťa nad 14 rokov	657 €	834 €
2 deti nad 14 rokov	730 €	926 €
3 deti do 14 rokov	694 €	880 €
3 deti – 2 deti do 14 rokov a 1 dieťa nad 14 rokov	767 €	973 €
3 deti – 1 dieťa do 14 rokov a 2 deti nad 14 rokov	840 €	1 065 €
3 deti nad 14 rokov	913 €	1 158 €

Tabuľka č. 3 - sumy vypočítané pre rodiny s oboma rodičmi, resp. 2 dospelými (partnerom a partnerkou), podľa počtu nezaopatrených detí, na základe decilových hodnôt a koeficientov ekvivalentnej disponibilnej škály.

Dvojrodičovské rodiny, resp. rodiny s dvoma dospelými (partner a partnerka)

Typ rodiny podľa počtu nezaopatrených detí	Horná hranica ekvivalentného disponibilného príjmu v prvom decile vypočítaná pre daný typ rodiny	Horná hranica ekvivalentného disponibilného príjmu v druhom decile vypočítaná pre daný typ rodiny
1 dieťa do 14 rokov	657 €	834 €
1 dieťa nad 14 rokov	730 €	926 €
2 deti do 14 rokov	767 €	973 €
2 deti – 1 dieťa do 14 rokov a 1 dieťa nad 14 rokov	840 €	1 065 €
2 deti nad 14 rokov	913 €	1 158 €
3 deti do 14 rokov	877 €	1 112 €
3 deti – 2 deti do 14 rokov a 1 dieťa nad 14 rokov	950 €	1 204 €
3 deti – 1 dieťa do 14 rokov a 2 deti nad 14 rokov	1 022 €	1 297 €
3 deti nad 14 rokov	1 096 €	1 390 €

Základná charakteristika respondentov

Dotazníkov, ktoré spĺňali nami stanovené kritéria bolo teda 291. Z toho 29% bolo mužov a 71% žien a priemerný vek respondentov bol 39 rokov. Dotazník nám vyplnili respondenti z každého kraja, presnejšie 4% respondentov bolo z Bratislavského kraja, 15% z Trnavského kraja, 9% z Trenčianskeho kraja, 11% z Nitrianskeho kraja, 14% zo Žilinského kraja, 15% z Banskobystrického kraja, 16 % z Prešovského kraja a 14% z Košického kraja. Čo sa týka počtu členov v domácnosti, najviac rodín bolo 2-členných, presnejšie 36%, 3-členných rodín bolo 29%, 4-členných 21% a 5-členných rodín bolo 14%. V položke „počet dospelých osôb žijúcich v jednej domácnosti“ označilo 48% respondentov, že v domácnosti je jeden dospelý. Z toho vyplýva, že jednorodičovských rodín bolo 48%. Z pohľadu vzdelania bolo 8% respondentov so základným vzdelaním, 34% so stredoškolským vzdelaním bez maturity, 40% so

stredoškolským vzdelaním s maturitou, 9% s vyšším odborným vzdelaním a 9% s vysokoškolským vzdelaním.

Výsledky

Prvým skúmaným parametrom v rámci výdavkov nízkopříjmových rodín bol kraj. Hlavná hypotéza znela nasledovne: **výdavky nízkopříjmových rodín korelujú s priemernými výdavkami bežných domácností podľa krajov**. Analýzou našich dát sme skonštatovali, že sa nám táto hypotéza potvrdila. Celkové výdavky nízkopříjmových rodín podľa nami zistených dát teda závisia od kraja, v ktorom daná rodina žije. Z tabuľky č. 4 je zrejmé, že medzi celkovými výdavkami nízkopříjmových rodín a celkovými priemernými výdavkami bežných domácností sa potvrdil signifikantný vzťah ($r = 0,204$ a $p=0,000$).

Tabuľka č. 4

	Korelácia medzi výdavkami nízkopříjmových rodín a priemernými výdavkami bežných domácností
Spearmanov korelačný koeficient	0,204**
Signifikancia	0,000
N	291

V tabuľke č. 5 uvádzame prehľad nami zistených všetkých výdavkov rodín za jednotlivé položky podľa krajov. Podotýkame, že všetky nami zistené výdavky, s ktorými sme pracovali uvádzame na jednu osobu za rok.

Tabuľka č. 5 výdavky rodín za jednotlivé položky

Ukazovateľ	SR	Kraj							
		BA	TT	TN	NR	ŽI	BB	PR	KE
Potraviny, alko/nealko/ tabak (€)	706	803	805	694	757	678	653	640	697
Bývanie/údržba domácnosti (€)	1616	1803	1761	1650	1821	1544	1572	1471	1505
Ošatenie/obuv (€)	146	124	140	140	155	164	143	147	138
Zdravie (€)	161	112	147	174	160	166	169	171	156
Doprava (€)	69	163	60	51	76	87	54	56	70

Pošty a telekomunikácie (€)	113	96	110	109	122	111	118	113	116
Rekreácia a kultúra/ reštaurácie a hotely (€)	53	57	39	68	62	61	45	54	50
Vzdelávanie (€)	110	87	95	118	101	91	121	130	110
Rozličné (€)	292	221	262	308	312	278	318	288	311
Spotrebné výdavky spolu (€)	3266	3466	3419	3312	3566	3180	3193	3076	3153

Z dát ktoré sme analyzovali deskriptívnou štatistikou je zrejmé, že v každom kraji v SR sú výdavky za jednotlivé položky rozdielne.

Na regionálnu diverzitu výdavkov poukazujú aj niektoré výskumy, resp. analýzy realizované v SR.

Stankovičová (2019) vo svojej krátkej štúdií uskutočnila regionálnu analýzu na základe členenia územia podľa 8 krajov SR. Dospela k jednoznačnému záveru, že v štruktúre výdavkov naďalej pretrvávajú regionálne disparity

Pozitívne trendy za sledované obdobie zaznamenala v Bratislavskom kraji, kde klesol podiel výdavkov na základné potreby ako sú potraviny a bývanie a vzrástol podiel na štandardné a luxusné výdavky. Čo sa týka štruktúry výdavkov na východe krajiny, hlavne v Košickom kraji boli trendy opačné. Podľa Stankovičovej (2019) to má súvis s výškou disponibilných príjmov, ktoré sú v tomto kraji nižšie a domácnosti ich používajú hlavne na pokrytie základných životných potrieb.

Súvis pripisuje nerovnomernému rozmiestneniu priemyslu na území Slovenska. Konštatuje tiež, že väčšina podnikov je umiestnených na západe krajiny, kde je lepšia infraštruktúra a tým aj lepšia dostupnosť pre zahraničných investorov.

V regiónoch východného Slovenska nie je toľko pracovných možností v dobre platených podnikoch, a tým sú aj príjmy obyvateľstva nižšie. Táto skutočnosť sa potom podľa Stankovičovej (2019) odráža na spotrebných výdavkoch a aj na ich štruktúre. Na podobnú skutočnosť poukazuje aj Labudová a Vojtková (2010), podľa ktorej je základným faktorom ovplyvňujúcim rast a štruktúru spotreby čistý disponibilný peňažný príjem súkromných domácností. Regionálny aspekt disponibilného príjmu domácností je podľa nej ovplyvnený celkovým ekonomickým potenciálom regiónu a demografickou štruktúrou regiónu.

Vojtková a Labudová (2010) prišla k záveru, že v štruktúre výdavkov domácností v období 2004 –2008 došlo k niekoľkým zásadným zmenám. Stankovičová (2019) pri

analyzovaní štruktúry spotrebných výdavkov v slovenských domácnostiach v období 2010 – 2016 zaznamenala taktiež určité zmeny. Napriek rôznemu obdobiu, ktoré v rámci štruktúry výdavkov sledovali, v oboch analýzach badať, že k najčastejším a najvýraznejším zmenám v štruktúre výdavkov dochádza pri nasledujúcich položkách: bývanie, potraviny a nealkoholické nápoje, kultúra (reštaurácie hotely atď.), doprava a telekomunikácie.

Vojtková (2014) vo svojej analýze poukazovala na fakt, že v rámci štruktúry výdavkov mýňali slovenskí spotrebitelia v sledovaných rokoch 2008 až 2012 najviac na nevyhnutné potreby, ktorými sú potraviny a bývanie. Dospela k záveru, že tieto dve položky tvorili v roku 2012 celkovo 47,6 % spotrebných výdavkov. Ďalej má tiež za to, že z uvedeného sa na prvý pohľad môže zdať, že domácnostiam tak teoreticky zostáva viac ako 50 % príjmov na nákup iných tovarov a služieb. Podľa nej je však potrebné si uvedomiť, že podiel výdavkov na kúpu určitého tovaru je vysoko ovplyvnený jeho cenovou úrovňou, ktorá sa môže systematicky meniť.

V našom výskume tvorili výdavky na potraviny a bývanie celkovo za SR až cca 71,2 % z celkových spotrebných výdavkov nami skúmaných nízkopríjmových rodín. Tieto domácnosti tak využívajú až takmer dve tretiny svojho disponibilného príjmu na pokrytie základných životných potrieb.

V rámci parametra vzdelania sme si naformulovali hlavnú hypotézu nasledovne: **vo výdavkoch medzi skupinami respondentov s rozdielnou úrovňou vzdelania existujú rozdiely**. Táto hypotéza sa nám na základe štatistických výpočtov nepotvrdila.

K podobným záverom prišli aj Bierkenmaier a Curley (2009), ktorí konštatujú, že v štruktúre výdavkov rodín ohrozených chudobou sa nenachádzajú významné rozdiely v závislosti od vzdelania rodičov Despard, Chowa, Hart (2012).

Predpokladáme že jeden z aspektov, prečo sa nám táto hypotéza nepotvrdila je, že nízkopríjmová rodina disponuje obmedzenejším disponibilným príjmom než bežná domácnosť. V dotazníku nám 62 % respondentov odpovedalo na otázku týkajúcu sa schopnosti platiť základné výdavky v domácnosti negatívne, resp. označili možnosť “s ťažkosťami“. Ďalších 35 % respondentov odpovedalo, že základné výdavky platia s určitými ťažkosťami. Z uvedeného možno konštatovať, že až 97 % respondentov má isté ťažkosti s platením základných výdavkov. 19 % respondentov uviedlo, že má nedoplatky v súvislosti s bývaním.

Z uvedených skutočností vyplýva, že disponibilný príjem, ktorý majú nízkopríjmové rodiny k dispozícii, mýňajú primárne na základný chod domácnosti. Možno ak by sme sa zamerali na rodiny s vyšším príjmom, tak by sa vzdelanie ukázalo ako určitý faktor, ktorý vplýva na štruktúru výdavkov.

Tretím parametrom, na ktorý sme sa v rámci porovnania štruktúry výdavkov nízko príjmových rodín zamerali, bol počet členov rodiny. Pri tejto hypotéze sme vychádzali z tvrdení viacerých autorov (napr. Želinský 2014; Keeley 2015), že ekvivalentný disponibilný príjem je najpresnejším indikátorom životnej úrovne, ktorý vyrovnáva rozdiely medzi domácnosťou s rôznym počtom a vekom členov. Hypotézu sme si naformulovali nasledovne: **existuje súvislosť vo výdavkoch a počtom členov v jednej domácnosti**. Štatistickým testovaním sa nám potvrdila záporná korelácia, z čoho vyplýva, že čím je väčší počet členov v rodine, tým majú na každého člena nižšie výdavky. V tabuľke č. 6 môžeme vidieť signifikantný vzťah medzi výdavkami nízko príjmových rodín a počtom členov v domácnosti. ($r = -0,593$ a $p=0,000$).

Tabuľka č. 6 Vzťah medzi výdavkami a počtom členov v domácnosti

	Celkové výdavky spolu
Spearmanov korelačný koeficient	-0,593**
Signifikancia	0,000
N	291

Na základe výsledkov, ktoré podľa štatistického testovania našich dát vyšli, možno konštatovať, že aj v našom výskumom sa potvrdilo, že ekvivalentný disponibilný príjem je najpresnejším indikátorom životnej úrovne, čo sa odráža aj v štruktúre výdavkov rodín.

Dôvodom tejto skutočnosti je teda fakt, že ekvivalentný disponibilný príjem neprideliť čistý príjem každému členovi rovnakú sumu, ale zahŕňa aj vek jednotlivých členov.

Pre lepšie pochopenie uvádzame nasledovný príklad. Ak by sme mali rodinu s dvoma deťmi a dvoma dospelými a celkovým čistým príjmom na domácnosť 1000 eur, podľa disponibilného príjmu by sa tento príjem vydělil štyrmi, teda každému členovi rodiny by tak bola pridelená suma 250 eur. To znamená, že koľko členov domácnosť má, medzi toľkých sa disponibilný príjem rovnomerne rozdelí. Avšak ekvivalentný disponibilný príjem nedelí celkový príjem domácnosti rovnomerne na každého člena, ale každému ho priradí podľa koeficientu. Zjednodušene sa dá povedať, že v domácnosti sa nie na každého člena mňajú výdavky rovnomerne. Neplatí tak téza, že čím viac členov rodina má tým priamoúmerne stúpajú aj výdavky (Gál, Botek 2020).

Stanovili sme si aj jeden čiastkový cieľ, ktorý sme však netestovali ako hypotézu. Znel nasledovne: zistiť signifikanciu rozdielov v jednotlivých výdavkoch nízko príjmových rodín

medzi krajinami. Rozdiely sa nám potvrdili v celkových výdavkoch. Ďalej sa nám tieto rozdiely potvrdili aj vo výdavkoch na potraviny a bývanie, teda u položiek, ktoré predstavujú najväčšiu časť výdavkov nielen u nízkopříjmových rodín, ale aj v bežných domácnostiach. Z výsledku teda vyplýva, že vo výdavkoch na bývanie a potraviny u nízkopříjmových rodín, zohráva výraznú úlohu kraj, v ktorom daná rodina žije. Pri ostatných výdavkoch sa nám významné rozdiely vo výdavkoch nami skúmaných rodín nepotvrdili.

Ďalším zaujímavým zistením bolo, že podľa nami zistených dát o nízkopříjmových rodinách má až 77 % percent týchto rodín nejaký úver (nie hypotéku). Priemerná suma tohto úveru na osobu je v rámci nášho výskumného súboru 53 eur. Niektorí respondenti udávali vyššie a niektorí nižšie sumy. Najvyššia uvedená suma bola 200 eur. 23 % našich respondentov udalo, že úver nemá. Na túto skutočnosť možno analyzovať z rôznych uhlov pohľadu. Jedným z nich môže byť fakt je, že nepoznáme ani účel a ani dobu splatnosti týchto úverov. To znamená, že nevieme, či si daný respondent zobral úver povedzme na zariadenie domácnosti alebo na niečo iné. Taktiež nevieme ani ako dlho budú daný úver splácať, resp. či to bol úver na pol roka alebo povedzme na päť.

Ďalšou možnosťou pozeráť na danú problematiku by mohol byť aj stav finančnej gramotnosti našich respondentov, resp. nízkopříjmových rodín. 26 % respondentov uviedlo, že má nedoplatky v spojitosti s úvermi. Taktiež sa preukázalo, že až 76 % našich respondentov sa vyjadrilo, že si nedokáže vytvárať žiadne úspory. Otázkou tak je, akou finančnou gramotnosťou tieto rodiny disponujú.

Otázkami finančnej gramotnosti rodiny sa zoberala napr. Levická (2004), ktorá poukazuje na to, že práve zlá finančná gramotnosť môže byť jednou z príčin zhoršenej finančnej situácie rodiny alebo môže byť jednou z príčin chudoby. Pri ekonomicky nestabilných rodinách je dôležité, aby všetci členovia rodiny vedeli správne hospodáriť s tými peniazmi, ktoré majú k dispozícii a vedeli ich zmysluplne využiť. Rodina sa ďalej musí naučiť vytvárať si určitú finančnú rezervu v rámci svojich možností, aj keď by to nebola veľká suma. V núdzových prípadoch jej práve táto rezerva môže pomôcť (Levická 2004). K podobnému názoru sa prikláňajú aj Birkenmaier a Curley (2009), ktorí očakávajú, že práve sociálni pracovníci pomôžu zlepšovať finančnú gramotnosť nízkopříjmových rodín, aby sa predišlo ich ďalšiemu zadlžovaniu. Medzi tzv. nové kompetencie sociálnych pracovníkov by podľa nich malo patriť práve vyučovanie finančnej gramotnosti. Sociálni pracovníci by tak rodinám ohrozeným chudobou mohli pomôcť analyzovať možné dopady úverov do budúcnosti. Práve možnosť dlhodobých odkladov splátok výrazne prispieva k zadlžovaniu rodín ohrozených chudobou.

Despard, Chowa, Hart (2012) poukazovali na fakt, že ak v rodinách s nedostatočným príjmom neprebíha komunikácia a spoločné rozhodovanie o rodinných financiách, nemajú deti príležitosť získať prvé skúsenosti z tejto oblasti. Pokladajú preto za dôležité, aby do intervencie zameranej na riešenie finančných problémov boli zahrnuté aj deti.

Záver

Nízkopríjmovú rodinu, na ktorú sme zamerali náš výskum možno považovať za špecifickú klientelu sociálnej práce, na ktorú sa v posledných rokoch zameriava viacero autorov podobne ako Despard, Chowa a Hart (2012). Títo autori čoraz aktívnejšie upozorňujú, že pretrvávajúci problém chudoby a sociálnej exklúzie je potrebné riešiť novými a efektívnejšími spôsobmi, medzi ktoré možno zaradiť aj dlhové poradenstvo. Na Slovensku je táto problematika v kontexte sociálnej práce rozpracovaná iba výnimočne, pozornosť jej venujú autori ako napr. Mydlíková 2003; Mydlíková 2011; Schavel kol. 2009. Jacobson Frey et al (2017). Spomenutí autori tiež očakávajú, že postmoderná sociálna práca bude postupne rozvíjať také formy intervencie sociálnych pracovníkov, výsledkom ktorých bude získanie a posilňovanie kapacity pre zvládanie finančných problémov rodín v kontexte bežného dňa.

Na základe výsledkov nášho možno konštatovať, že na štruktúru výdavkov nízkopríjmových rodín v SR nemá vplyv len samotný ekvivalentný disponibilný príjem rodiny, ale aj regionálna diverzita a počet členov v domácnosti. Podľa našich zistení najvyššie dosiahnuté vzdelanie rodiča alebo rodičov, resp. partnera a partnerky nemá vplyv na štruktúru výdavkov týchto rodín (Gál, Botek 2020).

Najdrahšou položkou vo výdavkoch nízkopríjmových rodín je bývanie. Táto skutočnosť je spôsobená najmä tým, že až 74 % týchto rodín býva v podnájme, a teda nemajú byt/dom v osobnom vlastníctve. Disponibilný príjem týchto rodín im nedovoľuje získať hypotekárny úver na získanie finančne menej náročného bývania. Bývanie tak z rodinného rozpočtu odčerpáva príliš veľký finančný podiel, čo podľa Piersona (2016) zapríčiňuje udržiavanie chudoby v týchto rodinách, ktorá výrazne znižuje ich šance na zlepšenie kvality života.

V krajinách ako napr. v Rakúsko, Veľká Británii a pod. je bývanie v nájomných bytoch bežným štandardom v oblasti bývania, pretože tieto krajiny disponujú dostatočným počtom ekonomicky prístupných nájomných bytov a dokonca aj domov. V iných krajinách ako napr. v USA, sa bývanie v nájme spája s príliš vysokými finančnými nákladmi. Podobná situácia je aj na Slovensku, kde práve nájomné bývanie patrí k najdrahším formám bývania, a dlhodobo tu chýba lepšie rozpracovanie konceptu sociálneho bývania, resp. štátom podporovaného nájomného bývania, ktoré by bolo cenovo dostupné aj pre rodiny s nižším príjmom.

Afiliácia

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA 1-0322-18/ Pracujúca chudoba

Zoznam použitej literatúry

- BIRKENMAIER, J., CURLEY, J. 2009. Financial Credit: *Social Work's Role in Empowering Low – Income Families*. *Journal of Community Practice*, 17(3): 251-268. Dostupné na <https://doi.org/10.1080/10705420903117973>
- DESPARD, M. T.; CHOWA, G.; HART, L.J. 2012. *Personal Financial Problems: Opportunities for Social Work Interventions*. *Journal of Social Service Research*. 38(3): 342-350. <https://doi.org/10.1080/01488376.2011.638733>
- GÁL, M.; BOTEK, O. 2020. *Štruktúra výdavkov nízkopříjmových rodín*. Dizertačná práca. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave. 2020. 119 s.
- GERBERY, D.; DŽAMBAZOVIČ, R. 2011. *Charakteristika prvého a druhého decilu príjmového rozloženia na základe údajov z EU SILC*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny. 2011. 49 s. Dostupné na: www.ceit.sk
- JACOBSON FREY, J., SHERRADEN, M., BIRKENMAIER, J., CALLAHAU, CH. 2017. *Financial Capability and Asset Building in Social Work Education*. *Journal of Social Work Education* 53(1): 79-83. Dostupné na : <https://doi.org/10.1080/10437797.2016.125617>. <https://doi.org/10.1080/10437797.2016.1256170>
- JÍLEK, J. a kol. 2001. *Nástin sociálněhospodářské statistiky*. 2001 Praha: VŠE. 147 s. ISBN 80-245-0214-3.
- KEELEY, B. 2015. *Income inequality: The Gap between Rich and Poor*. OECD Insights [online]. s. 57 Paris: OECD Publishing, 2015. ISBN 978-92-64-24601-0 Dostupné z: <http://espas.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/0115391e.pdf>
- LEVICKÁ, J. et al. 2004. *Sociálna práca s rodinou I*. Trnava: FZaSP TU, 2004. 177 s. ISBN 80-89074-93-6
- MYDLÍKOVÁ E., 2003. *Všeobecná charakteristika poradenstva na Slovensku*. Sociální práce/sociálna práca. 2003. ročník 3, č.3. s. 83-89. ISSN 1213-6204
- MYDLÍKOVÁ, E., 2011 *Vybrané aspekty sociálnej práce s rodinami dlžníkov*. VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2011. s. 50-54. ISBN 978-80-8084-751-7.
- PIERSON, J. H. 2016. *Tackling Poverty and Social Exclusion Promoting Social Justice in Social Work* London: Routledge. 134 s. ISBN 9780415742993. <https://doi.org/10.4324/9781315813967>

SCHAVEL M., DRAXLEROVÁ B. LEKÁROVÁ L., 2009. *Zadĺženosť a psychosociálna pomoc rodinám so sociálno-ekonomickými problémami*. 2009. ročník 2009 č.2. s. 69-72. ISSN 1213-6204.

STANKOVIČOVÁ, I. 2019. *Analýza spotrebných výdavkov domácností v regiónoch SR ako podklad pre porovnávanie regionálnych disparít*. Bratislava: Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied. 2019. s. 328-346.

ŠÚ SR 2019: EU SILC 2018. *Zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach domácností v SR*. Bratislava: Štatistický úrad SR. 2019. 79 s. ISBN 978-80-8121-694-7.

VOJTKOVÁ, M. 2014. *Typológia peňažných výdavkov na Slovensku pomocou metódy hlavných komponentov*. Katedra štatistiky Fakulty hospodárskej informatiky, Ekonomická univerzita v Bratislave. Štatistický úrad SR. E.č. 272/08, 2014. s. 28-38.

VOJTKOVÁ, M.; LABUDOVÁ, V. (2010): *Regionálna analýza výdavkova príjmov domácností v Slovenskej republike*. Ekonomický časopis, 58,2010, č.8, str. 802-820.

ŽELINSÝ, T. 2014. *Chudoba a deprivácia na Slovensku: Metodologické aspekty a empiria*. Košice: Equilibria. 230 s. ISBN 978-80-8143-133-3

Zákony

Zákon č. 601/2003 Z.z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Internetové zdroje

<https://statistics.sk>

Názov: Chudoba ako teoretický a praktický problém

Zborník vedeckých štúdií

Autori: Peter Jusko, Jana Levická, Oľga Bočáková, Nadežda Kovalčíková,
Martina Žáková, Marek Šimůnek, Ivana Havránková, Klaudia
Kaczmarek, Dominika Lisá, Andrea Bánovčinová, Martin Gál, Zuzana
Truhlářová, Michaela Vaceková, Erika Štangová

Editori: Andrea Bánovčinová, Dominika Lisá

Rok vydania: 2021

Počet strán: 237

ISBN 978-80-568-0222-9

DOI: 10.31262/978-80-568-0222-9/2021